

UNIVERZITA KARLOVA

Právnická fakulta

JUDr. Marek Novák

**Glosátoři a komentátoři
ve Strahovské knihovně**

Disertační práce

Školitel: prof. JUDr. Michal Skřejpek, DrSc.

Studijní program: Teoretické právní vědy – Právní dějiny a římské právo

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 31. 12. 2022

Prohlašuji, že jsem předkládanou disertační práci vypracoval samostatně, že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny a že práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Dále prohlašuji, že vlastní text této práce včetně poznámek pod čarou má 647 656 znaků včetně mezer.

V Praze dne 31. 12. 2022

JUDr. Marek Novák

Adsit Christus!

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kdo mi při přípravě disertační práce pomáhali a podporovali mě. Především děkuji

za vedení práce školiteli prof. JUDr. Michalu Skřejpkovi, DrSc.,

za umožnění studia svazků na Strahově a konzultace řediteli Strahovské knihovny R. P. Mgr. et Mgr. Evermodovi Gejzovi Šidlovskému, O. Praem., Mgr. Hedvice Kuchařové, Ph.D., a Zuzaně Nejedlíkové,

za vstřícnost JUDr. Jakubu Křížovi, Ph.D.,

za dobré rady prof. JUDr. PhDr. Janu Wintrovi, Ph.D.,

za podporu přátelům, vyučujícím a kolegům z Katedry právních dějin Právnické fakulty Univerzity Karlovy,

za vytrvalou pomoc rodině.

Tato práce vznikala na základě finanční podpory GA UK a je výstupem grantového projektu č. 254319 s názvem: „*Proměny římského práva v souvislosti s jeho recepcí*“ v rámci Grantové agentury Univerzity Karlovy v Praze.

Obsah

Úvod	1
Předmět a cíle	1
Stav poznání a zdroje	4
Metoda zpracování	7
1. Počátky recepce římského práva	11
2. Glosátoři	26
2.1 Škola	26
2.2 Literární formy	32
2.2.1 <i>Glossae</i>	32
2.2.2 <i>Summae</i>	37
2.2.3 <i>Tractatus</i>	42
2.2.4 <i>Quaestiones</i>	45
2.2.5 <i>Lecturae</i>	49
2.2.6 Další formy	51
2.3 Autoři a díla ve Strahovské knihovně.....	54
2.3.1 Accursius.....	54
2.3.2 Azo	62
2.3.3 Odofredus.....	69
2.3.4 Placentinus	73
2.3.5 Roffredus.....	78
3. Komentátoři	83
3.1 Škola	83
3.2 Literární formy	90
3.2.1 <i>Commentaria</i>	90
3.2.2 <i>Tractatus</i>	94
3.2.3 <i>Consilia</i>	97
3.2.4 <i>Quaestiones disputatae</i>	101
3.2.5 <i>Repetitiones</i>	103

3.2.6	Další formy	104
3.3	Autoři a díla ve Strahovské knihovně	106
3.3.1	Accoltis Aretinus, Franciscus de.....	106
3.3.2	Bologninus, Ludovicus	111
3.3.3	Castro, Paulus de.....	116
3.3.4	Cumanus, Raphael Raymundus	126
3.3.5	Decius, Philippus	129
3.3.6	Fulgosius, Raphael	137
3.3.7	Gambilionibus, Angelus Aretinus de.....	144
3.3.8	Laudensis, Martinus Garratus	150
3.3.9	Mayno, Jason de.....	156
3.3.10	Mugellanus, Dinus de Rossonis	161
3.3.11	Penna, Lucas de	167
3.3.12	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de.....	170
3.3.13	Pontanus, Ludovicus	173
3.3.14	Rosate, Albericus de	178
3.3.15	Salyceto, Bartholomaeus de.....	184
3.3.16	Sancto Petro, Florianus de	190
3.3.17	Saxoferrato, Bartolus de.....	193
3.3.18	Socinus, Bartholomaeus.....	209
3.3.19	Tartagnus, Alexander	218
3.3.20	Ubaldis, Angelus de	231
3.3.21	Ubaldis, Baldus de	237
	Závěr.....	252
	Seznam použitých zdrojů	258
	Přílohy	269
	Příloha 1 Seznam zpracovaných autorů	270
	Příloha 2 Obrazové přílohy	271
	Příloha 3 Katalog zpracovaných děl	288
	Příloha 4 Seznam zpracovaných signatur	335

Abstrakt	346
Abstract.....	348

Úvod

Předmět a cíle

Občanský zákoník, který nabyl účinnosti 1. ledna 2014, se již stihl etablovat v aplikační praxi a ukázat své světlé i stinné stránky. Má každopádně jednu nezpochybnitelnou zásluhu. Připomněl totiž českým právníkům, že teorie občanského práva nepodléhá unáhleným zásahům socialistického zákonodárce, ale má pevné kořeny v právu římském. Právě ve starověkém Římě se zformovaly základy dnešního soukromého práva, které dosáhly svého pomyslného vrcholu v podobě rozsáhlé kodifikace zpracované z popudu východořímského císaře Justiniána I. mezi lety 528 a 534 po Kr. a později nazývané *Corpus iuris civilis*. Justinián v ní nechal shrnout obsah do té doby vydaných císařských nařízení a rozsáhlý výběr výroků klasických římských právníků, na jednom místě tak zachytil výsledky vývoje práva v období několika staletí. Následné podrobné studium justiniánské kodifikace v průběhu středověku a novověku vyústilo v přesvědčení, že je užitečné občanské právo kodifikovat, a v rozlišení, jakým obsahem civilní kodexy naplnit. Vyvolalo vlnu vydávání občanských zákoníků přibližně od poloviny 18. století a dalo vzniknout přesvědčení, že občanský zákoník – založený na teorii římského práva – je užitečné mít i dnes.

Není proto divu, že se v poslední době mnoho právníků a právních historiků zaměřilo na bližší zkoumání římskoprávních kořenů účinného občanského zákoníku. Vznikla řada užitečných srovnání platného práva s normami, jež zachytila justiniánská kodifikace, kontextem římského práva se jistě může inspirovat i současná právní praxe při zaplňování mezer v právu a řešení interpretačních obtíží. Zatímco se však většina pozornosti upíná na porovnávání práva platného v letech 534 a 2014, snadno se přehlídí období 1480 let, které je propojuje. Přitom právě v této době probíhal proces recepce římského práva, během něhož byl *Corpus iuris civilis* podrobně analyzován. Počátky takového přejímání staršího práva spadají do 2. poloviny 11. století, kdy právníci, později označovaní jako glosátoři, identifikovali skryté bohatství justiniánské kodifikace a pustili se do jejího studia. Další generace právníků nazývaná jako komentátoři z kasuistických a mnohdy nedokonalých antických textů důsledněji abstrahovali obecná pravidla a začali si všimnout jejich vnitřní

systematiky. Právni humanisté podrobili prameny textové kritice a jejich následovníci v různých místech Evropy pokračovali v rozboru pramenů a formulování pravidel, která z nich lze dovodit. Jednotliví autoři na sebe navazovali, polemizovali s představovanými výsledky, podrobovali je kritice. Protože typicky studium antických pramenů spojovali s výukou na právnických fakultách, poskytovali zároveň vzdělání budoucím právníkům. Teprve takto zpracovanou a připravenou teorii bylo možné použít v moderních občanských zákonících, bez staletí pečlivé práce by nevznikly. Teorie občanského práva a současné civilní kodexy vlastně nenavazují ani tak na surový text *Corpus iuris civilis*, jako spíše na výsledky dlouhého procesu recepce římského práva.

Bohužel, studium zpracovávání římského práva středověkými a novověkými badateli není jednoduché. Jejich myšlenky jsou pro současníky skryty nejen za jazykovou bariérou, ale také ve stínu rozsáhlých archivů a zaprášených starých tisků, které vznikaly před stovkami let za použití doslova muzeálních technologií. Díla právních romanistů není snadné nejen přečíst, ale vůbec dohledat.

Změnit předestřený stav, nebo alespoň přispět k jeho zlepšení, je účelem této práce. Jejím cílem je zmapování děl autorů řazených do prvních dvou období recepce římského práva, tedy glosátorů a komentátorů, ve fondu knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově, která obsahuje jednu z nejrozsáhlejších sbírek rukopisů, prvotisků a starých tisků v České republice. Tato knihovna byla vybrána kvůli svému významu, rozsahu fondu včetně právně romanistických spisů a dobré dostupnosti pro badatele. Evidence fondu Strahovské knihovny sice existuje v podobě elektronického katalogu, potýká se však s úskalími dvojího druhu. Předně, katalog¹ sice podle vlastní statistiky údajně eviduje 4 701 rukopisů, 1 776 inkunábulí a 99 846 starých tisků, nicméně, žádným užitečným způsobem je tematicky netřídí. Jednotliví autoři mohou být vedeni pod vícero podobami jmen, není vyznačena příslušnost svazků k římskému právu a už vůbec ne k jednotlivým etapám recepce. Ostatně, tento úkol ani nelze po knihovnicích požadovat, protože jejich úkolem je na přiměřené úrovni podrobnosti pojmout celý fond knihovny zahrnující množství nejrůznějších oborů. Právo v klášterní knihovně přirozeně klíčovou úlohu nehrálo. Dále pak

¹ *Elektronický katalog knihovny* [online]. Královská kanonie premonstrátů na Strahově [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: <https://tritius.strahovskyclaster.cz>.

katalog k nelibosti badatelů i knihovníků obsahuje řadu chyb, které zamlžují skutečný obsah zpracovaných svazků. Zčásti může jít o důsledek nepozornosti, jindy o nesprávné rozlišení děl a jejich autorů. Mnohdy dokonce ani pohled na titulní stranu starého tisku nepostačuje ke spolehlivému odhalení jeho pravého obsahu, opět tak jde o přirozený důsledek práce se starými literárními památkami. Ve výsledku tedy nepanuje představa o tom, v jakém rozsahu a jakými díly je ve Strahovské knihovně zastoupeno římské právo jako celek nebo s ním související témata, včetně recepce římského práva. Nějakým způsobem reprezentováno být musí, nikdo ale neví jak přesně.

Tato práce by tedy měla sloužit jako příručka pro badatele, kteří budou mít zájem díla glosátorů a komentátorů, především ve Strahovské knihovně, studovat. Dohledává výsledky práce glosátorů a komentátorů ve fondu knihovny, zkoumá je a reviduje záznamy v současném katalogu. Jednotlivé exempláře přítomné v knihovně jsou v práci identifikovány a popsány. Při této příležitosti jsou doplněny informace o životě a díle jednotlivých glosátorů a komentátorů, aby bylo možné vytvořit si o tématu ucelený obrázek. Objasněna je i sama existence obou zmíněných škol recepce římského práva, neboť příslušnost k nim jednotlivé autory vzájemně propojuje. Přehledovým výstupem této práce je pak tabulkový katalog zpracovaných děl glosátorů a komentátorů, který umožňuje snadné vyhledávání přítomných exemplářů. Jako výsledek pomyslného primárního výzkumu by měla právním historikům usnadnit jejich bádání.

Sledované cíle odráží i struktura práce, která se vnitřně dělí na tři části. První, úvodní kapitola, zasazuje počátky recepce římského práva do historického vývoje a objasňuje podmínky, z nichž tento proces mohl vycházet. Další dvě kapitoly zaměřené nejprve na glosátory a pak na komentátory poskytují nejprve výklad o dané právnické škole a následně abecedně řazený přehled jednotlivých právníků obsahující biografické informace, údaje o jejich odborné tvorbě, identifikaci a popis exemplářů jejich děl zachovaných na Strahově. Vedle katalogu zpracovaných děl (příloha 3) je k práci přiložen seznam zpracovaných autorů (příloha 1), seznam zpracovaných signatur (příloha 4) a obrazová příloha 2, která obsahuje náhledy vybraných děl jako podklad pro výklad o literárních formách, jež glosátoři a komentátoři využívali.

Prvním impulsem a inspirací pro zmapování části římskoprávního fondu Strahovské knihovny byla publikace *Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond*, kterou roku 2014 vydali Mgr. Jindřich Kolda, Ph.D. a R. P. Prof. JUDr. Ignác Antonín Hrdina, DrSc., O.Praem.² Autoři v ní prošli fond místní šlechtické knihovny a formou poutavého vyprávění vybrali svazky, které se týkají oborů římského, církevního a konfesního práva. Osvětlili obsah fondu knihovny hospitalu na Kuksu a přispěli k popularizaci nejen římského práva, ale také jedné z nekrásnějších českých památek. Tato práce se snaží podobným způsobem odhalit exempláře autorů recepce římského práva a zprostředkovat o nich čtenáři základní informace. Po obsahové stránce se však inspirovat nemůže, neboť glosátoři a komentátoři jsou na Kuksu zastoupeni jen minimálně, a protože si nepoměrně větší rozsah Strahovské knihovny vyžádal užší ohraničení zkoumané materie.

Stav poznání a zdroje

Římskoprávní fond Strahovské knihovny nebyl doposud systematicky zkoumán ani zpracováván, při jeho mapování tedy nelze vycházet z jiných než primárních zdrojů – katalogů a samotných svazků v knihovně zastoupených. Informace o přítomnosti exemplářů v první řadě poskytuje elektronický katalog, který vznikl digitalizací údajů z katalogu lístkového.³ Tento proces byl dokončen teprve nedávno, bohužel, ačkoli je katalog kompletní, trpí nepominutelnou chybovostí. Přesto jde o cenný a prakticky jediný zdroj informací o starých tiscích, jak se speciálně označují tisky s datem vydání od 1. ledna 1501.⁴ V případě naprosté většiny dohledaných děl se jedná právě o staré tisky. Ještě starší tištěné památky jsou pak označovány jako prvotisky neboli inkunábule. Jejich definičním znakem je, že byly vyrobeny v období od počátku masivního využití knihtisku k tvorbě knih, tedy

² KOLDA, Jindřich a Ignác Antonín HRDINA. *Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, ISBN 978-80-7465-098-7.

³ Historické soupisy knih shrnuje ve svém článku Věra Břeňová. Viz BŘEŇOVÁ, Věra. Katalogy Strahovské knihovny. *Strahovská knihovna*, sborník Památníku národního písemnictví, 12–13, 1977–78. Praha: Památník národního písemnictví, 1977, str. 105–119.

⁴ VOIT, Petr. *Nauka o starých tiscích* [online]. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2007 [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Nauka-o-star%C3%BDch-tisc%C3%ADch_Voit.pdf.

nejspíše od roku 1447, do 31. prosince 1500. Velmi specifická je jejich grafická podoba, například je možné zmínit, že v době jejich vzniku ještě nebyla ustálena podoba titulní strany publikací uvádějící název díla, autora a vydavatelské údaje. Strahovské prvotisky byly revidovány a nově katalogizovány Petrem Voitem v publikaci z roku 2015.⁵ Poskytuje v ní spolehlivé informace a inkunábule velmi podrobně popisuje z odborného knihovnického hlediska, připojeny jsou i rozsáhlé rejstříky zohledňující mimo jiné historické signatury, provenienci, tiskaře, nakladatele, vydavatele a knihovazače. Exemplářů inkunábulí pocházejících od glosátorů a komentátorů je již na první pohled výrazně méně než starých tisků, pro tuto práci jsou relevantní pouze vyšší jednotky prvotisků.

Poslední kategorii možného zastoupení glosátorů a komentátorů na Strahově tvoří rukopisy. Ačkoli je pro tyto autory typické, že se jejich práce šířila nejprve formou rukopisů a teprve mnoho let po jejich smrti začaly být rukopisy zpracovávány knihtiskaři a tím pádem i vydávány v širším nákladu, ve Strahovské knihovně zastoupeny nejsou. Toto zjištění je pochopitelné s ohledem na to, že manuskripty z uvedených období jsou obecně vzácné, a že jejich distribuční síť primárně nemířila na území Českých zemí. Ve velkém množství jsou zachovány v italských knihovních a archivech, odkud ostatně pocházejí. Pro účely této práce je zajímavých pouze několik rukopisných listů svázaných v jedné knižní vazbě se starými tisky, které sloužily jako pomůcky pro lepší práci s těmito tisky. Jejich obsah tedy pochází od čtenářů těchto tisků, nikoli od glosátorů a komentátorů. Protože rukopisy nejsou v elektronickém katalogu spolehlivě zpracovány, je třeba informace o nich získávat z jiných dílčích zdrojů. Jedná se konkrétně o soupisy vyhotovené v 70. letech 20. století Bohumilem Rybou,⁶ katalog iluminovaných rukopisů, který sestavil Pavel Brodský a Jan Pařez,⁷ dále

⁵ VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2015, ISBN 978-80-88009-05-4.

⁶ RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl III., DF–DG (čís. 1236–1821). Praha: Památník národního písemnictví, 1979. RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl IV., DH–DK (čís. 1822–2425). Praha: Památník národního písemnictví, 1970. RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl V., DL–DU (čís. 2426–3286). Praha: Památník národního písemnictví, 1971. RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl VI/2., Rejstřík k dílu III, IV, V. Praha: Památník národního písemnictví, 1979.

⁷ BRODSKÝ, Pavel a Jan PAŘEZ. *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny*. Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2008, ISBN 978-80-86404-22-6.

o příspěvky Marie Tošnerové.⁸ Strahovskou knihovnu vůbec nepokrývají přehledy, které vyhotovil Friedrich Schulte, Miroslav Boháček, Gero Dolezalek a Hermann Fitting.⁹

Procházení fondu Strahovské knihovny se blíží způsobu práce Douglase J. Oslera, který v širokém rozsahu zkoumá a katalogizuje staré tisky s právními tématy v Evropě.¹⁰ Předmět zájmu si obvykle vymezuje časově i teritoriálně, zpracoval tak systematicky tisky pocházející ze Španělska, Portugalska a Nizozemska do roku 1800 v knihovně Institutu Maxe Plancka pro evropské právní dějiny v německém Frankfurtu, veškeré tisky zastoupené ve stejné knihovně vydané do roku 1600 a dále také italské právní tisky ze 17. století. Osler kompiluje informace do bibliografických referenčních děl a poskytuje podrobné popisy každého exempláře včetně jejího názvu, autora, data vydání, vydavatele a fyzických charakteristik. Fondu Strahovské knihovny se doposud nevěnoval, jeho vlastní databáze tisků je však širší než dosud publikovaný rozsah. Oslerův postup a zde předkládanou práci spojuje identifikace vybraných děl ve fondu knihovny a snaha o jejich spolehlivý popis. Tato práce se však více zaměřuje na oblast právních dějin a vedle pouhých katalogových dat doplňuje soubor všeobecných informací o jednotlivých právnících a jejich tvorbě. Naopak

⁸ TOŠNEROVÁ, Marie. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*, díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2004, ISBN 80-86404-16-1. TOŠNEROVÁ, Marie. Rukopisy předbřlohorského období (1526–1620), signatury DA–DE v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově. *Studie o rukopisech*, 2005, č. 35 (2002–2004), ISSN 0585-5691, str. 115–156.

⁹ SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die canonistischen Handschriften der Bibliotheken 1. der k. k. Universität, – 2. des Böhmischen Museums, – 3. des Fürsten Georg Lobkowitz, – 4. des Metropolitan-Kapitels von St. Veit in Prag*. Prag: Böhmische Ges. der Wiss., 1868. BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích. *Studie o rukopisech*, 1971, č. 10, str. 1–63. DOLEZALEK, Gero. *Verzeichnis der Handschriften zum römischen Recht bis 1600*. Bände I–IV. Frankfurt am Main: Max-Planck-Institut für Europ. Rechtsgeschichte, 1972. FITTING, Hermann. *Juristische Schriften des früheren Mittelalters. Aus Handschriften meist zum Ersten mal Herausgegeben und Erörtert von Hermann Fitting*. Halle: Waisenhaus, 1876.

¹⁰ OSLER, Douglas J. *Catalogue of books printed in Spain, Portugal and the Southern and Northern Netherlands from the beginning of printing to 1800 in the library of the Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, ISBN 3-465-02747-7. OSLER, Douglas J. *Catalogue of books printed on the continent of Europe from the beginning of printing to 1600 in the library of the Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, ISBN 978-3-465-02746-1. OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 1. A–G. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-01-2. OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 2. H–S. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-04-3. OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 3. T–Z and sources. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-05-0.

se tak podrobně nezaměřuje na technický popis knihovnických a archivářských údajů o zkoumaných svazcích.

Potřeba doplnit kontext jednotlivých tisků a představit v úplnosti život a dílo na Strahově zastoupených glosátorů a komentátorů, aby byla pomyslná příručka pro budoucí badatele kompletní, pak vyžaduje práci s druhým typem zdrojů – právněhistorickými publikacemi zaměřenými na dějiny práva v Evropě a recepci římského práva. Této oblasti se věnuje řada zahraničních zdrojů, v největším rozsahu autoři pocházející z Itálie a Německa, v českém prostředí jsou ale publikace na toto téma stále raritní. Proces recepcí římského práva stručně popisují učebnice z per Valentina Urfuse a Davida Falady, dílčím tématům nebo autorům se v článcích věnuje Miroslav Černý. Cílem této práce je tedy také publikovat informace o glosátorech a komentátorech v dostatečně podrobném rozsahu a souborně v souvislosti s dohledanými exempláři jejich děl, aby byla předkládaná příručka úplná.

Metoda zpracování

Postup mapování fondu Strahovské knihovny týkajícího se škol glosátorů a komentátorů lze rozčlenit na několik fází. Protože byla tvorba této práce předem neprobádaným postupem, bylo nutné jej průběžně upravovat a vyvádět se slepých uliček. V prvé řadě bylo třeba sestavit seznam právníků, kteří působili ve zkoumaných obdobích a potenciálně se mohli ve svých dílech recepcí římského práva zabývat. Jména 600 hypotetických autorů byla vyhledána v katalogu knihovny, ověřeno, zda v ní jsou vůbec zastoupeni, a identifikována jejich díla. V této souvislosti je vhodné podotknout, že tato práce nezahrnuje obsah knihovny Arcibiskupského semináře, kterou Strahovská knihovna převzala v 90. letech 20. století, ale neprošla plnou katalogizací, ani Manderscheidskou a Brusovu knihovnu, jež byly převzaty teprve v roce 2020, tedy již v průběhu přípravy práce. V následujícím kroku byla provedena zásadní selekce identifikovaných děl. Předmětem práce zůstali pouze italští glosátoři a komentátoři, kteří jsou ve Strahovské knihovně zastoupeni alespoň jedním dílem, jež provádí exegezi některé části justiniánské kodifikace. U těchto autorů pak byla ještě stranou pozornosti odložena díla, která se zjevně s prameny římského práva a jejich přímým studiem míjejí, především kanonickopravní spisy

a komentáře ke specializovaným sbírkám lenního práva. Z uvedeného vyplývá vymezení předmětu této práce. Mimo její zaměření spadají také edice samotných pramenů práva, protože nejde o výsledek tvůrčí činnosti glosátorů nebo komentátorů.

Identifikované exempláře bylo následně nutné prozkoumat za účelem ověření platnosti dat evidovaných v katalogu Strahovské knihovny a případného doplnění chybějících údajů. V této fázi byly nápomocny elektronické databáze knih, které nabízejí možnost prohlížení prvotisků a starých tisků v elektronické podobě, především aplikace Google Books. Přibližně v polovině případů se podařilo dohledat úplný exemplář v elektronické podobě, který zcela odpovídá údajům vedeným v katalogu knihovny. Šlo tedy o dva totožné exempláře ze stejné edice, a nevyvolával-li katalog zvláštní pochybnosti, byl strahovský exemplář popsán na základě svého digitálního ekvivalentu. Pro polovinu identifikovaných exemplářů však nebylo možné tento postup použít, a to buď kvůli jejich nedostupnosti v elektronické podobě nebo kvůli zavádějícím údajům poskytovaným katalogem. Tyto exempláře byly proto prozkoumány ve fyzické podobě ve studovně Strahovské knihovny. Při jejich prohlížení bylo nutné zjistit především informace o názvu díla, původcích a vydavateli, které byly deklarovány na titulních listech a v úvodních či závěrečných pasážích textu označovaných jako incipit a explicit. Deklarované údaje byly následně porovnávány se skutečným obsahem svazku, čímž byly v některých případech odhaleny rozpory mezi obsahem, titulním listem a katalogem. Práce poskytuje přepis významných pasáží titulních listů, případně incipitů či explicitů, protože na jejich základě je možné konkrétní vydání identifikovat, a protože užitečně a detailně popisují obsah díla.

Specifické obtíže při zkoumání fondu Strahovské knihovny představovala rozšířená praxe spojování svazků do konvolutů. Tak se označuje svázání alespoň dvou původně samostatně vydaných svazků jednou knižní vazbou do jediného výsledného exempláře. Takový svazek pak ve skutečnosti zahrnuje více částí, které mají vlastní titulní listy, vlastní řadu číslování listů a vlastní řadu označení tiskařských složek, které sloužily jako pomůcka pro tiskaře při sestavování svazků, a jež byly typicky umístěny v pravých spodních rozích vybraných stran. Více děl do jediného konvolutu mohl nechat svázat vlastník, ať již Strahovská knihovna nebo její předchůdce, například ve snaze shrnout různá tematicky související díla kratšího rozsahu. Do konvolutu byly také běžně svazovány díly jedné monografie, v kontextu recepce římského práva typicky díly komentářů k justiniánské

kodifikaci. Protože konvolut nemusel vznikat jen uměle u vlastníků exemplářů, ale také původně hned u tiskařů, není jeho identifikace snadná. Nejspíše proto katalog knihovny existenci mnoha konvolutů zamlčuje a opomíná je identifikovat. V lepším případě se to může projevit jen tím, že je konvolutu přidělena jediná signatura, která není schopná odlišit jednotlivé svázané části, například samostatný komentář k Digestům a následný komentář k justiniánskému Kodexu. Někdy však absence identifikace konvolutu vede k tomu, že je v katalogu jako obsah celého svazku mylně evidována pouze jeho první složka, neboť po otevření svazku první titulní strana skutečně identifikuje jen první svázané dílo. V katalogu pak není dohledatelný údaj o tom, že jsou v daném konvolutu – a vlastně ve Strahovské knihovně – dostupná také další díla. Uvedené chyby se tato práce pokouší napravovat a údaji uvedenými v závorkách navrhuje na potřebných místech rozšíření signatur tak, aby reflektovaly, že se svazek ve skutečnosti skládá z více složek.

Popsaná díla jsou potom zasazena do potřebného kontextu. Z převážně zahraniční odborné literatury byly shromážděny životopisné informace o relevantních autorech a obecné údaje o jejich tvorbě, aby byl čtenáři předložen ucelený obrázek právně romanistickém fondu knihovny. V obecných částech věnovaných školám glosátorů a komentátorů je zvláštní pozornost věnována způsobům jejich práce, tedy formám jejich odborných výstupů. Tyto literární formy jsou pak s důrazem na charakteristické rysy popsány za pomoci náhledů stran ze zkoumaných strahovských exemplářů. Na reálných případech jsou tak demonstrovány zákonitosti práce v rámci procesu recepce římského práva. Naopak jako nerealistické se ukázalo původní očekávání autora prozkoumat původ popisovaných exemplářů. Pro dovození těchto údajů z vlastnických znaků ve svazcích samotných by bylo nutné disponovat pokročilými znalostmi paleografie. Vedle toho lze jen porovnávat záznamy ve starších katalozích s cílem dohledat okamžik, kdy se daný exemplář v evidenci objevil prvně. Takový postup by se však potýkal s tím, že se nedochovaly katalogy sahající před 17. století ani archivní záznamy, a že byla knihovna roku 1648 během posledních bojů Třicetileté války zčásti vypleněna. Není tedy uskutečnitelné takto podrobně stopovat původ všech zpracovávaných exemplářů, u části z nich nebude možné původ vůbec zjistit. Protože se práce zaměřuje na středověkou recepci římského práva v Itálii, zůstávají mimo její zájem i dějiny samotné Strahovské knihovny.

Lze uzavřít, že tato práce empiricky zkoumá fond Strahovské knihovny, rozšiřuje stav poznání a poskytuje přehled děl, jež v rámci procesu recepce římského práva vytvořili právníci spadající do italských středověkých škol právních glosátorů a komentátorů. Obsah fondu pak analyzuje. Předkládá příručku pro badatele, kteří budou mít zájem o studium tohoto segmentu právní historie, a navrhuje úpravy katalogu knihovny uvádějící evidované údaje do souladu se skutečným stavem. Vlastní katalog všech zpracovaných děl pak předkládá v příloze. Svým obsahem je interdisciplinární, neboť propojuje právní dějiny a hmotné právo (prostřednictvím ukázek aplikace práva v dílech glosátorů či komentátorů) s bibliografií a knihovnědou.

1. Počátky recepce římského práva

Podobně jako Římská říše, i normy římského práva neexistovaly po celý starověk v jediné statické podobě, ale procházely vývojem. Proměňovaly se proto také prameny práva, jejichž interpretací dochází k poznání obsahu právních norem, a které normám propůjčují vnější formu. Při pohledu na prameny hrající nejvýznamnější úlohu v období dominátu a závěru trvání Západořímské říše, ukončené rokem 476 po Kr., pak lze vysledovat dvě znatelné tendence jejich vývoje. Tou první je proces koncentrace pravomocí v rukou císaře, který v období vlády Diokleciána a Konstantina I. Velikého dosáhl postavení absolutního monarchy a získání monopolu zákonodárné moci.¹¹ Jde o důsledek mnohaletého vývoje, na jehož počátku stálo svěřeni zákonodárné iniciativy a práva vydávat úřední vyhlášky (*ius edicendi*) republikánským magistrátům voleným lidovými shromážděními, a který pak koncem 1. století př. Kr. formoval Octavianus Augustus, když ve své osobě kumuloval úřední funkce i pravomoci z toho vycházející. Za druhou tendenci lze považovat posilování významu právní vědy. Zatímco v archaickém období římského království byla pravomoc vykládat právo vyhrazena kněžím, římská republika otevřela interpretaci práva laikům, mezi nimiž získala věhlas řada dodnes známých právníků. Společenské uznání s sebou přirozeně přinášelo společensky přijímanou autoritu jejich právních názorů, které však nadále zůstávaly jen jejich soukromými výsledky interpretace práva. Proměna tohoto stavu sahá opět k Octavianovi Augustovi, neboť on a jeho nástupci začali udělovat vybraným právníkům různá privilegia s cílem naklonit si je. Privilegium udělovat právní rady jménem císaře (*respondere ex auctoritate principis*) zprvu nemělo formální váhu a právníci ověnění tímto titulem se těšili toliko zvýšené popularitě. Vyšší autoritu jim ale začali přikládat i soudci, kteří neměli odvalu jejich právnímu názoru vzdorovat. Dalším logickým krokem byl vznik obecného přesvědčení, že shodné stanovisko autorizovaných právníků je závazné a má sílu zákona.¹² Zvláštní citační zákony v období dominátu pak přesně předepsaly, za jakých podmínek je nutné názory klasických právníků následovat a jejich výroky se tak zařadily mezi skutečné prameny práva.

¹¹ HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Otto, 1910, str. 51.

¹² KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, ISBN 80-7179-031-1, str. 29.

Není proto divu, že když se východořímský císař Justinián I. Veliký rozhodl v rámci obecné snahy o obnovu slávy starověkého impéria římské právo kodifikovat, zaměřila se jeho pozornost právě na císařská nařízení a výroky římských právníků. Sestavit sbírku císařských nařízení uložil Justinián krátce po nástupu do úřadu v konstituci *De novo codice componendo* z 13. února 528. Sledoval přitom cíl usnadnit práci s tak podstatným pramenem práva: *Haec igitur ad vestram notitiam ferre properavimus, ut sciatis, quanta nos diurna super rerum communium utilitate cura sollicitat, studentes certas et indubitatas et in unum codicem collectas esse de cetero constitutiones, ut ex eo tantummodo nostro felici nomine nuncu pando codice recitatio constitutionum in omnibus ad citiores litium decisiones fiat iudiciis.*¹³ *Novus Iustinianus codex* byl vyhlášen konstitucí *Summa rei publicae* ze 7. dubna 529, nabyl účinnosti 16. dubna 529.¹⁴ O rok později, konstitucí *Deo auctore* z 15. prosince 530, byly zahájeny práce na sbírce výroků římských právníků, která nese označení *Digesta seu Pandectae*. Justiniánovým záměrem bylo prostřednictvím názorů právníků, jejich komentářů a argumentů zrekonstruovat obsah klasického civilního práva a shromáždit je z roztroušených zdrojů na jedno místo: *Iubemus igitur vobis antiquorum prudentium, quibus auctoritatem conscribendarum interpretandarumque legum sacratissimi principes praebuerunt, libros ad ius Romanum pertinentes et legere et elimare, ut ex his omnis materia colligatur, nulla (secundum quod possibile est) neque similitudine neque discordia derelicta, sed ex his hoc colligi quod unum pro omnibus sufficiat. (...) sed his quinquaginta libris totum ius antiquum, per millesimum et quadringentesimum paene annum confusum et a nobis purgatum, quasi quodam muro vallatum nihil extra se habeat: omnibus auctoribus iuris aequa dignitate pollentibus et nemini quadam praerogativa servanda, quia non omnes in omnia, sed certi per certa vel meliores vel deteriores inveniuntur.*¹⁵

¹³ § 3 *De novo codice componendo*. Zdroj: KRUEGER, Paulus (ed.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa quinta*, volumen secundum, Codex Iustinianus. Berolini: apud Weidmannos, 1892. „*Toto jsme si tedy pospíšili dát všem na vědomí, abyste seznali, jak stálou péči chováme o zdárný běh veřejných záležitostí, když usilujeme, aby platná císařská nařízení byla jasná a nesporná a shromážděná do jediného kodexu a aby pouze z kodexu označeného naším šťastným jménem byla citována císařská nařízení na všech soudech a aby tak byly spory přiváděny k rychlejšímu rozhodnutí.*“ Zdroj překladu: SKŘEJPEK, Michal. *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, ISBN 80-86199-89-4, str. 321.

¹⁴ Přehled konstitucí a dat viz FALADA, David. *Recepce římského práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, ISBN 978-80-7380-603-3, str. 61–64.

¹⁵ § 4–5 *Deo auctore*. „*Nařizujeme vám proto, abyste četli a pronikli do všech knih, které o římském právu napsali ti staří znalci, kterým nejsvětější císaři udělili oprávnění psát o zákonech a vykládat je, a to proto,*

Konstitucí *Tanta* z 16. prosince 533 tak publikoval jeden z nejrozsáhlejších zákoníků lidstva, který v rozsahu 50 knih na základě věcného klíče kompiloval pomyslné výstřižky z děl klasických a poklasických římských právníků. Účinnosti nabyl 30. prosince 533. Volba takového obsahu však s sebou nese dvojí úskalí. Předně, zahrnuté výroky právníků obvykle nemají povahu teoretických postulátů a vysvětlujícího výkladu. Nenabízejí abstraktní teze, ale konkrétní řešení reálných sporů, s nimiž se právníci buď přímo setkali, nebo které je opět na základě praktických zkušeností napadly jako hypotetické příklady. Jde tedy o soubor kasuistiky. Pokud by někdo chtěl objevit řád onoho Justiniánem opěvovaného starého práva a seznámit se s obecnými pravidly, v Digestech jejich explicitní formulaci nenajde. Teprve ze studia konkrétních příkladů lze takové obecné zásady abstrahovat. Dále, kompilační komise vedená právníkem Triboniánem při sestavování Digest vybírala právní názory z děl řady různých právníků, kteří navíc nežili ve stejné době. Běžně se stává, že si jeden autor může protirečit ve vícero dílech publikovaných během svého života. Časté jsou spory mezi vícero právníky, kteří se liší v názoru na řešení konkrétní právní otázky. Zcela pochopitelné jsou pak rozdíly v právní úpravě podléhající proměnám v čase. To vše vede k nevyhnutnému výsledku, kterým je vnitřní rozpor mezi jednotlivými fragmenty Digest. Císař Justinián si byl tohoto nebezpečí vědom, a proto v obou jmenovaných konstitucích výslovně zmocnil kompilační komisi k provádění interpolací, tedy zásahům do textů římských právníků, kterými byly zkracovány, doplňovány, ale také měněny. Ačkoli se tvůrci Digest snažili protimluvy eliminovat, nebyli úspěšní v plném rozsahu. Má-li tedy čtenář ambici abstrahovat z uvedených kasuistických případů obecná pravidla a odhalit za nimi stojící teoretický systém, bude se potýkat s tím, že Digesta žádný bezrozporný systém nenabízejí. To ničeho nevypovídá o skutečném stavu práva v klasickém období římských dějin, faktem ale je, že Digesta nejsou ideálním prostředkem pro jeho rekonstrukci.

Jako třetí část kodifikace nechal Justinián vytvořit *Institutiones seu Elementa*, jež lze chápat jako učebnici nebo manuál římského práva, zároveň však stále jako pramen práva,

abyste z nich shromáždili veškeré potřebné podklady, z nichž (jestliže to bude možné) nebudou ani dva podobné ani si nebudou odporovat a jedna sbírka nahradí všechny knihy. (...) Ať je v jeho padesáti knihách jakoby hradbami opevněno, veškeré staré právo, které se navzájem prolínalo po dobu téměř čtrnácti století a do něhož jsme nyní vnesli řád tak, aby kromě něho již nic neexistovalo.“ Zdroj originálního znění i překladu: *Digesta seu Pandectae*, tomus I, liber I – XV. Přeložili BLAHO, Peter, VAŇKOVÁ, Jarmila, SKŘEJPEK, Michal a Jakub ŽYTEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2015, ISBN 978-80-246-3063-2, str. 82–83.

jímž se měli obyvatelé Byzance závazně řídit. Vyhlášeny byly konstitucí *Imperatoriam maiestatem* z 21. prosince 533, v níž Justinián osvětlil, že jeho záměrem bylo poskytnout studentům moderní učebnici poskytující správná náhled na civilní právo: *Igitur post libros quinquaginta digestorum seu pandectarum, in quos omne ius antiquum collatum est (quos per eundem virum excelsum Tribonianum nec non ceteros viros illustres et facundissimos confecimus), in hos quattuor libros easdem institutiones partiri iussimus, ut sint totius legitimae scientiae prima elementa. Quibus breviter expositum est et quod antea optinebat et quod postea desuetudine inumbratum ab imperiali remedio illuminatum est.*¹⁶ Instituce nabyly účinnosti 30. prosince 533. Po dokončení Digest a Institucí vyvstala potřeba revidovat Kodex, který jako nejstarší část kodifikace neodpovídal znění částí novějších a nereflektoval ani další změny provedené konstitucemi císaře Justiniána. Nově sestavená komise proto během roku 534 přepracovala podobu původního Kodexu a koncem stejného roku byl upravený Kodex – *Codex Iustinianus repetitae praelectionis* – publikován konstitucí *Cordi* z 16. listopadu 534. Kodex účinný od 29. prosince 534 nahradil původní verzi z roku 529 a završil se tak proces tvorby tzv. justiniánské kodifikace, jež byla následně označována mimo jiné jako *Tria volumina* s odkazem na počet jejích částí nebo jako *Corpus iuris civilis*, což je název poprvé použitý francouzským právním humanistou Dionysiem Gothofredem roku 1583 u příležitosti její publikace. Zmíněnými třemi svazky ovšem Justiniánova normotvorba neskončila. On i jeho nástupci totiž vydávali nová císařská nařízení známá jako *Novellae*. Tyto novely byly později shromažďovány do sbírek, a protože měnily obsah justiniánské kodifikace, tvořily její pomyslné pokračování.

Císař Justinián nechal římské právo kodifikovat s úmyslem vytvořit aktuální předpis, který by byl závazný pro obyvatele celé Římské říše, tedy alespoň v rozsahu území, které měl aktuálně pod kontrolou. Vybrané císařské konstituce a masa klasického práva shromážděného v Digestech měly vytlačit do té doby používané soukromé sbírky konstitucí

¹⁶ § 4–5 *Imperatoriam maiestatem*. „Proto jsme po padesáti knihách Digest neboli Pandekt, v nichž je shrnuto veškeré staré právo (a které jsme rovněž vytvořili prostřednictvím nepřekonatelného a nejvýřečnějšího Triboniana, jakož i dalších osvícených mužů), dali sestavit tyto Instituce v následujících čtyřech knihách, aby se staly základem veškeré právní vědy. V těchto knihách se v krátkosti vykládá to, co platilo odedávna, stejně jako i to, co bylo později zamlženo chybným používáním, ale bylo s císařskou pomocí znovu osvětleno.“ Zdroj originálního znění i překladu: *Iustiniani Institutiones*. Přeložili BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1749-7, str. 22–23.

z období mezi vládou císařů Hadriana a Diokleciána, tedy *Codex Gregorianus* a *Codex Hermogenianus*, stejně jako *Codex Theodosianus*, první veřejnou sbírku účinnou od roku 438 a 439, která navazovala na jmenované kodexy a shromažďovala konstituce od doby vlády císaře Konstantina Velikého po Theodosia II. Tento záměr Justinián výslovně vyjádřil již na počátku sestavování *Corpus iuris civilis* v konstituci *Summa rei publicae* ze 7. dubna 529, kterou byla vyhlášena starší varianta Kodexu: *Hunc igitur in aeternum valituum iudicio tui culminis intimare prospeximus, ut sciant omnes tam litigatores quam disertissimi advocati nullatenus eis licere de cetero constitutiones ex veteribus tribus codicibus, quorum iam mentio facta est, vel ex iis, quae novellae constitutiones ad praesens tempus vocabantur, in cognitionalibus recitare certaminibus, sed solis eidem nostro codici insertis constitutionibus necesse esse uti...*¹⁷ Třemi kodexy zmíněnými v citované konstituci měl na mysli právě *Codex Gregorianus*, *Codex Hermogenianus* a *Codex Theodosianus*.

Po porážce Ostrogótů a ovládnutí Itálie Justinián svou představu prosadil prostřednictvím *Pragmatica sanctio pro petitione Vigilii* ze 13. srpna 554, předpisem vydaným – jak název prozrazuje – na žádost papeže Vigilia, kterým stabilizoval situaci v Itálii a zrušil platnost veškerých konstitucí gótských králů.¹⁸ V jedenácté ze třidvaceti konstitucí, z nichž se pragmatická sankce skládá, výslovně prohlásil justiniánskou kodifikaci za platnou a závaznou v Itálii: *Ut leges imperatorum per provincias ipsorum dilatentur. Iura insuper vel leges codicibus nostris insertas, quas iam sub edictali programme in Italiam dudum misimus, obtinere sancimus. Sed et eas, quas postea promulgavimus constitutiones, iubemus sub edictali propositione vulgari, (et) ex eo tempore, quo sub edictali programme vulgatae fuerint, etiam per partes Italiae obtinere, ut una deo volente facta republica legum*

¹⁷ § 3 *Summa rei publicae*. Zdroj: KRUEGER, Paulus (ed.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa quinta, volumen secundum, Codex Iustinianus, op. cit.* „Proto jsme se postarali o to, aby se tento Kodex, který má platit pro všechny budoucí časy, dostal k tvému vysokému vědomí, aby všichni, jak sporné strany, tak výmluvní advokáti, věděli, že jim není vůbec dovoleno, aby se v soudním řízení odvolávali na další konstituce ze starších tří kodexů, které již byly zmíněny, nebo na ty konstituce, jež jsou v současnosti nazývány novými, ale že smějí používat pouze ty konstituce, které byly začleněny do našeho Kodexu...“ Není-li uveden zdroj překladu textu do českého jazyka, pochází od autora této práce.

¹⁸ ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuobjevení Digest. In: MACH, Peter a Vojtech VLADÁR (eds.). *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Zborník z 18. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky, uskutočnenej v dňoch 27.–28. mája 2016 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave*. Praha: Leges, 2016, ISBN 978-80-7502-183-0, str. 54.

*etiam nostrarum ubique prolatetur auctoritas.*¹⁹ Dovožoval, že kroky k obnově antického impéria a znovuzískání kontroly nad Itálií žádaly také sjednocení práva a jeho císařské moci. Za pozornost stojí, že explicitně vyžadoval závaznost jak pro *leges*, tedy císařská nařízení považovaná za nové právo, tak *iura* ve smyslu závěrů právní vědy obsažené v Digestech, tedy právo označované jako staré, vlastně klasické.²⁰ Nepřinášel tedy pouhé kvantitativní rozšíření tří jmenovaných kodexů o novější konstituce, ale úmyslně i změnu kvalitativní spočívající v nutnosti zohlednit hlasy klasických římských právníků.

Navzdory Justinianově snaze však obyvatelé části Itálie nestihli přijmout justiniánskou kodifikaci za svou a nenahradili jí doposud užívané předjustiniánské právo.²¹ Nepřiměla je k tomu autorita východořímských císařů, protože roku 568 severní Itálii dobyli Langobardi a Byzanc nad italskou půdou postupně ztrácela moc. Nepomohlo k tomu příliš malé množství rukopisů nové kodifikace a souvisejících pomůcek, které nebyly s to vytlačit více než sto let zažitá práva. Ani církev, přestože Justiniana přijímala, nebyla přechodu na justiniánské právo nakloněna, neboť svá dosavadní privilegia odvozovala z theodosiánského kodexu. Na ten nadále odkazovala nejen v případech, kdy její práva justiniánské zákonodárství omezilo, ale konsistentně také v situacích, kdy byla privilegia Justinianem akceptována. Z theodosiánského a staršího práva vycházely také zákoníky nových germánských států, které platily na základě personalit práva pro římské obyvatele. Justiniánské právo nenásledovaly a pro místní obyvatele mohly být lákavé právě proto, že obsahovaly jim dobře známé normy nedotčené reformami, jež císař Justinian při tvorbě *Corpus iuris civilis* provedl.

Zatímco v Byzanci a na jí ovládaných územích Apeninského poloostrova docházelo až do jejího zániku k rozvoji justiniánského práva, na pomyslném západě, tedy územích

¹⁹ C. 11 *Pragmatica sanctio pro petitione Vigilii*. Zdroj: SCHOELL, Rudolfus a Guilelmus KROLL (eds.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa*, volumen tertium, Novellae. Berolini: apud Weidmannos, 1895. „Aby byly zákony císaře rozšířeny do jeho provincií. Právo a zákony obsažené v našem zákoníku, které byly již dávno zaslány do Itálie ediktem, budou v platnosti. Také ty konstituce, které jsme poté vyhlásili, budou rozšířeny ediktem a budou v platnosti v částech Itálie od doby, kdy byly ediktem zveřejněny, tak aby, když byl z Boží vůle sjednocen stát, i našim zákonům byla všude přiznána závaznost.“

²⁰ CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. I – Le fonti. Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1954, ISBN 978-88-14032-05-9, str. 83.

²¹ *Ibid.*, str. 84–92.

mimo vliv Východořímské říše, byl tento trend omezen. Navíc není možné mluvit o žádném jednotném vývoji, protože rozpadem Západořímské říše byla ztracena také jednota práva.²² S jistotou lze tvrdit, že si svůj vliv v období od 6. do 11. století po Kr. zachovalo předjustiniánské právo.²³ Ve Španělsku a Francii hrál významnou úlohu *Codex Theodosianus*. Již krátce po rozpadu Západořímské říše a před publikací justiniánské kodifikace byly novými germánskými králi vydány tzv. *leges Romanae barbarorum*, germánské zákoníky zprostředkovávající na základě zásady personality práva římské právo jejich římským poddaným. Jde o *Lex Romana Burgundiorum* nebo o *Lex Romana Visigothorum* vydaný roku 506 v Toulouse, známý jako *Breviarium Alaricianum*, který byl sice ve Vizigótské říši roku 654 nahrazen *Lex Visigothorum Recesvindiana* platným pro veškeré obyvatelstvo na teritoriálním základě, však na území Francké říše si nadále podržel významný vliv. Oba kodexy obsahovaly vedle císařských konstitucí (*leges*) také v omezené míře texty římských právníků, druhý zmíněný konkrétně výtah z Gaiových Institucí, výtah z Paulových sentencí a jedno Papiniánovo responsum, vše zčásti doplněné o výklad ze starších prací. Mimo toto omezené zprostředkování obsahu starého práva (*ius*) zůstala ovšem klasická římská jurisprudenc opomenuta. Dalším reprezentantem římského vlivu bylo *Edictum Theodorici*, vydané v jižní Francii jak pro římské, tak pro vizigótské obyvatele v letech 458 a 459, tedy ještě v době před rozpadem Západořímské říše. Vedle předjustiniánských sbírek císařských konstitucí vycházel edikt z fragmentů Paulových sentencí. Také langobardský zákoník *Edictum Rothari* z roku 643 vykazuje ovlivnění římským právem, ačkoli byl jeho obsah již převážně germánský.

Existující důkazy o tom, že na západě byl v jisté míře nadále užíván justiniánský Kodex a také Instituce.²⁴ Ohledně Kodexu není až do počátku 12. století znám jediný

²² GRENZMER, Erich. Die iustinianische Kodifikation und die Glossatoren. In: *Atti del congresso internazionale di diritto romano (Bologna e Roma XVII–XXVII aprile MCMXXXIII)*. Volume primo. Pavia: Premiata tipografia successori fratelli Fusi, 1934, str. 354.

²³ CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*, op. cit., str. 72–77, 106–108. URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 2001, ISBN 80-7179-504-6, str. 11. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a Michal SKŘEJPEK, op. cit., str. 42.

²⁴ CONRAT, Max. *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts in früheren Mittelalter*. Erster Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1891, str. 54, 57. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren. München: Beck, 1997, ISBN 3-406-41904-6, str. 11–13. KOSCHAKER,

rukopis, který by v plném rozsahu přinášel znění všech dvanácti nebo alespoň prvních devíti knih. Zachoval se pouze v podobě výpisků a shrnutí, které navíc nepracovaly s řecky psanými pasážemi ani s posledními třemi knihami. Nepříliš kvalitním reprezentantem literatury ke Kodexu je *Summa Perusina* pocházející z období od 7. do 9. století, která obsahuje vážné chyby. Dále je třeba zmínit Pistojskou glosu a *Epitome Codicis*, výtah z konstitucí obsažených v prvních třech knihách Kodexu vytvořený v 7. nebo 8. století. Instituce pak byly používány za účelem výuky, existuje povědomí o jejich dvou rukopisech z období do 11. století, což ovšem nesvědčí o častém užívání. Nejspíše v polovině 6. století vznikla Turinská glosa k Institucím, kterou mohl vyhotovit neznámý Byzantínek na území Itálie. Bamberská glosa sahající do 11. století obsahuje části textu pocházející ze staršího období, možná opět z doby vlády císaře Justiniána. Mimoto byly vyhotovovány jen drobné výpisky. Justiniánské novely²⁵ nebyly používány v plném rozsahu, ale ve formě *Epitome Iuliani*, zkrácené verzi vybraných 124 novel, které byly sepsány nejspíše v polovině 6. století a později se dočkaly tvorby glos. K částem Institucí, Kodexu a Novel byly dále zpracovávány kratší společné výpisky a shrnutí. Jmenovat lze spis *Lex Romana canonice compta*, výběr římskoprávních pravidel určených pro potřebu církve, jenž vznikl v Itálii v 9. století. Vybírá úryvky z *Epitome Iuliani*, justiniánských Institucí a rozšířených *Epitome Codicis*, a to nejspíše ještě prostřednictvím jiné sbírky.²⁶

Digesta, nejrozsáhlejší část justiniánské kodifikace, však od 7. do 11. století nejspíše zcela vyšla z užívání.²⁷ Nelze vyloučit, že je v uvedeném období nikdo za žádných okolností neotevřel, z dnešního pohledu ovšem není doloženo jejich užití. Zdá se, že důvodem zapomnění Digest nemusela být nutně fyzická ztráta v pravém slova smyslu, jak bývá někdy zjednodušeně podáváno. Mohlo jít spíše o přirozený důsledek toho, že v malém počtu rukopisů Digest bylo vzácné dostat se k jejich zkoumání, a že s ohledem na rozsah

Paul. *Europa und das römische Recht*. München und Berlin: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1953, str. 58.

²⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 14.

²⁶ GRENZMER, Erich, *op. cit.*, str. 361.

²⁷ ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuoživení Digest, *op. cit.*, str. 55. ČERNÝ, Miroslav. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2014, roč. 9, Supplementum č. 3, ISSN 1801-0288, str 35–36. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 11.

a obtížnost práce s Digesty nevyvstávala praktická potřeba ani vhodné podmínky pouštět se do jejich studia.²⁸ Jako na dlouhou dobu poslední přímý citát z Digest je uváděn dopis papeže Řehoře Velikého z roku 603, který se rozhodl vyřešit spory biskupa Januaria z Malagy. Za tím účelem pověřil jejich vyšetřením a rozhodnutím svého zástupce, defensora Jana, jehož v dopise instruoval o vhodném postupu:²⁹ *...sicut legitur libro XLVIII titulo ad legem Iuliam maiestatis, digesto septimo: „Modestinus, libro XII Pandectarum“. Post pauca: Hoc tamen crimen iudicibus non occasione ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate. Nam et persona spectandam esse, an potuerit facere et an ante quid fecerit et an cogitaverit.*³⁰ V dopise citoval přibližně první polovinu ustanovení D. 48.4.7.3 (Modestinus 12 pand.) z titulu *Ad legem Iuliam maiestatis* (K Iuliovu zákonu o urážce majestátu), který se týká zločinu urážky majestátu, a v kontextu řešeného problému Digesta skutečně aplikoval.

Je třeba přiznat, že i v textech vzniklých po roce 603 byla Digesta občas zmiňována, takové případy jsou ovšem vzácné. Charakterizuje je navíc, že jejich autoři nemuseli mít Digesta nutně k dispozici ani rozumět jejich obsahu, mohli zkrátka jen převzít údaj, který se k nim dostal z jiného zdroje. V žádném případě neprokazují všeobecnou znalost Digest ani jejich praktické užívání.³¹ Lze jmenovat mechanické opsání úvodu Digest za text Institucí v berlínském rukopisu z 9. století či zápis v langobardsko toskánském spisu z přelomu 9. a 10. století. Zajímavá se zdá být zmínka ve spisu *Historia Langobardorum*, který sepsal Paulus Diaconus, učitel gramatiky na dvoře franckého a langobardského krále Karla Velikého. Text pochází nejspíše z doby mezi koncem jeho působení na dvoře roku 787 a smrtí v italském klášteře Montecassino roku 797. Popsal docela podrobně všechny tři části

²⁸ CONRAT, Max, *op. cit.*, str. 67.

²⁹ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 2. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850, str. 276.

³⁰ *Gregorii Magni epistulae*, liber XIII, epist. 50. Zdroj: HARTMANN, Ludovicus Mauritius (ed.). *Gregorii I papae registrum epistolarum. Monumenta Germaniae historica*. Tomus II. Libri VIII–XIV cum indicibus et praefatione. Berolini: apud Weidmannos, 1899, str. 417. „...tak jak se čte v 48. knize titulu o Iuliovu zákonu o urážce majestátu v sedmém fragmentu: ‚Modestinus, 12. kniha Pandekt‘. Po pár slovech: Toto obvinění by však soudci neměli brát jako příležitost k projevení úcty k císařskému majestátu, nýbrž jako věcnou záležitost. Neboť je třeba zvážit povahu dotyčného, zda to mohl udělat, a zda něco předem udělal, a zda zvažoval.“

³¹ GRENZMER, Erich, *op. cit.*, str. 356–357.

justiniánské kodifikace včetně Novel a mezi nimi uvedl také Digesta s informací, že zahrnují výpisky z děl římských právníků, a že se dělí na padesát knih: *Leges quoque Romanorum, quarum prolixitas nimia erat et inutilis dissonantia, mirabili brevitate correxit. Nam omnes constitutiones principum, quae utique multis in voluminibus habebantur, intra duodecim libros coartavit eodemque volumen codicem Iustinianum appellari praecepit. Rursumque singulorum magistratum sive iudicum leges, quae usque ad duo milia pene libros erant extensae, intra quinquaginta librorum numerum redegit, eumque codicem digestorum sive pandectarum vocabulo nuncupavit. Quattuor etiam institutionum libros, in quibus breviter universarum legum textus comprehenditur, noviter composuit. Novas quoque leges, quas ipse statuerat, in unum volumen redactas, eundem codicem novellam nuncupari sancivit.*³² Zdá se pravděpodobné, že Paulus Diaconus nepopsal vlastní zkušenost, Digesta osobně neviděl ani je neměl při pobytu na královském dvoře k dispozici. Mohlo jít jen o zprostředkovanou informaci z italské kroniky ze 6. století.³³

Obnovený zájem o Digesta lze vysledovat v 10. století. Za po dlouhé době první skutečné použití Digest se považuje *placitum* z Marturi, langobardská soudní listina z března 1076.³⁴ Týká se řízení, v němž klášter sv. Michaela v Marturi u Sieny žaloval Sigizona z Florencie na vydání pozemků a popíral možnost jejich vydržení.³⁵ V listině se mimo jiné uvádí: *His peractis supradictus Nordillus, predictae domine Beatricis missus, lege Digestorum libris inserta considerata, per quam copiam magistratus non habentibus restitutionem in integrum pretor pollicetur, restituit in integrum ecclesiam et monasterium*

³² Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum*, liber I, c. 25. Zdroj: BETHMANN, Ludwig Konrad a Georg WAITZ (eds.). *Pauli Historia Langobardorum*. In: *Monumenta Germaniae historica, Scriptorum rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*. Hannoverae: impensis Bibliopolii Hahniani, 1878, str. 63. „Zákony Římanů, které dosahovaly velkého rozsahu a nepraktických rozporů, opravil s obdivuhodnou stručností. Neboť všechny císařské konstituce, jež jistě zaujímaly mnoho svazků, zúžil do dvanácti knih a tento svazek nařídil nazývat Justiniánovým kodexem. A stejně, jednotlivé zákony magistrátů nebo soudců, které doposud zaujímaly až téměř dva tisíce knih, utřídil do počtu padesáti knih a jejich sbírku nazval slovy Digesta neboli Pandekty. Čtyři knihy Institucí, ve kterých se pak stručně vykládá text všech zákonů, nově sestavil. A nové zákony, jež sám ustanovil, vydané v jednom svazku, nařídil pojmenovat jako sbírku Novel.“

³³ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 11.

³⁴ GRENZMER, Erich, *op. cit.*, str. 368.

³⁵ KANTOROWICZ, Hermann Ulrich. Über die Entstehung der Digestenvulgata. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Bd. 31, 1910, str. 32. FITTING, Hermann. *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin und Leipzig: Verlag von J. Guttentag, 1888, str. 81–87.

*sancti Michaelis...*³⁶ V kontextu náhrady škody v dokumentu výslovně padá název Digest a je zde parafrázována část ustanovení D. 4.6.26.4 (Ulpianus *12 ad ed.*) z titulu *Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituuntur* (Z jakých důvodů jsou osoby starší dvaceti pěti let navraceny do předchozího stavu), konkrétně: *sed et si magistratus copia non fuit, labeo ait restitutionem faciendam*.³⁷ Jistě nejde o příklad kdovíjak podrobné práce s Digesty, nelze ani přehlédnout mylnou záměnu Labeona za praetora, značí ovšem vědomou práci s obsahem Digest. K placitu z Marturi je možné ještě doplnit, že obsahuje také zmínku o doktoru práv Peponovi, což vyvolalo dlouhé polemiky nad tím, zda je o známého Imeriova předchůdce Pepona z Boloně.³⁸ Další³⁹ případ povědomí o existenci Digest lze vysledovat v žalobě, která pochází z Ravenny z 80. let 11. století, nejspíše z roku 1084, a je zachována v hannoverském rukopisu ze 16. století.⁴⁰ Její autor, Petrus Crassus, o Digestech zjevně věděl, mylně však pod jejich názvem odkazoval na ustanovení C. 9.46.10 justiniánského Kodexu, takže Digesta pravděpodobně neměl k dispozici. Úryvky z Digest pocházející z první čtvrtiny 11. století se pak objevily v britské kanonickoprávní sbírce.

Probuzení zájmu o římské právo souvisí také s činností právnické školy v Pavii, původním hlavním městě Langobardské říše, které si i po ovládnutí Svatou říší římskou podrželo svůj význam.⁴¹ Škola zde vznikla v 9. století a soustředila kolem sebe specialisty na langobardské právo. V 11. století jsou doloženy některé prvky výuky, jako vedené diskuse, a především zde vznikající literární výstupy, jež svědčí o vysokém stupni rozvoje právní vědy a teorie. *Liber Papiensis* je sbírka langobardského práva z 11. století, psaná spíše jako praktická příručka než učební materiál. Vycházela ze starší sbírky zákonů langobardských králů z let 643 až 755 *Edictum regum Longobardarum* a sbírky zákonů jejich franckých nástupců po roce 774 *Capitulare Italicum*. Na přelomu 11. a 12. století pak k této sbírce

³⁶ FITTING, Hermann, *op. cit.*, str. 84. „Poté, co bylo uvedené dokončeno, Nordillus, zástupce zmíněné paní Beatrix, po zohlednění zákona knih Digest, prostřednictvím kterého praetor slibuje uvedení do původního stavu, pokud není po ruce žádný magistrát, uvedl do původního stavu kostel a klášter svatého Michaela...“

³⁷ „Ale pokud není po ruce žádný magistrát, měl by být podle Labeona restituční nárok přiznán.“

³⁸ GRENZMER, Erich, *op. cit.*, str. 368.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ CONRAT, Max, *op. cit.*, str. 606–607.

⁴¹ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 11–12, 23–26, 90.

vznikl komentář označovaný jako *Expositio Liber Papiensis*, který na Digesta prokazatelně odkazuje alespoň třináctkrát. Jde sice o mnohem menší počty než v případě dalších částí *Corpus iuris civilis* a nese svědčí o rozsáhlém užívání Digest, alespoň elementární znalost ale předpokládá. Práce s prameny římského práva byla pro tehdejší právníky důležitá proto, že představovalo obecný základ právního myšlení, který sloužil k interpretaci langobardského práva nebo dokonce k jeho doplňování. Koncem 11. století v Pavii, případně okolních městech, vznikla také druhá sbírka langobardského práva označovaná jako *Lombarda*.

Rostl-li zájem o justiniánskou kodifikaci, a projevil-li se nejvýrazněji v souvislosti s Digesty, muselo být 11 století obdobím rozšíření povědomí o jejich obsahu. K tomu mohlo dojít pouze lepší dostupností rukopisů Digest. Z dnešního pohledu se zdá, že u zrodu tohoto zájmu stály dvě varianty jejich úplného znění.⁴² První variantu zachycuje konkrétní rukopis známý pod názvy *Littera florentina* nebo *pisana* a pocházející nejpozději z přelomu 6. a 7. století. Objevily se úvahy, že by se mohlo jednat o jedno z oficiálních vyhotovení Digest, které nechal císař Justinián zaslat do Itálie, potvrzeno to ale není a zdá se, že by mohl pocházet spíše z jižní Itálie. Dvojitý název kodexu vyplývá z jeho pohnuté historie. Nejprve se nacházel v jihoitalském městě Amalfi, odkud jej měli roku 1155 odnést bojovníci původem z Pisy jako válečnou kořist. V době boloňských glosátorů byl v Pise uložen a podle tohoto města byl také znám. Když Pisu obsadili Florentinové, ukořistili tuto vzácnou památku a od roku 1406 dodnes je uložena ve Florencii. Druhá verze Digest se zachovala v podobě stovek rukopisů, které byly ve středověku mezi právníky v oběhu, a to od zrodu školy glosátorů. Právní humanisté, zaměřeni na kritický rozbor textu, pro ni užívali označení *vulgáta* nebo *vulgární rukopisy*, objevuje se i označení *Littera bononiensis*. Je pravděpodobné, že *vulgární rukopisy* pocházejí z jednoho společného vzoru, který byl vyhotoven podle vzoru exempláře *Littera florentina*, ale prošel korekturou podle dnes neznámého rukopisu. Středověcí autoři používali téměř výhradně *vulgátu*, znění florentinského rukopisu se dočkalo rozšíření teprve v průběhu 19. století. Jedním z prvních právníků, který se snažil systematicky srovnat rozdíly znění florentiny a *vulgáty* byl komentátor Ludovicus Bologninus, jenž však neuspěl podle svých původních představ.⁴³

⁴² LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 61–67.

⁴³ Viz Bologninus, Ludovicus.

Stejnou myšlenku pak rozvíjeli zmínění právní humanisté, do jejichž zorného úhlu se dostalo téma textové kritiky a podrobného zkoumání pramenů římského práva.

Z rozdílů mezi florentinským a vulgárními rukopisy na první pohled zaujme jejich rozdílné členění.⁴⁴ Zatímco *Littera florentina* rozdělovala Digesta na dvě části, *Littera bononiensis* na tři, konkrétně *Digestum vetus* od D. 1.1 do D. 24.2, *Infortiatum* od D. 24.3 do D. 38.17 a *Digestum novum* od D. 39.1 do D. 50.17. Úsek začínající uprostřed věty ustanovení D. 35.2.82 a sahající do konce *Infortiatum* pak nesl ještě zvláštní označení *Tres partes*. Protože glosátoři a komentátoři pracovali s vulgárními rukopisy, není překvapivé, že se alespoň ve středověku zcela prosadilo rozdělení Digest na tři části. Ve vnímání glosátorů a komentátorů pak takto členěná Digesta uvozovala soubor justiniánské kodifikace neboli *libri legales*.⁴⁵ Podle tradičního řazení po nich následoval justiniánský Kodex, který ale zahrnoval pouze prvních devět v původně dvanácti Justiniánem vyhlášených knih. Dále bylo mezi *libri legales* zařazeno *Volumen parvum*, zkráceně *Volumen*, obsahující poslední tři knihy Kodexu pod označením *Tres libri codicis*, justiniánské Instituce a *Authenticum*.

Posledně zmíněná část – *Authenticum* – byla prostředkem, jak do vydání justiniánské kodifikace pronikla část novel. Obsahovala jich 134, buď v původním latinském znění nebo v překladu z řečtiny. Tato sbírka vznikla patrně v Itálii, není známo kdy, ale nejsou k dispozici rukopisné záznamy sahající před 11. století. Jako první s *Authenticum* začali prokazatelně pracovat glosátoři, kteří jej pokládali za Justiniánem oficiálně vydanou sbírku. Proto jí dávali přednost před starším souborem zkrácených novel *Epitome Iuliani*, který používali jen jako interpretační pomůcku. Bez ohledu na přesvědčení o úřední povaze ale glosátoři z *Authenticum* postupem času vytrídili novely, které nepokládali za zajímavé, čímž vznikl soubor 97 vybraných novel, které byly po vzoru tehdy nahlížených devíti knih Kodexu uspořádány do devíti kolací. Nadbytečných 37 novel bývalo někdy rozděleno do dalších tří kolací analogicky k *Tres libri codicis*, častěji byl však následován postup Hugolina de Presbyteris, který jako desátou kolaci do *Authenticum* zařadil *Libri feudorum*

⁴⁴ COING, Helmut (ed.). *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*. Erster Band, Mittelalter. München: Beck, 1973, ISBN 3-406-03631-7, str. 158.

⁴⁵ *Ibid.*, str. 156, 162–163.

neboli *Consuetudines feudorum*.⁴⁶ Šlo o soukromou sbírku nejdůležitějších pramenů italského středověkého lenního práva, jež byla sestavena mezi roky 1150 a 1250. Skládá se ze dvou knih a vztahuje se k zákonům císařů Svaté říše římské Konráda II., Lothara II., Fridricha I., Jindřicha VI. a Fridricha II. Jako doplňky neboli *extravagantes* k *Libri feudorum*, bývalo k *libri legales* připojováno také znění Kostnického míru mezi císařem Fridrichem I. Barbarossy a lombardskými městy z 15. června 1183, kterým císař městům ustoupil a přiznal jim právo mít vlastní jurisdikci a řídit se podle svých právních zvyklostí,⁴⁷ a *Constitutio de statutis et consuetudinibus contra libertatem ecclesiae editis* císaře Fridricha II. z roku 1220. Mezi *libri legales* nebyla nikdy počítána výše zmíněná Lombarda, přesto jí někteří glosátoři, především Roffredus, věnovali ve svých textech pozornost.⁴⁸ Úryvky z Lombardy se občasně vyskytovaly i v Accursiově řádné glose. Uvedené lze shrnout odkazem na úvod *Summy Decretalium* kanonisty Hostiensia z poloviny 13. století, který se pokusil vymezit zdroje vědomostí světského práva: *Et, ut breviter comprehendam, in 50 libris Pandectarum, 4 Institutionum, 12 Codicis, 9 collationibus Authenticorum, Novella, Lombarda, et Constitutionibus feudorum, consistit legalis sapientia.*⁴⁹ Z dnešního pohledu je na této konstrukci překvapující, jak organicky propojila antické a středověké právo, když k výrokům klasických římských právníků na jedné straně bez rozpaků přiřadila dokumenty ze 12. století po Kr. Možná se ale jednalo jen o další projev středověkého vnímání kontinuity Římské říše, jež si až do té doby navzdory formálním proměnám měla zachovat svou podstatu.

Právě zvýšením zájmu o studium *libri legales* a především Digest v Itálii ve 2. polovině 11. století začíná proces označovaný jako recepce římského práva, který trvá dodnes. Recipování předpokládá poznání římského práva, především v podobě zachycené justiniánskou kodifikací, exegezi těchto předpisů, tedy komplexní interpretaci svou složitostí

⁴⁶ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 86–90.

⁴⁷ ČERNÝ, Miroslav. *Ius commune a ius proprium ve středověku*. In: CVRČEK, František a Helena JERMANOVÁ (eds.). *Metamorfózy práva ve střední Evropě IV. Žijeme v nejlepším z možných právních světů?* Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, ISBN 978-80-7380-543-2, str. 372.

⁴⁸ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 90–92.

⁴⁹ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 2, *op. cit.*, str. 421. „A, jak stručně rozumím, moudrost světského práva spočívá v 50 knihách Pandekt, 4 knihách Institucí, 12 knihách Kodexu, 9 kolacích Authenticum, Novelách, Lombardě a Libri feudorum.“

připodobněnou výkladu textu Bible, ale v konečném důsledku také převzetí institutů a principů do platného práva, inspiraci systémem římského práva pro současný právní řád. Bez přejímání římskoprávních norem a jejich aplikace na současný život nelze hovořit o recepci, ale o pouhém studiu historie. Bez jejich znovuoživení zůstává římské právo mrtvou památkou. V současnosti římské soukromé právo žije v civilních kodexech zemí patřících ke kontinentálnímu systému práva, včetně účinného českého občanského zákoníku. Dnešní poznatky jsou projevem dlouhého postupu zpracovávání *Corpus iuris civilis*, který během tisíce let prošel různými fázemi vývoje. Zaměřoval se nejprve na pochopení textu a nalezení všech souvislostí v rozsáhlé justiniánské kodifikaci, následně na textovou kritiku a konečně na vytváření způsobu, jak ji promítnout do novodobého světa a jeho systému práva. A první dvě pomyslné fáze recepce, spadající do středověku, jsou pojmenovány po školách glosátorů a komentátorů.

2. Glosátoři

2.1 Škola

Jako glosátoři jsou označováni právníci, kteří stáli na počátku zvýšeného zájmu o prameny římského práva v období od 2. poloviny 11. století do poloviny 13. století. Je možné uvažovat nad celou řadou předpokladů pro tento vývoj, mezi něž patřil hospodářský růst, formulace scholastického přístupu zpracování filosofických a teologických témat nebo rozvoj studia langobarského práva v Pavii. Ukazuje se však, že k uvedenému přistoupila ještě jedna klíčová podmínka – vytvoření vhodného prostoru pro studium. Takovým místem se stala boloňská univerzita, a právě s ní byl počátek recepce římského práva provázán. Šlo o první univerzitu v dnešním smyslu slova, a proto nepřekvapí, že nevznikala shora kopírováním zavedeného institucionálního rámce, ale zdola, živelně. Nelze proto ani přesně určit datum jejího vzniku, neboť formálního uznání se dočkala až zpětně, ve chvíli, kdy již fungovala, a kdy bylo možné existující stav potvrdit.⁵⁰ Jako oficiální termín vzniku se pak uvádí rok 1088. Teprve v průběhu času se také ustálily předpisy upravující průběh studia a předpoklady pro výkon právnických profesí navázané na studium na univerzitě.⁵¹ První pochází z roku 1219, druhý pak z roku 1158. Císař Fridrich I. pak ve stejném roce vydal konstituci *Authentica Habita*, jejím prostřednictvím definitivně potvrdil fungování univerzity v Boloni a jejím studentům i učitelům zaručil ochranu při pobytu v Boloni i na cestách. Od 20. let 13. století je možné vysledovat počátek vlny zakládání dalších univerzit, které na Boloňu navázaly a byly budovány po jejím vzoru, včetně nabídky studia civilního práva.

Zprostředkování jakýchkoli biografických informací o středověkých právnících je bohužel vždy vstupem na pomyslný tenký led, který hrozí zřícením do hlubin pověstí a legend. Bylo by naivní očekávat, že jejich život podrobně mapovali nezávislí kronikáři, kteří se ujali úkolu zachovat důležité informace pro budoucí právní historiky. Nezbyvá tedy než se smířit s tím, že většinu z toho malého množství údajů, které se do současnosti

⁵⁰ FALADA, David, *op. cit.*, str. 92.

⁵¹ *Ibid.*, str. 96–97.

dochovaly, podávají právníci sami o sobě. Je totiž typické, že odborná díla nepojímali výhradně formou specializovaného výkladu, často jej doplňovali o vlastní zkušenosti a vyprávění o událostech ze svého života. Objev každé nové životopisné informace vložené do odborného textu je proto vždy doprovázen nejistotou z toho, nakolik si daný autor minulost přikrášlil, a zda si události ze svého života po letech stále správně pamatoval.

Vítaným zdrojem informací je přesto glosátor Odofredus, jehož dílo je charakteristické početnějšími zmínkami o počátcích této právnické školy.⁵² Bohužel i zde je třeba počítat s určitou mírou nejistoty, neboť Odofredus žil v první polovině 13. století a byl tedy od popisovaných událostí již povážlivě vzdálen. Pochybnosti v této souvislosti vyvolává již jeho zmínka o Peponovi z Boloně, který se měl jako první výrazněji zajímat o justiniánskou kodifikaci. Odofredus o něm píše *nullius nominis fuit*, vyjadřuje tedy doslova, že Pepo neměl žádné jméno. Rozumět tomu lze různě. Často je z těchto slov dovozováno, že měl být Peponův přínos tak zanedbatelný, že ani nestál za řeč, možná však jen vyjadřují, že se Pepo nehnal za slávou a dal přednost tichému, ale o to záslužnějšímu, zkoumání pramenů práva.⁵³ S uvedeným kontrastuje text Sigismunda Titia, jenž v díle o historii Sieny z první poloviny 16. století citoval báseň, kterou měl údajně složit biskup Gialfredus ze Sieny na přelomu 11. a 12. století. Slovy *Pepone claro Bononiensium lumine* neumístil Pepona do stínu dějin, ale označil jej naopak za jasné světlo Boloně.⁵⁴ Ani další zdroje informací o Peponovi nelze považovat za spolehlivé. Jeho jméno bylo ve své době, podobně jako dnes, docela rozšířené, a proto není možné rozlišit, která zmínka v dobových dokumentech označila právě jeho. Odborná literatura pak váhá mezi volbou slov, zda Pepona označit za zakladatele školy glosátorů, nebo za pouhého jejího předchůdce. Mohlo jít o známého právníka, vyskytoval se snad i v Boloni, vyučoval právo, mohl být literárně činný. Nicméně, zatímco prameny zmiňují jeho znalost Kodexu a Institucí, není prokázáno, že by se podílel na studiu Digest.⁵⁵ Tento pomyslný definiční znak glosátorů tedy nejspíše

⁵² ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuobjevení Digest, *op. cit.*, str. 56.

⁵³ CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. I – Le fonti, *op. cit.*, str. 505.

⁵⁴ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 151–153.

⁵⁵ *Ibid.*

chybí, a lze proto uzavřít, že spíše než do školy glosátorů patří Pepo do množiny příhodných podmínek, které k jejímu vzniku a znovuoživení Digest vedly.

Za zakladatele školy glosátorů, nebo spíše prvního z nich, je považován Irnerius.⁵⁶ Narodil se nejspíše mezi roky 1055 a 1060, podle převažujícího názoru pocházel z Německa. Přesunul se ale do Boloně, kde studoval justiniánské právo a následně začal učit civilní právo na místní univerzitě. Patrně se stal i boloňským občanem, a proto bývá uváděn s přídomkem Irnerius z Boloně. Odofredus tvrdí, že Irnerius před studiem práv získal titul magistra svobodných umění a ta také vyučoval. Tato hypotéza je realistická, neboť se v Boloni *artes liberales* přednášela. Zprávy o Irneriovi se vyskytují ve dvou dokumentech z let 1112 a 1113, nápadných je pak celých devět zmínek z roku 1116, v nichž byl označen jako boloňský právník, a které svědčí o tom, že doprovázel císaře Jindřicha V. na jeho cestě po Itálii. Roku 1117 s císařem dorazil do Říma, kde se podílel na zvolení vzdoropapeže Řehoře VIII., za což byl Irnerius společně s Jindřichem V. roku 1119 na koncilu v Remeši z popudu papeže Kalixta II. exkomunikován. Stál tak na konci sporů o investituru mezi církevní a světskou mocí, v nichž se papežové a císaři Svaté říše římské střetávali o vliv na jmenování církevních hodnostářů. Exkomunikace pro něj ale musela znamenat alespoň krátkodobé přerušení výuky práva v Boloni. Prameny, které o jeho dalším působení až do roku 1125 zarytě mlčí, tuto domněnku spíše potvrzují.

V historických listinách se objevuje pod označením *causidicus* nebo *iudex*, oba pojmy však musí být hodnoceny dobovým způsobem porozumění. Jako *causidici* byli nazýváni advokáti a právní poradci, *iudices* pak nebyli pouze soudci v dnešním slova smyslu, ale všichni úředníci, kteří nějak se soudnictvím souviseli. Doloženo je jeho působení na dvoře markraběnky Matyldy Toskánské, známé také jako Matylda z Canossy, jíž dělal Irnerius právního poradce, a která jej měla pověřit úkolem studovat a obnovit justiniánské právo. Probošt v Ursbergu Burchard z Biberachu ve své kronice tuto událost výslovně zaznamenal slovy *...libros legum (...) ad petitionem Mathilde comitisse renovavit...* K jejich

⁵⁶ CORTESE, Ennio. Irnerio. In: *Dizionario biografico degli Italiani* LXII. Iacobiti–Labriola. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2004, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 600–605. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 154–162.

Varianty jména zní Warnerius, Vuarnarius, Garnerius, Guarnerius, Guernerius, Gwernerius, Yrnerius, Hirnerius, Irnerius teutonicus, Irnerius bononiensis.

interpretaci je ale nutné přistupovat opatrně. Zdá se, že nešlo o formální akt založení boloňské právnické fakulty, o oficiální zadání práce ani o první impuls, který měl Irneria k zájmu o *libri legales* přivést. Matyldino jednání lze vnímat spíše jako otevřené vyjádření podpory Irneriovu snažení a aprobování jeho práce, která spočívala v první řadě v sestavení a konsolidaci znění Digest. Irnerius totiž musel jako první získat úplný a použitelný text Digest, a to ve variantě označované jako *Littera bononiensis*, o co více, byl to právě on, kdo rozpoznal jeho význam a ujal se jeho studia. Zkoumání textu Digest i dalších částí justiniánské kodifikace pak vedle svého veřejného působení zasvětil svůj život. Není známo datum Irneriovy smrti, nejspíše ji bude třeba zařadit do období mezi roky 1125 a 1140. Do dnešního dne se zachovaly jeho glosy, byť lze přiznat problém s jejich identifikací. V průběhu času se mění pohled na to, kterými zkratkami mohly být označovány, vedle spolehlivé zkratky *y* se polemizuje nad zkratkami *g*, *w* nebo *l*. Je proto pravděpodobné, že mu jsou dnes některé glosy připisovány mylně. Dále je Irneriovi připisováno autorství authentik, tedy výtahů ze sbírky novel *Authenticum*, které přiřadil k jednotlivým místům justiniánského Kodexu, jež měly tyto novely nahradit. Doplnil tak Kodex a upozornil na derogaci některých jeho ustanovení. Autheniky byly později glosátory doplňovány a Accursius je zahrnul do řádné glosy, kde se dochovaly do současnosti. Irnerius také zpracoval obsah *Exordium Institutionum* a *Materia Codicis*, tedy jakési úvodní poznámky ke studiu pramenů, které zahrnul do svých glos, a jež byly následně jinými autory vybrány a uspořádány do těchto dvou děl.

Vystupuje-li Irnerius jako pomyslná první generace glosátorů, je možné definovat ještě čtyři další generace.⁵⁷ Druhou tvoří čtyři Irneriovi žáci – *quattuor doctores* – Bulgarus, Martinus Gosia, Iacobus a Hugo z Porta Ravennate. Role Irneria jako zakladatele školy byla podpořena řadou legend, mimo jiné tou o určení jeho nástupců. Irnerius je v ní připodobněn nikomu menšímu než Aristotelovi a stává se tak jednou z ústředních osob v dějinách lidstva. Po jeho vzoru na smrtelné posteli jmenoval *quattuor doctores* slovy *Bulgarus os aureum, Martinus copia legum, mens legum est Ugo, Iacobus id quod ego*.⁵⁸ Do třetí generace

⁵⁷ ČERNÝ, Miroslav. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce, *op. cit.*, str. 35–36. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 38–39.

⁵⁸ ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuoobjevení Digest, *op. cit.*, str. 57.

glosátorů patří především Rogerius, Placentinus, Ioannes Bassianus, do čtvrté pak Bassianovi žáci Azo a Hugolinus de Presbiteris. Příslušníky páté generace pak jsou obzvláště Pillius da Medicina, Carolus de Tocco, Benedictus de Isernia, Odofredus a Accursius, který období pomyslně uzavřel souborem glos označovaným jako *Glossa ordinaria*. Vedle glosátorů v Itálii je známo také několik tzv. záalpských učitelů neboli *doctores ultramontani*, kteří působili ve Francii. Patří mezi ně i již zmíněný Placentinus, jenž vyučoval po část svého života v Montpellier, v Orléans na jeho činnost pak navázali Iacobus de Ravanis a Petrus de Bellapertica.⁵⁹ Vliv glosátorů pak dosáhl až do Anglie, kde je za jejich příslušníka počítán Vacarius, profesor na univerzitě v Oxfordu.

Glosátory spojují některé obecné charakteristiky. Předně je to až posvátná úcta k justiniánské kodifikaci, která byla vnímána téměř jako projev Božího zjevení, sesílajícího lidem veškerou moudrost světského práva.⁶⁰ Glosátoři věřili, že podobně jako v případě Božího slova zachyceného v Bibli, i tyto předpisy jsou neomylné. Nebylo proto myslitelné podrobit je kritickému studiu, které by mohlo odhalit, že císařské konstituce z doby úpadku práva nebyly právě ukázkou kvalitní legislativní techniky, a že kompilační komise sestavující narychlo text Digest neměla šanci vytvořit sbírku vnitřně logicky bezrozpornou. Dále je pro glosátory charakteristické studium civilního práva na univerzitě v Boloni a následná univerzitní výuka, která se již na toto město omezovat nemusí. Výuka byla spojena s literární tvorbou, psaním glos a jiných typů exegetických publikací, často se zachovalo také písemné zprostředkování obsahu výuky. K tomu mohlo docházet za pomoci studentů, kteří sami zaznamenávali obsah přednášek a tyto byly následně vydány.

Nemělo by zůstat opomenuto, že glosátoři nebyli toliko právními teoretiky, kteří by celý život trávili nerušeným bádáním. Opak je pravdou. Často se zapojovali do veřejného a politického života, zastávali veřejné funkce, poskytovali služby panovníkům i církevním představeným. Věnovali se také typicky právní praxi. Poskytovali právní rady jako poradci, vydávali dobrá zdání a posudky, soudili, vyjadřovali se k aktuálním právním sporům. Předpokládá to jejich znalost langobardského lenního práva i kanonického práva, a dokládá

⁵⁹ URFUS, Valentin, *op. cit.*, str. 19.

⁶⁰ ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuoobjevení Digest, *op. cit.*, str. 57.

schopnost propojit je s poznatky práva římského. Justiniánská kodifikace, a především Digesta, mohla doplnit mezery v právu a stála u zrodu formujícího se *ius commune*.⁶¹ Glosátoři žili v období rozvoje středověkých italských měst, jež si od přibližně 11. do 13. století začala vytvářet vlastní právní řád stojící mimo lenní systém. Vydávala městská statuta, která obsahovala základní právní pravidla pro své obyvatele zahrnující politickou i hospodářskou oblast. Statutární právo přímo s římským právem nesouviselo, vykazovalo ovšem četné mezery, protože zkrátka nemohlo pokrýt všechny potenciální situace a právní problémy. Přes občasné výhrady italských měst pak přicházelo subsidiárně na řadu právo římské, jež bylo díky své šíři způsobilé k řešení takřka jakéhokoli problému. Glosátoři pak vedle své znalosti statutárního práva nabízeli odpovědi poskytnuté právem římským a stáli tak u aplikace živého římského práva vycházejícího z justiniánské kodifikace. Dále se také na teoretické rovině zabývali vztahem statutárního a římského práva a zapojovali se tak do sporů o to, které právo dostane v jakých situacích prostor. Digesta pak také pomohla propracování právní vědy, neboť glosátoři rozvíjeli obecné formy právní argumentace a způsobů interpretace práva.⁶² Především je však možné generalizovat literární formy, které glosátoři používali pro zachycení výsledků svého studia.

⁶¹ ČERNÝ, Miroslav. *Ius commune a ius proprium ve středověku*, *op. cit.*, str. 368–375.

⁶² LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 461–462.

2.2 Literární formy

2.2.1 *Glossae*

Je třeba si neustále připomínat, že způsob, jakým glosátoři vyhotovovali – obecně řečeno – své písemné výstupy, byl determinován stavem technického pokroku v období, kdy žili. V době před vynálezem knihtisku. Literární díla byla proto velmi vzácná, drahá, existovala v malém počtu a bylo náročné zajistit jejich šíření, protože jejich rozmnožení záviselo na zdlouhavé a namáhavé práci písařů ve skriptoriích. S ohledem na tyto okolnosti se již o prvopočátku práce s *libri legales* jako přirozený způsob, jak vysvětlit obsah pramene práva, nabízelo doplnění poznámky přímo do jeho rukopisu. Do textu mezi řádky tak byla vepsána glosa interlineární, na okraj bloku textu pak glosa marginální. Její autor mohl na konci glosy přiznat své autorství tak, že se podepsal vybranou zkratkou (*siglum*), neplatí to však bezvýjimečně. Navíc, novější autoři často přejímali obsah glos svých předchůdců, buď doslovně nebo v přeformulované či doplněné podobě, bez toho, aby autorský podíl dalších glosátorů přiznali.⁶³ Glosy lze tedy definovat jako vysvětlení textu, které právníci doplňovali do svých exemplářů pramenů práva s úmyslem, aby byly dále šířeny.⁶⁴ Protože se širší publikum mohlo seznámit s obsahem glos typicky až po smrti daného glosátora, když přestal držet svůj rukopisný exemplář pramene, měli právníci v průběhu svého života příležitost jejich znění precizovat a doplňovat.

Je patrné, že pojem glosa označuje pouhou vnější formu textu, který se vyznačuje tím, že je dopsán k prameni práva a vztahuje se k jeho konkrétně vymezené pasáži. Obsahem se ale glosy mohly lišit podle toho, s jakou argumentací nebo myšlenkovým postupem přicházely. Jejich typologie není jednotná, protože abstrahuje z konkrétních případů, jež ani při svém vzniku neměly odpovídat striktně vymezeným kategoriím. Z praktických důvodů však lze některé obecné typy glos rozlišit.⁶⁵ V úvodu titulů, fragmentů nebo konstitucí se

⁶³ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 122.

⁶⁴ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 3. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850, str. 558.

⁶⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 119–122.

vyskytovaly *introductiones titulorum*, jejichž cílem bylo čtenáři stručně představit zpracovávanou oblast a formou *continuationes titulorum* případně i zapojit úsek pramene do kontextu předcházejících a následujících ustanovení. *Notabilia* měla nasměřovat pozornost čtenáře na významná ustanovení pramenů obsahující zásadní obecné pravidlo. Glosy mohly vysvětlovat obsah slov a význam použitých gramatických pádů pro výklad textu, předkládat textovou kritiku s alternativními variantami znění pramene práva nebo odkazovat na jiná ustanovení *libri legales*, jež s pojednávanou materií souvisejí, a která s ní souhlasí (*concordantiae*), nebo jí mohou odporovat (*contrarietates*). Úkolem glosátorů pak bylo předložit *solutio* ve smyslu řešení rozporu. *Distinctiones* měly pomoci lepšímu pochopení právních institutů tím, že je rozdělovaly na jednotlivé poddruhy, složky nebo pojmy a vysvětlovaly jejich obsah a vyvstávající rozdíly. *Summae* nebo *summulae* pak shrnovaly obsah jednotlivých úseků předpisů a umožňovaly rychlé seznámení se s jejich obsahem. Sumarizující glosy stály způsobem práce u zrodu sum jako samostatných literárních útvarů, které již nedoprovázely znění pramenů práva a byly vydávány zvlášť. *Brocardica*, podobná notabiliím, formulovala nejdůležitější právní pravidla, aby mohla být dále používána v argumentaci. *Quaestiones* a *quare* potom řešily konkrétní otázky, jež z textů pramenů práva vyvstávaly. Zvláště je nutné zmínit autentiky, formou glos zpracované poznámky vztahující se především k justiniánskému Kodexu, které identifikovaly změny vybraných ustanovení prostřednictvím novel sebraných do podobně znějící sbírky *Authenticum*.⁶⁶ Tyto výtahy z *Authenticum* zpracoval jako první nejspíše Irnerius, byly pak brány v potaz dalšími právníky a Azo ve svém díle *Summa Codicis* autentiky dokonce okomentoval stejně jako samotný Kodex, byť z justiniánské kodifikace nepocházely. Autentiky pak byly samy předmětem glosování a staly se součástí Accursiovy řádné glosy. Vedle Kodexu však autentiky vznikaly také k justiniánským Institucím a s nimi byly také publikovány.

Pro jednotlivé typy se ustálilo různé umístění glos ve vztahu k textu předpisu. Jejich strukturu předurčovala podle konkrétních možností interpretace textu vycházejí ze scholastické metody, jež kladla důraz na existenci světa abstraktních idejí nezávislého na

⁶⁶ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 74–80.

světě reálném, a navrhovala odhalovat pravdu pomocí pravidel formální logiky.⁶⁷ Ta mohla být aplikována nejen na spisy církevních otců, jak učinil filosof Petr Abelard ve spisu *Sic et non*, ale ve všech oborech, právo nevyjímaje. Za její hlavní znak lze považovat rozdělení souhlasných a odporujících argumentů a zájem vysvětlení odlišností. Stojí za pozornost, že soubor glos jednoho autora často kopíroval obsah zápisů jeho přednášek, kde také postupně vysvětloval obsah stejného titulu pramene, a při nichž postupoval podle stejné metody.⁶⁸ Proto také takové zápisy přednášek, tedy *lecturae reportatae* mohou mít vedle formy souvislého textu podobu glos bezprostředně vysvětlujících konkrétní místa v pramenech. Právě přednášky glosátorů lze tedy pokládat za důležitý zdroj vzniku glos a jednotlivé metody použité v rámci přednášek odpovídaly výše vymezeným obecným typům glos.⁶⁹

Glosy k danému předpisu, jež vznikaly v průběhu času a z per různých autorů pak byly shromažďovány do sbírek, aparátu glos, aby mohly být, ve starších obdobích jen rukopisně, publikovány v uspořádané podobě společně s textem pramene práva. Mnohem častěji, než se doposud uznávalo, však glosátoři patrně vyhotovovali celé aparáty jako uzavřené soubory a nikoli jen jednotlivé glosy, jež by postrádaly jakoukoli další návaznost.⁷⁰ Neznamena to nutně, že by měly vycházet jen z jejich vlastních textů a myšlenek, je naopak jisté, že glosátoři přitom hojně čerpali z děl svých kolegů. Stávající glosy k vybranému úseku pramene práva redigovali, uspořádali a doplnili vlastními závěry. S prameny pak již glosy zůstaly nerozlučně spojeny a ustálil se úzus, že vydání pramenů římského práva bylo glosami vždy doprovázeno, neboť samotné znění glos by bez nahlížení do předpisu bylo obtížně pochopitelné. Glosy jako charakteristický druh literárních výstupů právníků zabývajících se recepcí římského práva v prvních staletích obnoveného zájmu o Digesta pak daly vzniknout označení školy glosátorů.

⁶⁷ MOUSOURAKIS, George. *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer, 2015, ISBN 978-3-319-12267-0, str. 247.

⁶⁸ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 169, 171.

⁶⁹ WEIMAR, Peter. Die legistische Literatur und die Methode des Rechtsunterrichts der Glossatorenzeit. *Ius commune*, II, 1969, str. 52.

⁷⁰ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 169.

Postupným zpracováváním glos docházelo k jejich rozšiřování a vznikaly tím pádem *strata*, na sebe navazující vrstvy v rámci jedné glosy, které ji postupně doplňovaly, nebo celé sítě glos, jež nemusely mít přesně definované vzájemné návaznosti.⁷¹ Glosátoři nebo jejich studenti vycházející z přednášek pak nabízeli varianty jejich logického propojení. Rostoucí množství glos a složitá orientace v jejich vzájemných vazbách vedla Accursia k vytvoření asi nejvýznamnějšího díla glosátorů, sice řádné glosy.⁷² Jeho cílem bylo glosy redigovat, setřídít a doplnit tak, aby mohly plnit svůj původní účel, kterým bylo usnadnit čtenáři porozumění textu pramene práva. Složitá síť nekorespondujících glos přitom vedla k opaku. Vedle obdivuhodného rozsahu *Glossa ordinaria* vyniká tím, že jde o souhrnný aparát glos ke všem *libri legales*, k čemuž se žádný jiný glosátor nedostal. Z děl svých předchůdců ovšem jistě vycházel, například z Azonovy sumy a lectury k justiniánskému Kodexu, aparátu glos vytvořeného Azonem, Hugolinem i Odofredem.

Z prvotisků, tedy nejstarších tiskem vydaných publikací, je ve Strahovské knihovně nejpočetněji zastoupena řádná glosa k justiniánským Institucím. Patrně proto, že byly již v 6. století vytvořeny jako učebnice římského práva a mohly tak v klášteře sloužit ke studiu a prvnímu seznámení se s právem. V norimberské edici z roku 1486 vedené pod signaturou DR VII 9⁷³ lze nahlédnout do úvodu Institucí, konkrétně do ustanovení Inst. Iust. 1.2pr.⁷⁴ Již na první pohled je patrné, že text pramene práva je umístěn ve středu zrcadla sazby, rozdělený do dvou sloupců. V tomto vydání jsou počátky titulů pro lepší orientaci vyznačeny červeným písmem, jednotlivé paragrafy pak odděluje jen červeně vyvedená značka odstavce (¶). Ve znění Institucí se to neprojeví, nicméně je vhodné zmínit, že vydání řádné glosy neobsahovala inskripce i subskripce, jež v Digestech a Kodexu doplňují informace o původu fragmentů či konstitucí.⁷⁵ Kolem znění Institucí je pak opět ve dvou sloupcích menším

⁷¹ BELLOMO, Manlio. *The Common Legal Past of Europe*. Washington D. C.: The Catholic University of America Press, 1995, ISBN 0-8132-0813-0, str. 131–132.

⁷² LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 351–352.

⁷³ *Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii*. Norimbergae: Anton Koberger, 27.XII.1486.

Viz VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 517–518. Signatura J-088.

⁷⁴ Viz příloha 2, obrazová příloha G01.

⁷⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 346.

písmem otištěn text Accursiovy řádné glosy, přičemž jednotlivé glosy jsou pomocí písmen přiřazeny ke konkrétním místům v Institucích. Podobně jako v jiných publikacích z 15. a 16. století i představovaná edice používá velké množství zkratk, jimiž snižuje počet použitých znaků. Zmiňované ustanovení lze přepsat následujícím způsobem: *De iure^q naturali gentium et civili Rubrica. Ius naturale^r est: quod natura omnia animalia docuit. Nam ius istud non solum humaniⁱ generis proprium est sed omnium animalium quae in celo^v quae in terra.^x que^y in mari nascuntur. Hinc^z descendit maris^a atque femine coniugatio.^b quam nos matrimonium appellamus^c Hinc^d liberorum procreatio et educatio.^e Videmus etenim cetera^f quoque animalia istius iuris^g peritia censeri.*⁷⁶ Hned k nadpisu titulu „O právu přirozeném, právu národů a právu civilním“ se vztahuje glosa označená písmenem *q*: *De iure naturali dictum est quod ius privatum est collectum ex naturalibus preceptis gentium et civilibus. nunc de eis dicit. et primo de iure naturali. Accursius.*⁷⁷ Plní funkci *introductionis tituli*, neboť čtenáře uvádí do zpracovávaného titulu a předesílá, jaké téma a jaké pojmy budou probírány. Tato glosa může pocházet od Accursia, jak napovídá jeho jméno uvedené na konci.

Následující glosa pod písmenem *r* se vztahuje k pojmu přirozeného práva v prvních slovech titulu: *Ius naturale est quod natura i. deus. et nominative et ablativie potest legi. sic s. t. i. Et nota quod quatuor modis ius naturale ponitur. quandoque pro iure gentium. ut i. de rerum di. § singulorum, quandoque pro iure pactorum. et sic pro iure pretorio. ut. ff. de pac. l. i. quandoque pro eis contrario, scilicet pro eo quod rescindit pacta. ut in restitutione minorum. ut ff. de mi. l. i. quandoque pro instinctu nature. ut hic. et ff. e. l. i. §. ius autem naturale. Sed secundum canones ius naturale dicitur quod in lege mosaica vel in evangelio continetur. ut in principio decretorum. et istud quod hic est nominativi casus.*⁷⁸ Tato glosa

⁷⁶ Inst. Iust. 1.2pr.: „O právu přirozeném, právu národů a právu civilním. Přirozené právo je to, co stanovila příroda – všechno živé tvorstvo. Neboť toto právo nepřisluší pouze lidskému pokolení, ale všemu tvorstvu, které žije ve vzduchu, na zemi a ve vodě. Odtud se odvozuje mužské i ženské pohlaví, které označujeme jako manželství lidí, stejně jako zplození a výchova dětí; je zřejmé, že také ostatní živí tvorové se posuzují podle znalosti tohoto práva.“ Zdroj překladu: *Iustiniani Institutiones*, op. cit., str. 33.

⁷⁷ „O přirozeném právu bylo řečeno, že právo soukromé je shromážděno z přirozených předpisů národů a civilního [práva]. Ted' mluví o nich a nejprve o právu přirozeném. Accursius.“

⁷⁸ „Přirozené právo je to, co může být ustanoveno přírodou, jak v prvním, tak v šestém pádu, to je Bohem, jako v prvním titulu. A všimni si, že přirozené právo je ustanovováno čtyřmi způsoby. Jednou podle práva národů, jako ustanoveních titulu o rozdělení věcí, jednou podle práva smluvního, a sice podle praetorského práva, jako v ustanovení prvního fragmentu titulu *Digest* o dohodách, jednou podle jejich opaku, to jest podle toho, že ruší

vysvětluje pojem přirozeného práva, přičemž částečně vychází u ustanovení Institucí, obsahuje ovšem také vícero odkazů na jiné prameny, především na Digesta. Potvrzuje se tak, že autoři glos a dalších textů vztahujících se k jednomu předpisu nezůstávali u něj izolovaně, ale propojovali jeho obsah s dalšími ustanoveními. Glosa dále nabízí srovnání s definicí poskytovanou dekretádkami kanonického práva a nabízí tak paralely nejen uvnitř civilního práva, ale i mimo ně. Gramatickému nebo spíše slovníkovému výkladu se věnuje glosa označená písmenem *v*: *In celo. id est in aere. ut aves que in arboribus et in aere nascuntur. ut i. de rerum divi. § apium.*⁷⁹ Vysvětluje, jak je třeba rozumět pojmu *caelum*, tedy nebe. Odkazuje přitom na ustanovení Inst. Iust. 2.1.14, které se věnuje dalším tvorům žijícím ve vzduchu, a sice včelám a jejich rojích.

2.2.2 *Summae*

Označení školy glosátorů může budít mylný dojem, že jediný výstup těchto právníků představovaly stručné glosy vpisované do textu *libri legales*. Zapomíná se na to, že užívali také řady jiných literárních forem, které získávaly podobu samostatných ucelených textů. Za svým způsobem přechodový žánr lze považovat *summae* či *summulae*, texty, které měly srozumitelně shrnout obsah vymezené části pramenů práva. Vznikaly totiž v různém rozsahu. Předně, formou sumarizujících glos právníci vysvětlovali obsah jednotlivých ustanovení předpisů, typicky v úvodu fragmentu nebo konstituce, a vepisovali je přímo k textu pramene práva. Takové *sumulae* byly pak shromažďovány do sbírek, jež však v důsledku pouhého mechanického řazení samostatných úseků textu za sebe trpěly mezerami a byly příliš závislé na znění pramene práva.⁸⁰ Existovaly i delší sumy shrnující obsah jednoho titulu, knihy, jednoho tématu obsaženého na různých místech pramenů

dohody, jako v případě restituce nezletilých, jako v ustanovení prvního fragmentu titulu Digest o nezletilých, jednou podle příkladu přírody, jako zde a v ustanovení paragrafu ius autem naturale stejného fragmentu Digest. Ale podle kánonů platí, že přirozené právo je to, co je obsaženo v mojžíšském zákoně nebo evangeliích, jako na počátku dekretálek. A tohle ‚to‘ je zde v nominativu.“

⁷⁹ „Na nebi, to jest ve vzduchu, jako ptáci, kteří se rodí na stromech nebo ve vzduchu, jako v ustanovení paragrafu apium titulu o rozdělení věcí.“

⁸⁰ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 191, 212–213.

a v konečném důsledku také sumy, které obsáhly celý předpis.⁸¹ Pak již nešlo o glosu vysvětlující jedno místo v textu, ale o samostatné dílo, jež bylo doplněno o úvod a závěr, pečlivě formálně strukturováno a publikováno samostatně, odděleně od textu pramene. V případě celých padesáti knih Digest jde téměř o nadlidský úkol a takové sumy nevznikaly téměř vůbec nebo v pochybné kvalitě, místy se nicméně objevovaly sumy k *Tres libri, Authenticum* nebo *Libri feudorum* a mnohem rozšířenější pak byly sumy k prvním devíti knihám justiniánského Kodexu a k Institucím. Stejně však nezůstávaly izolované výhradně na jeden předpis, takže i v takové sumě ke Kodexu se stejně vyskytuje celá řada odkazů na Digesta. Je dokonce možné říct, že výběr sumarizovaného předpisu byl významný především pro určení, v jakém pořadí byla v něm obsažená témata probírána. V rámci daného tématu se ale obvykle prezentoval obsah všech souvisejících ustanovení ze všech *libri legales*.⁸²

Pro sumy byla především ve starším období školy glosátorů typická struktura, jež je připodobňuje k mozaikám. Jejich autoři zmapovali existující literaturu ke zpracovávanému tématu, kopírovali z ní jednotlivé formulace nebo věty a skládali z nich nový text.⁸³ Sumy obvykle následovaly řazení zpracovávaného předpisu, záleželo pak na daném autorovi, jak velký význam přikládal jeho konkrétnímu úseku. Důležitost daného ustanovení je tedy přímo úměrná délce textu a podrobnosti rozboru. Tituly, jež byly považovány za nezajímavé, bývaly vynechávány, naopak obsahu významných konstitucí nebo fragmentů se sumy věnovaly se zvláštní pozorností. Sumy pojednávající o obsahu celého předpisu byly ve středověku mezi právníky velmi populární, protože jejich prostřednictvím získali potřebné vědomosti rychleji, než kdyby si měli předmětný pramen prostudovat v plném rozsahu, obzvláště pokud bylo jeho plné znění zapleveleno nepřehlednou změť glos, jež navazovaly zčásti na pramen a zčásti na sebe vzájemně. Pořídít si sumy místo takového justiniánského

⁸¹ ČERNÝ, Miroslav. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce, *op. cit.*, str. 35–36. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 44–45, 125–126.

⁸² COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 190–191.

⁸³ *Ibid.*, str. 189.

Kodexu vyšlo také podstatně levněji, protože zatímco rukopisných exemplářů celého Kodexu byl nedostatek, suma byla kratší a tudíž dostupnější.⁸⁴

Tento literární útvar nebyl v žádném případě vynálezem glosátorů.⁸⁵ Se sumami se bylo možné setkat již v antickém Římě a ve středověku šlo o rozšířený útvar využívaný ve filosofii i teologii. Lze ostatně připomenout slavné dílo svatého Tomáše Akvinského *Summa theologiae* ze 60. a 70. let 13. století, jež na jednom místě koncentrovalo tehdejší teologické bádání. Formulace sum pak měla svůj význam i bez ohledu na jejich možnou publikaci, šlo totiž o postup hojně využívaný při výuce. Když glosátoři sumy sepisovali, vycházeli typicky právě ze svých pedagogických zkušeností a postupu, jak sami na univerzitě studentům shrnovali obsah jednotlivých předpisů. Naopak sumy nelze zaměňovat za prosté kompendium nebo seřazenou sbírku stručných poznámek (*apparatus*).⁸⁶ Zatímco v takové podobě sumy často vznikaly v odvětví církevního práva, v civilním právu je třeba pod pojmem sumy rozumět souvislý a propracovaný text, který má odlišný účel i rozsah. Mezi nejvýznamnějšími sumami, jež shrnují obsah celého předpisu, je na prvním místě vhodné zmínit anonymní dílo *Summa Trecensis*, nejstarší sumu k justiniánskému Kodexu pojmenovanou po rukopisu ve francouzském městě Troyes, jež bývala nejspíše mylně připisována samotnému Irikeriovi.⁸⁷ Patrně nejznámější jsou Azonovy sumy ke Kodexu a Institucím, jež přímo psal jako jediné a vzájemně provázané dílo. Další sumy ke Kodexu a Institucím pocházejí od Placentina, Kodexu se týká také Rogeriova suma. Náročného cíle se snažily dosáhnout sumy mapující procesní právo, protože příslušná materie není v justiniánské kodifikaci hojně zastoupena, a navíc vyžaduje propojení množství zmínek dohledaných na různých místech předpisu. Právě proto ji lze považovat za spíše hraniční útvar vzdalující se od typické sumy. Autoři procesních sum si totiž kvůli nedostatku souvislého výkladu v pramenech vybrali šestý titul čtvrté knihy Institucí jen jako volný základ pro své dílo, v němž záměr shrnout jeho obsah překročili a poskytli výklad celého

⁸⁴ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 190.

⁸⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 125–126.

⁸⁶ BELLOMO, Manlio, *op. cit.*, str. 134–135.

⁸⁷ CALASSO, Francesco, *Medio evo del diritto*. I – Le fonti, *op. cit.*, str. 534–535.

procesního práva v justiniánské kodifikaci.⁸⁸ Takové sumy jsou připisovány například Bulgarovi a Hugovi.

Za účelem získání podrobnější představy o podobě *summae* lze nahlédnout do nejznámějšího díla glosátora Azona *Summa Codicis*. Ve Strahovské knihovně je zastoupeno několikrát, například ve dvoudílné edici Azonových sum ze Ženevy z roku 1596, kterou vydali Franciscus Faber Lugdunensis a Iacobus Stoer. První díl obsahující samotnou sumu k justiniánskému Kodexu je veden pod signaturou CM II 15.⁸⁹ Azo obvykle nepostupoval po jednotlivých císařských konstitucích, ale sumarizoval obsah celých titulů. Proto je na lícové straně listu 21⁹⁰ velkými písmeny uvozena kapitola věnující se pátému titulu první knihy Kodexu C. 1.5 *De haeticis et manichaeis et samaritis* (O hereticích, manichejích a samaritánech). Výklad zahrnující dvě strany textu je rozčleněn do deseti tematických okruhů, jejichž očíslovaný přehled (*summarium*) je uveden bezprostředně pod nadpisem. Čísla okruhů se pak objevují na levém okraji textu, jenž není dále graficky členěn, a provází čtenáře jeho obsahem. Suma k uvedenému titulu začíná slovy: *Dictum est supra de ministris catholicae fidei: nunc audiamus de adversariis eius, id est, de haeticis in genere, & specialiter de Manichaeis, & Samaritanis: que perfidiores haetici sunt, & maiori & speciali poena digni, ut infra dicemus: & similiter ponitur rubr. de servit. & aqua. Saepe enim posito genere, ponitur species: & praemissa specie supponitur genus: ut ff. ad leg. Aquil. l. si servus servum. §. inquit. ¶ Videndum ¶ ergo, quis sit haeticus^a, & unde dicatur. Et quidem haeticus est, qui vel levi argumento * a iudicio & tramite catholicae religionis detectus fuerit deviare, ut j. eod. l. ii. in fin. Vel qui non est membrum sanctae catholicae ecclesiae: vel qui est diversarum haeresim, ut in authent. de privileg. dot. §. igitur sacram. colla. 8. Novel. 119. vel qui non credit secundum quod praedicant santa quatuor concilia...*⁹¹

⁸⁸ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 190.

⁸⁹ AZO. *Azonis Summa aurea. id est, locuples iuris civilis thesaurus. Hactenus depravatissima, nunc autem doctissimorum quorundam in V. I. virorum, sedulitate & studio emendatissima, & supra omnes omnium editiones recens pristino illi suo nitori reddita. Pars prima.* Genevae: In officina Franc. Fabri Lugdun. et Iacobi Stoer, 1596.

⁹⁰ Viz příloha 2, obrazová příloha G02.

⁹¹ „Výše bylo pojednáno o služebnících katolické víry, nyní uslyšíme o jejich nepřátelích, tedy o hereticích obecně, a zvláště o manichejích a samaritánech, kteří jsou heretiky praradnějšími a většími a hodnými zvláštního trestu, jak uvedeme níže. A podobně se podává v rubrice o služebnostech a o vodě. Často totiž, když

Azo v citované pasáži čtenáře uvádí do titulu, který shromažďuje císařské konstituce potírající herezi, což koresponduje se zařazením do první knihy Kodexu věnované veřejnému a organizačnímu právu a jeho úvodní části, jež je zaměřena právě na poměry církve a státu a obranu učení katolické církve. Vnitřní členění titulu, tedy tematické zaměření jednotlivých císařských konstitucí však Azo nenásleduje a sumu si strukturuje podle svého uvážení do deseti podkapitol, v nichž nejprve vysvětluje pojem hereze a následně vykládá následky, které s ní spojuje justiniánské právo. Z citovaného textu je patrné, že stejně jako pramen práva, i Azo zdůrazňuje, že zvláštní postavení mezi heretiky měli vyznavači manicheismu, tedy dnes již zaniklého náboženství založeného v Babylonii prorokem Máním ve 3. století po Kr., které prvky křesťanství kombinovalo se zoroastrismem a buddhismem, a samaritáni, tedy zároveň náboženská i etnická skupina praktikující vyznání, jež má nejvíce styčných bodů s judaismem. Zvláštní postavení těchto věřících bylo ovšem dáno především tím, že se na ně výslovně zaměřovala náboženská perzekuce římských císařů poté, co se v Římské říši stalo oficiálním náboženstvím křesťanství, na něž se soustředilo pronásledování do té doby. Azo následně pojem heretika definuje, a to i za pomoci téměř doslovné citace druhé poloviny ustanovení C. 1.5.2.1 (a. 379): *Haeticorum autem vocabulo continentur et latis adversus eos sanctionibus debent succumbere, qui vel levi argumento iudicio catholicae religionis et tramite detecti fuerint deviare.*⁹²

Titul o hereticích také potvrzuje, že suma, byť shrnuje obsah justiniánského Kodexu, četně odkazuje na jiné prameny. Již v úvodu objasňuje, že manichejci a samaritáni tvoří podmnožinu obecné kategorie heretiků, jde tedy o konkrétní příklady druhů spadajících pod jeden rod. Aby toto tvrzení podpořil, odkazuje nejprve na svůj vlastní výklad obsažený v sumě k titulu C. 3.34 *De servitutibus et de aqua* (O služebnostech a vodě), který s tématem hereze nesouvisí jen zdánlivě. Propojení spočívá v tom, že vodní služebnosti jsou jako

je určen rod, je určen druh, a když je předslán druh, je předpokládán rod, jako v paragrafu inquit fragmentu si servus servum titulu Digest k Aquiliovu zákonu. Je třeba uvážít, kdo je heretik a odkud se tak označuje. A sice heretik je ten, kdo byl přistižen, že se byť i v nepatrném bodě odchýlil od výroku a stezky katolického náboženství, jako v závěru prvního paragrafu druhé konstituce Kodexu. Nebo kdo není členem svaté katolické církve, nebo kdo přísluší k různým herezím, jako v novele 119 v titulu Authenticum de privileg. dot., paragrafu igitur sacram v osmé kolaci., nebo kdo nevěří tak, jak učí čtyři svaté koncily...“

⁹² Zdroj: KRUEGER, Paulus (ed.), *op. cit.* „Slovo heretici zahrnuje ty, a pod sankce proti nim přijaté je třeba podržít ty, kdo byli přistiženi, že se byť i v nepatrném bodě odchýlili od výroku a stezky katolického náboženství.“

podmnožina ve vztahu k obecnému rodu služebností ve stejném postavení jako manichejci k heretikům. Pro posílení tohoto příměru Azo neopomněl ani ve výkladu o služebnostech zpětně odkázat na titul o hereticích. Potom následuje odkaz na paragraf *inquit* fragmentu *si servus servum* titulu Digest k Aquiliovu zákonu, tedy na ustanovení D. 9.2.27.13 (Ulpianus 18 ad ed.): *Inquit lex „ruperit“. Rupsisse verbum fere omnes veteres sic intellexerunt „corruperit“.*⁹³ Důvod tohoto odkazu se již nezdá jednoznačně pochopitelný, snad má jít o další příklad, kdy konkrétní důsledek zničení spadá pod širší pojem poškození a Azo tím podporuje svůj výklad o podmnožinách. Níže v textu je možné dohledat i odkaz na justiniánské Novelty v uspořádání do sbírky *Authenticum*. Představovaná ženevská edice je opatřena doplňujícími poznámkami (*additiones*) z per právníků Francisca Martina a Hieronyma Giganta. Tyto poznámky jsou otištěny v závěru kapitoly k titulu o hereticích a v Azonově textu na ně odkazují malá písmena psaná horním indexem, která jsou pak ještě pro přehlednost u příslušného řádku uvedena na levém okraji. V poznámce *a* následující po slovech *Videndum ꝛ ergo, quis sit haereticus...* jsou zde například uvedeny odkazy na vymezení pojmu heretiků v dílech Bartola de Saxoferrato. Definici se věnuje také poznámka označená hvězdičkou, která je otištěna na pravém okraji textu a odkazuje na teologické texty. Za pozornost pak stojí, že Azo svým výkladem doopravdy dostal účelu *summae*, neboť na dvou stranách objasnil obsah celého titulu Kodexu, který obsahuje dvanáct latinsky psaných císařských konstitucí, a ušetřil tak čtenáři čas při studiu pramenů.

2.2.3 *Tractatus*

Sumy zaměřené na dílčí témata bývají někdy odlišovány od traktátů. V obou případech se jedná o samostatně psané i publikované texty, které na rozdíl od glos nebyly doprovázeny zněním pramene práva a netvořily součást širšího díla jako sbírka glos nebo jejich aparát k pramenu. Předmětem sumy mohl být vedle konkrétních ustanovení nebo naopak celých knih pramenů také jeden titul justiniánského Kodexu, Digest nebo Institucí,

⁹³ „Zákon říká ‚poškodí‘. Téměř všichni staří chápali sloveso poškodit jako zničit.“ Zdroj originálního znění i překladu: *Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV, op. cit.*, str. 480–483.

kteřý zároveň typicky pokrýval jedno dílčí téma.⁹⁴ Taková suma primárně shrnovala obsah titulu, aby byl pro čtenáře uchopitelný snadněji než studiem celého předpisu. Již samotný výběr titulu ale prozrazoval, která témata pokládali glosátoři za důležitá natolik, že jim věnovali pozornost v samostatném spisu, nejspíše také odhaloval předměty sporů a polemik mezi právníky. Suma pak, jako ostatně v jiných případech, obvykle nezůstávala izolovaně u sumarizovaného titulu, ale hojně odkazovala na jiné části *libri legales*. Traktáty se mají pohledem odborné literatury od sum odlišovat tím, že spíše než na titulu předpisu lpí na tématu.⁹⁵ Protože jejich cílem nebylo primárně shrnout stanovený úsek pramenů práva, vztahovaly se výrazněji k různým částem rozdílných pramenů a vybíraly z nich vše, co se vybraného tématu týkalo. Měly by tedy nabízet pestřejší pohled na vybranou otázku a různé prameny vzájemně konfrontovat. O aplikaci uvedených teoretických postulátů na konkrétní příklady vyvstávají četné pochybnosti. Řada spisů klasifikovaných některými autory jako monografické sumy je delší než shrnovaný text titulu právního předpisu, nadržuje se striktně jeho obsahu a pracuje s četnými poznatky pocházejícími z jiných částí justiniánské kodifikace, čímž se blíží teoretické definici traktátu. Monografické sumy a traktáty pak spojuje vnější podobnost a také prokazatelná historická praxe, neboť v minulosti byly teoreticky odlišované traktáty i sumy vydávány pod společným označením *tractatus*. Lze-li na předestřené teoretické odlišení traktátů od sum přistoupit, pak platí, že pravých traktátů z per glosátorů je jen poskromnu, a že jsou sbírky traktátů publikované v 16. a 17. století ve skutečnosti z větší části tvořeny monografickými sumami.

Jako příklad monografické sumy, jež byla tiskem vydávána za traktát, lze uvést Odofredův spis *De curatore bonis dando*, který je na Strahově přítomen jako součást druhého dílu osmé knihy rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*. Suma je zařazena na konec svazku označeného signaturou BL I 1 na

⁹⁴ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 128–129. COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 189–190.

⁹⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 149–150.

listech 405 až 408.⁹⁶ Zabývá se jmenováním opatrovníka majetku podléhajícího exekuci a vztahuje se ke stejnojmennému titulu Digest D. 42.7 *De curatore bonis dando* (O jmenování opatrovníka majetku). S rozsahem sedmi stran textu je suma výrazně delší než samotný titul Digest, který čítá pouhých sedm fragmentů. Je z ní patrné, že se Odofredus rozhodl téma pojmout prakticky a spis proto rozdělil na dvanáct rubrik, v nichž zpracoval konkrétní aspekty, jako například kdo, komu a kdy lze opatrovníka majetku ustanovit, jakým způsobem se tak dělo a kdo byl k ujmoutí se této funkce způsobilý. *Summarium* v úvodu textu rozdělilo obsah sumy na 121 menších jednotek, které jsou průběžně označovány čísly na levém okraji textu, jenž je na stránce otištěn ve dvou sloupcích. Protože je *summarium* rozsáhlé, začíná samotný text teprve na druhé straně, tedy lícové straně listu 406.⁹⁷ První rubrika *Quis potest dari curator bonis* začíná slovy: *Curatorem bonis † constituere potest praetor, praeses provinciae, si bona vendenda in provincia sint, ut ff. eo. l. 2. in prin. & C. de offi. praesi. l. j. & ff. de curat. fur. l. curator...*⁹⁸ Odofredus zde s odkazem na ustanovení D. 42.7.2pr. (Ulpianus 65 *ad ed.*) ze sumarizovaného titulu Digest objasňuje, že opatrovníka majetku jmenoval praetor nebo správce provincie: *De curatore constituendo hoc iure utimur, ut praetor aedeatur isque curatorem curatoresque constituat ex consensu maioris partis creditorum, vel praeses provinciae, si bona distrahenda in provincia sunt.*⁹⁹ Za účelem potvrzení tohoto pravidla uvádí další dvě místa v pramenech práva, kde se o správci provincie také hovoří. Předně odkazuje na ustanovení D. 1.18.1 (Macer 1 *de off. praesid.*) z titulu Digest *De officio praesidis* (O úřadu správce provincie), kde je vymezeno označení správce.¹⁰⁰ Zde popisovaná edice sumy přitom obsahuje tiskovou chybu a nabádá čtenáře,

⁹⁶ ODOFREDUS. *De curatore bonis dando*. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁹⁷ Viz příloha 2, obrazová příloha G03.

⁹⁸ „Opatrovníka majetku může ustanovit praetor, správce provincie, jestliže snad má být majetek prodáván v provincii, jako se uvádí ve druhém fragmentu stejného titulu Digest, konstituci první titulu Kodexu o správcích provincie a fragmentu curator titulu Digest o opatrovnících nad šilencem...”

⁹⁹ Zdroj: MOMMSEN, Theodorus a Paulus KRUEGER (eds.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa duodecima*, volumen primum, Institutiones, Digesta. Berolini: apud Weidmannos, 1911. „Při jmenování opatrovníka je naší praxí, aby praetor jmenoval jednoho nebo více opatrovníků se souhlasem většiny věřitelů, nebo [aby tak učinil] správce provincie, má-li majetek být v prodán.”

¹⁰⁰ D. 1.18.1 (Macer 1 *de off. praesid.*): *Praesidis nomen generale est eoque et proconsules et legati Caesaris et omnes provincias regentes, licet senatores sint, praesides appellantur: proconsulis appellatio specialis est. „Označení správce je obecné, a proto se tak označují jak prokonsulové a císařští legáti, tak všichni správci*

aby tento titul hledal místo v Digestech v justiniánském Kodexu. Druhý odkaz pak směřuje k ustanovení D. 27.10.5 (Gaius 9 ad ed. provinc.) z titulu Digest *De curatoribus furioso et aliis extra minores dandis* (O opatrovnících, kteří musejí být ustanoveni šíleným a dalším kromě nezletilých).¹⁰¹ Také tento fragment, podobně jako první jmenovaný, popisuje situaci, kdy opatrovníka pro prodej majetku ustanovuje praetor nebo správce provincie.

Naopak jako příklad traktátu v pravém slova smyslu bývá uváděn spis *De pugna* z pera glosátora Roffreda.¹⁰² Je také monotematický – pojednává o možnosti řešení soudního sporu soubojem, což umožňovalo langobardské právo. Vycházel zde z většího množství různých pramenů, mezi něž patří sbírka langobardského práva z 11. století známá jako Lombarda, z glos, jež k ní vypracoval Carolus de Tocco a z dalších spisů zpravidla od neznámých autorů. Zohledňoval také zvykové právo, které se mohlo v různých místech lišit podle specifických okolností. V tomto případě lze souhlasit s názorem, že se nemůže jednat o sumu, neboť spis nesleduje ani nevykládá konkrétní pasáž právního předpisu, ale naopak sám právo hledá a předestírá možnosti správného řešení této velmi zvláštní situace. Lze tedy hovořit skutečně o traktátu jako právnickém pojednání.

2.2.4 *Quaestiones*

Typ glosy představující otázky k rozebíranému ustanovení pramene práva našel svůj ekvivalent také v samostatné literární formě, jejímž cílem bylo čtenáři představit vybrané právní problémy. Takové *quaestiones* pak byly vydávány ve sbírkách a již je nedoprovázelo znění právního předpisu. Ostatně, nemusely se vůbec vázat jen na jedno vybrané ustanovení.

provinciis, třeby by to byli i senátoři. Označení prokonsul je speciální.“ Zdroj originálního znění i překladu: Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV., op. cit., str. 214–215.

¹⁰¹ D. 27.10.5 (Gaius 9 ad ed. provinc.): *Curator ex senatus consulto constituitur, cum clara persona, veluti senatoris vel uxoris eius, in ea causa sit, ut eius bona venire debeant: nam ut honestius ex bonis eius quantum potest creditoribus solveretur, curator constituitur distrahendorum bonorum gratia vel a praetore vel in provinciis a praeside. „Opatrovník na základě usnesení senátu bude ustanoven, když se výše postavená osoba, jako senátor nebo jeho manželka, nachází v takovém postavení, že musí být prodán jejich majetek. Praetorem nebo správcem provincie je ustanoven opatrovník pro prodej majetku, aby bylo s co největší poctivostí z jejich majetku vyplaceno, kolik je možné.“ Zdroj originálního znění i překladu: Digesta seu Pandectae, tomus II, liber XVI – XXXV. Přeložili SKŘEJPEK, Michal, ČERNOCH, Radek a Klára ŽYTKOVÁ. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, ISBN 978-80-246-4332-8, str. 540–541.*

¹⁰² LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, op. cit., str. 150, 322.

Jejich původ je třeba hledat v odborných disputacích na univerzitě v Boloni a později na dalších právnických fakultách, neboť šlo o osvědčenou pedagogickou metodu, jak studentům přiblížit probírané právní instituty a ukázat jim praktické projevy prozatím jen teoreticky představené látky. Z diskusí nad otázkami a souvisejícími právními problémy, jež se mimochodem typicky odehrávaly v sobotu večer, aby nenarušovaly běžný rozvrh přednášek,¹⁰³ byl již jen krok k jejich převodu do písemné formy. Pro *quaestiones* je charakteristická¹⁰⁴ jejich tázací forma vyjadřující pochybnosti a nejistotu, což je odlišuje od prostého výkladu. Dále vždy platí, že se zaměřovaly na otázky práva, nikoli na otázky *de facto* týkající se skutkového stavu.

Typologii literárních forem glosátorů však zamlžuje dvojitý význam pojmu *quaestiones* rozeznávaný odbornou literaturou.¹⁰⁵ Předně se rozlišují *questiones legitimae*, otázky všímající si rozporu v pramenech práva. Obsahují představení proti sobě vyznívajících ustanovení a nabízejí řešení, které nemohlo spočívat v popření jednoho z rozporných pravidel, ale v identifikaci rozdílných okolností (*distinctio*), za nichž se uplatní. Rozpor byl tak ukázán jako pouze domnělý, a to prostřednictvím dialektickou formou vedené diskuse mezi více lidmi. Protože se tyto otázky obvykle vztahují ke konkrétnímu místu v pramenech, autoři si neodpouštěli doplnění výkladu nebo alespoň shrnutí obsahu titulu nebo ustanovení, čímž do *quaestiones legitimae* vnášeli prvky komentářů nebo *summae*.¹⁰⁶ Naproti tomu, *quaestiones disputatae* (*disputationes*) řeší – hypotetický – reálný případ, spor, v němž se na základě vybrané právní otázky střetávají nároky dvou stran. Neodporují si zde tedy ustanovení právního předpisu, ale požadavky stran, typicky proto, že právo obsahuje mezeru a neposkytuje jednoznačné řešení. Autor, učitel, zde vystupuje jako právní rádce účastníků sporu i soudce, který případ nakonec rozhodl. *Disputationes* byly typicky uvozeny nadpisem (*rubrica*) a úvodem (*exordium*), následovalo vylíčení skutkového stavu, formulace řešené otázky, rozdělení problémů a situací (*divisio*), argumenty stran a v závěru samotné

¹⁰³ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 130.

¹⁰⁴ KANTOROWICZ, Hermann. The *quaestiones disputatae* of the glossators. In: COING, Helmut a Gerhard IMMEL (eds.). *Rechtshistorische Schriften von Dr. Hermann Kantorowicz*. Karlsruhe: Verlag C. F. Müller, 1970, str. 137–138.

¹⁰⁵ *Ibid.*, str. 138–140.

¹⁰⁶ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 222.

rozhodnutí sporu (*decisio*).¹⁰⁷ Právě kvůli tomu, že měly *quaestiones disputatae* blíže ke skutečným sporům, si někdy vysloužily označení *quaestiones de facto*, což ovšem nevyjadřuje odklon od zaměření na otázky práva. Ačkoli je hledání odpovědí na otázky obecně osvědčenou pedagogickou metodou, hrály zvláště *quaestiones disputatae* důležitou úlohu v rámci procesu recepce římského práva, protože propojovaly justiniánské právo jako *law in books* s aplikací v reálném světě. Staré právo se tak dočkalo obživení a přizpůsobování tehdejšími poměrům. O významu právních otázek svědčí i jejich velký počet a rozšíření. Mezi autory otázek se řadí Irnerius, jež *quaestiones* se však nedochovaly, dále Azo, Pillius, Martinus, Bulgarus, Iacobus, Hugo, Roffredus a Hugolinus.¹⁰⁸ Významné je anonymní dílo *Quaestiones de iuris subtilitatibus* ze 12. století.

Struktura *quaestiones disputatae* je viditelná v ukázce z Roffredových *Quaestiones sabbatinae*, které jsou na Strahově zahrnuty v konvolutu vedeném pod signaturou BM III 4/c¹⁰⁹ jako součást sbírky právních otázek *Selectae quaestiones iuris variae* vydané v Kolíně nad Rýnem roku 1570. V překladu tzv. sobotní otázky zahrnují 54 Roffredových *quaestiones* jak z oboru civilního, tak kanonického práva. Otázka číslo 10¹¹⁰ na stranách 175 a 176 se zaměřuje na oblast věcných práv a ptá se, zda pokud vlastník mající toliko holé vlastnictví podá reivindikační žalobu proti držiteli, získá rozsudkem také držitelem ukořistěné plody. Tuto formulaci shrnující zároveň obsah otázky prezentuje úvodní rubrika: *Quaestio X. Si dominus nuda proprietatis, intentat rei vendica. contra tertium possessorem, an in sententia veniant fructus*. Protože jde o *disputatio* a nikoli o *quaestio legitima*, není předmětem usmíření rozporných ustanovení justiniánské Kodifikace, ale řešení kauzy, na niž prameny prvoplánově neposkytují odpověď. Text sice hojně odkazuje na ustanovení pramenů, nikoli však s cílem vysvětlit jejich rozpory, ale dohledávat na různých místech pravidla, z nichž by bylo lze řešení dovodit. *Summarium* o osmi bodech provází čtenáře

¹⁰⁷ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 242.

¹⁰⁸ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 131–132.

¹⁰⁹ ROFFREDUS. *Quaestiones sabbatinae*. In: *Selectae quaestiones iuris variae*. Coloniae, Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii, 1570.

¹¹⁰ Viz příloha 2, obrazová příloha G04.

obsahem textu a pomocí čísel uvedených na okraji indikuje, v kterých částech textu se probírají daná podtémata.

Blok souvislého textu je uvozen odstavcem shrnujícím skutkový stav: *Bonus Accursius nudae proprietatis dominus, rei vendicationem intentat contra aliquem possidentem fundum: quaeritur, an fructus veniant in sententia iudicantis.*¹¹¹ Následující odstavec, uvozený velkými písmeny zdůrazněným slovem *PRO* uvádí argumentaci ve prospěch odsouzení držitele na vydání plodů žalujícímu holému vlastníkovi: *PRO. Quod veniant, in primis ita probatur: Certum est ꝛ quod qui agit rei vendic. pro re aliqua, licet fructus veniant in illa rei vendicatione, tamen iudicis veniunt officio: adeo quod eadem die tenetur supplere de fructibus, ut ff. de re iudic. l. Paulus respondit...*¹¹² Argumentuje, že v obvyklých případech vede úspěšná reivindikace i k povinnosti vydat plody, které má držitel u sebe. Odstavec uvozený slovem *CONTRA* ovšem uvedené zpochybňuje: *CONTRA. Econtra videtur, quod non teneatur hic ac fructus, nex iudex debeat condemnare. Certum est enim, sicut est propositum in themate, quod tu es dominus proprietatis nudae: unde fructus nullo iure petere potes: immo si petis, ꝛ debes a causa cadere, ut C. de plus petiti. l.j...*¹¹³ Holé vlastnictví ke své obnově podle Roffredem uvedené argumentace nevyžaduje vydání plodů, protože k němu nepatří. Varuje, že zahrnutí plodů do žaloby by nebylo oprávněné a z důvodu pluspetice by mohl žalobce prohrát. Poslední odstavec – *SOLUTIO* – nabízí řešení. V tomto případě Roffredus na položenou otázku odpovídá tak, že holému vlastníkovi právo na vydání plodů nenáleží.

¹¹¹ „Dobrý Accursius, holý vlastník, má v úmyslu podat reivindikační žalobu proti někomu, kdo drží pole. Vystává otázka, zda v soudním rozsudku přejdou také plody.“

¹¹² „*PRO*. Nejprve přichází v úvahu prověřit následující: Je jisté, že ten, kdo se domáhá věci reivindikační žalobou, získá touto reivindikací plody, ale přece je to úkolem soudce, aby [držitel] vydal z plodů, co měl toho dne u sebe, jak odpověděl Paulus v titulu Digest De re iudicata...“

¹¹³ „*PROTI*. A proti tomu se zdá, že nemáš obdržet také plody, ani že soudce k tomu nemá odsoudit. Je totiž jisté, jak je uvedeno v textu, že jsi toliko holý vlastník. A proto nemůžeš žádným právem žalovat na plody, naopak, pokud budeš žalovat, musíš případ prohrát, jako se uvádí v ustanovení Kodexu o pluspetici...“

2.2.5 *Lecturae*

Jako *lecturae reportatae* se označují zápisy z přednášek univerzitních vyučujících, jež pořídili jejich studenti. Jako každý záznam mluveného slova mohou trpět řadou neduhů, které jsou důsledkem toho, že zapisující student správně nepochopil předestřený výklad nebo jej místy nestihl zaznamenat. Tyto zápisky tak obvykle nejsou zcela kompletní a je třeba počítat s tím, že v nich část výkladu bude chybět.¹¹⁴ Jinak ale slouží jako vítaný zdroj informací o průběhu výuky římského práva na prvních evropských univerzitách, ukazují totiž nejen probíraná témata, ale i jejich význam v očích vyučujících, což se zrcadlí v podrobnosti a délce výkladu. Jejich cílem je interpretovat text pramenů práva a vyjasnit jeho obsah. Jde proto o souvislý komentář nedoplněný zněním pramenů, který postupně prochází vybranou část justiniánské kodifikace a vysvětluje jednotlivá ustanovení nebo tituly. Nejstarší *lecturae* byly pořizeny na přednáškách Joanna Bassiana, rozšířené jsou pak zápisky z přednášek Odofreda a Azona.

Především z praxe Joanna Bassiana lze vysledovat přesnou strukturu přednášek, jež byla alespoň na počátcích školy glosátorů pro právníky typická.¹¹⁵ Nejprve probírané ustanovení uvedli krátkým shrnutím a přečetli jeho znění, což mohli doplnit krátkými poznámkami. Dále odkázali na místa v pramenech, která ustanovení potvrzovala nebo mu odporovala, nabídli také řešení, jak tyto rozpory překlenout. Probrali také jednotlivé související argumenty a představili systematické členění. Nakonec výklad uzavřeli řešením vyplývajících právních otázek a příkladů. Není překvapením, že z jednotlivých metod používaných při přednáškách se vyvinuly různé druhy glos, jako glosy sumarizující, *distinctiones* nebo *quaestiones*. Tyto metody přejala ostatně i samostatné literární formy, jež byly od pramene a glos odtrženy. Záznamy přednášek Azona pořizené jeho studentem však ukazují, že Azo se již přesného pořadí střídání metod výkladu nedržel. Jednotlivé metody používal podle libosti kdykoli to konkrétní místo v prameni práva, k němuž právě dospěl, vyžadovalo. Postupem času skutečně převážila potřeba podrobit prameny důkladnému rozboru, který se nemohl úzce vázat na jejich jediné ustanovení. Pozornost se soustředila na

¹¹⁴ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 138–139.

¹¹⁵ WEIMAR, Peter. Die legistische Literatur und die Methode des Rechtsunterrichts der Glossatorenzeit, *op. cit.*, str. 47–50.

řešení právních problémů a propojení ustanovení nacházejících se na různých místech, naopak prosté představování textu pramene ustoupilo do pozadí, což bylo možné i díky šíření opisů *libri legales* a nakonec i řádné glosy.¹¹⁶ Sama potřeba psát glosy se omezila jen na odůvodněné případy a otevřela se cesta ke konci školy glosátorů a počátku komentátorů, kteří neglosovali prameny, ale poskytovali pravé komentáře, jež zůstávaly na pramenech z velké části nezávislé. *Lecturae* opouštějící strnulé metody glosátorů pak začaly být označovány jako *commentaria*.

Právě zmíněná Azonova *lectura* k justiniánskému Kodexu si po několika staletích, když se dočkala vydání tiskem, vysloužila označení *commentarius*, byť ještě vycházela z přednášek glosátora. Ve svém úvodu pak poskytuje doklad toho, že ji na přednáškách zapsal jeho student Alexander de Sancto Egidio. Pro ukázkou lze sáhnout do svazku, který je na Strahově veden pod signaturou CM II 2, tedy do ženevské edice lectury z roku 1596.¹¹⁷ Na prvním listu spisu¹¹⁸ je zařazena předmluva psaná Alexandrem, v níž čtenáři vysvětluje způsob jeho vzniku: *Iustinianae sanctionis thesaurarium, & iuris peritorum eximium Azonem, cui foecunda Bononia originem contulit, & vena ingenii facundiam magistrandi, Ego Alexander de Sancto Egidio in legalibus disciplinis audivi, & suum legendi modum: expositiones & glossas super totum Codicem memoriae commendavi.*¹¹⁹ Po předmluvě na stejné straně následuje výklad k císařské konstituci *De novo codice faciundo* uvozený summariem shrnujícím obsahové body následujícího výkladu. Celý svazek je stejným způsobem rozdělen na jednotlivé tituly doprovázenými vlastními shrnutími obsahu.

¹¹⁶ WEIMAR, Peter. Die legistische Literatur und die Methode des Rechtsunterrichts der Glossatorenzeit, *op. cit.*, str. 72–76.

¹¹⁷ AZO. *Azonis ad singulas leges XII librorum Codicis Iustiniani, commentarius et magnus apparatus*. Genevae: In officina Iacobi Stoer, et Franc. Fabri Lugdunensis, 1596.

¹¹⁸ Viz příloha 2, obrazová příloha G05.

¹¹⁹ „Já Alexander de Sancto Egidio jsem poslouchal právní výklad mimořádně práva znalého Azona, pokladu Justiniánova zákona, učícího s vrozenou výřečností, který vznikl v Boloni, a podle svého způsobu zpracování jsem odkázal paměti výklady a glosy k celému Kodexu.“

2.2.6 Další formy

Pro glosátory jsou typické ještě další literární formy, jimiž zpracovávali poznatky k *libri legales*. Výše uvedeným *lecturae* se podobala *commenta*, která ale sepisovali vyučující sami a na rozdíl od *summae* nevysvětlovali obsah celých titulů, knih nebo předpisů, ale pouze vybraného ustanovení, k němuž cítili potřebu písemný výklad doplnit.¹²⁰ Podobně exegetickou i didaktickou funkci plnil *casus*, tedy shrnutí obsahu jednotlivého fragmentu nebo konstituce, které oproti *commentae* zůstalo na rovině prosté sumarizace bez doplnění interpretace dané problematiky.¹²¹ *Commenta* i *casus* se jako metody práva projevovaly při přednáškách i tvorbě glos, v závěru období školy glosátorů se pak objevily i jako svébytné spisy. Tyto formy usnadňovaly právnické vzdělávání a pomáhaly rychleji pochopit obsah pramenů práva. *Quare* se zase podobaly zmíněným *questiones legitimaе*, tedy otázkám, jež reagovaly na rozpor mezi různými částmi pramenů práva. Oproti *questiones* však *quare* vedle navrhovaného řešení nebo spíše vysvětlení rozporu podrobila zkoumání jeho původ. Vysvětlovala tedy důvody, proč prameny obsahují zdánlivě protichůdná pravidla.¹²²

Z metody uplatňované při výuce i tvorbě glos vycházely také *distinctiones*, jež se postupně vyvinuly jako samostatný literární útvar, který měl za cíl dedukcí dovozovat z obecně platných zásad pravidla podrobnější.¹²³ Docházelo k porovnávání pojmů, jejich rozdělování na podmnožiny, rozkládání obecného na konkrétní, což usnadnilo pochopení daných právních institutů. *Distinctiones* byly sestavovány do sbírek, které je obvykle vybíraly z glos a dalších děl daných právníků.¹²⁴ Dále, jako *dissensiones dominorum* jsou označovány sbírky odporujících si názorů právníků na výklad vybraných ustanovení *libri legales*, jež nebylo vzhledem k vnitřní rozpornosti pramenů římského práva obtížné nalézt.¹²⁵ *Dissentiones* neposkytovala řešení sporů, kladla si za cíl čtenáře s rozpory toliko

¹²⁰ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 139.

¹²¹ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 213.

¹²² LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 133.

¹²³ ČERNÝ, Miroslav. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce, *op. cit.*, str. 44.

¹²⁴ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 227.

¹²⁵ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 146–147.

seznámit. A protože měli glosátoři rozdílné názory na interpretaci již od počátku své práce, také tato literární forma se ustálila hned na počátcích vývoje a známé jsou sbírky pracující již s rozdílnými názory *quattuor doctores*. Pod pojmem *brocardica* pak bývala chápána stručná pravidla dovozená z textu pramene práva, jež umožňovala tato pravidla nebo argumenty přehledně shrnout. Zdá se však, že jejich inherentním cílem nebylo jen pravidla uvádět, ale především poukázat na jejich rozpory.¹²⁶ Jako *brocardica* jsou tak označována stručná pravidla vyvozená z pramenů, k nimž existují pravidla odporující. Takové krátké záznamy rozporů v pramenech byly užitečné při výuce i v praxi, byly podkladem pro řešení příkladů. Jejich původ je třeba hledat v druhu glosy pojmenované *notabilia*, který měl připravit čtenáře na studium glosovaného ustanovení a shrnout vyplývající právní pravidlo. *Brocardica* jsou schopna zprostředkovat informaci o tom, kdy si vzájemně odporují.

Zatímco *quaestiones disputatae* představovaly řešení konkrétních případů za pomoci teoreticky nabytých znalostí z pramenů práva pro účely univerzitní výuky, vypracovávali glosátoři také konsilia, v nichž rozhodovali případy, o němž v právní praxi panoval skutečný spor.¹²⁷ Dokazují, že vedle právní teorie se typicky zapojovali i do veřejného dění, působili v pozicích soudců, poradců nebo advokátů a propojovali tak akademický svět s právní praxí. Konsilia lze pak rozdělit na dva druhy.¹²⁸ *Consilia pro parte* si objednala jedna ze stran sporu a právník v něm proto podobně jako advokát uváděl argumenty na její obhajobu. Protože bylo třeba přesvědčit ostatní o tom, že byl objednatel v právu, musela tato konsilia obsahovat propracovanou argumentaci opírající se o různé autoritativní zdroje. Naopak *consilia pro veritate* neboli *consilia sapientis* si vyžádal soud za účelem nestranného posouzení případu, jež měl rozhodnout. Postup, který by odporoval dnes uznávané zásadě *iura novit curia* byl do jisté míry pochopitelný, neboť právní řád té doby trpěl mezerami a římské právo bylo recipováno právě i s cílem poskytnout jejich zaplnění. Autoři takových právních rad nemuseli argumentovat tak podrobně jako v případě konsilií objednaných stranou sporu

¹²⁶ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 142–144.

¹²⁷ WEIMAR, Peter. Die legistische Literatur und die Methode des Rechtsunterrichts der Glossatorenzeit, *op. cit.*, str. 83.

¹²⁸ ČERNÝ, Miroslav. Consilia jako pramen poznání středověkého římského práva. *Historia olomucensia*, 54, 2018. *Sborník prací historických XLIV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, ISSN 1803-9561, str. 37–38.

a předkládali spíše své odůvodněné mínění o právním problému a nejspíše i související mezeře v právu. Soudy neměly povinnost si taková konsilia vyžádat, ale mohly se pro to dobrovolně rozhodnout. Nelze přehlédnout, že v praxi nebyla konsilia přijímána jako pouhé soukromé názory univerzitních profesorů. Známé případy, například vyžádání si konsilia *quattuor doctores* ze strany císaře Fridricha Barbarossy roku 1158 v souvislosti s jeho vládou nad Itálií, dokládají, že konsilia se přesvědčením o své závaznosti blížila autentické interpretaci.¹²⁹ Podobala se tak responsům uděleným poklasickými právníky s privilegiem *respondere ex auctoritate principis*, jejichž právní názory dosahovaly všeobecné závaznosti jako kdyby šlo o responsa udílená samotným císařem. V případě středověkých právníků již autorita konsilií nebyla dána shora, ale vycházela ze všeobecného uznání, již se u veřejnosti těšili. Mezi autory konsilií je možné uvést Ioanna Bassiana, Azona, Odofreda nebo třeba Accursia, jejich právní rady byly později shromažďovány a vydávány ve sbírkách. Konsilia se etablovala jako důležitá forma práce právníků a zaznamenala rozkvět v období školy komentátorů.

¹²⁹ ČERNÝ, Miroslav. Consilia jako pramen poznání středověkého římského práva, *op. cit.*, str. 34.

2.3 Autoři a díla ve Strahovské knihovně

2.3.1 Accursius¹³⁰

Accursius¹³¹ pocházel z obce Bagnolo nedaleko Florencie, rok jeho narození ale není snadné určit. Objevuje se údaj, že se dožil 78 let, z čehož lze zpětně dopočítat, že se snad mohl narodit mezi lety 1181 a 1185, s jistotou to ale stanovit nelze. Pocházel ze sedlácké rodiny, tedy nikoli z urozených poměrů, na druhou stranu, protože si mohl dovolit studium, nešlo o rodinu na samém konci společenského žebříčku. Práva studoval v Boloni, mezi jeho učitele patřil na prvním místě Azo, dále také Iacobus Balduini. Na této univerzitě získal titul doktora práv a následně zde sám vyučoval, a to patrně docela dlouho, nejspíše 40 let. Za tuto dobu stihl vychovat celou řadu právníků, z nichž lze jako ty nejvýznamnější jmenovat jeho vlastního syna Francisca Accursia,¹³² papeže Inocence IV. (Sinibaldus Fliscus), kanonistu Vincentia Hispana a podle Savignym uváděné ale rozporované domněnky i glosátora Odofreda. Věnoval se také právní praxi, o čemž svědčí jím udílené právní rady z období mezi roky 1230 a 1258. Působil jako zkušební komisař boloňských notářů a jako advokát, což mu v kombinaci s přednášením na univerzitě zajistilo vysoký příjem a je doloženo, že Accursius postupem času nashromáždil velké bohatství, které mu umožnilo koupit několik domů.

Za vyvrácenou lze pokládat domněnku, že z hrdosti na své rodné město Florencii Accursius nikdy nepřijal občanství Boloně, a že díky tomu mohl roku 1252 zastávat funkci kancléře boloňského podesty, kterou nemohli zastávat místní občané. To však neznamená, že by se Accursius ke svému florentskému původu vůbec nehlásil, ostatně, sám se na řadě míst tituloval jako *Florentinus*. Accursius se dvakrát oženil, z prvního manželství měl již zmíněného syna Francisca, který se narodil roku 1225, ze druhého manželství s manželkou

¹³⁰ Zdroje obecných informací o životě a díle: FIORELLI, Piero. Accorso. In: *Dizionario biografico degli Italiani I*. Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 116–121. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 335–385. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850, str. 262–305.

¹³¹ Accorso, Accursus, Accurzio, l'Accursio, Acursius, Accurxius, Acurxius, Accursius Florentinus.

¹³² NOVARESE, Daniela. Francesco D'Accorso. In: *Dizionario biografico degli Italiani II*. Forino–Francesco da Serino. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1997, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 654–656.

Aiclinou, jež Accursia nakonec přežila, pak budoucí právníky Cervotta a Gulielma a ještě Cursina, který se narodil roku 1254, tedy v době, kdy bylo Accursiovi kolem 70 let. Poslední roky před smrtí trávil patrně psaním v ústraní, o samotné časové zařazení jeho smrti se však vedou spory. V dokumentech z roku 1259 je ještě doložen mezi živými, doposud většinově přijímaným okamžikem smrti byl pak rok 1260. Existuje ovšem hypotéza, která s odkazem na další listinu zmiňující Accursia posouvá jeho úmrtí do první poloviny roku 1263. Dokument z 3. května 1263 jej již uvádí jako mrtvého. Jistými milníky tak zůstávají letopočty 1259 a 1263, pro přesnější vymezení jeho smrti uvnitř tohoto intervalu bohužel chybí spolehlivé a dostatečně podrobné informace. Každopádně zemřel v Boloni, kde byl také společně se svým nejstarším synem Franciscem pohřben v monumentální hrobce v blízkosti baziliky svatého Františka a nedaleko hrobky glosátora Odofreda.

Accursius patří mezi nejznámější právníky světa a v oblasti recepce římského práva lze bezesporu právě jemu připisovat největší vliv v historii. Zasloužil se o to vytvořením tzv. řádné glosy k souboru pramenů práva sestávajícího z Digest, justiniánského Kodexu včetně *Tres libri*, Institucí, *Authenticum* a *Libri feudorum*. Nevynalezl glosu jako literární útvar ani její využití v právu, podobně nebyl prvním, kdo sestavoval glosy vícero právníků do sbírky. Na řádné glose je výjimečný především její rozsah a Accursiova snaha vnést do dosavadního stavu pořádek. Právníci se totiž potýkali s tím, že různí autoři do rukopisů postupně doplňovali velké množství interlineárních nebo marginálních glos, které na sebe mohly a nemusely navazovat a tvořily tak nepřehlednou zmeť informací, které bránily studiu samotného pramene. Accursius se rozhodl glosy projít, revidovat, přeuspořádat a doplnit tak, aby svému původnímu účelu, tedy snazšímu pochopení textu pramene práva, skutečně sloužily. Používal přitom nejen glosy svých předchůdců, ale také sumy a jiné literární formy. Za pozornost též stojí, že Accursius zpracoval *libri legales* v plném rozsahu a nevybral si pouze některé z nich. Nahlížel na ně tedy jako na jediný celek, který je vzájemně vnitřně propojen.

Glossa ordinaria je souborem poznámek, marginálních glos, které vysvětlují obsah jednotlivých právních ustanovení a použitých výrazů. 96940 glos bylo publikováno společně s textem pramene práva, uvedeny byly po stranách kolem ustanovení pramene a s jeho textem byly propojeny pomocí písmen označujících jednotlivé poznámky. Za rozšířenou praxi je možné považovat, že uvedené předpisy bývaly publikovány výhradně s řádnou

glosou, nikoli samostatně, což přispělo k jejímu masivnímu rozšíření. Známo je kolem 1200 rukopisů zachycujících znění glosy, které se mezi sebou drobně liší tím, jak byla v průběhu času neustále doplňována a upravována. Nepodařilo se proto bohužel identifikovat žádný rukopis, který by mohl být považován za původní vzor společný všem dostupným rukopisům. Řada z nich se ostatně do současnosti ani nedochovala a není proto k dispozici kompletní sbírka rukopisů pokrývající všechny vzájemné návaznosti. Již tak úspěšné šíření díla bylo ještě urychleno vynálezem knihtisku a dalo vzniknout bezpočtu edic prvotisků a starých tisků počínajíc vydáním z Mohuče z roku 1468. Existují indicie, že Accursius začal na díle pracovat již kolem roku 1220, roku 1234 musela být řádná glosa alespoň k některým zahrnutým pramenům dokončena. Při pokusu o sestavení kritické edice glosy v první polovině 20. století Pietro Torelli vycházel ze závěru potvrzovaného i staršími autory, že sám Accursius patrně sestavil řádnou glosu ve dvou verzích, neboť již dokončenou starší variantu postupem času přepracoval. Je však možné, že se nejednalo jen o dvě jasně vymezená stádia, ale že prokazatelné odchylky v glose jsou důsledkem průběžně Accursiem prováděných úprav.

Prameny s glosou byly obvykle vydávány ve více dílech tak, že první tvořilo *Digestum vetus*, druhý *Infortiatum*, třetí *Digestum novum*, přičemž celá Digesta vycházejí ze znění vulgáty, nikoli varianty nazývané *Littera florentina*. Čtvrtý díl obsahoval prvních devět knih justiniánského Kodexu rozšířeného o 200 vybraných císařských nařízení, jejichž podstatnou část tvořily vybrané antické novely, vedle nich sem ale byla zahrnuta i některá nařízení císařů Svaté říše římské. Pátý díl nazývaný *Volumen parvum* pak obsahoval Instituce, *Authenticum* jako výběr 134 novel, *Libri feudorum* a proměnlivě také některé zákony středověkých císařů a *Tres libri*. Mohl do něj být zahrnut i text privilegia císaře Svaté říše římské Fridricha I. Barbarossy, Kostnický mír, z 25. června 1183 a *Lombarda*, tedy sbírka langobardského práva, kterou glosami opatřil Carolus de Tocco. Nezodpovězenou zůstává otázka, jaký byl Accursiův originální podíl na řádné glose. Je jisté, že vycházel z děl mnoha jiných právníků, mezi něž s patří Azo, Hugolinus, Rogerius, Martinus, Placentinus, Irnerius, Bulgarus, Albericus, Iacobus, Hugo, Pillius, Symon Vicentinus, Ioannes Bassianus a Odofredus. Množství glos výslovně uvádí značky právníků, od nichž měl text pocházet, jindy na ně Accursius odkazoval v textu, jmenovitě nebo jen obecně. Značky tedy neoznačují v plném rozsahu části glosy převzaté od jiných autorů. V některých případech mohl

Accursius text pocházející od jiných autorů doslovně převzít, případně přeformulovat, někdy se jen volně inspiroval jejich myšlenkami a jindy vycházel toliko ze svých vlastních myšlenek bez vlivu jeho předchůdců. Občas musel Accursius do textů svých předchůdců záměrně zasahovat za účelem odstranění vzájemných rozporů, protože jeho cílem bylo vytvořit k jednomu celku právnických knih jeden celek glosy, která by byla vnitřně provázaná a neprotiřečila si. Toho se mu však podařilo dosáhnout jen zčásti, jako jediné ucelené dílo ovšem řádná glosa chápána byla a rychle jí začal být připisován význam srovnatelný se samotnými prameny římského práva. V povědomí právníků se tak z pouhé interpretace předpisů právní vědou stal opravdový pramen práva, který se těšil patřičné autoritě a jímž se řídily soudy nejen v Itálii, ale v různých částech Evropy. Řádná glosa pak obsahuje také pasáže, které Accursius nezpracoval, a jež byly do textu doplněny později. Platí to již pro rukopisy, jejich četnost ovšem narostla hlavně s počátkem šíření díla knižtiskem, kdy se jednotliví vydavatelé snažili doplnit čtenáři důležité informace prostřednictvím výtahů z komentářů dalších právníků řazených do školy komentátorů. Později byl tento aparát rozšířen množstvím poznámek právních humanistů, kteří také se záměrem kritického hodnocení textu do znění řádné glosy zasahovali a měnili ho. Mezi různými doplňky glosy jsou nápadné především *casus*, právníké případy, které navazovaly na konkrétní ustanovení pramene práva a předkládaly zadání a řešení hypotetického případu, čímž osvětlily daný právní problém. Ne nadarmo byly často používány při výuce. Případy doplněné do řádné glosy zpracovali Vivianus Tuscus, Franciscus Accursii, Gulielmus Accursii, Guido de Cumis a Franciscus de Accoltis Aretinus.

Vedle glosy je Accursius autorem jen několika drobných děl. Podílel se na vypracování sumy k *Authenticum*, která bývala mylně připisována Azonovi a byla s jeho dalšími sumami publikována ve společných edicích.¹³³ Accursius měl doplnit základ sumy vytvořený Ioannem Bassianem, není však jasné, jakou měrou. Je možné, že přidal jen drobné komentáře, objevují se ovšem i názory, že je pravým autorem díla, jež vycházelo jen ze stručného Bassianova základu. Dochovalo se také několik Accursiových konsilií, která ale

¹³³ Informace o výtiscích na Strahově viz Azo.

nebyla masivně šířena. Mimoto se spekuluje o autorství díla *Summa feudorum* a některých drobných výstupů, existuje pak řada spisů, které jsou mu připisovány prokazatelně mylně.

Ve fondu Strahovské knihovny se drobná Accursiova díla nenacházejí. Naopak v souladu s očekáváním je zde zastoupena řada exemplářů justiniánské kodifikace opatřených řádnou glosou, a to z různých časových období. Tato práce neobsáhne velké množství starých tisků publikovaných v průběhu 16. a 17. století a soustředí se na představení těch nejcennějších svazků – inkunábulí. Dohledat lze celkem šest svazků s prvotisky pocházejícími z období mezi lety 1476 a 1486, které obsahují části řádné glosy. Spojuje je původ v Itálii nebo Německu, již na první pohled pak zaujme jejich viditelné opotřebení, které svědčí o tom, že alespoň v oboru římského práva šlo ve Strahovském klášteře o nejpoužívanější publikace. Předně, pod signaturou DR IX 53¹³⁴ je veden exemplář devátého vydání justiniánského Kodexu s řádnou glosou, který pochází z Benátek z 18. srpna 1484. Výjimečný je tím, že obsahuje řadu barevných maleb. První list svazku bohužel chybí, druhý list již obsahuje začátek textu Kodexu a v horní části především, jak potvrzuje katalog knihovny, severoitalskou barevnou a zlacenou miniaturu, na níž císař Justinián na trůně přebírá meč od klečící postavy. Nejen tento list pak obsahuje barevné malované iniciály. Katalog Strahovské knihovny svazek označuje zavádějícím způsobem, když v údaji „*další názvové informace*“ uvádí, že se jedná o justiniánské Instituce, a teprve v obecné poznámce přiznává, že jde o Kodex. V názvu položky v katalogu se však bohužel objeví pouze zmínka o Institucích. Incipit uvádí: *In nomine domini Jesu Christi codicis domini Iustiniani sacratissimi domini perpetui Augusti repetite prelectionis Incipit constitutio prima: De novo Codice faciendo*. Svazek zahrnuje prvních devět knih Kodexu. Explicit to opakuje a přibližuje údaje o vydavateli: *Codicis opus domini Iustiniani principis sacratissimi: hic finis est. Maxima cura atque diligentia Venetiis Impressum: Arte et impensis Ioannis furlivien. et Iacobi britannici brixensis socios. Anno domini Mccccclxxxiiii. die xviii. augu*. Následuje abecední rejstřík, jenž je v podstatné části poškozen a listy jsou zde nově doplněny bílým papírem.

¹³⁴ *Corpus iuris civilis. Codex Iustinianus. Cum Glossa ordinaria Accursii*. Venetiis: Iohannes de Gregoriis et Iacobus Britannicus, 18.VIII.1484.

Pod signaturou DP II 6/1¹³⁵ lze dohledat desáté vydání justiniánských Institucí s řádnou glosou od Petra Schöffera z Mohuče datované 23. května 1476. Katalog upřesňuje, že dílo je v pozdně gotické vazbě klášterní dílny benediktinů u sv. Emmerama v Řezně, prkénkové desky jsou potaženy usní zdobenou slepotiskem. Na prvním listu je uvedena ručně psaná identifikace díla z pera knihovníka Isidora Zahradníka z 16. ledna 1902. Další dva listy obsahují rukou konce 15. století abecedně řazené tituly Institucí, *Authenticum*, *Libri feudorum* a *Tres libri*, včetně uvedení čísel příslušných listů. Pokud bylo již v úvodu této práce zmíněno, že Strahovská knihovna neobsahuje žádné rukopisy z odvětví římského práva, je na místě toto tvrzení mírně poopravit. Katalog rukopisů zpracovaný Bohumilem Rybou totiž tyto dva listy identifikuje pod běžným číslem 2600, a to jako čtyři samostatná díla – *Tituli Institutionum*, *Tituli Authenticorum*, *Tituli Usus feudorum* a *Tituli trium librorum Codicis*.¹³⁶ Ryba pak doplňuje informaci, že skladatel soupisů titulů sbírek pramenů práva nejprve sbírky v celém konvolutu sám ofolioval a na tato čísla listů pak ve svých soupisech odkazoval. Zájem si zaslouží záznamy na rubové straně třetího listu, těsně za koncem přehledu titulů. Nejprve je zde rukou napsáno, že svazek byl pořízen za opata Františka Michaela Dallera (1764–1777) a převora Emanuela Vendelína (1770–1774) jako exemplář prvního vydání *Corpus iuris civilis*. Na to však níže reagoval již zmíněný knihovník Isidor Zahradník, který poznamenal *Non est editio prima, sed decima!* a opravil tak nesprávný údaj, jenž by mohl svazku přisuzovat větší význam i cenu, než skutečně má. Na čtvrtém listu pak již následují justiniánské Instituce opatřené glosou. Na horních okrajích stránek jsou rukou dopsány názvy jednotlivých titulů. Explicit pak uvádí údaje o publikaci, zároveň slavnostním způsobem dílo datuje a přitom publikaci zasazuje do doby vlády císaře Sváté říše římské i papeže: *Anno dni M. cccc.lxxvi.x.kalendis Juniis. Sanctissimo ixpo pre ac dno/ domio Sixto ip.iiij. Invictissimo dno/ dno Friderico. iii. Romanoru Impatore sp augusto. Veneroso dno diethero de Henburg electo et afirmato Magutino. In nobili urbe Magucia Rheni/ impssorie artis inuentrice elimatriceque pma. pns. Instonu opus pclaru.*

¹³⁵ *Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii*. Moguntiae: Peter Schöffler, 23.V.1476. Viz VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 516–517. Signatura J-086.

¹³⁶ RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl V., DL–DU (čís. 2426–3286), *op. cit.*, str. 54–55.

Petrus Schoiffer de gernshesuis cosignado fcutis. omnipotenti fauete deo. feliciter consummavit.

Přilepený lístek menšího formátu podepsaný Isidorem Zahradníkem pak Instituce odděluje od druhého díla, které s nimi bylo svázáno do jednoho umělého konvolutu, a jež je nyní vedeno pod signaturou DP II 6/2.¹³⁷ Zahradník jej zde identifikoval podle první strany jako justiniánské Novel, ve skutečnosti jde však o soubor zahrnující také *Libri feudorum* a *Tres libri*, v celkovém pořadí druhé vydání, opět od Petra Schöffera z Mohuče datované 21. srpna 1477. Konvolut, přestože je tvořen dvěma částmi, jež byly vydány samostatně, tak tvoří pomyslný úplný pátý díl *libri legales*, a sice tzv. *Volumen parvum*. Druhý přívazek konvolutu neobsahuje žádnou zvláštní titulní stranu. Za zmíněným vlepeným lístkem s bibliografickými údaji následuje hned první list obsahující text Novel s glosou, jde o *Authenticum* v tradičním pojetí rozdělené do devíti *collationes*. Pouze zvýrazněným červeným nadpisem v toku textu jsou od Novel odděleny *Libri feudorum* a následně *Tres libri*. Stejně jako v případě Institucí i pro celý druhý přívazek platí, že jsou na horním okraji stránek rukou dopsány názvy příslušných titulů. Za druhým přívazkem konvolutu je vevázán list, na němž rukou konce 15. století zapsán abecedně uspořádaný rejstřík k Novelám *Tabula specialis super lib. Autenticorum*. I tento list je evidován pod běžným číslem 2600 v katalogu rukopisů jako další rukopisná památka.¹³⁸

Pod signaturami DM VI 8 a DO VI 12¹³⁹ jsou evidovány dva totožné exempláře 29. vydání justiniánských Institucí s řádnou glosou, které pocházejí z Benátek z 18. ledna 1483. První má raně renesanční vazbu z Augsburgu nebo Salzburku s prkénkovými deskami potaženými usní zdobenou slepotiskem, druhý pak barokní převazbu s lepenkovými deskami potaženými výkrojem z pergamenového dvoulistu z patristického rukopisu z 15. století. Oba svazky nesou na prvním listu svou identifikaci z pera Isidora Zahradníka.

¹³⁷ *Corpus iuris civilis. Novellae, Libri feudorum, Tres libri. Cum Glossa ordinaria Accursii.* Moguntiae: Peter Schöffler, 21.VIII.1477. Viz VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 518. Signatura J-089.

¹³⁸ RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl V., DL–DU (čís. 2426–3286), *op. cit.*, str. 54–55.

¹³⁹ *Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii.* Venetiis: Octavianus Scotus, 18.I.1483. Viz VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 517. Signatura J-087.

Incipit shodně uvádí: *In nomine domini nostri Iesu christi imperator cesar flavius iustinianus alemanicus goticus francus germanicus atticus alanicus vandalicus aphricus pius felix inclytus victor ac triumphator semper august cupide legum iuventuti incipit lib prim domini iustiniani imperatoris institutionum seu elekentorum proheinium*. V pravých horních rozích listů jsou slovy doplněna čísla příslušné knihy Institucí. Explicit pak potvrzuje bibliografické údaje: *Institutionum opus magna cura ac diligentia emendatum: ac caractere iucundissimo impressum Venetiis opera ac impensa Octaviani Scoti Modoetiensis finit feliciter. anno incarnationis salutifere M. cccc.lxxxiii.xv. kal. Februarii*. Následuje seznam titulů jednotlivých knih. Text Institucí nese řadu ručně dopsaných poznámek, které jsou však obvykle velmi stručné.

Pod signaturami DR IX 61/1 a DR VII 9¹⁴⁰ jsou opět ve dvou vyhotoveních evidovány exempláře 35. vydání justiniánských Institucí s řádnou glosou, které pocházejí z Norimberku z 27. prosince 1486. První má tlusté dřevěné desky potažené usní zdobenou zlaceným, ale málo zřetelným slepotiskem, druhý lepenkovou vazba z konce 19. století. Incipit uvádí: *In nomine domini nostri iesu christi Imperator et cesar flavius iustinianus alemanicus gotticus francus germanicus atticus alanicus vandalicus aphricanus pius felix inclitus victor ac triumphator semp augustus cupide legum iuventuti institutionum incipit prohemiium*. Čísla knih již dopsána nejsou, obecně lze sledovat menší četnost poznámek. Explicit zní: *Invictissimi rutilantis ingenu Justiniani imperatoris semp augusti: reipublice vitatus at iusticie amatoris et defensatoris imperialia statuta iurium cardines pandetia expensis: labore valido pervigilique solertia: spectabilis viri anthonii koberger: incole et civis Nurembergensis: clymatis alemanici: his ereis litteris exarata: elaborata: in finemque redacta: termino csalubri claudunt. Anno legis gratie. M. ccclxxxvi. Indictione. iiii. vi. kal. Januarii. Laus deo*. Exemplář DR IX 61/1 je součástí umělého konvolutu, za Instituce je přivázán text Graciánova dekretu s komentáři Bartholomaea Brixiensia a Ioanna Teutonica.

¹⁴⁰ *Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii*. Norimbergae: Anton Koberger, 27.XII.1486. Viz VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 517–518. Signatura J-088.

2.3.2 Azo¹⁴¹

Není jasné, kdy se Azo¹⁴² narodil, převládá ale přesvědčení, že se tak stalo v Boloni do nijak výjimečné a patrně poměrně chudé rodiny. Jeho otec se mohl jmenovat Soldanus, takže Azonovo jméno bývá doplňováno přídomkem Soldani. Podobně bývá nazýván Portius, což by mohlo být jeho rodové jméno. Naopak místy uváděné jméno Dominik nebo přídomek de Ramenghis nejsou původní a vnikly v důsledku záměn s jinými autory. Na stejném místě studoval, především u Ioanna Bassiana, a následně také po dobu delší než 30 let sám vyučoval, což mu přineslo velký věhlas. Učil vždy civilní právo a ačkoli mnohdy odkazoval na právo kanonické, nikdy jej nepřednášel a nespécializoval se na něj nad rámec běžné znalosti. První dochovaná zmínka o Azonovi pochází z roku 1190, kdy byl již označen jako doktor práv, a lze proto očekávat, že v té době musel již mít studium za sebou. Vlastně je třeba upřesnit, že byl označen zdrobnělinou jako Azolino, což by mohlo odkazovat na jeho mladý věk, nižší vzrůst nebo na společensky kultivované chování. Dále byl Azo zmiňován ve vícero listinách jako svědek nebo účastník různých veřejných i soukromých právních jednání nebo politických událostí. Za vyvrácené lze pokládat původní domněnky, že po část života přednášel také ve Francii, konkrétně v Montpellier a v Provence, podobně jako zprávy o tom, že se měl v Montpellier údajně narodit.

Účastnil se aktivně veřejného života, především zastupoval Boloňu při diplomatických jednáních a cestách. Byl také členem orgánů města a poradcem. Vydával konsilia, z nichž se bohužel v původní podobě dochovalo jedině. Podobně nejistý je také rok jeho smrti. Poslední písemná zmínka o Azonovi pochází z roku 1220, což by mohlo svědčit o tom, že zemřel buď ještě v témže roce nebo krátce poté. Nicméně, Savigny upozornil na pasáž Azonova textu, v níž pod odkazem na jistého Jakuba v Janově identifikoval Azonova studenta a kolegu Iacoba Balduina, který byl podestou v Janově od roku 1229. Věděl-li Azo o této události, musel se jí dožít a rok smrti je tak třeba posunout o devět let. Tato hypotéza

¹⁴¹ Zdroje obecných informací o životě a díle: FIORELLI, Piero. Azzone. In: *Dizionario biografico degli Italiani IV*. Arconati–Bacareda. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1962, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 774–781. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 255–271. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 1–44.

¹⁴² Azzo, Azone, Azzone, Azzolino, Azo Portius, Porcus, Porcius, Porci, Soldani, Bononiensis.

byla ovšem také vystavena kritice, protože Azo mohl mít na mysli také někoho jiného. Znovu se potvrzuje, že interpretace nepřímých zmínek z listin psaných s odlišným důrazem je velmi nejistá.

Diplovatatus zcela mylně uvedl, že byl Azo popraven za to, že v afektu zavraždil svého kolegu. Odofredus, kterého lze považovat za hlavní zdroj informací o Azonovi, naproti tomu nabídl mnohem lichotivější, ale stejně nepravděpodobnou zprávu o tom, že si Azo nikdy nedovolil onemocnět mimo prázdniny, aby tím nenarušil výuku. Věrný této zásadě měl o prázdninách také zemřít, a to během prázdnin podzimních. Z lásky k němu byl pak údajně o několik dnů – ze svátku svatého Lukáše na slavnost Všech svatých – odložen počátek výuky. Touto zprávou, byť nepříliš důvěryhodnou, bývá vyvrácen scénář o Azonovi jako vrahovi, protože, kdyby svého kolegu skutečně zabil, příběh o projevu lásky akademické obce k němu by se ani nezačal tradovat. Azo po sobě zanechal pět dětí. Byl proslulým učitelem a v době svého působení na boloňské univerzitě přispěl k její mimořádné popularitě. Ačkoli lze prokazatelnou chybou v psaní vyvrátit fámu, že vyučoval najednou i deset tisíc studentů, je možné, že jich bylo kolem tisíce, rozdělených do vícero kurzů. Mezi známé Azonovy žáky pak patřili Accursius, Iacobus Balduini, Roffredus, Martinus de Fano, Goffredus de Trano, Iacobus de Ardizione, Ioannes Teutonicus a Sinibaldus Fliscus, pozdější papež Inocenc IV.

Azo se stal jedním z nejvýznamnějších středověkých právníků především díky tomu, že správně vycítil potřebu tvorby textů, jež poskytují systematický přehled znalostí o římském právu. Glosátoři do té doby postupně analyzovali dochované prameny, rozebírali a doplňovali je svými poznámkami. Nicméně, dělo se tak zcela nesystematicky. Glosy se vyjadřovaly k tomu, co jejich autoři v danou chvíli pokládali za podstatné, tematicky se překrývaly a někdy si také vzájemně odporovaly. Čtenář byl tak postaven před úkol nejen správně pochopit text pramene práva, ale ještě správně analyzovat poznatky z připojených glos. Azo takový stav nepokládal za udržitelný a zprostředkoval proto přehledné a srozumitelné shrnutí toho nejdůležitějšího. Svým čtenářům ostatně sám sliboval, že jeho dílo bude jasné, bez rozporů, pochybností a bez nezodpovězených otázek. Jednoduchým představením římského práva tak vítězilo z důvodu své praktičnosti. Ostatně, zcela jistě stejná motivace vedla Accursia k sestavení řádné glosy, která opět vnášela do změní výstupů řady právníků potřebnou organizovanost. Vzniklo tak Azonovo nejslavnější dílo *Summa*

Codicis, suma shrnující obsah justiniánského Kodexu.¹⁴³ Společně s Accursiovou řádnou glosou se zařadila mezi nejvýznamnější díla recepcce římského práva a těšila se díky tomu masivnímu rozšíření.

Dobou svého života Azo propojoval generace glosátorů od Imeria přes Ioanna Bassiana po svého žáka Accursia a představoval tak zprostředkovatele učení glosátorů, které vyústilo v zaznamenání v Accursiově glose. Část Azonova úspěchu pramení z toho, že dobře pracoval s tehdy dostupnými díly svých předchůdců a mohl na nich stavět. Je známo, že v případě glos dokonce často toliko přeformuloval glosu jiného autora tak, aby byla sdílnější, a ihned ji opatřil vlastní značkou. Pokud se tedy do současnosti dochovaly Azonovy glosy, je třeba mít na paměti, že ve skutečnosti se jedná o glosy a myšlenky celé řady jiných právníků, jejichž autorství je dnešnímu čtenáři skryto. Jeho dílo se rychle rozšířilo nejen po Itálii, ale po celé Evropě, nutně na něj navázali právní civilisté, čerpali z něj ovšem právníci napříč obory. Být vybaven Azonovými texty se třeba pokládalo jako nutný předpoklad pro přijetí mezi právníky, jak prozrazuje italské rčení *chi non ha Azzo, non vada a palazzo*. Jako zajímavý příklad, jenž ilustruje rozšíření Azonova díla, lze jmenovat anglického právníka Henryho de Bractona, který z Azonovy sumy hojně vycházel ve svém spise *Tractatus de legibus et consuetudinibus Angliae*. Empiricky tak dokazoval, že středověcí právníci z různých objektivních důvodů, mezi něž patřila zejména vzácnost rukopisných zdrojů, dávali raději přednost sumě před plným textem pramene práva.

Azonovy sumy pokrývají podstatnou část *Corpus iuris civilis*, za nejvýznamnější z nich je označována *Summa Codicis* k prvním devíti knihám justiniánského Kodexu. Zdá se, že při jejím vytváření vycházel z díla sestaveného z přednášek svého učitele Ioanna Bassiana, původní hypotézy o tom, že Bassianovy texty jen bez dalšího převzal a suma je tak prostým plagiátem, však byly vyvráceny.¹⁴⁴ Suma je uvozena prologem, jehož sepsání Azo svěřil Boncampagnovi da Signa, a Azonovým úvodem do Kodexu s titulem *Materia Codicis*. Samotný text sumy navazuje na jednotlivá ustanovení Kodexu, Azo se jimi ale necítil být svázán natolik, že by se nemohl členěním sumy od struktury jednotlivých

¹⁴³ CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. I – Le fonti, *op. cit.*, str. 534–536.

¹⁴⁴ LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 220.

ustanovení odchýlit. Obvykle postupoval po jednotlivých titulech, v některých případech se ovšem samostatně věnoval významným konstitucím. Sumu ke Kodexu Azo psal společně se *Summa Institutionum* a pokládal je za jediný celek, což stvrzuje text jejich úvodu i závěru. Obě díla se pak v rukopisech dochovala ve dvou variantách, které ukazují dvě fáze zpracování vedoucí ke konečnému výsledku. Významné pochybnosti potom panují ohledně autorství údajné Azonovy sumy k Digestům, která je mimochodem při zohlednění rozsahu sumy ke Kodexu, rozsahu Kodexu a rozsahu Digest neúměrně stručná. Právní historikové již poskytli snad všechny variace domněnek o tom, jak dílo vzniklo. Sumu mohl napsat Azo, Hugolinus, Iannes Bassianus nebo někdo úplně jiný, případně ji mohl Azo po někom ze jmenovaných přepracovat nebo ji Hugolinus přepracoval po Azonovi. Z uvedeného je tedy vhodné odnést si snad jen závěr, že Azo nebyl pravděpodobným výlučným autorem. Pochybnosti naopak nepanují ohledně autorství sumy k *Tres libri Codicis* a sumy k *Authenticum*, protože ty Azo nenapsal s jistotou. Autorem prvního spisu je nejspíše Placentinus a Pillius, autorem druhého pak již několikrát zmiňovaný Iannes Bassianus s tím, že sumu následně doplnil Accursius. Není však jasné, jakou měrou sumu k *Authenticum* Accursius doplňoval, objevují se názory, že jde především o jeho dílo vystavěné na pouhých základech od Bassiana. Sumy k Digestům, *Tres libri* a *Authenticum* bývají souhrnně označovány jako *extraordinaria*, společné edice s pravými Azonovými sumami ke Kodexu a Digestům pak bývají někdy označovány jako *Summa Azonis cum extraordinariis*. Texty všech uvedených sum se rychle rozšířily po celé Evropě, jsou zachovány v mnoha rukopisech a řadě starých tisků, v nichž byly typicky všechny čtyři sumy otištěny společně pod Azonovým jménem.

Naopak po nějaký čas zapomenutá zůstala *Lectura Codicis*, tedy zápisky z Azonových přednášek, které pořídil jeho student Alexander de Sancto Aegidio. Nedočkala se zásadního rozšíření, a nakonec její text upadl v zapomnění. Tiskem vyšla až po roce 1557, kdy francouzský právní humanista Antonius Contius objevil rukopis díla ve stáji v Orléans. V podobě rukopisu se však *lectura* do současnosti nezachovala. Vznikla nejspíše v pozdějším období Azonova života, neboť zaznamenala odkazy na jeho další díla, která již musela být vydána. Z dnešního pohledu přináší mimořádně cenné informace o tom, jak probíhala výuka práva v Boloni a na co kladl Azo při přednáškách největší důraz. Protože Alexander v úvodu sám uvedl, že jeho ambicí nebylo zápisky z přednášek přepracovávat do

kompaktnějšího díla, poskytují unikátní vhled do Azonova způsobu vyjadřování, jeho jazyka, a dokonce i smyslu pro humor. Mnohem častěji než v sumách pak Azo během přednášek odkazoval na myšlenky jiných právníků a polemizoval s nimi. Vedle toho je Azo autorem mnoha glos, ostatně v řádné glose je jeho značkou opatřena asi třetina obsahu. Napsal také řadu *quaestiones* a *distinctiones*, přičemž druhé zmíněné se dlouho pokládaly za ztracené, ale byly objeveny v bruselském rukopisu. Dále rozšířil sbírku brocard sahajících k Ottonovi Papiensis, pravděpodobně napsal nyní ztracené *definitiones* a udílel konsilia, z nichž se bohužel dodnes v původní podobě dochovalo jediné. Možná je také autorem krátkých sum *De agricolis censitis vel colonis* a *De acquirendo dominio*. Platí však s jistotou, že řada dalších spisů byla Azonovi připsána omylem a nepocházejí z jeho pera. K častým záměnám přispěla především shoda jeho jména se jménem kanonisty Azzona Ramenghiho, kvůli které je zde představovaný Azo mnohdy nesprávně pokládán za autora mnoha textů z oblasti církevního práva. V tomto odvětví práva přitom Azo ve skutečnosti žádný text nenapsal.

Na Strahově je pod signaturou CD I 12¹⁴⁵ vedeno vydání Azonovy sumy z Lyonu z roku 1550: *AUREA SUMMA D. AZONIS VIRI IN PRIMIS EXIMII AC IURE CONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, NUPER VARIIS CODICIBUS TAM MANU SCRIPTIS quam impressis diligentissime collatis accurate castigata Summaria praeterea propriis adiuncta locis, & numeris apte distincta, sic ornant ipsas Rubricas, ut summam quicquid scitu necessarium sit complectantur. Repertorium quoque locupletissimum operis huius excellentis initio curavimus praesigendum. ADNOTATIONES ITEM NON paucae, iuris studiosis summae commoditati futurae, per V. I. Doc. D. Hieronymum Gigantem Forosemproniensem, adiectae fuerunt. LUGDUNI 1550.* Titulní strana prozrazuje, že sumu poznámkami doplnil Hieronymus Gigas z města Fossombrone (*Forum Sempronii*) ve střední Itálii. Po abecedním rejstříku titulů a repertoriu začíná Azonova suma k prvním devíti knihám justiniánského Kodexu. Text je prokládán stručnými shrnutími obsahu (*summaria*) a místy také poznámkami (*adnotationes*). Následuje suma k justiniánským Institucím, dále k Digestům, *Tres libri* a Novelám. Na první pohled zaujme pozornost, že jednotlivé sumy nejsou ve svazku prezentovány odděleně, nečlení je ani výrazné titulní strany. Jedná se

¹⁴⁵ AZO. *Aurea summa d. Azonis*. Lugduni: Matthias Bonhomme, 1550.

o jediný proud textu, který je rozdělen toliko nadpisy psanými větším písmem. Podobně již z letného listování svazkem jasně vyplývá nepoměr rozsahu textu týkajícího se Kodexu a Digest.

Také pod signaturou CL VI 19¹⁴⁶ se skrývá Azonova suma, opět z Lyonu, ale z roku 1540: *Summa Azonis SUMMA PERUTILIS EXcelentissimi iuris monarchae domini Azonis nuperrime maxima diligentia castigata. Additoque novo repertorio, quo facilius quae studiosissimus quisque requirit, occurrere possint. LUGDUNI, Sub Scuto Coloniensi. Apud Ioannem & Franciscum Frellaeos, fratres. M. D. XL.* Na začátek je zařazeno repertorium, následuje *Summa Codicis* doplněná marginálními poznámkami. Bez výrazných nadpisů text přechází v sumu k Institucím, Digestům, *Tres libri* a Novelám. Explicit k *Tres libri* uvádí, že měl sumu poznámkami doplnit Placentinus, který patří ve skutečnosti do okruhu potenciálních skutečných autorů místo nesprávně uváděného Azona. Incipit k Novelám pak správně přiznává, že autorem této sumy je Iannes Bassianus, a že ji poznámkami doplnil Accursius. V tomto ohledu tedy edice autorství spisu rozkrývá.

Dále lze ve Strahovské knihovně identifikovat dvojdílnou edici Azonových sum, kterou roku 1596 vydali Franciscus Faber Lugdunensis a Iacobus Stoer. Ani jeden ze svazků neuvádí žádnou informaci o místě vydání, což vedlo k tomu, že strahovský katalog tento údaj neuvádí a informace v katalozích jiných knihoven týkající se této edice se různí. Časté je zasazení místa publikace do Lyonu, protože se název města vyskytuje na titulní straně. Děje se tak ovšem u jména Francisca Fabera a i ze samotného tvaru slova s kořenem Lyon vyplývá, že neoznačuje původ svazku, nýbrž právě Fabera. Pravděpodobnější se jeví možnost, že exemplář pochází ze Ženevy, kde působil tiskař Iacobus Stoer. K této variantě se kloní také Savigny.¹⁴⁷ První díl je veden pod signaturou CM II 15:¹⁴⁸ *D. AZONIS SUMMA AUREA. ID EST, LOCUPLES IURIS CIVILIS Thesaurus. HACTENUS DEPRAVATISSIMA, NUNC autem doctissimorum quorundam in V. I. virorum, sedulitate & studio*

¹⁴⁶ AZO. *Summa Azonis*. Lugduni: Apud Ioannem & Franciscum Frellaeos, fratres, 1540.

¹⁴⁷ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 38.

¹⁴⁸ AZO. *Azonis Summa aurea. id est, locuples iuris civilis thesaurus. Hactenus depravatissima, nunc autem doctissimorum quorundam in V. I. virorum, sedulitate & studio emendatissima, & supra omnes omnium editiones recens pristino illi suo nitori reddita. Pars prima*. Genevae: In officina Franc. Fabri Lugdun. et Iacobi Stoer, 1596.

emendatissima, & supra omnes omnium editiones recens pristino illi suo nitori reddita. PARS PRIMA. Accessit quoque Rerum & verborum toto Opere memorabilium geminus INDEX. IN OFFICINA Franc. Fabri Lugdun. & Iacobi Stoer. M. D. XCVI. Přestože se v pohledu tehdejších právníků jednalo o dvě různé části justiniánské kodifikace, svazek spojuje sumu k prvním devíti knihám Kodexu se sumou k *Tres libri* a uvádí ji jako jeden celek. Text sumy doplnili poznámkami Franciscus Martinus a Hieronymus Gigas. V úvodu svazku je otištěn Azonův dvoustránkový životopis z pera Ioanna Ficharda, následuje úvodní *quaestio* od Bernharda Walthera o přístupu k rozporům mezi Kodexem, Digesty, Institucemi a Novelami (*An Iura Digestorum, Institutionum et Codicis ubique concordent, an vero alterum opus ab altero corrigatur?*). Po krátkém dopisu čtenáři a epigramu věnovanému Azonovi je zařazen abecední rejstřík titulů. Samotný text sumy začíná Justiniánovými konstitucemi k publikaci Kodexu a končí výkladem k ustanovení C. 11.62. Dvanáctá kniha Kodexu tak zůstala opomenuta. Na závěr je zařazena patrně stále Azonova *quaestio* k ustanovení C. 3.32 *De rei vindicatione* a rejstřík.

Druhý díl překvapivě signaturou nenavazuje na první a je veden pod označením CN VI 11:¹⁴⁹ *Do. Azonis SUMMAE Aureae PARS ALTERA. IN Institutiones. Digestum Vetus. Infortiatum. Digestum Novum. Novellas seu Authent. IN OFFICINA Iacobi Stoer, & Franc. Fabri Lugdunensis. M. D. XCVI.* Katalog již tentokrát uvádí údajné místo vydání v Lyonu v závorce a tím vyjadřuje vyšší ale stále nikoli dostatečnou míru jistoty ve srovnání s prvním dílem edice. Je však na místě obava, že skutečným důvodem větší jistoty bylo obrácené pořadí jmen vydavatelů, čímž se označení původu Francisca Fabera *Lugdunensis* dostalo na konec řádku a tím v očích knihovníků nabylo na významu. Stále pravděpodobným místem vydání zůstává Ženeva. Sumy jsou také opatřeny doplňujícími poznámkami, jejich autoři ale již nejsou výslovně uvedeni. V závěru lze najít abecední přehled titulů a rejstřík.

Vedle tří edicí sum si na Strahově místo v knihovně vybojovalo jen jediné další Azonovo dílo, sice *Lectura Codicis*, a to pod signaturou CM II 2:¹⁵⁰ *AZONIS AD SINGULAS*

¹⁴⁹ AZO. *Do. Azonis Summae Aureae pars altera. In Institutiones. Digestum Vetus. Infortiatum. Digestum Novum. Novellas seu Authent.* Genevae: In officina Iacobi Stoer, et Franc. Fabri Lugdunensis, 1596.

¹⁵⁰ AZO. *Azonis ad singulas leges XII librorum Codicis Iustiniani, commentarius et magnus apparatus.* Genevae: In officina Iacobi Stoer, et Franc. Fabri Lugdunensis, 1596.

LEGES XIIILIBRORUM CODICIS IUSTINIANEI, COMMENTARIUS ET MAGNUS APPARATUS, nunc primum in lucem editus. EX BIBLIOTHECA ANT. CONTII I. C. ACCESSERUNT SUMMARIA COPIOSISSIMA ANTONII FONTANI ARVERNI, IN supremo Parisiensi senatu advocati, in singulos titulos atque leges eiusdem commentarii. Cum Indice rerum ac verborum locupletissimo. IN OFFICINA Iacobi Stoer, & Franc. Fabri Lugdunensis. M. D. XCVI. Po úvodních dopisech a stejném Azonově životopisu od Ioanna Ficharda jako výše následuje komentář ke všem dvanácti knihám Kodexu a nakonec rejstřík. Summaria doplnil Antonius Fontanus Averinus. Za pozornost stojí, že i zde popisované vydání reflektuje složitý způsob, jak dílo vzniklo, a jak došlo k jeho znovuobjevení. Proto je již na titulní straně jmenován Antonius Contius, z jehož knihovny výklad pochází, neboť jej našel. Na stránce, kde *lectura* začíná, je pak výslovně uvedeno, že jde o záznam Azonových přednášek tak, jak je zachytil jeho student Alexander de Sancto Aegidio.

2.3.3 Odofredus¹⁵¹

Odofredus¹⁵² se narodil nejspíše počátkem 13. století do bohaté boloňské šlechtické rodiny de Denariis. O jeho studiu práv se dochovaly jen nepřímé zmínky, sám za svého učitele označoval Iacoba Balduina, což tento vývoj zasazuje do období před rokem 1229, kdy se stal Balduini podestou v Janově. To odpovídá i dochovanému záznamu o tom, že spolu s otcem roku 1226 nakoupili knihy za účelem studia. Vyučoval jej také Hugolinus a Bagarottus, což však neimplikuje, že s nimi Odofredus ve své následující tvorbě a právní praxi musel vždy souhlasit. Ještě před získáním doktorátu se oženil, měl manželku Giulianu a v té době pouze prvního syna Riccardina, jak informuje dochovaná závěť jeho příbuzného z roku 1228. Později se mu narodily ještě dvě další děti. Z jeho vlastních vzpomínek zprostředkovaných zmínkami v jím vydaných textech pak vyplývá, že po dokončení studia cestoval po vícero místech nejen v Itálii, nejspíše mezi lety 1228 a 1230 pobýval ve Francii,

¹⁵¹ Zdroje obecných informací o životě a díle: SPAGNESI, Enrico. Denari, Odofredo. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXXVIII*. Della Volpe–Denza. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1990, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 700–705. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 323–334. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 356–380.

¹⁵² Odofredus Denariis, de Denariis, Odofredo Denari, Odofredo da Bologna.

kde jej biskup z Beauvais ustanovil soudcem. Pedagogické činnosti se tam nejspíše nevěnoval, ostatně, papež Honorius III. dokonce roku 1219 výuku římského práva na pařížské univerzitě zakázal. Roku 1232 byl již podle dostupných zpráv soudcem a profesorem v Itálii, ostatně, učit začal nejspíše ihned po návratu z Francie. Od roku 1234 vyučoval v Boloni a zůstal tam působit po celý zbytek svého života. V Boloni se také účastnil veřejného a politického života. Zastával funkci právního poradce boloňského podesty, uděloval právní rady na vyžádání, soudil, podílel se na tvorbě městských předpisů a byl vyslán na četná diplomatická jednání, například do Ravenny nebo Říma, kde vedl mírová jednání mezi italskými městy i vyjednávání se Svatým stolcem. Zatímco řada dnešních právníků by nedokázala slovy vyjádřit, jakou čest by jim působilo, kdyby mohli být kolegy glosátora Accursia, Odofredus nedostal šanci se na něj podívat optikou dneška. Neměli mezi sebou dobré vztahy a proslýchá se, že mezi nimi vládla silná rivalita. Ta měla dojít vrcholu, když Accursius začal předstírat nemoc, která vyžadovala jeho krátkodobé stažení z univerzity, aby mohl doma rychle dokončit svůj odborný spis a vydat jej dřív než Odofredus. Zemřel v Boloni 3. prosince 1265, nicméně, ani po smrti se jeho cesty nerozešly s Accursiovými. Oba jsou pohřbeni blízko sebe v monumentálních hrobkách v blízkosti baziliky svatého Františka a dodnes soupeří o pozornost kolemjdoucích turistů.

Odofredus platí společně s Accursiem za nejproduktivnější glosátory, jeho dílo sice nevykazuje literární kvalitou, podrobně a poctivě však shrnulo právní názory dalších právníků, takže čtenáři umožňuje jejich vzájemné srovnání. Podobně také zprostředkovává řadu důležitých informací o životě v Boloni, akademické půdě, existenci významných právníků, politických i společenských vztazích v dnešní Itálii nebo například o vztahu církve a státu. Tyto údaje Odofredus často uváděl jen tak mimochodem ve vysvětlujících pasážích, pro dnešního čtenáře nicméně tvoří cenný zdroj poznání. Nepojednával pouze o právu, které by bylo dnes označeno jako římské, ale zasazoval jej do kontextu práva církevního, langobardského, feudálního a městského statutárního. Zdá se, že Odofredovo dílo i metody vyučování vykazovaly neobvyklou otevřenost hledání nových přístupů a kladení nových otázek. Objevily se spekulace, že byl přes svého učitele Iacoba Balduina nebo prostřednictvím svého pobytu ve Francii propojen nebo alespoň ovlivněn počátky slavné právnické školy v Orléans, která zahajovala činnost právě kolem roku 1235 a univerzitou se stala roku 1306. Tato škola formovala nový přístup k pramenům římského práva, který bral

v úvahu, že se jedná o historickou památku, kterou bylo třeba pro soudobou právní praxi vykládat s dostatečnou mírou svobody a odstupu, s cílem dobrat se opravdového smyslu právních norem. Tento přístup se stal zdrojem inspirace římskoprávních komentátorů ve 14. století a stál v protikladu k některým boloňským glosátorům, například Accursiovi, kteří měli tendenci lpět rigidněji na textu justiniánské kodifikace a hájit formalistický výklad. Ostatně, i v tomto rozdílu mohlo spočívat popsané napětí mezi Odofredem a Accursiem. Při studiu Odofredových právnických děl potom bohužel vyvstává úsměvný problém spočívající v překvapivě časté záměně Odofredova jména. Ačkoli jej lze pokládat za jednoho z nejznámějších reprezentantů školy glosátorů, a nejen dnes ho většina studentů zařadí do výčtu nejznámějších jmen právníků spadajících pod zkouškovou otázku zabývající se recepcí římského práva, bývá v katalozích knihoven zaměňován s glosátorem Roffredem, patrně kvůli podobně znějícímu jménu. Na tento omyl lze narazit i ve Strahovské knihovně. A jako by to nestačilo, v některých případech původci záměny Odofreda z Boloně a Roffreda z Beneventa svou chybu podtrhli tím, že Odofredovi přidělili přídomek Odofredus Beneventanus.

Ústřední roli v Odofredově díle hraje exegetická literatura – přednášky neboli *lecturae* k Digestům a celému justiniánskému Kodexu, tedy k prvním devíti knihám a k *Tres libri*. Jedná se o zápis z Odofredových přednášek, který pořídili jeho studenti, jejichž identita zůstává dnes neznámá. Podobně nejasná je doba vzniku těchto zápisků, mohou pocházet z poměrně širokého období definovaného lety 1236 a 1263. Dílo se rozšířilo i mimo Boloňu a bylo tedy asi šířeji užíváno, přesto se dodnes zachovalo jen malé množství rukopisů. Staré tisky jsou také spíše raritnější, protože Odofredovy přednášky nebyly vydávány příliš často. Lange na počtu listů vydání *lecturae* z Lyonu z let 1550 až 1552 ilustruje, na které části justiniánské kodifikace Odofredus kladl při svých přednáškách největší důraz. Z tohoto porovnání vyplývá, že citelně stranou pozornosti stály *Tres libri* se 76 listy, přičemž zbývající části Kodexu bylo věnováno 524 listů a Digestům dokonce 901 listů (*Digestum vetus* 489, *Infortiatum* 210, *Digestum novum* 202). Dále je Odofredus pravděpodobným autorem summuly *De primo et secundo decreto* k titulu Digest D. 42.4, spisů *De curatore bonis dando*, *De dotis restitutione* a *De interdictis*, 44 *quaestiones* zachovaných v pařížském rukopisu, mnoha konsilií, jež nebyla příliš vydávána tiskem, a též *additiones* k Azonově dílu *Summa Codicis*. Vedle toho se zabýval lenním a feudálním právem a městským statutárním

právem. V tiskem vydávaných sbírkách traktátů mu pak zase byly některé texty přičítány omylem v důsledku záměny s jinými právníky. Příkladem může být ve skutečnosti Roffredův spis *De positionibus*, *Summa de libellis* od Salathiela, *De consiliis habendis per officiales* od Alberta de Pavia nebo text *De percussionibus*, jehož autorem by mohl být podle některých domněnek Bartolus de Saxoferrato nebo dokonce někdo úplně jiný.

Strahovská knihovna je bohužel na Odofredovo dílo spíše skoupá. Malé množství spisů však vyvažuje jejich význam, neboť *lectura* k justiniánskému Kodexu je reprezentována prvotiskem z Pavie z období mezi roky 1495 až 1500, který je veden pod signaturou DL I 8.¹⁵³ Pozdně gotická vazba s prkénkovými deskami skrývá titulní stranu s prostým textem *Odofredus super Codice*. Incipit osvětluje obsah svazku podrobněji: *Odofredi iuris utriusque p̄fessoris eximii: uberrima super iustiniano codice lectura: cupideque legum iuventuti mirum sup modum et utilis et necessaria: felicissime incipit*. Následuje vlastní text ve dvou sloupcích, který je nadpisy rozdělen na výklad k Justiniánově konstituci *De novo codice faciundo* a pak postupně k prvním čtyřem knihám Kodexu. Bohužel, svazek tím končí, a chybí tak výklad k páté až deváté knize Kodexu. Podrobnější knihovnický popis svazku poskytuje katalog inkunábulí.¹⁵⁴ Mimoto jsou pak na Strahově k dispozici čtyři kratší Odofredovy spisy, jež byly zařazeny do dobových sbírek traktátů. V jednom exempláři je na Strahově zastoupena monografická suma *De primo et secundo*

¹⁵³ ODOFREDUS. *Super Codice Justiniani*. [Pavia]: [Franciscus Girardengus], [1495–1500].

¹⁵⁴ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 601–602. Signatura O-002.

*decreto*¹⁵⁵ a suma *De interdictis*,¹⁵⁶ dvakrát suma *De curatore bonis dando*¹⁵⁷ a hned ve třech vyhotoveních spis *De dotis restitutione*.¹⁵⁸

2.3.4 Placentinus¹⁵⁹

Osobní údaje glosátora Placentina¹⁶⁰ dosáhly takového stupně ochrany, že představují záhadu i pro současné badatele. Jeho rozšířené jméno je totiž ve skutečnosti pouhým pseudonymem odvozeným od města Piacenzy, místa, kde se kolem roku 1130 narodil. Není známo jeho pravé jméno, a proto není možné jeho život rekonstruovat na základě archivních záznamů. Nezbyvá proto než vycházet z jeho vlastních vzpomínek a vyprávění, které vsunoval do své odborné tvorby a přijímat je bez možnosti dalšího

¹⁵⁵ BK I 18: ODOFREDUS. De primo et secundo decreto. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

¹⁵⁶ CP I 23/3: ODOFREDUS. De interdictis. In: *Volumen IX. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

¹⁵⁷ BL I 1: ODOFREDUS. De curatore bonis dando. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

BL I 13: ODOFREDUS. De curatore bonis dando. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

¹⁵⁸ BL I 2: ODOFREDUS. De dotis restitutione. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Matrimonio, & Dote, Tomus IX*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CA IV 70: ODOFREDUS. De dotis restitutione. In: *Tractatus de dote solennes et singulares, quatuor clarissimorum iurisconsultorum Baldi Novelli, Jacobi Butrigarii, D. Odofredi, et Francisci Hotomani*. Coloniae Agrippinae: Apud Iannem Gymnicum sub Monocerote, 1591.

CE III 3/b: ODOFREDUS. De dotis restitutione. In: *De dote tractatus solennes et singulares, excellentissimorum et celeberrimorum iuris tam caesarei quam pontificii doctorum, ac monarcharum: Baldi Novelli, Jacobi Butrigarii, Constantii Rogerii, A. Guiberti Costani, Francisci Hotomani, Joannis Campesii, Odofredi, Rolandi a Valle, Phanucii de Phanuciis, Pardulphi Prateii*. Francofurti ad Moenum: Impensis Sigismundi Feyrabendii, 1586.

¹⁵⁹ Zdroje obecných informací o životě a díle: CONTE, Emanuele. Piacentino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXIII*. Piacentini–Pio V. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 12–15. LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 207–214. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 4. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850, str. 244–285.

¹⁶⁰ Piacentino, Placentino.

ověření. Zkušenosti od jiných autorů bohužel naznačují, že pravého obrázku Placentinova života tak lze dosáhnout jen stěží, neboť autobiografické údaje středověkých autorů nebývají přesným popisem reality a vznikající pochybnosti daly obvykle během několika staletí právním historikům šanci předestřít mnoho vzájemně se vylučujících hypotéz a vysvětlení. Zcela ilustrativní je v tomto ohledu již sama polemika o tom, proč vlastně zůstalo Placentinovo pravé jméno skryto. Zatímco Savigny z toho dovozuje glosátorův neurozený původ a tím nedochování pravého jména zpětně vysvětluje, Lange naopak Placentina zasazuje do bohatého až urozeného prostředí, což dokládá zmínkami z Placentinových spisů. Z nich také vyplývá, že Placentinus studoval v Boloni a jeho učitelem mohl být Bulgarus. Podstatně jej ovlivnil i Rogerius, což je patrné z jeho tvorby.

Po ukončení studia žil a vyučoval v lombardské Mantově a odtud se kolem roku 1160 buď s krátkým pobytem v Boloni nebo přímo přesunul do francouzského Montpellier, kde strávil více než deset let. Stál tam u zrodu výuky práva, kterou buď přímo zahájil nebo pokračoval v Rogeriových stopách, neboť také on studoval práva v Itálii a pak přesunul do Francie. Průběžně se věnoval také literární tvorbě. Pak s krátkou zastávkou v Piacenze přesídlil do Boloně, kam byl povolán rodinou de Castello, aby se věnoval výuce práva. Mezi studenty nabyl mimořádné popularity, což způsobilo, že na jeho přednášky houfně přecházeli od jiných profesorů. Není třeba dodávat, že oblibu svých kolegů si tím nezískal. Nakonec byl po přibližně dvou letech nucen z Boloně narychlo prchnout, poté co jej v noci napadl profesor Henricus de Baila. Ve svých autobiografických poznámkách se k tomu však nepřiznal a odchod raději odůvodnil touhou pro odpočinku. Přesunul se do rodného města, kam jej ovšem následovala část jeho studentů, a kde jej studenti společně s jeho příbuznými přesvědčili, aby v Piacenze s přednáškami pokračoval. Ke konci života pak znovu zavítal do Montpellier. Zemřel 12. února 1192, v době, kdy zpracovával sumu k titulu C. 10.38 justiniánského Kodexu. Mezi jeho žáky se počítají Otto Papiensis, Carolus de Tocco a Pillius.

Placentinovo dílo je charakteristické literární formou *summae*, které svým rozsahem předčí glosy a plní odlišný účel. Inspiroval se jejich znatelnějším rozšířením v Provence, kde pro část života působil, a jejich užitečnost prostřednictvím své tvorby představil italským právníkům, jejichž tvorba byla do té doby charakterizována především glosami. Sám sumy za projev pokroku právní vědy považoval a zdůrazňoval, že v sobě spojují hlubokou znalost

práva na teoretické úrovni a možnost jeho praktické aplikace v rozhodování sporů. Vnímal je tedy jako krok k praktičtějšímu pojetí práva, které není jen teoreticky vykládáno, ale jež opravdu řídí život společnosti. Placentinův odkaz nezůstal opomenut a k tvorbě známé sumy inspiroval glosátora Azona. Mezi Placentinova nejvýznamnější díla patří *Summa Codicis*, tedy suma prvních devíti knih justiniánského Kodexu, v níž navázal na dílo Rogeria, který práci na obdobném spisu započal, ale dostal se pouze k titulu C. 4.58. Placentinus pak tvrdil, že k dokončení Rogeriovy sumy jej přemluvili jeho studenti v Montpellier, kde se především jejímu sepisování věnoval. Rogeriův text přitom pasivně nepřevzal, ale podstatně jej přepracoval. Vytvořil tak vysoce kvalitní dílo, které předčí dříve vydané sumy komplexností výkladu, podrobným zpracováním, humanistickým mimoprávním přesahem ke spisům klasických antických autorů a četnými odkazy na jiná místa justiniánské kodifikace, která v sumě zároveň podrobně vyložil. Spis je tedy relevantní i díky exegezi úryvků z Digest. V době mezi dokončením nového textu sumy ke Kodexu a přepracováním původního Rogeriova textu Placentinus zpracoval sumu k justiniánským Institucím, která je však dochována jen výjimečně, a to spíše v rukopisech a prvotiscích. Během svého druhého pobytu v Montpellier pak zpracovával sumu k posledním třem knihám Kodexu *Tres libri*, kterou však nestihl dokončit. V polovině *Tres libri* práce bohužel ukončila smrt, také už vyhotovený text vykazoval mnohé mezery. Pokračování v díle se později ujal právník Pillius, ani on jej ovšem nedokončil a zastavil se u titulu C. 11.62. Tři Placentinovy sumy byly již od počátku vnímány jako ucelený soubor textů než jako samostatná díla a v rukopisech bývaly uváděny společně. V době publikace starých tisků ale tato tendence patrně vymizela. Již ve formě rukopisů byly sumy masivně rozšířeny a těšily se značné popularitě, o čemž svědčí velké množství dochovaných exemplářů.

Placentinus byl samozřejmě také autorem řady glos. Tento aparát byl postupně přejímán později žijícími právníky a v různých podobách publikován. Pomocí doplňujících poznámek (*additiones*) pak rozšířil Bulgarovo nejrozšířenější dílo – komentář k poslednímu titulu Digest *De regulis iuris*. Dále lze zmínit Placentinovu sumu *Libellus de actionum varietatibus* označovanou také titulem *Cum essem Mantuae*, jedno z prvních děl, vypracované při pobytu v Mantově. Ve starých tiscích bývala suma často publikována jako spis rozdělený na šest knih, přičemž však jen první dvě knihy pocházely skutečně z Placentinova pera a tvořily pravý text sumy. Ostatní čtyři domnělé Placentinovy knihy byly

ve skutečnosti dílem Bulgara, Huga a Iacoba a svým obsahem na pravý ucelený Placentinův text ani přímo nenavazovaly. Savigny dovedl, že všechna tištěná vydání s tímto chybným přístupem k rozsahu Placentinova autorství obsahují totožnou podobu textů a vycházela tedy z jediného rukopisného podkladu, který sice mnoho nadbytečného doplnil, ale některé části pravé Placentinovy sumy vynechal. Především to platí pro Placentinovu předmluvu obsahující klíčová slova *Cum essem Mantuae*, která pak i v následných tištěných vydáních chyběla. Placentinus vybočil ze své obvyklé tvorby básní *Sermo de legibus* obsahující odborné informace s didaktickou funkcí, kterou napsal v Boloni, a jež platila po dlouhou dobu za ztracenou. Je také autorem 21 distinkcí, kratších sum ke konstituci C. 2.3.14 a ke konstituci C. 3.1.8 (suma „*Placuit*“). Uvažuje se nad ním jako možným původcem spisu *Quaestiones de iuris subtilitatibus*.

Ve Strahovské knihovně je dochován jediný výtisk Placentinových sum, a to přímo nejrozšířenější *Summa Codicis*. Tvoří součást konvolutu a je vedena je pod signaturou CF III 12/b:¹⁶¹ *IN CODICIS DN. IUSTINIANI SACRATISSIMI PRINCIPIS EX REPETITA PRAELECTIONE LIBROS IX. SUMMA A PLACENTINO LEGUM INTERPRETE EXCELENTISSIMO, ANTE 400. FERME ANNOS CONSCRIPTA, ET NUNC PRIMUM IN LUCEM AEDITA. ACCESSIT PRAETEREA INDEX GEMINUS, IN QUO OMNES huius summae tituli, non tam secundum librorum, quam secundum alphabeti ordinem, pulcherrime demonstrantur. MOGUNTIAE ANNO M. D. XXXVI. Cum gratia & privilegio Imperiali*. Dílo pochází z Mohuče z března roku 1536 a editoval jej Nicolaus Rhodius. Na úvod je zařazen dopis z pera editora, následuje seznam titulů prvních devíti knih justiniánského Kodexu ve skutečném i abecedním pořadí a dále dopis čtenáři. Pak je již zařazen samotný text sumy.

Vedle toho, ve sbírce benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, jež čítá 25 svazků, a která je na Strahově rovněž přítomna, jsou v podobě

¹⁶¹ PLACENTINUS. *In Codicis dn. Iustiniani sacratissimi principis ex repetita praelectione libros IX. summa a Placentino legum interprete excelentissimo*. Moguntiae: in officina Ivonis Schoeffer, 1536.

traktátů *De personalibus actionibus*¹⁶² a *De varietate actionum: De rerum vendicationibus*¹⁶³ zahrnuty podstatné části ze dvou prvních knih spisu *Libellus de actionum varietatibus*, tedy právě těch knih spisu, jichž je Placentinus skutečně autorem. Naproti tomu Ziletti ve své sbírce mylně nabízí i údajné Placentinovy texty *De expediendis iudiciis*, *De iudiciis et de traditione eorum in quovis iudico estimantur*, *De senatusconsultis*, *Tractatus ad S. C. Macedonianum* a *Accusationibus publicorum iudiciorum*, které však pocházejí z knih spisu *Libellus de actionum varietatibus*, jež ve skutečnosti napsali jiní autoři. Podobně i druhý díl sbírky textů o trestním právu *Rerum criminalium praxes*,¹⁶⁴ kterou editoval vlámský právník Franciscus Modius, Placentinovi mylně připisuje autorství obsaženého spisu *De accusationibus publicorum iudiciorum*. Stejnou chybu lze vysledovat ve sbírce traktátů, která pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou na Strahově svázané do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580 s názvem *Tractatus tractatuum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*. Placentinovi jsou v ní mylně připsány traktáty *De iudiciis expediendis* a *De iudiciis et traditione eorum quae in quovis iudico estimantur*.¹⁶⁵

¹⁶² BK I 18: PLACENTINUS. De personalibus actionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

¹⁶³ BK I 18: PLACENTINUS. De varietate actionum: De rerum vendicationibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

¹⁶⁴ CK II 4(b): MODIUS, Franciscus (ed.). *Rerum criminalium tomus posterior continens tractatus ad criminalia iudicia pertinentes varios variorum, et celeberrimorum, quot ad hunc usque diem in lucem exiuerunt, Iureconsultorum*. Francofurti: Apud Ioan. Wechelum, impens. Sigis. Feyrab., 1587.

¹⁶⁵ CP I 21/2: *Volumen III. tractatum, ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

2.3.5 Roffredus¹⁶⁶

Glosátor Roffredus¹⁶⁷ pocházel z Beneventa v jihoitalské Kampánii, které mu dalo přídomek ke jménu. Jinak bývá také označován jako Roffredus Epiphanii, což bylo pravděpodobně rodové jméno, které prokazatelně užíval i jeho syn. Rok narození není známý, ale spadá pravděpodobně do období kolem roku 1170. Vystudoval práva na univerzitě v Boloni, kde následně také začal kolem roku 1210 vyučovat. Mezi jeho učitele měli patřit nejznámější civilisté jako Ioannes Bassianus, Otto Papiensis, Cyprianus, Azo, Hugolinus a Carolus de Tocco. Po roce 1215, kdy vyvstalo napětí mezi jednotlivými univerzitními národy a orgány města, se Roffredus připojil k některým svým kolegům, kteří odešli do Arezza, čímž strhl lavinu studentů, jež se ho rozhodli následovat. Tam stál u zrodu univerzitní výuky práva a byl pedagogicky činný. Objevují se hypotézy, že se mohl podílet i na založení univerzity v Neapoli, nicméně, sám se o tom ve svých dílech nezmiňuje, což vyvolává jisté pochybnosti. Pokud pak v Neapoli učil, jednalo se spíše o příležitostné události a nikoli o delší etapu jeho života. Vedle akademické sféry se věnoval i právní praxi. Působil jako advokát a střídavě jako soudce, byl patrně i dvorským soudcem císaře Fridricha II. Zapojil se i do veřejného života, o čemž svědčí mimo jiné jeho účast na zprostředkování diplomatických jednání mezi městy Boloňa a Pistoia a na cestě císaře Fridricha II. do Říma za účelem korunovace. Udržoval však dobré vztahy také s papežem Honoriem III., který jej roku 1218 jmenoval soudcem a následně i poradcem. Vracel se průběžně do rodného Beneventa, kde je doložen nákup nemovitostí, a nakonec i Roffredem sponzorovaná stavba dominikánského kostela. Bohužel není známý den jeho smrti, ale spadá do období po 25. červnu 1243, termínu, z něhož je dochovaná poslední zmínka dokládající, že ještě žil.

Roffredovo dílo nebývá oceňováno pro kvalitu právní argumentace ani pro přednes objevených myšlenek. Oproti spisům současníků se však vyznačuje širokým záběrem

¹⁶⁶ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren, *op. cit.*, str. 314–323. GIANANTE, Massimo. Roffredo da Benevento. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVIII*. Robusti–Roverella. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 119–122. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 184–217.

¹⁶⁷ Roffredus Epiphanii, de Epiphanio, Epiphaniides, Epifanio, da Benevento, Beneventanus, Rofredus.

pramenů práva a literatury, s nimiž pracovalo. Obzvláště užitečný byl pak jeho přesah od civilního ke kanonickému právu, kterému se věnoval i v jednom ze svým nejznámějších spisů *Libelli de iure canonico* orientovanému na církevní proces. Na civilní procesní právo se pak zaměřil ve spisu *De libellis et ordine iudiciorum*. Z dnešního pohledu zcela inovativní pohled na procesní právo pak Roffredus přinesl v traktátu *De pugna*, který se věnoval řešení soudního sporu soubojem, což byl postup připouštěný Langobardským právem. Mimoto je autorem řady menších spisů, například *Tractatus de bonorum possessione* a *De positionibus, quaestiones* a samozřejmě také glos, byť jich do řádné glosy bylo přežato minimum, alespoň vychází-li se z přiznaných autorství vyplývajících z uvedených podpisů. Znění glosy ke konstituci C. 4.65.25 z rukopisu dochovaného v Paříži otiskl jako přílohu svého díla o recepci římského práva Savigny,¹⁶⁸ byť v současnosti lze pochybovat o jejím skutečném autorovi. Je vhodné zmínit, že v Knihovně Národního muzea v Praze je pod signaturou XVII A 10 dochován mezi badateli známý a vícekrát komentovaný rukopis justiniánského Kodexu pocházející z Boloně z období mezi lety 1231 a 1239, který obsahuje nejrozsáhlejší soubor Roffredových glos.¹⁶⁹ Zapsal je jeho student a dává tak nahlédnout do obsahu univerzitních přednášek. Obdobný soubor glos, jež sepsal na základě přednášek Roffredův student, publikoval Gero Dolezalek.¹⁷⁰

Ve Strahovské knihovně je Roffredus zastoupen prostřednictvím čtyř svazků poskytujících průřezovou ukázkou jeho tvorby. Předně je nutné uvést sbírku s titulem *Tractatus iudicarii ordinis* pocházející z Kolína nad Rýnem z roku 1591, jež je vedena pod signaturou CCh I 17:¹⁷¹ *DN. ROFREDI BENEVENTANI, CAESAREI, PONTIFICIIQUE*

¹⁶⁸ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 625.

¹⁶⁹ DOLEZALEK, Gero a Laurent MAYALI. *Repertorium manuscriptorum veterum Codicis Iustiniani*. Erster Halbband. Frankfurt am Main: Klostermann, 1985, ISBN 3-465-01673-4, str. 380.

¹⁷⁰ DOLEZALEK, Gero a Laurent MAYALI. *Repertorium manuscriptorum veterum Codicis Iustiniani*. Zweiter Halbband. Frankfurt am Main: Klostermann, 1985, ISBN 3-465-01673-4, str. 845–850.

¹⁷¹ ROFFREDUS. *Dn. Rofredi Beneventani, Caesarei, pontificiique iuris professoris clarissimi, et practicorum omnium facile principis, Tractatus iudicarii ordinis, divisus in octo partes sive subtractatus, Quorum PRIMUS est de Praetoriis Actionibus. II. De Interdictis. III. De Edictis. IIII. De Actionibus Civilibus. V. De Officio Iudicis VI. De Bonorum Possessionibus. VII. De Senatuconsultis. VIII. De Constitutionibus, quibus violentiae puniuntur. In quibus Positionum, Libellorumque; materia exactissime pertractatur. Opus praeterea Libellorum in Ius Pontificium, nencon LIIII. Sabbatinae Quaestiones eiusdem Auctoris, recens additae*. Coloniae Aggripinae: Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote, 1591.

IURIS PROFESSORIS CLARISSIMI, ET PRACTICORUM OMNIUM FACILE PRINCIPIS, TRACTATUS IUDICIARII ORDINIS, Divisus in octo partes sive subtractatus, Quorum PRIMUS est de Praetoriis Actionibus. II. De Interdictis. III. De Edictis. IIII. De Actionibus Civilibus. V. De Officio Iudicis VI. De Bonorum Possessionibus. VII. De Senatuconsultis. VIII. De Constitutionibus, quibus violentiae puniuntur. In quibus Positionum, Libellorumque; materia exactissime pertractatur. Opus praeterea Libellorum in Ius Pontificium, nunc LIII. Sabbatinae Quaestiones eiusdem Auctoris, recens additae. Omnia a mendis quibus scatebant innumeris, diligentissime recognita. Accesserunt Summaria, Indicesque, tam Rubricarum, quam Rerum Sententiarumque locupletissimi. COLONIAE AGRIPPINAE, Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote. Anno M. D. LXXXXI. Cum Privilegio Caesareae Maiestatis ad sexennium. Katalog knihovny se snaží svazek čtenáři zatajit, nevede jej totiž jako dílo Roffreda, nýbrž Odofreda, což je sice pochopitelná, ale snad až příliš ukázková záměna označení autora. Text uvedený na titulní straně prozrazuje, že dominantní roli hraje spis o civilním právu procesním, který je výše zmíněn pod označením *De libellis et ordine iudiciorum*. Tento traktát je ve sbírce zařazen jako první, hned po dedikačním dopisu a rejstřících, ve formě kompendia detailně shrnuje poznatky své doby obohacené o hmotné právo, které je vyloženo v souvislosti s představovanými žalobami a jejich zaměřením. Nepokrývá pouze justiniánskou kodifikaci, ale přesahuje k právu kanonickému a langobardskému, odkazuje na další právníky té doby a jejich názory. Roffredus v něm čerpal ze svých praktických zkušeností s průběhem soudních řízení a zohlednil také změny boloňského procesního práva čerstvě zavedené Bernardem Dorna. Dílo patrně neobsahuje veškerou materii, již Roffredus plánoval představit, přesto se jedná o jeden z nejrozsáhlejších spisů glosátorů vůbec. Ostatně, jen v pojednávané sbírce zahrnuje rozsah 435 stran. Traktát je vnitřně členěn na osm částí, jež se zčásti dočkaly také samostatné publikace, věnuje se mimo jiné interdiktům, ediktům, civilním žalobám i držbě. Stal se praktickým průvodcem pro nastupující právníky a dočkal se značného rozšíření, což potvrzuje počet dochovaných rukopisů a starých tisků.

Tímto traktátem však sbírka nekončí. Dále je zařazen druhý nejvýznamnější Roffredův spis o kanonickém procesním právu *Libelli de iure canonico*, který zde nese označení *Libellorum super iure pontificio*. Třetí a poslední položku sbírky tvoří Roffredovy *Quaestiones sabbatinae*. Jde o soubor 54 otázek, přesněji právních případů, z oblasti

civilního i kanonického práva, jsou vždy doplněny stručným shrnutím obsahu. Uvedený název nepochází od Roffreda, ale byl zvolen editory tištěných vydání na přelomu 15. a 16. století a inspiroval se tím, že boloňští vyučující pořádali veřejné disputace právě o sobotách. V rukopisech je tento soubor otázek nadepsán obvykle slovy *Quaestines de facto emergentes*. Jedná se o jeden z nejstarších Roffredových textů pocházející nejspíše z období kolem roku 1220, kdy vyučoval v Arezzu. Právě na jeho pedagogickou činnost navázaly, neboť je konstruoval jako učební pomůcku pro studenty, jimž chtěl zprostředkovat praktický pohled na právo a jeho aplikaci v konkrétních případech. Inspiroval se přitom právními otázkami, které vytvořil Pillius, byť v porovnání s nimi se snažil upřednostnit praktické zkušenosti před ryze teoretickými polemikami. V závěru lze nalézt souborný rejstřík k celé sbírce. *Quaestiones sabbatinae* se pak podruhé nacházejí ve sbírce právních otázek různých autorů vydané v Kolíně nad Rýnem roku 1570 vedené pod signaturou BM III 4/c.¹⁷² V této edici zaujme graficky zvýrazněné strukturování *quaestiones*, které jsou vnitřně členěny na sekci *pro*, *contra* a *solutio*, což čtenáře názorněji provádí obsahem předestřené polemiky.

Nakonec je třeba zmínit stručný traktát *De positionibus*, který lze na Strahově nalézt dvakrát. Předně je součástí čtvrté knihy rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*.¹⁷³ Na rozdíl od první zmíněné sbírky nezaměnil Roffreda za Odofreda jen katalog knihovny, ale přímo vydavatel Ziletti, což je zarážející především proto, že neváhal ke jménu Odofredus připojit přídomek Beneventanus. Je však nutno přiznat, že knihovna z tohoto souboje nevychází vítězně vlastní zásluhou, katalog totiž chybu neobsahuje proto, že jednotlivé traktáty ze svazku vůbec nevypisuje. Ziletti pak není jediný, kdo se této chyby dopouští, autoři jsou zaměněni ve více vydáních a Ioannes Andreae se dokonce mylně domníval, že existují dva různé spisy se stejným názvem z pera Roffreda i Odofreda. Tuto chybu opakuje i druhá sbírka traktátů, v níž je spis *De positionibus* zařazen. Pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou na Strahově

¹⁷² ROFFREDUS. *Quaestines sabbatinae*. In: *Selectae quaestiones iuris variae*. Coloniae, Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii, 1570.

¹⁷³ BK I 19: ROFFREDUS. *De positionibus*. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

svázány do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580 s názvem *Tractatus tractatuum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*.¹⁷⁴ Traktát se nachází ve čtvrtém díle a je opět mylně připsán Odofredovi.

¹⁷⁴ CP I 21/2: ROFFREDUS. De positionibus. In: *Volumen III. tractatum, ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

3. Komentátoři

3.1 Škola

Accursiova *Glossa ordinaria* předznamenala proměnu přístupu právníků k justiniánské kodifikaci a konec školy glosátorů. Vrcholné dílo shromažďující jejich výstupy v nakolik charakteristické formě, že dala škole název, vyplnilo místa na okrajích stran *libri legales* a uspokojilo poptávku po vysvětlení popsanych pravidel a pojmů. O co více, sama řádná glosa se v očích mnohých stala závazným pramenem práva, jenž byl vedle *Corpus iuris civilis* neopominutelným předmětem právních rozborů. Nový přístup, pojmenovaný obvykle jako škola komentátorů, nenahradil glosátory prostřednictvím žádné revoluční změny, a proto ani nelze jednoduše stanovit jeho počátek. Obecně bývá zasazen do období od poloviny 13. století do konce 15. století.¹⁷⁵ Savigny v novém směru spatřoval úpadek právní vědy, který údajně vystřídal vznešené úvahy glosátorů bezduchou a nepřínosnou činností.¹⁷⁶ Takto strohý odsudek byl však již překonán a postupem času bylo nastřádáno dostatek důvodů, proč si naopak komentátorů vážit jako důležitých zprostředkovatelů odkazu římského práva pro dnešní svět.¹⁷⁷ Kritický náhled může přežívat v alternativním označení komentátorů jako postglosátorů, neboť je tak jejich existence vázána na implicitně významnější školu glosátorů, kterou měli postglosátoři pouze uzavřít. Vedle toho bývají komentátoři nazýváni také jako konsiliátoři podle toho, že významný výstup jejich práce představovalo udílení právních rad, nebo jako *mos italicus*, pokud je italský původ stavěn do kontrastu s následným směrem právního humanismu *mos gallicus*, který je doménou Francie. Při zkoumání počátků školy komentátorů si lze všimnout několika příznačných znaků, které k němu přispěly nebo jej doprovázely.

¹⁷⁵ FALADA, David, *op. cit.*, str. 107, 113.

¹⁷⁶ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850, str. 1.

¹⁷⁷ ČERNÝ, Miroslav. Právnik a básník Cinus z Pistoie aneb od glosátorů ke komentátorům. *Právnícké listy*, 2/2020, ISSN 2533-736X, str. 4.

První z nich nemá překvapivě původ v Itálii, ale ve francouzském Orléans.¹⁷⁸ Nejstarší listinné důkazy o místní právnické škole pocházejí z 17. ledna 1235, kdy papež Řehoř IX. v odpovědi adresované místnímu biskupovi Philippovi Berruierovi vyjádřil souhlas s pokračováním výuky římského práva. To nebylo vůbec samozřejmé s ohledem na skutečnost, že v nedaleké Paříži a okolí bylo jeho studium zakázáno konstitucí papeže Honoria III. *Super speculam* z 16. listopadu 1219. Škola v Orléans tak získala příležitost se na studium římského práva specializovat, což jí rychle přineslo zájem jak studentů, tak vyučujících. Do tohoto procesu se zapojovali italští i francouzští právníci, řada z nich práva absolvovala v Boloni. Ve 2. polovině 13. století dokonce její věhlas předčil pařížskou univerzitu a roku 1266 se adresně na orléanskou akademickou obec obrátil neapolský král Karel I. z Anjou s cílem získat odtud pedagogy do čerstvě reorganizované školy v Neapoli. Ostatně, také v Českém království měla škola v Orleáns dobré jméno, neboť se zachoval záznam o tom, že král Václav II. právě tam, nikoli do Boloně, vyslal studenta Konráda za účelem studia římského práva a jeho následné implementace doma.¹⁷⁹ V Orléans musela působit řada Accursiových žáků, kolem roku 1260 sem jako host zavítal Accursiův syn Franciscus, vyučoval zde prokazatelně i Odofredův žák Petrus Peregrossus. Za dva nejslavnější představitele školy v Orléans jsou pak považováni Iacobus de Ravanis a Petrus de Bellapertica, kteří etablovali nový způsob práce s prameny římského práva, odlišný od glosátorů. Spíše než na exegezi jednotlivých ustanovení a gramaticko logický výklad kladli totiž důraz na pochopení celého systému práva, na analýzu a syntézu komplexních právních institutů.¹⁸⁰ Cinus de Sigibuldis de Pistorio je potom považován za prvního právníka, který na italském území narušil monopol tradičního myšlení boloňské univerzity a zapojil do něj přístup orléanské právní školy.¹⁸¹ Ačkoli ve Francii oproti starším hypotézám nestudoval, ovlivnilo ho dílo Petra de Bellapertica a měl dokonce příležitost zúčastnit se jeho přednášky v Boloni. Cinův žák Bartolus de Saxoferrato a Bartolův žák Baldus de Ubaldis pak jako

¹⁷⁸ DENIFLE, Heinrich. *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400*. Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1956, str. 252–255.

¹⁷⁹ *Ibid.*, str. 256.

¹⁸⁰ RAINER, Michael. *Das Römische Recht in Europa*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2012, ISBN 978-3-214-00785-0, str. 97–99.

¹⁸¹ ČERNÝ, Miroslav. Právnický a básník Cinus z Pistoie aneb od glosátorů ke komentátorům, *op. cit.*, str. 6.

nejslavnější a nejvýznamnější komentátoři dotváří pomyslný rodokmen učitelů a žáků, na jehož počátku stojí právě vliv z Orléans.

Dále je třeba připustit, že v polovině 13. století již myšlenkové vzorce glosátorů nedokázaly držet krok se společenskou realitou.¹⁸² Nebylo nadále udržitelné tvrdit, že justiniánská kodifikace nabízí řešení všech potenciálních právních problémů, a že k jejímu textu postačuje přistupovat jako k nepřekonatelné autoritě postavené naroveň Božímu zjevení. Jistě nebylo nutné *libri legales* ani řádnou glosu zcela zavrhnout, právníci si však již nevystačili s prostou exegezí pramenů svázanou formálními pravidly. Při práci s justiniánskou kodifikací se proto oprostili od dosavadního způsobu myšlení, který ji vnímal jako neměnnou právní památku. Pod vlivem dialektické scholastické metody se snažili racionálně pochopit její obsah, odstranit zbytečný formalismus, zapojit logické myšlení a argumentační postupy, abstrahovat principy z kasuistických ustanovení a budovat systematickou právní teorii opřenou o obecné pojmy.¹⁸³ Opustili dogmatický textualistický přístup, který mnohdy lpěl na liteře předpisu tak, že odporoval jeho smyslu. Místo výkladu izolovaných ustanovení nabízeli shrnující a rozšiřující úvahy stejně jako rozbory jejich dopadů na soudobou praxi budované s použitím analogie a obecných zásad. Byli si vědomi nebezpečí, která byla spjata se slepým přejímáním zjednodušených právních pravidel, která rádi formulovali glosátoři. Snažili se proto zachovat si od nich dostatečný odstup a volnost. Necítili se svázáni ani formálními pravidly, takže si, jako například Címus, mohli někdy při vypracovávání *quaestiones* dovolit vynechat obvyklou konfrontaci argumentů pro a proti.¹⁸⁴ Na základě pramenů římského práva rozvinuli podrobnou teorii právní argumentace, aby pak mohli pomocí argumentů, kupříkladu *a fortiori*, dopracovat normy, po nichž byla v jejich době poptávka, ale v justiniánské kodifikaci chyběly.¹⁸⁵ Z implicitně zahrnutých principů tedy dotvářeli explicitní normy a rozšiřovali tak možný vliv římského práva a prostor pro jeho aplikaci. Právní praxe se potom neřídila rozhodnutími klasických římských právníků, jež by jí stejně nestačily, ale závěry komentátorů, kteří sice

¹⁸² ČERNÝ, Miroslav. Právník a básník Címus z Pistoie aneb od glosátorů ke komentátorům, *op. cit.*, str. 4, 6.

¹⁸³ KOSCHAKER, Paul, *op. cit.*, str. 88–91. COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 262–264.

¹⁸⁴ BELLOMO, Manlio, *op. cit.*, str. 188.

¹⁸⁵ *Ibid.*, str. 181–183.

z justiniánské kodifikace vycházeli, netlumočili však slepě její obsah, odkaz římského práva aktualizovali, vytrhli z původního kontextu, uplatňovali vlastní myšlenky a nechávali projevit vlastní tvůrčí přínos.¹⁸⁶ Postupem času narůstalo přesvědčení o autoritě jejich právních stanovisek, blížící se závaznosti, což nebylo jen důsledkem přesvědčivé argumentace komentátorů, ale z velké části obecnou poptávkou po existenci konečné soudní instance, jež by byla společná pro rozdrobené území dnešní Itálie.¹⁸⁷ Chyběl-li takový soud, obracela se právní praxe na univerzitní profesory, kteří vznesené právní otázky posuzovali ve formě konsilií.

Římské právo si také v období školy komentátorů nacházelo přímější cestu pro uplatnění v praxi. Paradoxně se tak mohlo stát až poté, co si právníci připustili, že nemohou očekávat jeho prosazení jako výlučného pramene práva, který jakékoli jiné právo potlačí a vytvoří jedinou univerzální říši ovládanou jediným dokonalým – římským – právem.¹⁸⁸ Místo toho našlo své uplatnění vedle odvětví práva lénního langobardského, kanonického a městského statutárního. Obzvláště partikularismus statutárního práva italských měst totiž vytvářel poptávku po univerzálním *ius commune*.¹⁸⁹ Jednotlivé městské obce vydávaly vlastní statuta, která se vzájemně lišila v závislosti na místních zvycích i nositelích politické moci. Hospodářskému rozkvětu a nárůstu významu komun ovšem rozdrobenost práva bránila, protože v rámci jakýchkoli vzájemných vztahů chyběl společný systém pravidel. Komentátoři proto na pokladu *libri legales* vybudovali systém kolizních norem, čímž přispěli k rozvoji mezinárodního práva soukromého.¹⁹⁰ Vedle toho, císaři Svaté říše římské se snažili získat kontrolu nad životem italských měst tím, že do jejich vedení jmenovali své úředníky. Vybrané veřejné funkce tak vykonával tzv. podesta, úředník nezávislý na daném městě, který z něj dokonce nesměl ani pocházet. Po ukončení jeho funkčního období bylo ale nutné, aby se s obcí, kde působil, vyrovnal postupem, který je označován jako syndikátní

¹⁸⁶ URFUS, Valentin, *op. cit.*, str. 27.

¹⁸⁷ KOSCHAKER, Paul, *op. cit.*, str. 92.

¹⁸⁸ *Ibid.*, str. 89.

¹⁸⁹ URFUS, Valentin, *op. cit.*, str. 28–30.

¹⁹⁰ Viz KRČMÁŘ, Jan. *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*. Praha: Bursík a Kohout, 1910.

proces. Protože stejný postup platil pro všechny městské obce, a protože proces musel probíhat nezávisle na místním statutárním právu, bylo potřeba jeho průběh řídit nezávislým právním systémem, k čemuž opět posloužilo římské právo. Především pod těmito vlivy tedy vznikla představa římského práva jako obecně platného práva – *ius commune*, které se subsidiárně uplatnilo v případech, kdy byl lokální právní řád neaplikovatelný, selhával nebo se v něm objevila mezera.¹⁹¹ Římské právo se pro tuto roli hodilo, nicméně, v podobě justiniánské kodifikace a výstupů glosátorů k tomu ještě nebylo způsobilé. Teprve komentátoři zajistili jeho zpracování do podoby, jež mohla na dobovou poptávku odpovědět. O co více, římské právo nezůstalo omezeno jen na subsidiární aplikaci. Ve skutečnosti měla rozvíjející se teorie římského práva významný vliv na podobu nových norem práva místního. Nabízela argumenty, principy a systém, který pomáhal takový právní řád utvářet.¹⁹² Vznikla tak celoevropská právní věda, která formovala další vývoj právního myšlení.

Existence univerzálního *ius commune* přispěla k horizontální integraci právníků.¹⁹³ Obecně platné právo, společný systém právní vědy, latina jako jednotný jazyk učenců – to vše stíralo rozdíly mezi právníky na různých místech Evropy. Byli schopni vzájemně komunikovat, přejímat myšlenky a právo společně rozvíjet, studovat i pracovat na různých místech. Uvedené lze tím spíše aplikovat na území Apeninského poloostrova, který byl přes svou rozdrobenost pro právníky volně prostupný. Dokládají to životopisné údaje jednotlivých italských komentátorů, pro něž bylo úplnou samozřejmostí během svého studia a pedagogické praxe vystřídat několik univerzit.¹⁹⁴ Pomyslný společný trh profesorů práva pak vytvářel konkurenci a stupňoval tlak na výši odměn pro nejslavnější profesory. Jak bude uvedeno dále, univerzity a jejich zřizovatelé ostře soupeřili o to, aby mohli řadu komentátorů zaměstnat za účelem výuky římského práva a byli ochotni vzájemným přepĺácením stupňovat jejich odměny. Velkou část komentátorů, jimž se tato práce věnuje, tak spojují štědré pracovní odměny, zařazení do vyšších společenských tříd a také ochota měnit

¹⁹¹ URFUS, Valentin, *op. cit.*, str. 31.

¹⁹² BELLOMO, Manlio, *op. cit.*, str. 185.

¹⁹³ *Ibid.*, str. 199.

¹⁹⁴ BAUMGÄRTNER, Ingrid. *Martinus Garatus Laudensis. Ein italienischer Rechtsgelehrter des 15. Jahrhunderts.* Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1986, ISBN 978-34-12071-86-8, str. 54.

působíště podle výše aktuálně nabízených odměn. Dalším spojujícím prvkem pak bylo bezesporu zapojení do veřejného života a do právní praxe. Podstatná část komentátorů si uvědomovala, že je důležité dobře znát právo kanonické, langobardské i statutární, a že právě v jejich doplňování spočívá síla práva římského. Byli pak žádanými udělovateli právních rad, v nichž se vyjadřovali i k mimořádně společensky a politicky významným otázkám, a kterými vedle svého akademického působení vykonávali právní praxi.

Z dnešního pohledu je užitečné uvědomit si časový odstup, který v minulosti vyvstal mezi vznikem děl komentátorů a jejich efektivním rozšířením. Konec této školy bývá totiž umisťován do stejného období jako samý počátek užívání knihtisku – do druhé poloviny 15. století. Vydávání jejich děl tiskem bylo přitom do přelomu 15. a 16. století pouze výjimečné a ve větším množství docházelo k jejich šíření teprve v průběhu 16. století. Znamená to, že literární výstupy komentátorů se mohly v první vlně šířit hned po svém vzniku formou rukopisů, po 100 až 200 letech se pak dočkaly vlny druhé v důsledku vydání tiskem. Publikovány pak již byly jako poměrně staré literární památky, a proto se lze v praxi často setkat s tím, že byly v mezidobí doplněny o poznámky později žijících právníků. Jednotlivé edice těchto děl se také často chlubily tím, že text, jenž se dlouho šířil v řadě na sebe navazujících rukopisů, očistily od chyb a nánosů a zprostředkovaly tak čtenáři správnou variantu jejich znění. Upozornit je třeba také na omezené informace o životě komentátorů, neboť neexistuje mnoho relevantních zdrojů. Častým zdrojem potřebných údajů pak nejsou zápisky kronikářů, ale autobiografické informace podané samotnými komentátory, jimiž tu a tam zpestřují právní výklad. Bohužel nemusí jít vždy o údaje spolehlivé.

Třídění literárních forem komentátorů se ukazuje jako mnohem složitější než v případě glosátorů.¹⁹⁵ Dříve vymezená kritéria nelze použít, protože komentátoři sice na své předchůdce navázali, ale jejich způsob práce rozvinuli a přizpůsobili změněným okolnostem. Neváhali kombinovat jednotlivé metody s cílem dosáhnout výsledku, který měl prakticky vyhovovat jejich záměrům, a proto bývá obtížné jednotlivé formy přesně odlišit. Jakákoli typologie tedy musí na tyto limity narážet a více než za autoritativní přehled by

¹⁹⁵ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 313–314.

měla být považována za orientační návod, od něž se může realita odlišovat. Nejasné hranice mezi jednotlivými formami mohly tvořit také důvod, proč Savigny komentátory odsoudil jako školu, která odkaz glosátorů přivedla k úpadku.¹⁹⁶ Bohužel, Savigny v důsledku toho na rozdíl od glosátorů ani nezpracoval přehled jimi užívaných literárních forem. Žádná typologie tedy po dlouhou dobu neexistovala, což se projevuje mimo jiné v tom, že je odborná literatura ve srovnání s glosátory skoupá na zmínky o druzích výstupů komentátorů a často se spokojí se sdělením, že místo glos psali komentáře. První propracované rozdělení literárních forem nabídl až Norbert Horn,¹⁹⁷ později takovou typologii zpracovala Maximiliane Kriechbaumová.¹⁹⁸

¹⁹⁶ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 1.

¹⁹⁷ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 315.

¹⁹⁸ LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren. München: Beck, 2007, ISBN 978-3-406-43082-4, str. 355 a násl.

3.2 Literární formy

3.2.1 *Commentaria*

Škola komentátorů je pojmenována po metodě práce a zároveň literární formě, která ji nejlépe charakterizuje. Zatímco glosátoři se ve svých dílech zaměřovali především na výklad jednotlivých ustanovení pramenů práva, komentátoři pojímali exegezi *libri legales* šířeji. V návaznosti na výklad pramenů doplňovali vysvětlení širšího kontextu, shrnutí tematicky vybrané materie, zabývali se kasuistikou a komentovali dopady do právní praxe.¹⁹⁹ Není proto přesné tvrdit, že obsah komentářů tvořila výlučně exegeze pramenů. Ve skutečnosti v nich – lapidárně řečeno – autoři shromažďovali znalosti, které získali při studiu.²⁰⁰ Pro čtenáře tyto znalosti správným způsobem uspořádali a metodou indukce zobecnili jednotlivá kasuistická ustanovení pramenů do univerzálních principů. Nicméně, stále platí, že struktura komentářů ze znění pramenů vycházela a následovala jejich strukturu po jednotlivých titulech, konstitucích a fragmentech. Rozsah výkladu k vybranému ustanovení se pak mohl dramaticky lišit podle toho, jakou váhu mu autor kladl.²⁰¹ Nebylo výjimkou střídání několikastránkových textů s krátkými úsečnými odstavci, řada komentátorů si z obsahu pramenů k podrobnému výkladu vybírala pouze tematické úseky, které jim byly blízké, a jež měli za zajímavé.

Komentáře byly v různých edicích označovány jako *commentaria* nebo *lecturae* (*lecturae redactae*), o rozdílech to však nnesvědčí a oba pojmy jsou považovány za ekvivalenty. Vedle komentářů sepsovaných přímo jednotlivými právníky je možné odlišit zvláštní kategorii *lecturae reportatae*, tedy záznamů přednášek komentátorů zachycených jejich žáky.²⁰² Zpravidla ale platí, že i když komentář nevznikl přímo během univerzitního výkladu, z obsahu přednášek vycházel a lze vysledovat, že je profesori civilního práva se ve

¹⁹⁹ KOSCHAKER, Paul, *op. cit.*, str. 91–92.

²⁰⁰ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 362.

²⁰¹ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 323.

²⁰² LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 356.

své literární tvorbě často věnovali právě těm částem *libri legales*, o nichž v té době přednášeli. Takto vyjádřené názory právníků pak mezi odbornou veřejností získávaly přesvědčení o autoritě. Byl zaveden pojem označující shodu komentátorů na určitém právním výkladu a ačkoli tento shodný názor nebyl pro soudce výslovně závazný, považovalo se za odvážné se od něho odchýlit.²⁰³ Objevovaly se tak případy, kdy právní praxe nepostupovala podle výslovných ustanovení *Corpus iuris civilis*, nýbrž podle z pramenů pouze volně dovozených názorů tehdejších právníků. Lze proto vidět paralelu mezi *communis opinio* komentátorů a *Glossa ordinaria* jako produktu školy glosátorů, protože v obou situacích se přesvědčení o závaznosti rozšířilo z justiniánské kodifikace na pozdější výsledky jejich interpretace.

Již první pohled do vydání komentářů prozrazuje, že je jejich text vztahující se k jednotlivým ustanovením pramenů vnitřně strukturován na úseky používající rozdílné výkladové metody. Hranice mezi nimi je zdůrazněna nejen začátkem nového odstavce, ale také jeho úvodními slovy, jež danou složku výkladu charakterizují a bývají i graficky zvýrazněna, například velkými písmeny. Nepřekvapí, že se struktura výkladu inspirovala zažitými pedagogickými postupy, jež komentátoři používali při přednáškách.²⁰⁴ Stejně jako tam i komentář byl uvozen různými exegetickými postupy, doprovázen dogmatickými výklady a uzavřen otázkami týkajícími se probírané materie a jejími praktickými projevy. Jednotlivé složky komentářů mohly být disproporčně dlouhé, střídát se v různém pořadí, některé obvyklé postupy byly v případě potřeby vynechány, přístup komentátorů se navíc proměňoval v čase. Přesto lze popsat obvyklý vzorec, pomocí něhož byl komentář složen.²⁰⁵ *Dictum, summa* neboli *summarium* stručně shrnulo obsah komentovaného ustanovení, přičemž obvykle překračovali funkci prostého úvodu a zahrnovalo v sobě také poznatky, jež autor osvětlil teprve v dalším výkladu. *Continuatio* mohlo komentované ustanovení propojit s předchozími a zasadit jej do kontextu. Text pramene nebyl v komentářích uváděn, přesto v části zvané *divisio* bylo popsáno, z jakých obecně definovaných částí se skládá. Na základě

²⁰³ KOSCHAKER, Paul, *op. cit.*, str. 91–92.

²⁰⁴ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 325.

²⁰⁵ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 363–374. COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 323–326.

znění probíraného ustanovení byly do komentáře zahrnuty *casus*, z textu vycházející teoretické případy. V části zvané *expositio* byl vysvětlen text pramene a jako *notabilia* byly zdůrazněny jeho nejdůležitější výroky, které měly všeobecný význam a stály za pozornost. *Oppositiones* neboli *contraria* tvořily námitky proti předestřenému výkladu a výsledkům exegeze textu, jež vycházely z jiných a možná odporujících ustanovení. Tvrzení a námitky proti nim tak byly vzájemně propojeny. Komentáře pak byly uzavřeny sérií otázek, *quaestiones* neboli *materia*, v nichž bylo upozorňováno na problémy vztahující se k danému ustanovení. Dělo se tak pomocí praktických případů, které umožnily uvědomit si důsledky teoretických ustanovení při aplikaci práva.

Podobně jako si text k jednotlivým ustanovením zachovával výše nastíněnou vnitřní strukturu, tak celá vydání komentářů vykazují společné formální charakteristiky. V úvodu svazku byl obvykle zařazen dopis vydavatele nebo editora, který dílo uváděl. Protože byly komentáře tiskem vydávány s časovým odstupem od doby svého vzniku, bylo třeba jejich znění pečlivě editovat a titulní strany různých vydání se často chlubí tím, že přinášejí text komentáře očištěný od chyb a pozdějších nánosů, jež se hromadily při rukopisném šíření. Z úcty k autorovi mohly být zařazen také jeho životopis, výjimkou není ani oslavná báseň nebo epitaf. V úvodu nebo závěru pak lze nalézt přehled rubrik pramene zpracovaných v daném svazku nebo přímo věcný rejstřík a *repertorium*, mohly k nim být přiřazeny čísla listů. Samotný text komentáře bývá rozdělen na kratší úseky po titulech a fragmentech nebo konstitucích. Název titulu je viditelně nadepsán jako rubrika. Typicky bývá na úvod každého titulu nebo fragmentu či konstituce zařazeno *summarium*, které je třeba odlišit od výše zmíněné složky textu komentáře shrnující obsah pojednávaného ustanovení. V tomto případě jde o prostý přehled obsahu výkladu, který za *summariem* následuje. Jednotlivé položky obsahu jsou číslovány a příslušná čísla pak pro lepší orientaci doprovázejí po straně text komentáře. *Summarium* nemusí být vytvořeno ke každému úseku textu, u stručných pasáží komentáře chybí. Stránky komentáře potom mohou na první pohled připomínat díla glosátorů, protože podobně jako v případě glos je text často rozčleněn na dva sloupce ve středu zrcadla sazby, které mohou být v různé míře po stranách, ale také nahoře a dole, obklopeny dalším textem. Tam, kde by bylo možné ve spisech glosátorů hledat text pramene práva, najde čtenář vlastní text komentáře. Menším písmem psaný text, který komentář obklopuje, pak obsahuje poznámky (*additiones*, *adnotationes*, *apostillae*) ke komentáři, jež

nemusel zpracovat autor komentáře, ale později žijící právníci, kteří dílo dále rozebírali a studovali. Svým způsobem tak komentář opatřili glosami. Některé edice komentářů na titulní straně nebo v incipit uvádějí, kteří autoři poznámky vypracovali. Mnohdy je však uvedena jen obecná informace o tom, že se jedná o poznámky mnoha různých autorů, jež sestavil editor. Pak je třeba hledat jména autorů v závěrech jednotlivých poznámek, čímž se opět poznámky podobají glosám. S konkrétními místy v textu komentáře jsou propojeny písmeny psanými horním indexem. Poznámky se nemusí objevovat pouze po stranách textu, ale také v jeho závěru, za výkladem k jednotlivým ustanovením.

Pro ukázkou uspořádání komentáře lze nahlédnout do výkladu Bartola de Saxoferrato k první části *Infortiatum*, tedy prostřední části Digest, v edici z Lyonu z roku 1550 *Bartoli commentaria in primam Infortiati partem doctiss. viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata*. Tento svazek je v katalogu Strahovské knihovny veden pod signaturou CK I 7/1.²⁰⁶ Na lícové straně třetího listu²⁰⁷ začíná komentář k ustanovení D. 24.3.1 (Pomponius 15 *ad sab.*) v titulu *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur*,²⁰⁸ které však není ve svazku otištěno. Výklad k tomuto fragmentu má vlastní přehled obsahu, *summarius*, který text člení na 31 bodů. Tyto body jsou pak vyznačeny čísly na levém okraji sloupců obsahujících text komentáře, je přitom patrné, že nekorespondují s konci odstavců. První fragment titulu je nadepsán slovy *LEX I* a následně je uvedeno jeho téma *Dotis causa*. První věta má v rámci struktury komentáře povahu *dicta* neboli *summaria*, neboť stručně shrnuje obsah fragmentu zabývajícího důvodem, proč má mít otázka věna přednost: *Causa dotis est privilegiata propter favorem Reipubli qui vertitur in liberis procreandis*.²⁰⁹ Písmeno *a* před prvním

²⁰⁶ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in primam Infortiati partem doctiss. viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata*. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

²⁰⁷ Viz příloha 2, obrazová příloha K01.

²⁰⁸ Jakým způsobem může být požadováno věno po skončení manželství. D. 24.3.1 (Pomponius 15 *ad sab.*): *Dotium causa semper et ubique praecipua est: nam et publice interest dotes mulieribus conservari, cum dotatas esse feminas ad subolem procreandam replendamque liberis civitatem maxime sit necessarium. „Otázka věna má vždy a všude přednost. Je totiž ve veřejném zájmu zachovat ženám věna, protože je zcela nezbytné, aby byly ženy vybaveny věnem kvůli rození potomstva a naplňování obce dětmi.“* Zdroj originálního znění i překladu: *Digesta seu Pandectae*, tomus II, liber XVI – XXXV, *op. cit.*, str. 464–465.

²⁰⁹ „Otázka věna má přednost v zájmu státu, který spočívá v plození dětí.“

slovem pak odkazuje hned na dvě poznámky ve vnějších sloupcích, které samotný Bartolův komentář obklopují. První poznámka pod tímto písmenem pochází podle svého označení od Petra Paula Parisia, druhou doplnil Andreas Poma. Obě shodně odkazují na díla jiných autorů a prameny, jež se důvody existence věna zabývají.

3.2.2 *Tractatus*

Oproti glosátorům narostl v období školy komentátorů význam traktátů i jejich četnost. Tato monografická díla se na rozdíl od komentářů nevěnovala exegezi právních předpisů, ale nabízela samostatné zpracování vybraného tématu nezávisle na struktuře pramenů práva.²¹⁰ Charakteristická byla pro traktát tedy daná *materia*, která vymezovala jeho věcný rozsah. Autor ji propojil s ustanoveními dohledanými v různých pramenech, doplnil však také výsledky svých úvah a měl příležitost nabídnout nové systematické uspořádání tématu odlišné od struktury obsažené v pramenech. Cíl takových traktátů spočíval v představení vybrané materie a jejím vysvětlení čtenáři, autoři se v nich proto vyhýbali polemikám, diskusím nebo hledání problematických aspektů, jež by do tématu vnášely nejistotu.²¹¹ Nicméně, je třeba pamatovat na to, že autoři ani vydavatelé nepoužívali pojem *tractatus* důsledně jen pro tuto literární formu. Ve skutečnosti bývají jako traktáty nadepsány také sbírky *contrarietates* nebo *quaestiones disputatae*.²¹² Při identifikaci traktátů tedy nestačí přihlížet jen k formálním kritériím, protože nikoli každý souvislý text lze jako traktát správně označit. Od 16. století začaly tiskem vycházet obsažné sbírky traktátů, jež si kladly za cíl zprostředkovat čtenáři co nejširší, až encyklopedický, přehled právních témat. Takové sbírky byly obvykle řazeny podle témat a dělily se na mnoho svazků. Známa a na Strahově přítomná je sbírka benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris* (*Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum*), jež čítá 25 svazků a je rozdělena na 18 dílů, a která obsahuje řadu traktátů z pera komentátorů. Bohužel, i jejím neduhem je to, že vedle traktátů v pravém slova smyslu

²¹⁰ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 315, 342–344.

²¹¹ LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 407.

²¹² *Ibid.*, str. 403.

zahrnuje pod stejným označením i další literární formy bez potřebného rozlišení. Při studiu sbírky je potom nutné pamatovat na to, že přebírá některé dobové omyly o autorství některých spisů.

V rámci stejné lyonské edice z roku 1550, která je zmíněna výše, bylo publikováno celé Bartolovo dílo včetně jeho traktátů zahrnutých do svazku s titulem *Consilia, quaestiones, et tractatus domi. Bartoli a Saxoferrato iureconsultorum facile principis, nunc diligentiori cura quam antehac castigati, & in suum pristinum splendorem feliciter restituti* vedeného pod signaturou CK I 9/1(/2).²¹³ Za pozornost stojí jeho soubor tří traktátů zaměřených na originární způsoby nabývání vlastnického práva přírůstkem v důsledku působení vodního toku. Traktáty *De alluvione*, *De insula* a *De alveo* bývají označovány společným názvem *Tiberiadis* po řece Tibeře nebo *Tractatus de fluminibus*. Úvod traktátu *De alluvione*, tedy o nabytí vlastnického práva naplavením půdy, z roku 1355, poskytuje vhled do Bartolova života a ukazuje, že lze v dílech komentátorů nalézt také pasáže, které se nadržují jen odborného výkladu: *Cum igitur a lectura vacarem, & recreationis causa in quandam villam prope Perusium supra Tyberim constitutam accederem, incepti Tyberis circuitus, aluviones, insulas in flumine natas, mutationesque alvei contemplari... Cumque nocte illa dormire prope diem visum est mihi quod ad me quidam homo veniret, cuius aspectus mihi placidus erat, dixitque, haec quae cogitare coepisti, scribe: & quia oculorum aspectione indigent, per figuram signa: ecce. aportavi tibi calamum, quo mensuras, & figuras facies circulares, & lineam, qua lineas ducas, figurasque formes. Cui dixi, absit, quod ea, que ad iura pertinent, per figuras singnem. si. n. facerem, longe plures essent derisores, quam laudatores. tunc ille me turbato vultu aspiciens ait, Bartole, congnoſco quod modicum Dei amorem vel timorem habes. times n. de beneficio derideri, quod vitae Christi, & sanctorum omnium contra dicit: quia bene facientes non curant contumelias, derisiones, & et verba iniuriosa. Modicum etiam boni moralis habes. Timor. n. hic, per quem a bono recedis, illi virtuti morali oponitur, quae fortitudo nuncupatur. In te enim est bene agere: tui vero arbitrii non est, que quisque loqueretur? Cui verecundus dixi, Tibi assentio. Sed primo*

²¹³ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Consilia, quaestiones, et tractatus domi. Bartoli a Saxoferrato iureconsultorum facile principis, nunc diligentiori cura quam antehac castigati, & in suum pristinum splendorem feliciter restituti*. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

*motu ductus sic respondi, dicendo, quae erit via huius operis inchoandi? qui ait: Incipias secure: quia in eius operis prosecutione dominus tecum erit, & multa tibi aperiet, quae tibi incongnita sunt.*²¹⁴ Předmluva také slouží jako poetické odůvodnění toho, proč se Bartolus měl do tak složitého díla pustit, a jako doklad o tom, že byl k jeho vytvoření disponován Boží vůlí. Traktát přeci nese-psal z vlastního popudu, ale poté, co jej tak důležitým úkolem pro lidstvo pověřil anděl při zjevení.

Bůh Bartola při psaní traktátů skutečně štědře zásobil svými milostmi, protože na vytváření zákresů (*figurae*) působení vody na pozemky nezůstal sám. Ještě v předmluvě čtenáři objasňuje, že mu s jejich tvorbou pomohl bratr Guido de Perusio, který měl naštěstí mimo teologického vzdělání také titul z geometrie. Snad díky zásahu Boží prozřetelnosti a bratra Guida jsou traktáty *De alluvione* a *De insula* doprovázeny četnými zákresy, jejichž pomocí Bartolus vysvětluje pravidla pro nabytí vlastnického práva. Protože právníké spisy obvykle postrádají jakékoli ilustrace, činí to z obou děl vizuálně atraktivní spisy. Zákresy přitom nejsou žádnými dodatky pozdějších vydavatelů, ale vycházejí z původních Bartolových předloh, protože je Bartolus v podstatné části spisu výslovně komentuje. V pořadí první zákres v traktátu *De insula* ve svazku CK I 9/1/(2) je zařazen na úvod kapitoly *Proruperit flumen*.²¹⁵ Na lícové straně listu 139 je mimochodem pod rubrikou viditelné stručné *summarium* jako přehled obsahu a na pravém okraji doplňující poznámka. Zákres sám pak zobrazuje koryto řeky, které je shora ohraničeno pobřežními pozemky Lucia a Titia, zdola pak pozemky Gaia a Seia. Z proudu vody se vynořují dva ostrovy, přičemž velký

²¹⁴ „Když jsem měl volno ze školy a za účelem odpočinku jsem navštívil jednu vilu u Perugia, která byla vystavěna nad Tiberou, začal jsem pozorovat zákruty Tiberu, naplaveniny, ostrovy vzniklé řece a změny jejího koryta... A když jsem tu noc spal, jako ve dne jsem zpozoroval, že ke mě přišel nějaký člověk, jehož vzhled na mě působil laskavě, a řekl: ‚Sepiš to, nad čím jsi začal přemýšlet, a protože je potřeba si to prohlédnout pohledem, zakresli to. Hle, přinesl jsem ti pero, kterým budeš psát, kružítko, kterým zanesíš míry a kruhové zákresy, a pravítko, kterým narýsuješ přímký a vytvoříš zákresy.‘ Řekl jsem mu: ‚Kéž nedojde k tomu, abych měl zákres vyznačit to, co se týká práv. Kdybych to totiž udělal, mnoho z nich by bylo spíše k posměchu než ke chvále.‘ Tehdy se na mě rozčileně podíval a pravil: ‚Vidím, že máš malou lásku nebo strach z Boha. Bojíš se, že se ti za službu vysmějí? To popírá život Krista i všech svatých. Protože ti, kdo jednájí správně, se nestarají o urážky, výsměch ani urážlivá slova. Máš tedy málo dobré morálky. Tento strach, kterým se totiž odvracíš od dobra, odporuje ctnosti, která se nazývá statečnost. Tvým úkolem je jednat správně. Máš se starat o to, co by kdekdo říkal?‘ S ostychem jsem mu řekl: ‚Souhlasím s tebou. Ale odpověděl jsem tak z prvotního popudu. Jakým způsobem začít s touto prací?‘ On řekl: ‚Začni klidně, neboť v této práci tě bude doprovázet Bůh a bude ti odhaleno mnohé, co je ti skryto.‘“

²¹⁵ Viz příloha 2, obrazová příloha K02.

kruhový ostrov je umístěn přímo ve středu řeky, zatímco levý, menší, je nepatrně blíže břehu s Luciovým pozemkem. Poloha ostrova blíže k Luciovu břehu je patrná z jeho pozice vůči dvěma narýsovaným kružnicím, je však třeba přiznat, že jiné edice poskytují zákresy, z nichž je tato skutečnost jednoznačněji patrná. V textu pod zákresem Bartolus vysvětluje, jaké závěry z polohy ostrovů vyplývají: *In hac figura ripae ab utraque parte fluminis sunt rectae in se, & etiam una ripa est recta per comparationem ad aliam. Et in hac figura sunt duae insulae. Prima insula tota pertinet ad Lucium, cuius praedium est ultra flumen. Ratio, quia insula non tenet mediam partem fluminis, sed illi parti ulteriori est proximior.*²¹⁶ Ostrov, který je blíže Luciovu břehu, náleží celý Luciovi. Pokud by se ale nacházel přesně ve středu řečiště, bude se dělit mezi vlastníky obou protilehlých břehů. Následuje pak řada dalších zákresů, které pomýšlejí různé skutkové stavy. Série zákresů tak v tomto případě zvláštní formou potvrzuje obecný cíl traktátů, který spočíval ve zpracování úzce vybraného tématu na podkladu různých ustanovení pramenů práva. Umožňoval dívat se na téma z různých úhlů pohledu a zabývat se i praktickými otázkami, jež aplikace ustanovení *libri legales* vyvolává.

3.2.3 *Consilia*

Ve vyhotovování konsilií komentátoři navázali na předcházející školu glosátorů, ve srovnání s nimi však udílení právních rad nabylo na společenském významu a stalo se pro právníky charakteristické. Pokud měli komentátoři dotvářet normy římského práva a přizpůsobovat je použití ve svém současném světě, prakticky to mohli provádět právě prostřednictvím konsilií. Do aktů aplikace práva se tak reálně uvádělo *ius commune*. U profesorů práv si je objednávaly buď jednotlivé strany sporu nebo sami soudci, kteří v nich hledali vodítko pro své rozhodnutí. Zvláštní rozkvět tato praxe zaznamenala od přelomu 14. a 15. století, neboť soudci cítili tlak na správnost a rychlost svého rozhodování a s rozvojem měst začal italskou společnost prostupovat zájem na aktivní obhajobě individuálních práv prostřednictvím teoretických poznatků právní vědy.²¹⁷ Zásadní význam

²¹⁶ „Na tomto zákresu jsou břehy na obou stranách řeky rovnoběžné, a tedy jeden břeh je rovnoběžný ve srovnání s druhým. A na tomto zákresu jsou dva ostrovy. První ostrov patří celý Luciovi, jehož pozemek je nad řekou. Důvodem je, že ostrov není umístěn ve středu řeky, ale je blíže té horní části.“

²¹⁷ BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 89.

měla konsilia pro soudce městských států, které se v rámci syndikátního procesu vyrovnávaly s podestou končícím ve funkci. Není proto divu, že se konsilia dokonce stala předmětem úpravy městských statut, která předepisovala, za jakých podmínek mohli účastníci řízení požadovat po soudci, aby si vyžádal stanovisko nezávislého právníka.²¹⁸ Konsilia tím pádem propojovala teorii s praxí a dávala možnost využít výsledky práce akademiků, které by jinak zůstaly stranou pozornosti právnické obce – kéž by to bylo inspirací pro současnost. Zachovala se proto konsilia snad každého ze zde pojednávaných komentátorů. Po rozšíření knihtisku byly právní rady shromažďovány do sbírek a vydávány, vybírány byly buď podle věcného nebo osobního klíče na základě toho, zda měly osvětlit vybraný problém nebo představit souhrnné dílo jednoho právníka. Například konsilia Bartola de Saxoferrato byla vydávána ve vícedílných sbírkách dosahujících až 465 položek, časté jsou dvoudílné sbírky zahrnující 244 a 117 konsilií s dodatkem v počtu 34 nebo 44. Konsilia Balda de Ubaldis byla publikována ve 26 vydáních a dosáhla úctyhodného počtu 2500.²¹⁹ Platilo přitom, že ještě v průběhu 16. a 17. století byla objevována nová konsilia, redigována a doplňována do nových vydání. Tento proces ostatně stále neskončil, i v současnosti dochází k objevům zapomenutých právních rad komentátorů v méně prozkoumaných rukopisech.

Konsilia zahrnovala široké spektrum právních otázek, jak veřejnoprávních, tak soukromoprávních, týkaly se práva římského, langobardského, kanonického i městského statutárního.²²⁰ Řada z nich měla důležitý společenský dopad, protože se vyjadřovala k jednotlivým otázkám papežského schizmatu ve 2. polovině 14. století, ke kompetencím císaře Svaté říše římské nebo k míře nezávislosti italských měst. Zvláštní přístup ke konsiliím platil v oblasti práva trestního, kde byl jejich vliv omezen.²²¹ Předně, někteří panovníci jejich uplatnění v trestním řízení zakazovali v obavě, aby nebyl zpochybněn přímý výkon jejich moci. Nezávislá právní stanoviska by mohla požadovat zmírnění

²¹⁸ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 397.

²¹⁹ ČERNÝ, Miroslav. Consilia jako pramen poznání středověkého římského práva, *op. cit.*, str. 39.

²²⁰ *Ibid.*, str. 40–43.

²²¹ BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 91–92.

přísnosti některých ustanovení, což by však vedlo k oslabení panovníky. Dále panovala obava, aby nebyla konsilia obzvláště v závažných trestních kauzách vyhotovována pod přímým či nepřímým vlivem obviněných, například z důvodu jejich osobních vazeb na konsiliátora nebo prostřednictvím působení jejich rodin. Proto se objevoval požadavek, aby konsilia vyhotovoval právník z jiného města, který nemohl být ovlivněn společenským dopadem trestního řízení. V obvyklé struktuře²²² jsou konsilia typicky uvozena shrnutím skutkového stavu pod označením *factum, thema, casus* nebo *epitome*. Na něj navazují dostatečně konkrétní otázky, na něž lze odpovědět prostým ano nebo ne, což je tradiční praxe přetrvávající do současnosti například u církevních soudů. Následuje odpověď, která je podepřena podrobným odůvodněním. V plném rozsahu by mohla uvádět argumenty pro i proti a budovat na nich výsledné rozhodnutí, v praxi se ale objevují konsilia, která tento proces zkracují a například argumenty proti vynechávají.

Uvedenou strukturu v hrubých rysech následuje i konsilium²²³ Balda de Ubaldis zaměřené na manželské majetkové právo a na otázku svéprávnosti žen, které je pod číslem VII zařazeno do třetího dílu šestidílné benátské edice jeho konsilií z roku 1580 *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi*. Ve Strahovské knihovně je tento svazek veden pod signaturou CA II 19(/1).²²⁴ Před vlastní Baldův text je zařazeno *summarium* představující obsah právní rady, jež má v tomto případě jedinou položku. Slovy *Punctus talis est* je uvozeno shrnutí skutkového stavu případu, jehož protagonistkou je *filiafamilias* označená jako *Domina A* – prorocky již v anonymizované podobě: *D[omina]. A. filiafamilias]. & in potestate patris constituta, sol[uto]. ma[trimonio]. p[er]. mortem viri post annum per suum procuratorem in iudicio periit dotes constitutas sibi ab externeo, quas extraneus stipulatus est eidem d[omine]. A. restitui, & suis h[er]edib[us] in casu dotium restituendarum. obiicitur contra ipsam, quod in iudicio esse non potuit, nec potest sine patris consensu, cuius patris absentia in iudicio, nec deducta, nec probata fuit, & quod iudicium retro actum sit nullum. Quaeritur ex*

²²² LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 399–400.

²²³ Viz příloha 2, obrazová příloha K03.

²²⁴ UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Tertium*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

*praemissis, quid iu[ris]. an d[icta]. filia potuerit dictas dotes per se, vel procuratorem petere sine patris consensu, & an iudicium retro actum sit nullum, vel veniat annullandum.*²²⁵

Ze shrnutí vyplývá,²²⁶ že paní A podřízená svému otci se provdala a při té příležitosti se třetí osoba, tedy *extraneus*, stipulací zavázala, že pokud nastanou podmínky pro vrácení věna, vydá jej buď jí nebo jejím dědicům. Manžel paní A následně zemřel. Rok po zániku manželství požádala u soudu o vrácení věna, učinila tak sice s ohledem na svou omezenou způsobilost prostřednictvím zástupce, ale bez souhlasu otce, pod jehož moc spadala. Toto řízení zjevně již v minulosti skončilo, dopadlo ve prospěch paní A a věno jí bylo třetí osobou vydáno. Blíže nespecifikovaní lidé ovšem poté namítali, že bez souhlasu otce věno získat neměla, a dokonce neměla být ani způsobilým účastníkem soudního řízení. Na základě vyličení skutkového stavu Baldus identifikoval tři otázky, na něž je možné odpovědět stručným ano nebo ne. Ptal se, zda paní A mohla požadovat vyplacení věna bez souhlasu otce, a jestli byl výrok soudu, jímž bylo nároku na vrácení věna vyhověno, neplatný absolutně nebo relativně. Z pramenů římského práva vyplývá, že *extraneus* se mohl stipulací zavázat k vydání věna širokému okruhu osob, a že takové věno bylo klasifikováno jako *dos adventitia*. Nicméně, neposkytují jasnou odpověď na otázku, zda mohla vrácení věna požadovat i neemancipovaná dcera. Baldus do této nejasné sféry vstoupil tím, že představil názory jiných právníků, mezi nimiž jsou jmenováni Dinus de Rossonis Mugellanus, Rainerius de Forlivio a Iacobus de Arena. Rozděлил je do dvou skupin, pro a proti vrácení věna. I právníci odmítající vrácení věna ale podle Balda připouštěli, že souhlas otce nelze vyžadovat, pokud otec není přítomen a není snadno dosažitelný, což je i zde projednávaný případ, takže oba názorové proudy vyznívaly ve prospěch paní A. Nicméně, Baldus toho nevyužil. Nabídl místo toho vlastní argumentaci založenou s pomocí odkazů na prameny na

²²⁵ „Paní A, dcera rodiny a podřízená otcově moci, jeden rok poté, co zaniklo manželství smrtí manžela, prostřednictvím svého zástupce u soudu požadovala, aby jí bylo vráceno věno, jež jí bylo ustanoveno třetí osobou, přičemž tato třetí osoba formálně slíbila této paní A a jejím dědicům vrácení věna v případě, že nastane případ, kdy má být vráceno. Proti ní se namítá, že nemohla být u soudu, a že ani nemůže být bez souhlasu otce, který u soudu nebyl přítomen, a jehož souhlas nebyl ani tvrzen ani prokázán, a že soudní řízení je zpětně neplatné. Na základě předestřené vyvstává otázka, co je po právu. Zda uvedená dcera mohla žalovat uvedené věno sama nebo prostřednictvím zástupce bez souhlasu otce, a zda je soudní řízení zpětně neplatné nebo má být zneplatněno.“

²²⁶ PLUSS, Jacques Anthony. Reading Case Law Historically: A Consilium of Baldus de Ubaldis on Widows and Dowries. *The American Journal of Legal History*, Vol. 30, No. 3 (Jul., 1986), ISSN 00029319, str. 241–265.

tvrzení, že má *dos adventitia* speciální charakter, a že *pater familias* smí ingerovat do řízení o *dos adventitia* pouze za předpokladu, má-li k němu *ususfructus*. Protože ve zde projednávaném případě nevznikly podmínky pro *ususfructus*, stálo věno zcela mimo moc otce. Tím pádem na něj nesměl vznášet žádné nároky, ale analogicky nebylo ani potřeba, aby s jakýmikoli souvisejícími dispozicemi vyjadřoval souhlas. Tento závěr podpořil názorem Iacoba de Belvisio a obsahem glos jako *argumentum ab auctoritate*, kterým se podle vlastních slov neodvažoval vzdorovat (*non audeo recedere a glossis*). Konsilium uzavírá Baldův podpis: *Et ita dico, & consulo ego Baldus de Perusio*. Je nepochybně příkladem aktivní argumentace a obhajoby poskytované Baldem, v níž pouze nevykládal text pramenů práva, ale za pomoci analogie a abstrahování obecných principů právo dotvářel tak, aby mohlo odpovídat na otázky vznesené v právní praxi.

3.2.4 *Quaestiones disputatae*

Podobně jako konsilia, i *quaestiones disputatae* rozebíraly právní otázky a na rozdíl od teoretické exegeze pramenů směřovaly k výkonu právní praxe. Oproti konsiliím však nebyly *quaestiones* probírány za účelem jasného rozhodnutí ve věci, ale právě kvůli možnosti proti sobě stavět a třídit různé protichůdné argumenty.²²⁷ Jejich cílem bylo spíše z vědeckého hlediska poznat možnou argumentaci a lépe problém pochopit, a to i s rizikem, že se ukáže složitější, než se na první pohled zdálo, a že snadnou odpověď nebude možné poskytnout. Komentátoři je jako literární formu převzali od glosátorů a byli s ní dobře seznámeni z průběhu univerzitní výuky, kde měly *disputationes* o právních otázkách pevné místo. V některých případech dokonce písemně dochované *quaestiones* obsahují přesný údaj o tom, na jakém místě a kdy o nich daný profesor veřejně se studenty diskutoval.²²⁸ Samotné otázky²²⁹ jsou uvozeny představením řešeného problému, následují soubory vzájemně si odporujících argumentů. Důvody pro a proti byly představeny v takovém pořadí, aby nejprve

²²⁷ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 392–393.

²²⁸ COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 333–334.

²²⁹ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 388–392.

dostala prostor strana, s níž autor *quaestio* nesouhlasil, a aby tedy byla argumentace, kterou zastával, uvedena později. Argumentů pro i proti bylo typicky uváděno více a bylo možné představit nejen anonymní tvrzení, ale i názory konkrétních právníků. Závěrem pak autor představil řešení otázky. *Quaestiones* mohly být vzájemně tematicky propojeny a shromažďovány do sbírek, typicky šlo ale jen o volné spojení dané obecným vymezením tématu. Tato struktura byla dodržována v různé míře, takže lze narazit na otázky s jasným rozdělením protichůdných tezí i na ty, kde nejsou argumenty postaveny zřetelně proti sobě, nebo v nichž chybí bližší odůvodnění řešení. *Quaestio* neztrácí svou povahu jen v důsledku nedodržení jasné formální struktury. Může však žánrově přecházet do traktátu, pokud jsou položené otázky pouze řečnické a ve skutečnosti jen uvozují souvislý výklad o daném tématu. Pak se již o *questio* nejedná, protože jejím cílem není shrnout vybraný právní institut, ale třídit argumenty pro a proti.²³⁰ Praktické odlišení literárních forem však nemusí být jednoznačné.

Formální strukturu následují *Quaestiones aureae* Bartola de Saxoferrato, které jsou ve Strahovské knihovně zahrnuty mimo jiné v konvolutu vedeném pod signaturou BM III 4/c²³¹ jako součást sbírky právních otázek *Selectae quaestiones iuris variae* vydané v Kolíně nad Rýnem roku 1570. Tato sbírka obsahuje 18 Bartolových *quaestiones*, jež byly společně vydávány již ve formě prvotisků, Thomas Diplovatatus pak poprvé v benátské edici z roku 1521 připojil další čtyři otázky, čímž soubor *quaestiones disputatae* rozšířil na 22 položek.²³² Často je v nich uvedeno přesné místo a čas, kdy měla být věc údajně Bartolem diskutována. Jako ukázka formální struktury může sloužit desátá otázka *Debitor in diem cognovit*,²³³ která se týká dědického a obligačního práva. Editor otázku opatřil shrnujícím nadpisem, který řešené téma obsáhle představuje. V úvodu je pak vylíčen skutkový stav, na

²³⁰ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 407–408.

²³¹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Quaestiones aureae*. In: *Selectae quaestiones iuris variae*. Coloniae, Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii, 1570.

²³² CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI*. Barratteri–Bartolozzi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1964, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 640–669. Totožné s CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Annali di storia del diritto* 9, 1965, str. 472–520.

²³³ Viz příloha 2, obrazová příloha K04.

něž reagují logicky utříděné argumenty. Jsou rozděleny do bloků textu výrazně nadepsaných pro a proti, ale také v rámci každého bloku jsou jednotlivá tvrzení seřazena a slovně očíslována. Ve třetím bloku textu, *solutio*, Bartolus na základě předestřených argumentů představil navržené řešení případu. Editor opatřil jak pasáž s protichůdnými argumenty, tak nabízené řešení, dvěma summarii, která pomocí čísel uvedených po straně textu shrnují jeho obsah a pomáhají v orientaci. Za všechny tři pasáže Bartolova textu jsou zařazena zvláštní *additiones*, doplňující poznámky, které poskytují odkazy na díla dalších autorů. Jejich autorem je podle podpisu na jejich koncích Thomas Diplovatatus. Třetí strana desáté otázky pak obsahuje zjevnou tiskařskou chybu, neboť je v záhlaví nadepsána *Quaestiones sabbatinae*, což je označení otázek glosátora Roffreda, jež jsou zahrnuty do stejného svazku, ale na jiné místo.

3.2.5 *Repetitiones*

Zatímco komentáře prováděly exegezi celého předpisu, *repetitiones*²³⁴ vykládaly toliko vybrané ustanovení, typicky fragment Digest. Spojuje je nicméně obdobná struktura, neboť také *repetitiones* zpravidla obsahují *dictum* shrnující probírané ustanovení, *continuatio* navazující na předcházející normy pramene práva, *expositio* vysvětlující text pramene, *notabilia* zdůrazňující údaje hodné zapamatování, *oppositiones* tvořené námitkami a *questiones* pokládající související otázky. V některých případech ovšem *repetitiones* tento formát nedodržují a přecházejí v průběhu do žánru traktátu. Namísto objasnění úzce vymezeného ustanovení pramene práva se tak text odebere k obecným úvahám o tématu, které pomohl fragment, vytyčený v úvodu takového spisu, identifikovat. S komentáři *repetitiones* spojuje také jejich původ v univerzitní výuce, protože šlo o formu odpovídající též pedagogické metodě komentátorů. Jednotlivá *repetitiones* byla vyhotovována samostatně a mohla tak být i publikována. Docházelo také k jejich shromažďování do souhrnných sbírek a mohla být dodatečně vkládána do komentářů za účelem bližšího osvětlení daného ustanovení.

²³⁴ LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 378–381.

Hned ve třech vyhotoveních se na Strahově dochovalo *Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus*, jež napsal Martinus Garratus Laudensis. K jeho rozšíření přispělo, že bývalo přikládáno k rozsáhlejšímu a tematicky souvisejícímu spisu Bartholomaea Caepolly *Tractatus de servitutibus tam urbanorum quam rusticorum praediorum*, což je i případ Strahovské knihovny. Nejstarší vydání *repetitio* z roku 1579 pocházející z Kolína nad Rýnem je součástí svazku vedeného pod signaturou CA IV 44,²³⁵ v němž je zařazeno za již zmíněný spis Bartholomaea Caepolly. Jde o výklad ustanovení D. 8.1.14pr.–2 (Paulus *15 ad sab.*) o služebnostech, jež Martinus považoval za doslova klíč k pochopení materie služebností (*Haec lex est clavis in materia servitutum...*). V náhledu úvodu spisu²³⁶ je patrné, že první stranu zabírá rozsáhlé *summariu*m odkazující na jednotlivé obsahové body *repetitio*. Pokračuje i na druhé straně, kde následně začíná samotný Martinův výklad. Spis zahrnuje včetně titulní strany 13 stran a není doplněn žádnými doplňujícími poznámkami.

3.2.6 Další formy

Contrarietates nebo *differentiae* si kladly za cíl poukázat na rozpory či odlišnosti v různých textech.²³⁷ Tato forma práce se rozvinula především v kanonickém právu, srovnávány byly také rozdíly v právu civilním a kanonickém nebo ve vztahu k právu langobardskému. Pro oblast římského práva byla významná tvorba *glossae contrariae*, velmi stručných přehledů rozporů v řádné glose, které mohou připomínat setříděné brocardy, a k nimž mohly být doplněny také návrhy možného řešení. Tato praxe ukazuje jednak na význam glosy, která se v očích právníků dostávala naroveň pramenům justiniánského práva, dokládá však také, že k ní komentátoři necítili posvátnou bázeň a neváhali s ní dále pracovat a rozebírat její znění. Především je ale dokladem potřeby prakticky s glosou pracovat a mít k dispozici pomocný aparát. Známé jsou *glossae contrariae* Cina de Sigibuldis de Pistorio upozorňující celkem na 87 sporných míst s návrhy řešení. Poznámkami je dodatečně doplnili

²³⁵ LAUDENSIS, Martinus Garratus. *Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus*. In: *Tractatus de Servitutibus tam urbanorum, quam rusticorum praediorum, Bartholomaei Cepollae Veronensis*. Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1579.

²³⁶ Viz příloha 2, obrazová příloha K05.

²³⁷ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 429–434, 458, 657.

Rainerius de Forlivio a Bartolus de Saxoferrato. Ve Strahovské knihovně jsou pak dvakrát dochovány *glossae contrariae* Dina de Rossonis o Mugellana, které dosahují počtu 26 rozporů a prakticky dokazují, že bylo běžnou praxí *contrarietates* zahrnovat do sbírek traktátů. Starší z obou vydání představuje sbírka *Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum* vydaná v Lyonu roku 1549 a vedená pod signaturou CP I 20/1.²³⁸ Dinovy *contrarietates* jsou v ní otištěny na obou stranách listu 206²³⁹ a je jednoznačně patrné, že se jednalo jen o velmi stručné dílo. Význam Bartola de Saxoferrato potom vyzdvihují *contrarietates Bartoli* vypracované boloňským profesorem Matheem de Mathesilanis, v nichž zpracovává rozpory v Bartolově díle včetně návrhů možných *solutiones*. Bartolus se tak stal nejspíše jediným komentátorem, jehož dílo bylo tímto způsobem povýšeno na úroveň řádné glosy.

Oproti období glosátorů ztratila na významu literární forma *summae*.²⁴⁰ K jednotlivým titulům předpisů již sumy nevznikaly, výjimečně se vyskytovaly sumy uvozující vybrané téma nebo ustanovení. V některých případech pak podobně jako dříve sloužily ke shrnutí některých norem procesního práva. Podobnou funkci jako suma mohlo plnit i *speculum*, jež se snaží pojmut existující znalosti k tématu. Pomůckou pro práci s právními texty byla *repertoria*, tedy abecedně řazené seznamy shrnující pomocí klíčových slov nebo formulací obsah vybraných děl, a *concordantiae*, které tímto způsobem upozorňovaly na paralelní místa v textech a pramenech.²⁴¹

²³⁸ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De glossis contrariis. In: *Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

²³⁹ Viz příloha 2, obrazová příloha K06.

²⁴⁰ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 413–415, 417.

²⁴¹ *Ibid.*, str. 422–424.

3.3 Autoři a díla ve Strahovské knihovně

3.3.1 Accoltis Aretinus, Franciscus de²⁴²

Na roku narození Francisca de Accoltis²⁴³ nepanuje v literatuře shoda. Dizionario Biografico degli Italiani se přiklání k letům 1416 a 1417. Savigny a v návaznosti na něm také Schulte, Lange a Kriechbaumová na druhou stranu vycházejí z dopisu humanisty a Franciscova učitele Philelphia z roku 1468, v němž označil Francisca za padesátiletého, a umisťují tuto událost do období kolem roku 1418. Narodil se do šlechtické rodiny de Accoltis, převažuje mínění, že v Arezzu. Ve výčtu jeho učitelů figurují vedle Philelphia, s nímž zůstal po zbytek života v kontaktu, také Antonius Mincuccius de Prato Veteri, Ludovicus Romanus a Angelus Aretinus. Široký záběr Francisca jako právníka, ale také humanisty, básníka, překladatele, teologa a filologa vedl některé autory k mylnému závěru, že se jednalo o dvě různé osoby, jejichž identita byla zaměňována, tato teorie již ovšem byla vyvrácena. Vyskytují se indicie o jeho pobytu v Sieně, Florencii i Ferrare, mezi lety 1440 a 1445 pravděpodobně vyučoval na univerzitě v Boloni.

Jistější zpráva o jeho osudu pochází z roku 1450, kdy jej ferrarský markrabě Leonello Estenský jmenoval učitelem civilního práva na místní univerzitě a v dekretu dodal, že šlo již o dlouholetého učitele. V samotné Ferrare patrně vyučoval již od roku 1448. Leonellův nástupce modenský vévoda Borso Estenský jmenování o rok později potvrdil, nicméně již prakticky zbytečně, protože se Franciscus roku 1451 (Schulte uvádí 1454) přesunul do Sieny, nejprve na post mimořádného lektora, krátce poté byl jmenován vyučujícím kanonického práva. První pokus vévody o opětovné přilákání Francisca do Ferrary neuspěl, podařilo se mu to ovšem opětovně roku 1457, kdy jej jmenoval vyučujícím civilního

²⁴² Zdroje obecných informací o životě a díle: Accolti, Francesco. In: *Dizionario biografico degli Italiani I*. Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 104–105. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 328–341. LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 854–859. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*. Zweiter Band. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1877, str. 333–334.

²⁴³ Francesco Accòliti, Francesco Aretino, Francesco l'Aretino, Francesco d'Arezzo.

i kanonického práva a o co více, také svým poradcem se zvláštními právy, která dávala rozhodující slovo jeho konsiliím. V této i dalších veřejných funkcích získal Franciscus praxi v diplomacii, neboť vedl četná politická jednání se státními představiteli, mimo jiné s papežem Sixtem V. Také jeho další přesun byl spojen jak se změnou univerzity, tak s novou politickou funkcí. Roku 1461 byl jmenován tajným poradcem milánského vévody Francesca I. Sforza a začal učit na univerzitě v Miláně. Po jeho smrti roku 1466 patrně v nespokojenosti s vévodovým nástupcem funkci opustil a začal vyučovat v Sieně jako profesor civilního a nakrátko kanonického práva. Zajímavostí zůstává, že na počátku roku 1473 absolvoval cestu do Říma na pozvání papeže Sixta IV., nejspíše v očekávání jmenování kardinálem a profesorem, to však nedošlo naplnění. Od roku 1479 do roku 1484 přednášel v Pise, pak z důvodu nemoci a stáří s pedagogickou činností přestal. Není jisté, jestli zde zůstal do své smrti, nebo zda se na důchod vrátil do Sieny. Podobně jako v případě data narození, také při stanovení okamžiku smrti se literatura rozděluje na dva již známé tábory. Savigny zastával názor, že Franciscus ještě v listopadu 1485 žil, musel ale zemřít v období do března 1486. Dizionario Biografico degli Italiani nabídlo druhou variantu a Franciscovu smrt datovalo do roku 1488. Zemřel bez manželky a bez dětí. Pohřben byl v rodinné kapli v kostele svatého Františka v Arezzu, kam byl buď ze Sienny nebo z Pisy převezen. Jeho životní dílo bylo jeho současníky vysoce uznáváno, což stvrdil i fakt, že jej po smrti papež Pavel II. povýšil do rytířského stavu. V oblasti právní romanistiky bývá jako jeho žák uváděn Bartholomaeus Socinus.

Ačkoli se Franciscus těšil společenskému obdivu za života i po smrti, jeho spisy v oblasti právní vědy svou kvalitou nevynikají. Odpovídají průměrné tvorbě své doby a nelze ani říct, že by přišel s objevnými myšlenkami, které by zásadně ovlivnily budoucí autory či žáky. Jeho komentáře k pramenům římského práva jsou pak prostými zápisy přednášek, v případě *Digestum vetus* přednesených ve Ferrare roku 1450, v případě Kodexu pak na stejném místě během dvou akademických roků v letech 1448, 1449 a 1451. Již z tohoto důvodu netvoří komentáře kompaktní dílo, které by představovalo ucelený pohled na danou část pramenů. Jejich roztržitost navíc prohloubila Franciscova tendence zabývat se na přednáškách podrobně jednotlivými izolovanými právními instituty, respektive tituly justiniánské kodifikace. Ve výsledku proto komentáře řadu titulů zcela přehlížejí a ty,

kterým se věnují, vykládají v disproporčním rozsahu podle toho, u kterého institutu se Franciscus podrobněji zastavil.

Ve Strahovské knihovně je dostupná edice komentáře k Digestům a Kodexu z Benátek z let 1586 až 1590, přes absenci údaje v katalogu lze ze znaku na titulních stranách, jež zobrazuje orla na skále s citací žalmu *Renovabitur ut aquilae iuventus tua*, vyvodit, že jejím vydavatelem byla *Societas Aquilae se Renovantis*. Jednotlivé části byly zjevně vydávány postupně, a nakonec byly svázány do dvou konvolutů. První konvolut CC I 11 je uvozen komentářem ke druhé části *Digestum vetus* z roku 1586 pod signaturou CC I 11/1,²⁴⁴ komentář k jeho první části vůbec nevznikl. Titulní strana uvádí: *FRANCISCI DE ACCOLTIS ARETINI SUBTILISSIMI IURISCONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria. CUM NICOLAI SUPERANTII, & Benedicti de Vadis Annotationibus. SUMMARIIS, ET INDICE LOCUPLETISSIMIS Nuperrime illustrata, mendisque omnibus summa cum diligentia expurgata. VENETIIS, MDLXXXVI*. Ani druhá část *Digestum vetus* však není zpracována celá, komentář se věnuje jen knihám 12, 13, 16 a počátku knihy 17., zbývající úsek do titulu D. 24.2 zcela vynechává. Text Franciscových přednášek je doplněn poznámkami, jejichž autory jsou Nicolaus Superantius a Benedictus de Vadis.

Pod signaturou CC I 11/2²⁴⁵ je ve stejném konvolutu přivázán komentář k první a druhé části *Infortiatum* z roku 1589, vydatel i místo jsou ale stejné, podobně je doplněn poznámkami obou výše uvedených autorů: *FRANCISCI DE ACCOLTIS ARETINI SUBTILISSIMI IURISCONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, In Primam & Secundam Infortiati Partem Commentaria. CUM NICOLAI SUPERANTII, & Benedicti de Vadis Annotationibus. SUMMARIIS, ET INDICE LOCUPLETISSIMIS Nuperrime illustrata, mendisque omnibus summa cum diligentia expurgata. VENETIIS, MDLXXXIX*. Text

²⁴⁴ ACCOLTIS ARETINUS, Franciscus de. *Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1586.

²⁴⁵ ACCOLTIS ARETINUS, Franciscus de. *Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Infortiati Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1589.

komentáře zrevidoval kandidát obojího práva Lucius Paulus Rhoellus. Opět se omezuje jen na část Digest, a to knihy 24, 28, 29 a 30.

Nakonec je do konvolutu zařazen komentář k *Digestum novum* pod signaturou CC I 11/3:²⁴⁶ *FRANCISCI DE ACCOLTIS ARETINI SUBTILISSIMI IURISCONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, In Primam & Secundam Digesti Novi Partem Commentaria. CUM NICOLAI SUPERANTII, & Benedicti de Vadis Annotationibus. SUMMARIIS, ET INDICE LOCUPLETISSIMIS Nuperrime illustrata, mendisque omnibus summa cum diligentia expurgata. VENETIIS, MDLXXXIX.* Vydání pochází také z Benátek z roku 1589 od *Societas Aquilae se Renovantis*, poznámky opět doplnili Nicolaus Superantius a Benedictus de Vadis, není ovšem zmíněn Lucius Paulus Rhoellus. Obě části *Digestum novum* jsou vizuálně odděleny vloženou titulní stranou druhé části, zabývá se výhradě tituly D. 41.2, 45.1 a 45.2, z toho titul D. 45.1 *De verborum obligationibus* je rozpracován velmi obsáhle.

Druhý konvolut CC I 12 pak na prvním místě nabízí Franciscův komentář k oběma částem Kodexu pod signaturou CC I 12/1:²⁴⁷ *FRANCISCI DE ACCOLTIS ARETINI SUBTILISSIMI IURISCONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, In Primam & Secundam Codicis Partem Commentaria. CUM NICOLAI SUPERANTII, & Benedicti de Vadis Annotationibus. SUMMARIIS, ET INDICE LOCUPLETISSIMIS Nuperrime illustrata, mendisque omnibus summa cum diligentia expurgata. VENETIIS, MDLXXXIX.* Místo, rok, vydavatel i autoři poznámek jsou stejní jako u předchozího spisu, explicit navíc prozrazuje, že text opětovně revidoval Lucius Paulus Rhoellus. Komentář si útržkovitě vybírá některé části Kodexu a na rozdíl od Digest neposkytuje o žádném tématu výjimečně rozsáhlý výklad. Končí u titulu C. 6.30 a následující úsek do 9. knihy, kde podle tehdejší představy Kodex končil, tak zůstal nepokryt. Soubor komentáře k justiniánské kodifikaci uzavírá umístěním

²⁴⁶ ACCOLTIS ARETINUS, Franciscus de. *Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Digesti novi Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1589.

²⁴⁷ ACCOLTIS ARETINUS, Franciscus de. *Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Codicis Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1589.

i časovou posloupností přivázaný index z roku 1590 pod signaturou CC I 12/2.²⁴⁸ *INDEX LOCUPLETISSIMVS RERUM AC VERBORUM, NOTATUM DIGNORUM, Ad dilucida Commentaria FRANCISCI ACCOLTI ARETINI, SUBTILITATUM PRINCIPIS, In omnes ordinaria Iuris civilis partes, alphabetica serie concinnatus, atque nunc recens auctus & recognitus. VENETIIS, MDXC.* V jeho úvodu je otištěn dopis Lucia Paula Rhosella arcibiskupu Paulu Zabarellovi. Je vhodné doplnit, že následně je v konvolutu zařazen Franciscův komentář z oblasti kanonického práva publikovaný v Benátkách o něco dříve (1581) a jiným vydavatelem (*apud Iuntas*), který obsahuje také vlastní index.

Další Franciscovy komentáře k vybraným titulům Digest byly publikovány samostatně. K poslední části *Corpus iuris civilis* – justiniánským Institucím – se nedochovala žádná přednáška ani komentář, Franciscus k nim však sepsal řadu *casus*, tedy hypotetických praktických případů, které bývaly otištěny spolu s komentářem Angela Aretina de Gambilionibus. Franciscus byl také autorem mnoha konsilií, která jistě souvisela s jeho veřejným působením. Byla vydávána v ucelených souborech, takový se nicméně na Strahově nenachází. Dvě jeho konsilia, uvedená čísla 11 (*Procedentum est breviter*) a 112 (*Consideratis diligenter*) ale lze dohledat na stranách 674 až 681 sbírky *De monetis et re numaria libri duo*, jež je vedena pod signaturou AS XII 32.²⁴⁹ Svazek obsahuje v prvé řadě stejnojmenný spis od Renera Budelia, za něj je ale zařazen soubor traktátů a konsilií dalších autorů včetně zmíněných dvou konsilií. Konsilium 11 navíc Rener Budelius opatřil závěrečnou poznámkou. Dále od něj pochází řada *repetitiones*, spisy z oblasti kanonického práva, a nakonec se zachovaly také neprávnické texty jako překlady starořeckých děl, dopisy, řeč k papeži Pavlovi II. a básně v italštině.

²⁴⁸ *Index lucupletissimus rerum ac verborum, notatu dignotum, Ad dilucida Commentaria Francisci Accolti Aretini subtilitatum principis.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1590.

²⁴⁹ ACCOLTIS ARETINUS, Franciscus de. Consilium XI Procedentum est breviter. Consilium CXII Consideratis diligenter. In: BUDELIUS, Renerus. *De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetariorum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum auctorum.* Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1591.

3.3.2 Bologninus, Ludovicus²⁵⁰

Ludovicus Bologninus,²⁵¹ jak jeho jméno napovídá, se narodil v Boloni, a to v období mezi koncem července a polovinou září 1446. Rok jeho narození je dopočítáván zpětně podle informací na jeho náhrobku a údajů, které o sobě poskytl převážně on sám na okraj ve svých dílech. Již překonané je zasazení jeho narození do roku 1447, což je letopočet, který zmínil například Savigny. Studoval civilní a kanonické právo v Boloni, mezi jeho učitele se počítají Alexander Tartagnus a Andreas de Barbatia. Roku 1469 získal licenciát i doktorát z civilního práva, nicméně, již během akademického roku 1468/1469 přednášel o justiniánských Institucích. Roku 1470 pak dokončil studium práva kanonického a pokračoval v přednáškách o Institucích, justiniánském Kodexu a kanonickoprávních *Liber sextus* a *Clementinae*. Roku 1471 se oženil s Giovannou Lodovisi, s níž měl později syna Bartolomea. O tři roky později se přesunul do Ferrary, kde vedle vyučování na univerzitě – přednášel *Digestum vetus* – vykonával také funkci odvolacího soudce. Následně působil u papežské kurie v Římě, roku 1479 se ovšem vrátil jako učitel do Boloně, kde byl zvolen do městského zastupitelstva, a roku 1482 se stal soudcem. Papež Inocenc VIII. jej potvrdil ve funkci advokáta papežské konsistoře, přestože se z důvodů závazků univerzitního profesora nezdržoval v Římě. Vysloužil si také zájem francouzského krále Karla VIII., který jej roku 1494 jmenoval svým radcem. Po krátkém pobytu v Římě se roku 1501 přesunul do Florencie, kde se o dva roky později stal podestou a měl významné postavení ve společenském životě. V zapojení do vedení města pokračoval i po návratu do Boloně roku 1505 jako člen místního zastupitelstva, od září do října 1507 zastával místo ve vládě jako *gonfaloniere*. Roku 1507 jej Boloňa a zároveň i papež Julius II. vyslali jako svého velvyslance k francouzskému králi Ludvíkovi XII., na počátku roku 1508 je doložen jeho pobyt v Lyonu. Když však po splnění své mise v červenci 1508 spravoval o jejích výsledcích

²⁵⁰ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 867–874. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 356–371. CAPRIOLI, Severino. Bolognini, Ludovico. In: *Dizionario biografico degli Italiani XI*. Boccadibue–Bonetti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1969, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 337–352.

²⁵¹ Ludovico Bolognini, de Bologninis.

papeže v Římě, vážně onemocněl a nestihl ani docestovat až do rodné Boloně. Zemřel 27. července 1508 ve Florencii.

Ludovicus jako pozdní představitel školy komentátorů předznamenal následující směr právně romanistického humanismu, který se zaměřoval na kritické studium tehdy dostupných pramenů a odhalování jejich originálního znění pod nánosy pozdějších úprav. Vytyčil si ambiciózní cíl zpracovat kritickou edici Digest, jež by vznikla jako výsledek porovnání jejich dvou tehdy dostupných znění – vulgární varianty rukopisů nazývané *Littera vulgata*, která byla široce používána již od dob glosátorů a pravděpodobně neodpovídala přesně původní verzi z doby vlády císaře Justiniána, a rukopisu *Littera florentina*, který pochází z přelomu 6. a 7. století, je patrně přesnější, ale pro kritická vydání Digest se prosadil teprve v 19. století. Vycházel přitom ze základů, které při studiu florentinského rukopisu položil italský humanista, filolog a básník Angelo Poliziano, jenž zemřel roku 1494, a s nímž se Ludovicus znal.²⁵² Na rozdíl od textového kritika nebo od právních humanistů, kteří byli vedeni touhou odhalit původní texty pramenů, však Ludovicovu motivaci nepředstavovalo nadšení pro literaturu či filologii, ale zcela praktická potřeba najít vodítka, jak vyložit nejasné pasáže Digest. Odhalení úprav ve vulgátě, často pouhých písařských chyb vzniklých při neustálém opisování rukopisů, tak vnímal jako prostředek usnadňující interpretaci Digest a aplikaci v nich obsažených právních norem. Není přitom vůbec jisté, že byl tento předpoklad správný. Tehdejší právní věda a *ius commune* totiž vycházely z textu vulgáty, právě na jejím znění byly budovány glosy a komentáře civilních právníků, z ní byla odvozována konkrétní pravidla i principy, které ovládaly tehdejší italské právo. Opravy v textech pramenů, prováděné s bohubilým úmyslem odhalit původní znění předpisů, mohly spíše než vyjasnění interpretačních pochybností nad některými místy Digest zbořit celý do té doby zbudovaný systém práva a způsobit mnohem závažnější výkladové potíže a nejistotu o váze výroků uznávaných právnických autorit, které neměly florentinský rukopis k dispozici.²⁵³

²⁵² CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto*. I – Le fonti, *op. cit.*, str. 599–600.

²⁵³ CORTESE, Ennio. *Il diritto della storia medievale*. II Il basso medioevo. Roma: Il cigno Galileo Galilei edizioni di arte e scienza, 1995, ISBN 88-7831-044-1, str. 699–700.

Jenže, žádný významný výstup jeho bádání nepřineslo, a navíc se objevilo podezření, že z Polizianovy práce nejen vycházel, ale přímo ji opisoval. Z těchto důvodů se od některých právních historiků dočkal zdrcující kritiky. Savigny například napsal, že o Ludovicově vědeckém charakteru lze říct jen máloco dobrého, protože si v důsledku vlastního vysokého mínění a přecenění sil stanovil cíle, které by sice právní vědě přinesly prospěch, ale ukázaly se být zjevně nad jeho síly.²⁵⁴ Jeho skutečně dokončené spisy pak nemají svou kvalitou nijak vynikat. Calasso, Lange a Kriechbaumová nicméně tuto kritiku mírní s poukazem na to, že vedle hodnocení reálných výsledků práce si uznání zaslouží samotný záměr kriticky studovat Digesta. Zatímco v dnešní době je takový přístup považován za samozřejmý a právní romanisté sami pracují s kritickou edicí, Ludovicus se svým záměrem současníkům vymykal. Výsledky Ludovicovy práce v oblasti kritiky textu se zachovaly pouze v podobě rukopisů a nebyly nikdy vydány tiskem.

Na Strahově je Ludovicovo dílo zastoupeno jen sporadicky. Pod signaturou CCh II 6/b²⁵⁵ zde lze dohledat společnou sbírku konsilií Ludovica a Benedicta Capry z Benátek z roku 1576: *CONSILIORUM SIVE MAVIS RESPONSORUM D. BENEDICTI CAPRAE PERVSINI, AC LUDOVICI BOLOGNINI BONONIENSIS, Iureconsultorum Clarissimorum Volumen. IN QVO AFFATIM DE TESTAMENTIS, SUBSTITUTIONIBUS, AC FEUDIS PERTRACTATUR. Res omnibus tum Pontificii, tum Caesarei Iuris professoribus, praesertim in utroque foro versantibus, maxime necessaria. HAC POSTREMA EDITIONE ACCURATE RECOGNITA, & a plurimis, quibus scatebant, mendis vindicata. CUM SUMMARIIS, AC INDICE LOCUPLETISSIMO Rerum omnium memorabilium. VENETIIS, Apud Basam. MDLXXVI.* Samo vydání je přivázáno do konvolutu za sbírku konsilií, jejichž autorem je Quintilianus Mandosius, a po rozsáhlém indexu se dělí na dvě části, v nichž je otištěno nejprve 166 konsilií Benedicta Capry a pak odděleně 78 konsilií Ludovica Bolognina pocházejících převážně z Boloně. Každé konsilium obsahuje nejprve vylíčení skutkového stavu, který má být posuzován (*casus consilii*), následně stručný přehled obsahu právního hodnocení (*summarium*) a nakonec

²⁵⁴ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 359.

²⁵⁵ CAPRA, Benedictus a Ludovicus BOLOGNINUS. *Consiliorum sive mavis responsorum D. Benedicti Caprae Perusini, ac Ludovici Bolognini Bononiensis, iureconsultorum clarissimorum volumen. In quo affatim de testamentis, substitutionibus, ac feudis pertractatur*. Venetiis: Apud Basam, 1576.

samotné právní posouzení, tedy řešení projednávaného případu. Sbíрка zasahuje nejrůznější právní odvětví, převážně se však zaměřila na feudální právo a na výklad statutů italských měst. Vedle toho, že udělování právních rad bylo obvyklou činností právníků a většině komentátorů jich bývá alespoň několik přisuzováno, pro Ludovica jde činnost zvláště blízkou, protože zastával řadu let funkci soudce a lokální právo skutečně závazně vykládal. Je proto zarážející poměrně nízký počet publikovaných Ludovicových konsilií, neboť vedle této sbírky vydávané v průběhu času v různých edicích žádná jiná neexistuje. Několik jednotlivých konsilií lze ještě dohledat v souhrnných sbírkách, což je i případ Strahova, kde je zachována sbírka benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, v jehož 14. díle je obsaženo Ludovicovo konsilium *De indulgentiis*, ovšem z oblasti kanonického práva.

Druhým dílem je cenný prvotisk traktátu *Forma arboris consanguinitatis secundum ius canonicum et civile* z Boloně z roku 1489, který je veden v konvolutu pod signaturou DO VI 28/3.²⁵⁶ Spis je zajímavý z několika důvodů. Předně, jde o třetí přívazek konvolutu v pozdně gotické vazbě vzniklé před rokem 1514 v Praze.²⁵⁷ Předchází ho prvotisk *Formularium procuratorum et advocatorum curiae Romanae* z Basileje z roku 1489 a benátský prvotisk *Vocabularius iuris utriusque* z roku 1491. Jeho titulní strana je nadepsána rukou: *DECLARATIO ARBORIS UTRIUSQUE NOC ET AFFINI*. Dále je rukou knihovníka z roku 1919 psacím písmem doplněno: *Andreae Joannes. Lectura super arboribus cons. etc. Bononiae, Plato de Benedictis, 1489. Hain 1040*. Tento údaj ale vede k druhému důvodu, proč si spis zaslouží pozornost. Původně krátký traktát vykládající pokrevní i nepokrevní příbuzenství sepsal právní kanonista Ioannes Andreae. Představil v něm pojmenování jednotlivých příbuzenských vztahů, a to i s pomocí grafických schémat, která následně rozvíjí a popisuje, převážně z pohledu práva kanonického. Spis později upravil kanonista Ioannes de Deo Hispanus, následně tento text rozšířil a upravil Ludovicus. A právě Ludovicem doplněný text je zde otištěn, byť to knihovník při nadepsání spisu buď

²⁵⁶ BOLOGNINUS, Ludovicus. *Forma arboris consanguinitatis secundum ius canonicum et civile*. Bononiae: Franciscus Plato de Benedictis, 1489 3. IV.

²⁵⁷ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 279. Signatura B-119.

nevěděl nebo tomu nevěnoval pozornost. Úvodní odstavec samotného traktátu výslovně zmiňuje jména Ioannes Andreae i Ioannes de Deo, v jeho průběhu jsou pak zvláštními nadpisy odděleny pasáže textu, kterými původní dílo rozšířili Ioannes de Deo a Ludovicus (*Additio do. ludovici*). Na jejich konci se Ludovicus výslovně podepisoval, například: *Laus deo clementissimo qui nos perducatur per gradus et per rectam scalam ad sempiterna gloria Amen. Ludovicus bologninus utriusque iuris doctor et eques*. Také explicit pak dokládá Ludovicovo autorství a spis prezentuje jako jeho dílo, respektive jako jím zpracovanou úpravu: *Forma noua arboris et breuior affinitatis per do. Ludouicum de bologninis de Bononia ad vtilitatem studentium. Impressum Bononie per Platonem de benedictis. Anno domini Mcccclxxxix. die vero tercia aprilis*.

V knihovně Strahovského kláštera již nejsou k dispozici další Ludovicova díla. Mezi ně patří málo rozšířené dvojdílné *Interpretationes noveae*, tedy *singularia* z textu Digest, Kodexu, glosy, *Libri feudorum* a z pramenů kanonického práva, k nimž představil nové možnosti výkladu. V souladu s výše uvedeným Ludovicovým kritickým zkoumáním textů na řadě míst vycházel z porovnání znění *Littera vulgata* a *Littera florentina*, a to více ve druhém dílu. Dále je Ludovicus autorem řady *repetitiones* k jednotlivým místům z pramenů římského práva, jež byly následně souhrnně vydávány ve sbírkách. Sepsal předmluvu k opisu řecké sbírky Novel, kterou pořídil buď sám, nebo ji nechal pořídít pro sebe, a jež je doposud v podobě rukopisu dochována. Existence opisu patrně pomohla v budoucím rozšíření Novel, protože z ní měl při jejich edici vycházet právní humanista Gregorius Haloander. Také se podílel na edici konsilií a traktátů jiných autorů, jež měl příležitost doplnit například poznámkovým aparátem. Vedle toho je autorem vícero spisů z oblasti kanonického práva.

3.3.3 Castro, Paulus de²⁵⁸

O prvních letech života Paula de Castro²⁵⁹ se nedochovalo příliš informací, není ani jasný rok jeho narození. Z dat týkajících se jeho studia a pozdějšího působení bývá dopočítáváno, že se mohl narodit pravděpodobně v období mezi lety 1360 a 1362. Jak napovídá jeho plné jméno, pocházel z nyní již zaniklého městečka Castro západně od Bolsenského jezera ve střední Itálii, které bylo zničeno ve válce roku 1649.²⁶⁰ A narodil se do chudých poměrů. Podrobnosti o jeho rodině a dětství nejsou známy s výjimkou toho, že se jeho otec jmenoval Angelo, proto se u jeho jména někdy vyskytl přídomek „*di Angelo*“. Studoval v Perugii, kde byl jeho učitelem Baldus de Ubaldis, k němuž se ve svých dílech otevřeně hlásil. Objevují se spekulace, zda byl Paulus Baldovým písařem, nebo jestli učil jeho děti, jisté však je, že se stal rodinným přítelem. O tom svědčí Paulovy dopisy adresované Baldovu synovi Zenobiovi.²⁶¹ Jeho dalším učitelem byl Christophorus de Castilio (Castellionarus) na univerzitě v Pavii.

Po studiích Paulus zamířil do Avignonu, kam ke dvoru vzdoropapeže Klementa VII. doprovázel kardinála Pietra Corsiniho. Jako kardinálův auditor se seznámil se soudní praxí a zabýval řešením praktických právních otázek, což zužitkoval při tvorbě konsilií, která tvoří významnou část jeho publikační činnosti. Při pobytu ve Francii byl uveden na královský dvůr, který využíval jeho služeb. Také kolem pobytu v Avignonu a doby jeho trvání panují nejasnosti. Roku 1385 získal hodnost *doctor iuris civilis*, později se stal také doktorem kanonického práva, a je doloženo, že ihned poté z Avignonu neodešel, ale začal tam sám vyučovat civilní právo. Podle některých teorií mohl v Avignonu zůstat až 18 let, patrně však

²⁵⁸ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 813–826. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 281–293. D'AMELIO, Giuliana. Castro, Paolo di. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXII*. Castelvetro–Cavallotti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1995, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 227–233. WEIMAR, Peter. Paulus de Castro. In: STOLLEIS, Michael (ed.). *Juristen*. Ein biographisches Lexikon. München: Beck, 2001, ISBN 3-406-45957-9, str. 489. COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 270, 340, 578.

²⁵⁹ Paulus Castrensis, Paulus de Castro, Pàolo di Castro, Paolo Castrènse, případně také di Angelo.

²⁶⁰ WEIMAR, Peter. Paulus de Castro. In: *Lexikon des Mittelalters VI*. Stuttgart, Weimar: Metzler, 1999, ISBN 3-476-01742-7, sl. 1824–1825.

²⁶¹ Dva dopisy z 10. dubna 1399 a 20. května 1399 viz SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 522–528.

nikoli nepřetržitě, protože historické prameny a jeho vlastní komentáře dokládají alespoň krátkodobou přítomnost na jiných místech. Není shoda na tom, zda byl mezi lety 1390 a 1394 profesorem v Sieně²⁶² nebo v Pavii,²⁶³ alespoň krátce se ale v této době objevil na obou místech. Od roku 1401 učil krátce na univerzitě ve Florencii, následně od 1. února do 31. července 1404 působil jako podesta ve Viterbu, poté opět vyučoval v Sieně. Přestávku v pedagogické praxi představovala krátká služba u biskupa Ameriga Corsiniho ve Florencii kolem roku 1411, kde po udělení papežského dispenzu z důvodu existujícího manželství působil jako vikář *in spiritualibus*. Ovšem roku 1413 nebo 1414 se k výuce vrátil, a to na univerzitě ve Florencii, kde se též podílel na revizi městských statut. Přestože nešlo o jednoduchý úkol – dva předchozí pokusy dopadly bezvysledně, sedmičlenné skupině právníků, jejíž byl Paulus členem, se roku 1415 podařilo statuta reformovat. Nebyl to jistě ojedinělý případ, je doloženo, že se různou měrou zapojil do reformy statut vícero měst, mimoto také roku 1425 redigoval sbírku statut Sieny, a opět i tento druh práce jej ovlivnil při psaní konsilií. Zatímco ve svých právních posudcích se právu jednotlivých měst věnoval, nejsou zprávy o tom, že by na toto téma sepsal jakoukoli teoretickou práci. Od roku 1424 vyučoval v Boloni, od roku 1429 do smrti v Padově. Je sporné, zda věřit Paulově vlastní zmínce, že byl činný také v Perugii, kde sám dříve studoval, snad tam krátce pobýval, ale nejspíše nikoli jako učitel.

Paulus de Castro zemřel 20. července 1441 a je pohřben v kostele Narození Panny Marie Řádu služebníků Mariiných v Padově. Mezi jeho žáky se počítali Alexander Tartagnus, Bartholomaeus Caepolla, Antonius Mincuccius de Prato Veteri, Angelus Aretinus de Gambigliobus, Franciscus Porcellini a Gianfranco Capodolista. Právu se věnoval také jeho prvorozený syn Angelus,²⁶⁴ jehož matkou a Paulovou manželkou byla Piera de Cervini di Corneto, příbuzná významného kanonisty Petra de Ancharano. Literatura se neshoduje v tom, zda šlo o jeho vnučku nebo neteř. Angelus de Castro ve stopách svého

²⁶² BELLONI, Annalisa. *Profesori giuristi a Padova nel secolo XV*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1986, ISBN 3-465-01733-1, str. 283.

²⁶³ D'AMELIO, Giuliana. Castro, Paolo di, *op. cit.*, str. 228.

²⁶⁴ D'AMELIO, Giuliana. Castro, Angelo da. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXII*. Castelvetro–Cavallotti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1995, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 223–225.

otce vystudoval jak civilní, tak kanonické právo, obojí pak vyučoval v Padově a krátce také v Boloni. Podobně také psal komentáře a vypracovával konsilia, jejichž část byla publikována ve sbírce konsilií Paula de Castro, ve větší míře se však publikace nedočkala. Vedle Angela měl Paulus s manželkou ještě dva syny a dceru.

S Paulovou pedagogickou činností souvisí jeho zájem o exegezi pramenů římského práva. Není proto divu, že podstatnou část jeho právněhistorického odkazu tvoří komentáře k justiniánskému Kodexu a Digestům, které navazují na jeho univerzitní přednášky. Komentář k Digestům sestává ze šesti částí. Následuje jejich dělení na *Digestum vetus*, *Infortiatum* a *Digestum novum*, každý z těchto celků však rozděluje na poloviny. Dochovaly se rukopisy komentáře k Digestům, tiskem byly postupně vydávány od roku 1478. Za pozornost stojí, že některé úseky komentáře k první části *Digestum vetus* a druhé části *Digestum novum* bývaly vydávány zvlášť a zvláštním způsobem označeny jako *Avenionice Praelectiones*, tedy přednášky z Avignonu. Potvrzují, že pobyt v Avignonu tvořil významnou část Paulova života, a zprostředkovávají nepřímo obsah jeho přednášek. Podobně bývají komentáře k *Digestum vetus*, *Digestum novum* a druhé části Kodexu nadepisovány jako *Patavinae praelectiones*, což zase odkazuje na Paulovo působení v Padově, které patřilo vedle Avignonu k nejdelším v jeho životě. Justiniánský Kodex svým komentářem Paulus nepokryl v plném rozsahu, zabýval se pouze úsekem od první po sedmou knihu. Osmá a devátá kniha byly v jeho díle vynechány, část od desáté po dvanáctou knihu nebyla komentátory obecně považována za součást Kodexu, ale jako *Tres libri Codicis* za samostatné dílo. A podobně jako v případě Digest Paulus rozdělil komentář na dvě části – zvlášť úsek od první po pátou knihu a zvlášť komentář ke knize šesté a sedmé. Vedle dochovaných rukopisů jsou evidovány prvotisky vydávané od roku 1477. Pro komentáře k oběma částem justiniánské kodifikace pak platí, že vymezené úseky pramenů nerozebírají důsledně fragment po fragmentu či konstituci po konstituci. I uvnitř těchto úseků se nacházejí části, které byly Paulem přeskočeny.

Na Strahově se dochovala edice všech Paulových komentářů vydaná v Benátkách roku 1582, která o sobě hned v úvodu dává vědět, že byla doplněna poznámkami Francisca Curtia. Katalog knihovny neuvádí jejího vydavatele a zkoumané svazky jej také výslovně nejmenují. Nicméně, na všech titulních stranách se shodně objevuje znak (lilie s písmeny L A) Lucantonio Giunti, původem florentského vydavatele, který byl činný v Benátkách

a zemřel roku 1538. Ve vydavatelské činnosti však pokračovali jeho dědicové (*heredes Lucantonii Iuntae*), kteří prokazatelně nadále užívali stejný znak. Lze proto uzavřít, že od nich pochází i tyto Paulovy komentáře.

První svazek edice je veden pod signaturou CA I 15, katalog přitom nerozlišuje, že se jedná o konvolut, jenž vznikl spojením vícero původně samostatných svazků v jediné knižní vazbě. Potvrzují to samostatné titulní strany každého původního svazku, přerušení řady číslování listů i přerušené označení tiskařských značek. První svazek konvolutu CA I 15(/1)²⁶⁵ je tvořen komentářem k první části *Digestum vetus: PAULI CASTRENSIS In Primam Digesti Veteris partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii, tum etiam aliorum quorundam prestantiss. virorum Adnotationibus illustrata. Praeter quod illa sedulo recognita, novissime ad vetustissimorum exemplarium fidem, infinita prope, quae passim corrupte legebantur, in pristinum sensum, summaque verum splendorem restituimus. Recens additis ad omnes fere ll. & §§. iis summaris, quae in caeteris prioribus editionibus desiderabantur. Necnon appositis solitis cuiuspiam doctissimi viri observationibus ad marginem hac * nota praemonstratis. VENETIIS, MDLXXXII.* Je nadepsán *Patavinae praelectiones* a zahrnuje komentář k úseku od první po osmou knihu Digest. Poznámkami (*adnotationes*) jej doplnili Franciscus Curtius a Bernardus Landrianus, shrnutí dodal Hieronymus Marliani. Následuje druhá část konvolutu CA I 15(/2)²⁶⁶ s komentářem ke druhé části *Digestum vetus* se stejnými doplňky i nadpisem: *PAULI CASTRENSIS In Secundam Digesti Veteris partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Třetí část konvolutu CA I 15(/3)²⁶⁷ obsahuje zvláštní výběr z komentáře k první části *Digestum vetus* a druhé části *Digestum novum* označený jako přednášky z Avignonu, tedy *Avenionice Praelectiones: PAULI CASTRENSIS Avenionicae Praelectiones: In titulos quamplures primae partis ff. Veteris, necnon secundae Digesti Novi, sane per quam utiles, & necessariae: Nunc demum summa fide, curaque pervigili ab innumeris prope mendis ac*

²⁶⁵ CASTRO, Paulus de. *In Primam Digesti Veteris partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁶⁶ CASTRO, Paulus de. *In Secundam Digesti Veteris partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁶⁷ CASTRO, Paulus de. *Avenionicae Praelectiones: In titulos quamplures primae partis ff. Veteris, necnon secundae Digesti Novi*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

erroribus, qui in aliis editionibus passim conspiciuntur, repurgatae: Cum solitis etiam summariis, & indice in calce huius voluminis copiosissimo. VENETIIS, MDLXXXII. Zahrnuje úseky od páté do desáté knihy Digest a od 48. knihy do konce, již v něm nejsou uvedeni žádní autoři *adnotationes* ani *summaris*. Tiskařské značky pak napovídají, že na závěr zařazený anonymní abecedně řazený *syllabus rerum, ac sententiarum memorabilium* byl patrně publikován samostatně a tvoří čtvrtou část konvolutu CA I 15(/4).²⁶⁸

Druhý svazek benátské edice je veden pod signaturou CB I 2 a opět se jedná o katalogem nepřiznaný konvolut. Nejprve je v něm obsažen komentář k první části *Infortiatum* CB I 2(/1):²⁶⁹ *PAULI CASTRENSIS In Primam Infortiati partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Zahrnuje úsek od titulu D. 24.3 po 29. knihu Digest. Poznámkami (*adnotationes*) jej doplnili Franciscus Curtius a Nicolaus Superantius, shrnutí dodal Hieronymus Marliani. Následuje druhá část konvolutu CB I 2(/2)²⁷⁰ s komentářem ke druhé části *Infortiatum: PAULI CASTRENSIS In Secundam Infortiati partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Zahrnuje úsek od 30. po 38. knihu Digest. Poznámkami jej doplnili Franciscus Curtius a Bernardus Landrianus, shrnutí dodal Hieronymus Marliani.

Třetí svazek lze dohledat pod signaturou CB I 3 a opět se jedná o katalogem nepřiznaný konvolut. Nejprve je v něm zařazen komentář k první části *Digestum novum* CB I 3(/1):²⁷¹ *PAULI CASTRENSIS In primam Digesti Novi partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Je opět nadepsán *Patavinae praelectiones* a zahrnuje komentář k úseku od 39. po 44. knihu Digest. Poznámkami jej doplnili Franciscus Curtius a Bernardus Landrianus, shrnutí dodal Hieronymus Marliani. Dále je přivázán komentář ke druhé části *Digestum novum* CB I 3(/2)²⁷² se stejnými doplňky i nadpisem: *PAULI*

²⁶⁸ *Syllabus rerum, ac sententiarum memorabilium*. [Venetiis]: [heredes Lucantonii Iuntae], [1582].

²⁶⁹ CASTRO, Paulus de. *In Primam Infortiati partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁷⁰ CASTRO, Paulus de. *In Secundam Infortiati partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁷¹ CASTRO, Paulus de. *In primam Digesti Novi partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁷² CASTRO, Paulus de. *In Secundam Digesti Novi partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

CASTRENSIS In Secundam Digesti Novi partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii... Pokrývá Digesta od 45. knihy po titul D. 49.13.

Čtvrtý svazek je veden pod signaturou CB I 4²⁷³ a asymetricky se na žádné menší celky nedělí: *PAULI CASTRENSIS In Primam Codicis partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Obsahuje komentář k první části Kodexu, konkrétně ke konstitucím spojeným s tvorbou kodifikace a k úseku od první konstituce po ustanovení C. 4.54.9. Poznámkami jej doplnil Franciscus Curtius a shrnutími pak Hieronymus Marliani.

Pátý svazek evidovaný pod signaturou CB I 5 je opět nepřiznaným konvolutem. Nejprve obsahuje komentář ke druhé části Kodexu, konkrétně k šesté a sedmé knize, CB I 5(1):²⁷⁴ *PAULI CASTRENSIS In Secundam Codicis partem Commentaria: Cum multis tum D. Francisci Curtii...* Poznámkami jej doplnili Franciscus Curtius a Bernardus Landrianus, shrnutí dodal Hieronymus Marliani. Opět se objevuje titulek *Patavinae praelectiones*, který označuje místo, kde Paulus komentář k těmto částem Kodexu tvořil. Za komentář je přivázáno rozsáhlé *repertorium* CB I 5(2),²⁷⁵ jehož autor však není výslovně uveden: *REPERTORIUM LOCUPLETISSIMUM CLARISS. IURISCONS. Pauli Castrensis, In omnia eis utilissima commentaria, seriem tum rerum, tum etiam sententiarum memorabilium, & praesertim iuris studiosis, ac in foro versantibus vtilium, ordine elementario breviter demonstrans. Novissima hac editione summa diligentia repurgatum, & ita aptissime dispositum, ut nihil prorsus omissum sit, quod studiosus lector desiderare queat. VENETIIS, MDLXXXII.* K samotnému rejstříku je na rubové straně prvního listu připojen krátký výpisek z knihy benediktinského opata Ioanna Trithemia z přelomu 15. a 16. století *De scriptoribus ecclesiasticis*, který poskytuje skutečně jen pár základních údajů o Paulově životě.

Tři výše uvedené položky jsou potom na Strahově zastoupeny ještě v dalších edicích. Pod signaturou CA I 5 je veden katalogem nepřiznaný konvolut sestávající z komentáře

²⁷³ CASTRO, Paulus de. *In Primam Codicis partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁷⁴ CASTRO, Paulus de. *In Secundam Codicis partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

²⁷⁵ *Repertorium locupletissimum clariss. iuriscons. Pauli Castrensis*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1582.

k první a druhé části *Digestum novum* vydaný v Lyonu v letech 1552 a 1553. Obsahem se shoduje se jmenovaným vydáním z Benátek, je podobně nadepsán *Patavinae praelectiones*, poznámkami jej doplnil Franciscus Curtius a shrnutími pak Hieronymus Marliani. První část komentáře CA I 5(1)²⁷⁶ pochází z roku 1553 a je označena následovně: *PAULI CASTRENSIS IN PRIMAM Digesti Novi Partem Patavinae praelectiones, Francisci Curtii, aliorumque omnium, qui in id hactenus incubuerunt, quam doctiss. Annotationibus illustratae, & ad vetustissim. Exemplarium manu typoque excusorum fidem, recens ac denuo repurgatae, locisque non dicendis sedulo restitutis, hac nota {→ praesignatis, multo quam antehac auctores redditae. Accedunt his, cuiuspiam Iuris Cultoris egregie docti Observationes ad marginem hac nota → praecisae, cum doctae, tum vel maxime utiles. LUGDVNI, M. D. LIII.* Druhá část CA I 5(2)²⁷⁷ je pak nadepsána takto: *PAULI CASTRENSIS IN SECUNDAM DIGESTI NOVI Partem Patavinae Praelectiones, Francisci Curtii, aliorumque omnium, qui in id hactenus incubuerunt, quam doctiss. Annotationibus illustratae, & ad vetustiss. Exemplarium manu typoque excusorum fidem, recens ac denuo repurgatae, & multo, quam antehac, auctiores redditae. LUGDVNI, M. D. LII.* Z uvedených letopočtu by se mohlo zdát, že je druhá část o rok starší než část první, nemusí to však být pravda. Nelze vyloučit, že byla do konvolutu přivázána zvláštní titulní strana nesoucí mladší vnočení. Dohromady pokrývají *Digestum novum*, tedy poslední část Digest, od knihy 39 do konce. V závěru druhé části však zjevně chybí listy a komentář je tak ukončen v průběhu výkladu k fragmentu D. 49.8.1.

Třetí opakující se položkou je Paulův avignonský komentář, tedy výběr komentáře k první části *Digestum vetus* a druhé části *Digestum novum*, tentokrát z Lyonu z roku 1550 zahrnutý do nepřiznaného konvolutu vedeného pod signaturou CA I 4. Tento komentář tvoří hned první část konvolutu CA I 4(1).²⁷⁸ Bohatě zdobená titulní strana uvádí: *PAULI CASTRENSIS PRAELELECTIONES AVENIONE OLIM HABITAS in digest. vetus, ac novum*

²⁷⁶ CASTRO, Paulus de. *In Primam Digesti Novi Partem Patavinae praelectiones*. Lugduni: Petrus Fradin, 1553.

²⁷⁷ CASTRO, Paulus de. *In Secundam Digesti novi Partem Patavinae Praelectiones*. Lugduni: Petrus Fradin, 1552.

²⁷⁸ CASTRO, Paulus de. *Praelectiones avenione olim habitas in digest. vetus, ac novum*. Lugduni: Apud Sennetonios Fratres, 1550.

sanequam doctae, in quib. ita veteranum egit, vt non paucis (quae iuuenili calore ac tumultuarie in priorib. Senensib. f. & Patavi. effuderat) emendatis, absolutiss. opus reddiderit, sine quo vix priores subsistere queant. Adde, quod easdem Indice copiosiss. Summariis suis quibusque Legibus praestitutis, sic adornavimus, ut quid quaeque Lex contineat, nullo negotio assequare. LUGDUNI. Ad Salamandrae, Apud Sennetonios Fratres. M. D. L. Privilegio Regis. V úvodu je zařazen krátký výpisek z knihy benediktýnského opata Ioanna Trithemia *De scriptoribus ecclesiasticis* o Paulově životě, v závěru rejstřík k *Avenionice Praelectiones*. Ke komentáři je dále přivázán rozsáhlý rejstřík k celé lyonské edici Paulova díla CA I 4(2).²⁷⁹ *INDEX PAULI CASTRENSIS Iuris studiosis comoditati non exiguae futurus, in quo praecipuae tim res, tum sententiae non solum Repetitionum hactenus in lucem emissarum, verum etiam Praelectionum recens additarum lucido sunt ordine digestae, ac, numeris praefixis, eleganter distinctae, postque omnes editiones nuper & auctiores & castigationes redditae. Ad haec sub ducendi numeri rationem posterior pagella commonstrat. LUGDVNI. M. D. LIII.* O popularitě výpisku od Ioanna Trithemia svědčí, že je opětovně otištěn i zde. Odlišné roky vydání i grafická úprava napovídají, že komentář a rejstřík byly původně vydány zvlášť.

Praktickou funkci měla Paulova konsilia, která uděloval v průběhu života takřka po celé Itálii. Je identifikováno 28 rukopisných sbírek Paulových konsilií, 6 edicí prvotisků a 9 edicí starých tisků.²⁸⁰ Sbíрка konsilií nechybí ani na Strahově, starý tisk pochází z Frankfurtu z roku 1582 a je veden pod signaturou CF I 5.²⁸¹ Odpovídá obecnému poznatku, že Paulova konsilia byla rozdělena na tři díly, první dva v podobném rozsahu a k nim připojený výrazně kratší třetí díl, který se patrně součástí ustálené sbírky stal dodatečně a doplnil ji o neznámé právní rady, jež byly později dohledány. Svazek frankfurtské edice obsahuje v první části 474 konsilií, ve druhé 468 a ve třetí 54, v součtu tedy dosahuje počtu 966. První díl je uvozen titulní stranou s textem: *CONSILIA PAULI DE CASTRO EMINENTISSIMI ET ACUTISSIMI IURIS INTERPRETIS Volumen Primum. QVAE*

²⁷⁹ *Index Pauli Castrensis*. Lugduni: 1553.

²⁸⁰ Viz BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 291.

²⁸¹ CASTRO, Paulus de. *Consilia Pauli de Castro eminentissimi et acutissimi iuris interpretis, Volumen Primum, Volumen Secundum. Consiliorum, sive responsorum iurisperitissimi Pauli Castrensis Volumen Tertium*. Francoforti: Apud Ioan. Feyerab. Impensis Sigismundi Feyerabendt, 1582.

PLURIUM IURISCONSULTORUM ADnotationibus fuerunt iam pridem locupletata. HAC NOVISSIMA VERO EDITIONE AB INNUMERIS ERRORIBUS, QUIBUS OB TEMPORIS VETUSTATEM, OMNIA exedentem, & librorum iniuriam depravata comperiebantur, M. D. LEONARDI A LEGE Iuricon. Mantuani ad publicam Iurisperitorum utilitatem summo studio vindicata, ADDITIONIBUS EIUSDEM, NOVIS RERUM NOTABILIUM SUMMIS. ac decisivo inde repertorio faeliciter aucta. FRANCOFORTI, Apud Ioan. Feyerab. Impensis Sigismundi Feyerabendt. M. D. LXXXII. Druhý díl pak velmi podobně vlastní titulní stranou: CONSILIA PAULI DE CASTRO EMINENTISSIMI ET ACUTISSIMI IURIS INTERPRETIS Volumen Secundum... Oba díly editoval Leonardus a Lege, o něhož pocházejí také v podstatné části poznámky a shrnutí. Na závěr každého z nich je připojeno repertorium od Henrica Ferrandata a věcný rejstřík. Třetí díl se nevymyká pouze podstatně užším rozsahem, ale i tím, že jej poznámkami a shrnutími opatřil Balthasarius Quinctius Aquilensis: CONSILIORUM, SIVE RESPONSORUM IURISPERITISSIMI PAULI CASTRENSIS, Volumen Tertium. NUNC RECENS QVOD TAMDIU SUB ARCIS LATUERAT, ac in tenebris, in lucem ad communem omnium utilitatem editum, & veluti ab inferis revocatum. CUM ERUDITIS ANNOTATIONIBUS, RERUM notabilium Summis, atque Indice BALTHASARIS QUINCTII Aquilensis. I. V. D. eximii. FRANCOFORTI, Apud Ioan. Feyerab. Impensis Sigismundi Feyerabendt. M. D. LXXXII. V jeho závěru je již zařazen pouze rejstřík bez repertoria. Za nevýhodu sbírek Paulových konsilií lze považovat, že právní rady nejsou obvykle datovány, podepsány ani označeny místem vzniku. S jistotou k nim byla doplněna také konsilia jiných autorů, identifikovat je však na první pohled nelze, k těmto závěrům mohou vést teprve podrobnější rozbor textů.²⁸²

Podobně byly jednotlivé texty Paula de Castro připojeny k jiné sbírce, konkrétně ke konsiliím Raphaela Fulgosia, kterou editoval německý právník Konrad Rittershausen²⁸³ (narozen 25. září 1560 v Brunšviku, zemřel 25. května 1613 v Altdorfu u Norimberku). V době, kdy Rittershausen působil jako profesor pandektistiky na právnické fakultě Altdorfské akademie u Norimberku, publikoval do té doby podle svých slov nikdy neotištěná

²⁸² LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 825.

²⁸³ DUVE, Thomas. Rittershausen (Rittershusius), Conrad, Jurist. In: *Neue deutsche Biographie*, Band 21 Pütter – Rohlf. Berlin: Duncker und Humblot, 2003, ISBN 3-428-00290-3, str. 670–671.

konsilia Raphaela Fulgosia. Dílo obsahuje 38 konsilií, tři z nich, konsilia 35 až 37, mají pak jako původce výslovně uvedeného Paula de Castro. Před samotné právní rady je zařazen Rittershausenův dopis benátskému dóžeti Leonardu Donatovi a místnímu senátu s dedikací, delší životopis Raphaela Fulgosia od Rittershausena a kratší z pera Gregoria Rema, krátká báseň od Ioanna Conrada Rhumela, vzkaz čtenáři od tiskaře Schönfelda a obsah. Na konci svazku se pak nachází rejstřík.

Tato sbírka je na Strahově zastoupena ve třech vyhotoveních. Pod signaturami CC V 21/a a CO VI 30/d jsou zde přítomna dvě totožná vydání pocházející z bavorského Amberku v okolí Norimberku z dílny tiskaře Ioanna Schönfelda:²⁸⁴ *RAPHAELIS FULGOSII PLACENTINI CONSILIA POSTUMA: CRIMINALIA, FEUDALIA, TESTAMENTARIA, DE CONTRACTIBUS, DE GABELLIS ET DATIIS, DE RESCRIPTIS, &c. EX AUTOGRAPHO AUCTORIS, nunc primum prolata. ACCESSERUNT SUB FINEM Responsa quaedam adoptiva PAULI DE CASTRO, Quae & ipsa antehac nunquam impressa fuerunt. CUNRADUS RITTERSHUSIUS, JC. RECENSUIT. AMBERGAE Sumptibus ac Typis JOHANNIS SCHÖNFELDI 1607.* Ve všech případech je dílo v konvolutech svázáno s dalšími právními texty. Od uvedených se odlišuje třetí exemplář s formálně odchylným titulem, který pochází z Frankfurtu z roku 1613 a je veden opět v rámci konvolutu pod signaturou CB V 18/a:²⁸⁵ *RAPHAELIS FULGOSII Placentini, J. C. Monarche OPERA BULEUTICA: SIVE CONTROVERSIARUM FORENSIUM, ET QUAESTIONUM PRACTICARUM, DIVERSIS FACTORUM, ET CONSILIORUM speciebus decisarum. DECADES IV. Quibus, In Criminalium pariter & feudalium Testamentorum item, contractuum & rescriptorum controversiis occurrentes Quaestiones nervose accurate explicantur, deciduntur. Nunc primum publicae utilitati factae. Cum Indice gemino, uno Questionum, Rerum altero. M. DC. XIII. FRANCOFURTI, Typis & sumptibus IOANNIS*

²⁸⁴ CASTRO, Paulus de. Consilium Vis a inquisitione formata. Consilium Titius veniens ad mortem. Consilium Carolus quondam Johann. In: RITTERSHAUSEN, Konrad (ed.). *Raphaelis Fulgosii placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de gabellis et datiis, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro.* Ambergae: Johannes Schönfeld, 1607.

²⁸⁵ CASTRO, Paulus de. Consilium Vis a inquisitione formata. Consilium Titius veniens ad mortem. Consilium Carolus quondam Johann. In: RITTERSHAUSEN, Konrad (ed.). *Raphaelis Fulgosii Placentini J. C. Monarche Opera buleutica: sive controversiarum forensium, et quaestionum practicarum, diversis factorum, et consiliorum speciebus decisarum.* Francofurti: typis Ioannis Bringeri, 1613.

BRINGERI. Vydání nese nový název *Opera buleutica*, titulní strana zamlčuje jak Rittershausenovu editorskou práci, tak tři konsilia pocházející z pera Paula de Castro, nicméně ve srovnání se třemi uvedenými publikacemi se prakticky v ničem neliší. Obsahuje stejných 38 konsilií, tři z nich opět od Paula de Castro, rozdílný je pouze letopočet 1613 v závěru dedikačního dopisu benátskému dóžeti Leonardu Donatovi.

Na díle Paula de Castro je pozoruhodné, jakým způsobem přistupoval k textům svých právně romanistických předchůdců. Ačkoli s jejich výroky hojně pracoval a měl široký přehled o soudobé odborné literatuře, dovolil si je kriticky hodnotit a neváhal poukazovat na jejich chyby nebo omyly. Ani jeho učitel Baldus de Ubaldis nezůstal v některých případech kritiky ušetřen. Výjimečnou kvalitu Paulovy práce poznali i jeho následníci, Philippus Decius jej tituloval „*doctor veritatis*“, Jason de Mayno pak „*doctor excellentissimus*“. O významu Paulova díla svědčí i to, že bylo publikováno okamžitě po rozšíření knihtisku, a že se nejen v podobě rukopisů, ale především prvotisků a starých tisků hojně rozšířilo nejen po Itálii, ale i za její hranice.

3.3.4 Cumanus, Raphael Raymundus²⁸⁶

Raphael Raymondus Cumanus²⁸⁷ se narodil do urozené rodiny v lombardském městě Como, není však jasné kdy. Teprve z doby jeho úmrtí a porovnání s jinými daty bylo dovozeno, že se tak mělo stát nejspíše roku 1377. Při studiu na univerzitě v Pavii mezi jeho učitele patřil Christophorus Castellioneus a Raphael Fulgosius, s nímž se Raphael Cumanus sprátelil a začal také profesně spolupracovat. Licenciát z civilního práva získal roku 1396, z kanonického roku 1398 a ve stejném roce obdržel také doktorský titul. V návaznosti na ukončování studia se rovnou ujímal výuky na stejné univerzitě. Od roku 1396 se zaměřoval na justiniánské Instituce, od roku 1398 přednášel část Digest označovanou jako *Infortiatum*, následně také justiniánský Kodex. Po dobu dočasného přesunu přednášek z Pavie trávil krátkou dobu po roce 1399 v Piacenze, pravděpodobně roku 1410 se přesunul na univerzitu

²⁸⁶ Zdroje obecných informací o životě a díle: VALSECCHI, Chiara. Raimondi, Raffaele. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVI*. Querenghi – Rensi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2016, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 239–241. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 311–313.

²⁸⁷ Rafael, Raffaele Cumano, Raimondi.

v Padově, kam následoval Fulgosia, a kde strávil zbytek života. Padovu opustil až roku 1427 při útěku před morovou ranou a zamířil do Vicenzy. Nákaza jej však stejně postihla a na mor zemřel 20. října 1427. Protože o tři dny dříve sepsal závěť, jsou k dispozici relativně podrobné informace o jeho manželce Bianca de Lunate, jeho pěti dětech, ale také například o jeho investicích do obchodu s vlnou. Byl pohřben v bazilice svaté Justýny Paduánské v Padově.

Raphaelovo dílo se setkalo s kritikou ze strany římskoprávního komentátora Jasona de Mayno, který Raphaela Cumana společně s Raphaelem Fulgosiem nařkl z plagiátorství díla jejich společného učitele Christophora Castellionea. Forma a obsah díla pak odráží Raphaelovu pedagogickou činnost. Ručně psané zápisky z jeho přednášek totiž stály u zrodu tiskem šířených komentářů k *Infortiatum* a *Digestum novum*. Části komentářů byly publikovány separátně i společně, jako první vyšel v Benátkách roku 1495 komentář ke druhé části *Infortiatum*. Dohromady s Fulgosiovým komentářem k *Digestum vetus* pak tvoří ucelený soubor vykládající Digesta v plném rozsahu.

Ve Strahovské knihovně je tento soubor komentářů obou autorů téměř kompletní, a to v podobě edice z Lyonu z roku 1544, rozdělený do tří svazků.²⁸⁸ Raphaela Cumana se týkají dva z nich. Pod signaturou CJ I 13 je veden katalogem nepřiznaný konvolut obsahující dvě části komentáře k *Infortiatum*. Titulní strana první části CJ I 13(/1)²⁸⁹ uvádí: *RAPHAELIS Cumani inter Iureconsultos DOCTO. MINIME POENITENDI, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigiliae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Primam (quam Infortiatum vulgus suo arbitrio magis, ac ratione, vocitat) una cum Periochis sumatiisve, insigni ac multiplici etiam Repertorio instructae, optimo sane auspicio, nuc tande variis, cum prelectionibus, tum etiam quamplurimarum Legum, ac Paragraph. repetitionibus additionibusque adauctae in hominum manus abeunt. Lugduni, Apud Hugonem, & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLIII. Cum privilegio Regis.* Samotný text komentáře je, jako v celé Lyonské edici, členěn podle jednotlivých fragmentů, je-li

²⁸⁸ Komentář Raphaela Fulgosia k *Digestum vetus* viz Fulgosius, Raphael.

²⁸⁹ CUMANUS, Raphael. *Raphaelis Cumani inter Iureconsultos docto. minime poenitendi, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigiliae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Primam, quam Infortiatum vulgo suo arbitrio magis, ac ratione, vocitat.* Lugduni: Apud Hugonem & haeredes Aemonis à Porta, 1544.

k nim připojen rozsáhlejší výklad, je uvozen stručným shrnutím obsahu (*summarium*). Titulní strana druhé části konvolutu CJ I 13(/2)²⁹⁰ nese obdobný text: *RAPHAELIS CUMANI inter Iureconsultos DOCTO. MINIME POENITENDI, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigiliae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Secundam...* Pod signaturou CJ I 11 je pak v katalogem nepřiznaném konvolutu zastoupen Cumanův komentář k první části *Digestum novum*, svázaný společně s druhou částí komentáře Raphaela Fulgosia k *Digestum vetus*, jež je ve konvolutu zařazena na první místo. Cumanův komentář CJ I 11(/2)²⁹¹ je pak oddělen vlastní titulní stranou, má vlastní řadu číslování listů i označení tiskařských složek: *RAPHAELIS CUMANI utriusque Iur. doct. FULGENTISSIMI LONGEQVE PRAECELLENTIS, IN EIVS PANdectarum partis Primam, quae vulgi censura Digesti Novi appellatione differetur, Praelectiones, cum doctae ac luculentae, tum mirum in modum vtilis ac necessariae, argumentis insuper fulgore incredibili splendidis nitentibusque, tum denique Reoertorio perquam facili collustratae, de prelo nunc demum natae in publicum exeunt. LUGDUNI, Apud Hugonem, & HAEREDES AEMONS A PORTA. 1544, Cum privilegio Regis.* Zahrnuje úsek od 39. po 44. knihu Digest a žádný další komentář již ve svazku nenásleduje. Druhou část komentáře k *Digestum novum* edice vůbec nezahrnuje.

Vydávány byly také Raphaelovy *repetitiones*, jež se úžeji zaměřily na konkrétní téma z Digest, například *Repetitio in ff. de liberis et postumis Si filius* nebo *Repetitio in ff. Ad senatus consultum Trebellianum*. Vedle toho se Raphael věnoval také udílením právních rad, které byly shrnovány do sbírek šířených nejprve formou rukopisů a později i tiskem. Ve Strahovské knihovně je přítomen prvotisk z Brescie z roku 1490 vedený pod signaturou DP III 12,²⁹² který v první části datované 29. dubna 1490 obsahuje 190 konsilií Raphaela

²⁹⁰ CUMANUS, Raphael. *Raphaelis CUMANI inter Iureconsultos docto. minime poenitendi, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigilae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Secundam, quam Infortiatum vulgo suo arbitrio magis, ac ratione, vocitat.* Lugduni: Apud Hugonem & haeredes Aemonis à Porta, 1544.

²⁹¹ CUMANUS, Raphael. *Raphaelis CUMANI utriusque Iur. doct. fulgentissimi longeque praecellentis, in eius Pandectarum partis Primam, quae vulgi censura Digesti Novi appellatione differetur.* Lugduni: Apud Hugonem & haeredes Aemonis à Porta, 1544.

²⁹² CUMANUS, Raphael a Raphael FULGOSIUS. *Consilia.* Brescia: Jacobus Britannicus, 1490 29. IV. et 14. VIII.

Cumana, jež editoval Ioannes Dominicus Patusius, a v druhé části k nim připojuje konsilia Raphaela Fulgosia.²⁹³ Z kodikologického hlediska nabízí podrobnější informace katalog prvotisků.²⁹⁴ Ve starých tiscích na Strahově lze dohledat ještě jedno Raphaelovo konsilium, a to v prvním díle dvoudílné sbírky právních rad zaměřené na oblast trestního práva, kterou sestavil Ioannes Baptista Ziletti: *Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus*. Svazek je veden pod signaturou CCh I 15,²⁹⁵ a pochází z Frankfurtu z roku 1577. Zmiňovaná právní rada nese číslo 36. Další konsilia lze jednotlivě dohledat jako součásti různých právnických sbírek.

3.3.5 Decius, Philippus²⁹⁶

Philippus Decius²⁹⁷ se narodil roku 1454 v Miláně. Jeho otcem byl šlechtic Tristan de Decio, který Philippa vychovával na milánském dvoře. Ve sedmnácti letech Philippus uprchl před morovou ranou do Pavie za svým starším bratrem Lancelottem, který tam vyučoval římské právo. Právě vliv bratra mohl být rozhodujícím důvodem, proč začal na místní univerzitě studovat práva. Jeho učiteli byli mimo Lancelotta také Jason de Mayno

²⁹³ Pro podrobnější informace o svazku viz Fulgosius, Raphael.

²⁹⁴ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 677–678. Signatura R-004.

²⁹⁵ CUMANUS, Raphael. Consilium Inculpatus fuit. In: ZILETTI, Ioannes Baptista (ed.). *Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus*. Francoforti Ad Moenum: apud Martinum Lechlerum, 1577.

²⁹⁶ Zdroje obecných informací o životě a díle: MAZZACANE, Aldo. Decio, Filippo. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXXIII*. D'Asaro – De foresta. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1987, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 554–560. LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 874–881. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, *op. cit.*, str. 361–363. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 372–396. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 190–193. GILMORE, Myron Piper. *Humanists and Jurists. Six Studies in the Renaissance*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1963, str. 61–86.

²⁹⁷ Filippo Decio, Dexio, di Tristano.

a Iacobus Puteus. Spolu s bratrem se v listopadu 1473, tedy ve třetím ročníku, přesunul na univerzitu v Pise, kde pokračoval ve studiu. Roku 1474 začal s výukou sám, k čemuž ho na univerzitě doporučil jeho bratr, o rok později se stal doktorem obojího práva a následujícího roku získal – teprve ve 22 letech – místo profesora. Nejprve vyučoval justiniánské Institute, následně toto zaměření rozšířil. Roku 1483 ovšem římské právo opustil a soustředil se na právo kanonické, nejspíše z důvodu sporů se svými dosavadními kolegy, kteří jeho výjimečné schopnosti a všeobecnou popularitu považovali za ohrožení. Neshody měl především s Franciscem de Accoltis, se svým bývalým učitelem Jasonem de Mayno a po dočasném přesunu univerzity do Pistoie s Batholomeem Socinem. Působení v Pise přerušil mezi lety 1484 a 1487, kdy vyučoval nejprve kanonické a poté římské právo v Sieně. Během tohoto období byl také jmenován auditorem Římské roty a na pozvání papeže Inocence VIII. pobýval roku 1485 krátce v Římě. Nerozhodl se však pro vstup do duchovenského stavu ani církevní kariéru, Řím obratem opustil a vrátil se na univerzitu. Tam ale nebyl příliš spokojený, čemuž mohlo vedle konfliktů s kolegy a nespokojenosti s údajně nedostatečně vysokou mzdou a nevhodnými termíny přednášek přispět i nucené stěhování univerzity do Prata a Florencie. Z Pisy se Philippus přesunul roku 1502 na univerzitu v Padově, kde působil jako kanonista ve službách Benátčanů. Francouzskému králi Ludvíku XII. se pak roku 1505 podařilo Philippa přes odpor Benátské republiky, která ho nechtěla propustit ze svých služeb, získat jako posilu pro univerzitu v Pavii, kde měl na starosti katedru kanonického práva.

Zdá se, že Philippus byl spíše proti své vůli vtažen do dobových mocenských sporů mezi papežem a francouzským králem. Dával si záležet na tom, aby církevní představitelé ujistil o tom, že není v rozporu s jejím učením. Nicméně, na příkaz Ludvíka XII. se musel zúčastnit koncilu v Pise roku 1511 svolaného s cílem svrhnout papeže Julia II. a vypracovat právní posudek, jež tento záměr odůvodňoval. V tomto konsiliu propracovanou argumentací a řadou odkazů na jiné zdroje obhajoval možnost obvinít papeže ze závažných zločinů a soudit jej na koncilu proti jeho vůli. Toto konsilium bylo později vydáváno tiskem a dochovalo se dodnes, byť některá jeho vydání procházela cenzurou, protože je tento závěr dodnes herezí a kanonickoprávním trestným činem. Koncil však úspěšný nebyl, Philippus byl stížen exkomunikací, následné boje s Cambraiskou ligou vedly k vytlačení Francouzů za Alpy a ztrátě Milána. S nimi musel prchnout také Philippus, který tak přišel o svůj dům

v Pavii včetně knihovny a cenné sbírky rukopisů. Nejprve dostal místo jako parlamentní rada v Grenoblu a následně profesor ve Valence. Spolupracoval také dál s částí osazenstva bývalého koncilu v Pise a prostřednictvím vydávání respons rozpracovával argumentaci přednesenou v konsiliu namířenou proti zastáncům papežství. Papeže Julia II. ovšem po smrti roku 1513 na Svatém Stolci nahradil Philippův žák Lev X., což vedlo ke zlepšení situace, zrušení církevních trestů a umožnění jeho návratu zpět na italskou půdu a zapojení do výuky v Pise roku 1516. Také původní prohra Francouzů se ukázala jen jako dočasná a po znovuzískání Milána Philippus krátce využil jejich nabídky pro profesorské místo v Pavii. Poté se ale přeci jen vrátil do Pisy, kde působil nejspíše do roku 1527, a odolal dalším pozvánkám jak ze strany francouzského krále, tak papeže. Od roku 1528 vyučoval v Sieně a tam také zemřel. Pravděpodobně se tak stalo roku 1536, byť existují hypotézy posouvající jeho smrt o rok dříve nebo později. Byl pohřben na pisánském hřbitově Camposanto Monumentale u Piazza dei Miracoli.

Philippus byl jedním z posledních právníků, jež lze zařadit do školy italských komentátorů. Neproslavil se ani tak právníckými texty, které nevynikají nad průměrnou tvorbou své doby ani nepřinášejí nové myšlenky, ale především již během svého života svou výjimečnou osobností. K napjatým vztahům se svými kolegy vedla především jeho všeobecná popularita a výjimečné schopnosti. Již během studia v Pise vedl první odbornou disputaci, kterou zaujal pozornost, a svůj talent především s vedením disputací ukazoval celý život. Je příkladem rostoucí prestiže profesorů římského práva v 15. století, která byla přirozeným důsledkem zvyšujícího se zájmu o studium práva, jež otevíralo dveře k práci v právnických profesích, ale vlastně také k jakékoli významné kariéře ve světě i v církvi. V obecné rovině šlo o společensky uznávané povolání, jež vyučujícím umožnilo formovat způsob myšlení právníkého stavu a navázat známosti s budoucími vlivnými osobnostmi, které pak mohly být svým oblíbeným učitelům nakloněny. Nástup Philippova žáka Lva X. na Svatý Stolec pro něj znamenal rozhodující zlom vedoucí ke sněti církevních trestů a snížení napětí s církevními představenými. Philippus navíc patřil mezi několik profesorů římského práva, z nichž se staly doslova celebrity budící široký ohlas. O jeho služby mezi sebou soutěžily univerzity, a dokonce i státní představitelé jako francouzský král a Benátská republika ve snaze získat jej právě pro svou školu a tím posílit i její prestiž a přilákat studenty. Ludvík XII. byl ochotný riskovat diplomatické vztahy s Benátkami jen kvůli tomu,

aby mohl Phillipa zaměstnat na univerzitě v Pavii. To mělo vliv na jeho mzdu, která napříč univerzitami neustále rostla a neměla srovnání s jeho kolegy. Těšil se i nejrůznějším výsadám, které mu umožňovaly vybírat si vyučovaná témata i časy přednášek.

Není překvapením, že byl vzhledem ke svému odbornému zaměření autorem kanonickoprávních komentářů, vedle toho byly však publikovány i jeho právně romanistické spisy. Z nich je podstatná část na Strahově zastoupena, a to i ve více exemplářích. Jako patrně nejrozšířenější spis vystupuje z řady jeho děl *lectura* k poslednímu titulu *Digest De regulis iuris*. Práce na ní zahájil ve Valence v době nuceného odchodu z italské půdy, je vlastně tvořena jeho přednáškami v tomto městě v zimě roku 1515, dokončil ji během pobytu v Pavii a Pise. Poprvé byla vydána v Lyonu roku 1521 a o její tehdejší popularitě svědčí, že byla mezi lety 1521 a 1608 publikována v celkem 33 edicích. To zákonitě našlo odraz ve fondu Strahovské knihovny, kde je zachována čtyřikrát. Nejstarší výtisk na Strahově pochází z Benátek z roku 1526, je veden pod signaturou CA I 23/a²⁹⁸ a je součástí konvolutu se třemi dalšími Philippovými spisy. Titulní strana uvádí: *Philippi Decii MEDIOLANENSIS. I. U. Clarissi. Lectura super titulo de regulis iuris ff. edita in florentissima universitate Valentie. bis etiam additis nonnullarum. II. eiusdem tituli interpretationibus. quas deo opti. mari. auctore in patriam felicissime restitutus. dum se ad maiorem lecturam prepararet accurate edidit. cum appostillis. ac etiam Repertotio. d. Hieronymi Chuchalon Hispani additis: locis suis opportune pro coi studentium utilitate insertis. MDXXVI*“ Incipit potvrzuje, že jde o komentář doplněný poznámkami (*appostillis*) španělského právníka Hieronyma Chuchalona, který vytvořil také repertorium zařazené za konec spisu. Nadpis repertoria samotného výstižně charakterizuje jeho obsah – jde o přehled principů a otázek vyplývajících z Philippova komentáře s označením příslušných čísel stran. Explicit komentáře pak upřesňuje, že edici publikoval Philippus Pincius Mantuanus 20. dubna 1526, a opětovně potvrzuje zapojení Hieronyma Chuchalona.

²⁹⁸ DECIUS, Philippus. *Philippi Decii Mediolanensis. I. V. Clarissi. Lectura super titulo de regulis iuris ff. edita in florentissima universitate Valentie. bis etiam additis nonnullarum. II. eiusdem tituli interpretationibus. quas deo opti. mari. auctore in patriam felicissime restitutus. dum se ad maiorem lecturam prepararet accurate edidit. cum appostillis. ac etiam Repertotio. d. Hieronymi Chuchalon Hispani additis: locis suis opportune pro coi studentium utilitate insertis.* Venetiis: Philippus Pincius, 1526.

Druhý strahovský výtisk pod signaturou CM I 30²⁹⁹ pochází z Lyonu z roku 1535: *Philippus Decius De regu. iuris. Excellentissimi ac celeberrimi Iuris Utriusque monarche: et regii senatoris dignissimi dni Philippi Decii Mediolan. scripta sive Lectura super titulo: De regulis iuris. ff. cum interpretationibus nonnullarum legum eiusdem tituli: necnon Apostillis ac etiam Repertorio dni Hieronymi Chuchalo hispani: nuper additis. Adiecte sunt nuper adnotationes non paucae: quibus vocula hec Additio (quo facili be posteriores additiones a priorib discerni possunt) pposita est. 1535. Uenundantur Ligd. in vico Mercuriali per Jacobum Giuncti.* Opět je doplněn poznámkami španělského právníka a jeho repertoriem, jež je tentokrát otištěno před samotným komentářem.

Třetí výtisk je pak výrazněji mladší, pochází z Kolína nad Rýnem z roku 1570 a je tvoří součást konvolutu pod signaturou CF IV 43/a:³⁰⁰ *DN. PHILIPPUS DECIUS IN TIT. FF. DE REGULIS IURIS, Cum additionibus D. HIERONYMI CUCHALON Hispani, unaque recens analyticis adnotationibus D. GABRIELIS SARAYNAE Iuriscon. Veronensis, in communem cuiuslibet Causidici Iurisque studiosi utilitatem. His accessit postrema editione Index, multo quam antea, locupletior. COLONIAE AGRIPPINAE Apud Ioannem Brickmannum & Theodorum Baumium, An. M. D L XX.* Na rozdíl předchozích výtisků zde Philippův komentář poznámkami nedoplnil pouze Chuchalon, ale také italský právník Gabriel Sarayna z Verony a na titulní straně zamlčený, ale v incipit uvedený, francouzský právní humanista Carolus Molinaeus (Charles Dumoulin). Rozsah poznámek se tak na první pohled výrazně rozšířil. Před komentářem je zařazen přehled právních principů a otázek s čísly stran, tentokrát pod označením index. Titulní strana láká na jeho velký rozsah a rozšíření oproti starším vydáním.

²⁹⁹ DECIUS, Philippus. *Philippus Decius De regu. iuris. Excellentissimi ac celeberrimi Iuris Utriusque monarche: et regii senatoris dignissimi dni Philippi Decii Mediolan. scripta sive Lectura super titulo: De regulis iuris. ff. cum interpretationibus nonnullarum legum eiusdem tituli: necnon Apostillis ac etiam Repertorio dni Hieronymi Chuchalo hispani: nuper additis. Adiecte sunt nuper adnotationes non paucae: quibus vocula hec Additio (quo facili be posteriores additiones a priorib discerni possunt) pposita est.* Lugduni: per Jacobum Giuncti et Benedictum Bonnyn, 1535.

³⁰⁰ DECIUS, Philippus. *Dn. Philippus Decius in tit. ff. De regulis iuris, Cum additionibus D. Hieronymi Cuchalon Hispani, unaque recens analyticis adnotationibus D. Gabrielis Saranyae Iuriscon. Veronensis, in communem cuiuslibet Causidici Iurisque studiosi utilitatem. His accessit postrema editione Index, multo quam antea, locupletior.* Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Birckmannum et Theodorum Baumium, 1570.

Poslední čtvrtý výtisk z roku 1584 vedený pod signaturou BM VII 20/b³⁰¹ je pak jen obsahově totožnou a novější verzí zmíněného vydání z roku 1570. Odlišuje jej rok vydání a označení vydavatele, kterým byl již jen Theodor Baumius s dodatkem *sub signo Arboris*. Katalog knihovny pak nejen v tomto případě ilustruje terminologickou nejednotnost označení Philippova spisu. Zatímco vydání z Benátek obsahuje na titulní straně výraz *lectura* a lyonské vydání vedle něj používá i výraz *scripta*, frankfurtské vydání na titulní straně žádné konkrétní označení neuvádí i omezuje se na informaci o předmětu (titul *De regulis iuris*) a autorovi (Philippus Decius). Strahovští knihovníci si tedy museli pomoci sami, při katalogizaci dvou vydání z Frankfurtu však nepostupovali jednotně. V případě edice z roku 1570 opsali text z titulní strany, v případě vydání z roku 1584 naopak k označení spisu doplnili výraz *enarratio*, tedy v překladu vyprávění.

Philippus nekomentoval pouze poslední titul Digest, ale také řadu jejich dalších ustanovení a konstitucí zahrnutých do justiniánského Kodexu. Výsledkem této práce je text označovaný jako komentář k první a druhé části *Digestum vetus* a k první a druhé části Kodexu. Název však může působit zavádějícím dojmem, protože nešlo – jak je obvyklé – o komentář zahrnující celou první část Digest a celý Kodex, ale jen jejich menšinu, sedm titulů Digest a 27 titulů Kodexu. Philippus si selektivně vybíral pasáže kodifikace, k nimž komentář chtěl připojit, jeho jednotlivé části se pak ještě liší nerovnoměrnou mírou detailnosti a délkou výkladu. První vydání pochází z Benátek z roku 1523, ve Strahovské knihovně je zastoupena edice vydaná nedlouho poté, sice roku 1530 na stejném místě. Je součástí konvoluty a vedena pod signaturou CA I 23/c.³⁰² *Philip. Decii MEDIOLAN. Acutissimi ingenii viri: et iure optio ante oesetatis sue Iuriscosultos excellentissimi. Cosiliarii que regii Illustrissimi in prima ac secunda. ff. vet: Necno in. i. et. ii. codicis Cometaria amplissima et admiranda. Novissime a Sebastiano arrigo Pistoriese. I. U.*

³⁰¹ DECIUS, Philippus. *Dn. Philippus Decius in tit. ff. De regulis iuris, Cum additionibus D. Hieronymi Cuchalon Hispani, unaque recens analyticis adnotationibus D. Gabrielis Saranyae Iuriscon. Veronensis, in communem cuiuslibet Causidici Iurisque studiosi utilitatem. His accessit postrema editione Index, multo quam antea, locupletior.* Coloniae Agrippinae: Apud Theodorum Baumium sub signo Arboris, 1584.

³⁰² DECIUS, Philippus. *Philip. Decii Mediolan. Acutissimi ingenii viri: et iure optio ante oesetatis sue Iuriscosultos excellentissimi. Cosiliarii que regii Illustrissimi in prima ac secunda. ff. vet: Necno in. i. et. ii. codicis Cometaria amplissima et admiranda. Novissime a Sebastiano arrigo Pistoriese. I. U. interpre (pprio auctore presente.) suma cum diligentia recognita.* Venetiis: Aurelius Pincius, 1530.

interpte (pprio auctore presente.) suma cum diligentia recognita: pprio cadori restituta: necno quampluribus lecturis aucta: q in aliis impssionibus antea ubique loco factis minime repiunt. ADDITIONES NOVISSIME (...) MDXXX. Titulní strana objasňuje, že komentář editoval italský právník Sebastianus Arrigus Pistoriensis. Vydal jej Aurelius Pincius v červenci 1530, jak upřesňuje explicit. Je vhodné zmínit, že před komentář je v konvolutu pod signaturou CA I 23/b zařazeno repertorium k němu pocházející ze stejného roku, jehož autorem je Lucas Panetius.

Po tomto souhrnném komentáři v tomto konvolutu následuje ještě samostatná *lectura* k titulu Digest D. 12.1 *De rebus creditis si certum petetur et de condictione* (O svěřených věcech, pokud se požaduje určitá věc, a o kondicích) pod signaturou CA I 23/d.³⁰³ Pochází z Benátek z roku 1537. Nelze jednoduše určit, v jakém rozsahu jde o totožný text s komentářem ke stejnému ustanovení, jež je přirozeně zahrnuto i ve výše zmíněném komentáři. Ze vzájemného porovnání vyplývá, že čísti textu shodné jsou, nejde však o totožné znění v plném rozsahu. Titulní strana umístila vznik díla k závěru Philippova života v Sieně: *Philippi Decii MEDIOLANEN. Novissima et ultima lectura: quam ipse diligenter Instando Senis tertia vice relegit: ut a mortibus quorundam moderno suas primas lecturas ofenderet. Cautum est ne ab aliis per decennium Imprimatur: nec alibi impressa teneatur: ut in privilegiis Illustriss. Ciibsilii Rogator p. MDXXXVII.* Ve vztahu k exegezi justiniánské kodifikace je vhodné ještě zmínit, že Philippus poznámkami opatřil komentář Balda de Ubaldis ke Kodexu.

Opomenuta nezůstala ani Philippova konsilia. Vydávána byla postupně a formou rukopisů se zachovala v mnoha italských knihovnách. Poprvé vyšla jejich část tiskem patrně v Benátkách roku 1508, následovaly další edice, jež přidávaly nová, do té doby nepublikovaná, konsilia. Pod signaturou CE I 15³⁰⁴ je na Strahově vedena jejich rozsáhlá

³⁰³ DECIUS, Philippus. *Philippi Decii Mediolanen. Novissima et ultima lectura: quam ipse diligenter Instando Senis tertia vice relegit: ut a mortibus quorundam moderno suas primas lecturas ofenderet.* Venetiis: Baptista de Tortis, 1537.

³⁰⁴ DECIUS, Philippus. *Consiliorum sive Responsorum praestantissimi Iurisconsulti Philippi Decii Mediolanensis, Tomus Primus. Nunc summo studio recognitus, et expurgatus. Adnotationibus multis, quae antea pium Lectorem, ac vere Christianum offendeabant, sublatis, opera Nicolai Antonii Gravatii.* Venetiis: Pro Societate ad signum Aquilae, 1581.

sbírka pocházející z Benátek z roku 1581: *CONSILIORUM SIVE Responsorum praestantissimi Iurisconsulti PHILIPPI DECII MEDIOLANENSIS, Tomus Primus. Nunc summo studio recognitus, & expurgatus. Adnotationibus multis, quae antea pium Lectorem, ac vere Christianum offendebant, sublatis, opera NICOLAI ANTONII GRAVATII. Novissime vero hac editione, aliis quam plurimis adnotationibus additis, quae in prima editione derelicta fuere. Cum Summariis, ac suo copiosissimo Repertorio, numeris distincto, ita ut lector non possit ambiguitate aliqua alicubi implicari. VENETIIS MDLXXXI.* Poznámkami je doplnil Nicolaus Antonius Gravatius, symbol *Societatis ad signum Aquilae* na titulní straně prozrazuje i bez explicitního označení vydavatele svazku, což doplňuje chybějící údaj v katalogu. V závěru je zařazen seznam konsilií a pak rozsáhlý rejstřík odkazující na jednotlivá konsilia. Titulní strana prozrazuje, že se jedná toliko o první díl konsilií, a přestože jich obsahuje 520, nejde o celou sbírku. Také seznam a rejstřík prostřednictvím odkazů na druhý díl a čísel stran s vyšší hodnotou potvrzují, že má existovat i druhý díl sbírky, na Strahově bohužel není k dohledání. Bývá uváděno, že do současnosti se mělo dochovat řádově 700 Philippových konsilií. Samostatně je pak v knihovně dostupné ještě Philippovo konsilium číslo 101 *De reprobatione instrumenti et quales debeant esse testes, et qualiter debeant deponere ad hoc ut instrumentum tanquam falsum reprobetur.* Je zařazeno před *Summa artis notarie* právníka Rolandinus Rodulphi de Passageriis pod signaturou CD V 39.³⁰⁵

³⁰⁵ DECIUS, Philippus. Consilium CI De reprobatione instrumenti et quales debeant esse testes, et qualiter debeant deponere ad hoc ut instrumentum tanquam falsum reprobetur. In: BOATERIIS, Petrus de. *Summa domini Rolandini, cum brevi expositione, per Do. Petrum de Boateriis Bonon, edita.* Spiraе Nemetum: Bernardus Albinus, 1590.

3.3.6 Fulgosius, Raphael³⁰⁶

Raphael Fulgosius³⁰⁷ pocházel ze severoitalské Piacenzy, kde se narodil roku 1367. V Boloni byl studentem Bartholomea de Salyceto, v Pavii pak Christophora Castellionea. Tam také roku 1387 licenciátem studium civilního práva dokončil a o rok později jej začal vyučovat. Vedle toho složil roku 1389 zkoušku z práva kanonického a roku 1390 byl promován doktorem. Doktorský titul jeho pozici na univerzitě zlepšil, nově mu bylo svěřeno zkoušení studentů a jeho mzda významně narostla. Své působení v Pavii krátce přerušil pobytem v rodné Piacenze mezi lety 1399 a 1401. Roku 1407 nejprve odmítl nabídku benátského senátu, aby začal vyučovat na univerzitě v Padově, a místo toho se přesunul z Pavie do Sieny. Nicméně, o rok později přeci jen do Padovy odešel, a to společně se svým přítelem Raphaellem Cumanem, kterého předtím na univerzitě sám zkoušel, a s nímž také vedl řadu přednášek. Je doloženo, že v Pavii Raphael přednášel o justiniánském Kodexu a Digestech, v Padově se podle záznamů věnoval jen Kodexu. Ačkoli se po něm nezachovaly žádné kanonickoprávní spisy, měl v Padově vedle civilního práva přednášet i právo církevní. Znalost kanonického práva dokládá i jeho účast na Kostnickém koncilu na přelomu let 1414 a 1415, kde hájil vzdoropapeže Jana XXIII. proti obviněnému ze simonie. Působení v Padově pak Raphael přerušil ještě mezi lety 1420 a 1422, kdy prchl před morovou ranou, mor jej však bohužel dostihl později a v jeho důsledku zemřel 12. září 1427, podobně jako výše zmíněný Raphael Cumanus. Byl pohřben v bazilice svatého Antonína v Padově. Objevují se pochybnosti o Raphaelových prvních dvou manželkách, pravděpodobně jimi byly Mabilina Fontana a Giovanna Nicelli. Třetí manželka Giovanna Beccaria Raphaela přežila a zemřela roku 1439. Mezi jeho žáky patřili například Angelus Aretinus de Gambilionibus a Ioannes de Imola.

³⁰⁶ Zdroje obecných informací o životě a díle: BUKOWSKA GORGONI, Cristina. Fulgoso, Raffaele. In: *Dizionario biografico degli Italiani* L. Francesco I Sforza – Gabbi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1998, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 699–702. LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 802–807. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 270–276. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 306–311.

³⁰⁷ Rafael, Raffaele Fulgoso, Forgosio, de Fulgosiis, Placentinus, de Piacenza.

Raphaelovo dílo není příliš rozsáhlé, může jít ovšem o důsledek toho, že se některé jeho spisy do současnosti nedochovaly. Oproti jiným autorům bylo šířeno v menší míře a teprve s rozvojem knihtisku. To vůbec neznamená, že by upadlo v zapomnění, což dokazuje i ostrá kritika římskoprávního komentátora Jasona de Mayno, který Raphaela společně s Raphaelem Cumanem obvinil z plagiátorství. Oba autoři měli údajně opisovat od svého společného učitele Christophora Castellionea. Savigny dále referoval o Raphaelovu formalistickém přístupu k řádné glose, jejímuž znění měl být ochoten dávat přednost před samotnou justiniánskou kodifikací. Trval na tom, že soudy musí ve své rozhodovací praxi vycházet z autority glosy, od níž se nelze odchýlit.

V první řadě lze zmínit komentář k prvním devíti knihám justiniánského Kodexu, který byl poprvé otištěn v Lyonu roku 1547. Je pro něj charakteristické, že se nevěnuje všem císařským konstitucím stejnou měrou, ale místo toho si libovolně vybírá některé z nich a řadu jiných pomíjí. Vnitřně se dělí na dvě části, první pokrývá knihu první až pátou, druhá pak knihu šestou až devátou. Dílo je na Strahově zastoupeno právě v této nejstarší edici v katalogem nerozlišeném konvolutu pod signaturou CJ I 12. Svazek je uvozen rozsáhlým věcným rejstříkem CJ I 12(/1)³⁰⁸ s vlastní titulní stranou: *Raphaëlis Fulgosii PLACENTINI, EXIMII CLARIQUE IN PRIMIS IURISCONSULTI, COMMENTARIORUM in D. Iustiniani Codicem Index locupletissimus, res vocesque insigniores, quae utroque Tomo sparsim continentur, veluti digito indicans. LUGDUNI, Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLVII. Cum privilegio.* Teprve poté je přivázána první část komentáře CJ I 12(/2)³⁰⁹ s vlastní titulní stranou, na niž je ručně dopsáno písmeno *b* označující, že se jedná o druhou položku v rámci konvolutu. Titul komentáře potvrzuje, že jde o první vydání díla: *Raphaëlis Fulgosii PLACENTINI, ACUTISSIMI, PRIMIQUE NOMINIS IURISCONSULTI, IN D. IUSTINIANI Codicem Commentariorum Tomus primus, hactenus nunquam editus, & nunc primum ex diligenti multorum exemplarius colatione quàm fidelissime excusus, succinctisque insuper Argumentis Indiceque locupletissimo illustratus.*

³⁰⁸ *Raphaelis Fulgosii Placentini, eximii clarique in primis iurisconsulti, commentariorum in D. Iustiniani Codicem Index locupletissimus.* Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1547.

³⁰⁹ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, acutissimi, primique nominis iurisconsulti, in D. Iustiniani Codicem Commentariorum Tomus primus.* Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1547.

LUGDUNI, Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLVII. Cum privilegio. Po titulní straně následují dva úvodní dopisy a přehled rubrik první části Kodexu. Samotný text komentáře je členěn podle jednotlivých konstitucí, je-li k nim připojen rozsáhlejší výklad, je uvozen stručným shrnutím obsahu (*summarium*). Titulní strana druhé části komentáře CJ I 12(3)³¹⁰ je pak obdobná, byť se text mírně liší: *Raphaëlis Fulgosii PLACENTINI, IURISCONSULTORUM OMNIUM PRAESTANTISSIMI ACUTISSIMIQUE, IN D. Iustiniani Codicem Commentariorum Tomus secundus, hactenus nunquam editus...* Úvodní dopisy již podruhé zařazeny nejsou, a tak následuje samotný komentář se stejnou strukturou jako v první části prokládající *summaria* s vlastním výkladem. Katalog knihovny je v případě tohoto konvolutu zavádějící, protože je s číslem 12 v signatuře zařazen mezi komentář Raphaelů Fulgosia a Cumana k Digestům pod čísla 10, 11 a 13, ačkoli se liší rok jejich vydání. Patrně z toho důvodu jsou všechny čtyři svazky v katalogu shodně uvozeny jako *Repertoria Raphaelis Fulgosii et Raphaelis Cumani*, což budí mylný dojem o spoluautorství komentáře ke Kodexu a o tom, že patří všechny do stejné edice.

Odras Raphaelova pedagogického působení představuje jeho komentář k *Digestum vetus*, který jistě zčásti navazuje na jeho přednášky, není však jejich doslovným přepisem. Nejde o žádné komplexní dílo, které by vyčerpávajícím způsobem shrnovalo obsah této části *Corpus iuris civilis*. Naopak, Raphael si docela svévolně vybíral tituly, jimž chtěl věnovat pozornost, a jiné zase vynechal. Text komentáře je proměnlivý kvalitou, ale především detailností výkladu. Některé tituly jsou komentovány velmi zevrubně, některé jen telegraficky shrnuty. Tiskem bylo dílo publikováno rozdělené na dvě části, druhý díl vyšel v Brescii roku 1499, v Lyonu byl roku 1544 prvně publikován jednak první díl a dále společný výtisk obsahující oba díly. Na Strahově se komentář nachází ve dvou Lyonských exemplářích. Předně, pod signaturou CN I 6 je zde přítomen katalogem nepřiznaný konvolut obsahující společně oba díly. Každý díl a zároveň původní svazek má vlastní titulní stranu, řadu číslování i označení tiskařských značek. Na titulní straně prvního dílu CN I 6(1)³¹¹

³¹⁰ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, iurisconsultorum omnium praestantissimi acutissimique, in D. Iustiniani Codicem Commentariorum Tomus secundus*. Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1547.

³¹¹ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel*

stojí: *RAPHAELIS FULGOSII PLACENTINI, IURECONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus primus: cui accesserunt & Legum praelectiones non paucae, earumque Repetitiones vt variae, ita doctae. Quae omnia & argumentis, & syllabo Indiceque sanequam foelici (quod hactenus contigit nusquam) collocupletata, nunc recens ac primum in lucem prodeunt. Lugduni, Apud Hugonem, & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLIIII. Cum Privilegio Regis.* Druhý díl CNI 6(2)³¹² je uvozen obdobně: *RAPHAELIS FULGOSII PLACENTINI, IURECONSULTORUM FACILE PRINCIPIS, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus secundus: cui accesserunt & Legum praelectiones non paucae, earumque Repetitiones vt variae, ita doctae. Quae omnia & argumentis, & syllabo Indiceque sanequam foelici (quod hactenus contigit nusquam) collocupletata, nunc recens ac primum in lucem prodeunt. Lugduni, Apud Hugonem, & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLIIII. Cum Privilegio Regis.* Je nutno přiznat, že titulní strany obou částí komentáře působí zavádějícím dojmem, když vůbec nejmenují *Digestum vetus* a shodně odkazují na první část Digest, jako kdyby po prvních dvou dílech komentáře k první části měla následovat ještě část druhá. Tyto neobratnosti ve vyjádření ale na pravou míru uvádějí incipit a explicit, které již objasňují, že ve svazku je zahrnut nejprve komentář k první části *Digestum vetus* a následně komentář ke druhé části téhož.

Oba díly komentáře jsou pak ve Strahovské knihovně zastoupeny ještě jednou, tentokrát však rozdělené do dvou svazků. Katalogem nerozlišený konvolut vedený pod signaturou CJ I 10 ve svém úvodu obsahuje jako první část CJ I 10(1)³¹³ dva podobné

ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus primus. Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1544.

³¹² FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus secundus.* Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1544.

³¹³ *Repertoria eximiae eruditionis u. i. doctorum longe excelentissimorum, atque adeo Civilis facultatis Coryphaeorum Raphaelis Fulgosii nempe atque Cuamani, in singulas, tum Legum, tum Paragraphorum, universi Pandectar. corporis sententias.* Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1544.

rejstříky ke komentáři Raphaela Fulgosia k oběma částem *Digestum vetus* a ke komentáři Raphaela Cumana k oběma částem *Infortiatum* a první části *Digestum novum*.³¹⁴ Rejstříková část konvolutu má vlastní titulní stranu, která na rozdíl od incipit obou částí rejstříku nepoužívá výraz *index*, ale *repertorium*: *REPERTORIA EXIMIAE ERUDITIONIS U. I. DOCTORUM LONGE EXCELLENTISSIMORUM, atque adeo Civilis facultatis Coryphaeorum Raphaelis Fulgosii nempe atque Cuamani, in singulas, tum Legum, tum Paragraphorum, universi Pandectar. corporis sententias, resque maxime notari obseruarique promerentes, cum luculente, tum etiam foeliciter & absolute complectentia, in discentium iudicantiumque commoditatem, haud prouam miro candore concinnata, nunc primum e prelo abeunt. Lugduni, Apud Hugonem, & haeredes Aemonis a Porta. M. D. XLIII. Cum Privilegio Regis*. Poté s vlastní titulní stranou následuje přivázaný komentář Raphaela Fulgosia k první části *Digestum vetus* CJ I 10(2),³¹⁵ zcela shodný jako v případě položky CN I 6(1), o níž byla řeč výše. Komentář ke druhé části *Digestum vetus*, opět shodný s položkou CN I 6(2), je pak otištěn v rámci katalogem nerozlišeného konvolutu CJ I 11, a to jako první část CJ I 11(1),³¹⁶ kde je za něj připojen komentář Raphaela Cumana k první části *Digestum novum*. Spojení komentářů obou autorů v jednom svazku přitom není náhodné. Raphaelův komentář k *Digestum vetus* totiž tvoří společně s Cumanovými komentáři k *Infortiatum* a *Digestum novum* jeden celek pokrývající Digesta v plném rozsahu.

Vedle komentářů je Raphael autorem množství konsilií, jež zahrnují rozmanitá právní odvětví a nezasahují tematicky samotné římské právo. Část prvních rad vypracoval společně se Raphaelem Cumanem, obvykle pak byla i jejich samostatně napsaná konsilia tištěna ve společných vydáních. Takové společné vydání na Strahově reprezentuje prvotisk

³¹⁴ Svazky CJ I 11 a CJ I 13 viz Raphael Cumanus.

³¹⁵ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus primus*. Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1544.

³¹⁶ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus secundus*. Lugduni: Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta, 1544.

z Brescie z roku 1490³¹⁷ vedený pod signaturou DP III 12,³¹⁸ který je zároveň chronologicky první publikací Raphaelova díla. Po úvodu, který obsahuje přehled konsilií obou autorů, se svazek dělí na dvě relativně samostatné části, jež jsou dokonce rozdílně datovány. Nejprve nabízí 190 konsilií Raphaela Cumana, jež editoval Ioannes Dominicus Patusius, a která jsou označena datem 29. dubna 1490. Incipit je zčásti společný pro celý svazek: *Consilia excellentissimorum virorum utriusque Rafaelisque Cumani et Fulgosi Et primo domini Rafaelis cumani doctoris famosissimi*. Explicit pak zní: *Expliciunt elegantissima consilia domini Rafaelis de raymundis de cumis iuris utriusque doctoris eximii: Diligentissime correcta per eximium vtriusque iuris doctorem dnum Johannem dominicum patusium. Impressaque Brixie Jacobum britanicum civem Brixianum. Anno labente AD. cccc. lxxxx. die. xxix. Aprilis: ad honorem dei: eiusque genitricis Marie*. Druhá část pak obsahuje konsilia Raphaela Fulgosia, bez uvedení editora, a je datována 14. srpna 1490. Ačkoli je podle počtu stran významně rozsáhlejší než část věnovaná Cumanovi, je svazek v katalogu prvotisků zařazen právě pod tohoto autora. Incipit druhé části uvádí: *Incipiunt Consilia excellentissimi domini Rafaelis fulgosi de placentia iuris utriusque doctoris*. Explicit druhé části pak zní: *Ad laudem omnipotenti dei et gloriose eius genetricis Marie. Expliciunt Consilia excellentissimorum doc. dni Rafaelis d raimundis d cumis. dni Rafaelis fulgosi d placentia. Impressa Brixie p. Jacobum britanicum qui no mo maxima curque adbique: ut opa q ex eius officina pdeut valde sint impssa. sed e optime correcta. ano dni. m. cccc. xc. die. xiiii. Agusti*. Přestože publikace formálně konsilia obou autorů odděluje, lze napříč svazkem nalézt také společně udělené právní rady a konsilia, k nimž se připojili další Raphaelovi kolegové z Padovy. Z kodikologického hlediska nabízí podrobnější informace katalog prvotisků.³¹⁹

Strahovská knihovna pak obsahuje další čtyři vydání Fulgosiových konsilií. Sbíрку 38 do té doby údajně nikdy nepublikovaných konsilií editoval německý právník Konrad

³¹⁷ VALSECCHI, Chiara. Raimondi, Raffaele, *op. cit.*, str. 239–241.

³¹⁸ CUMANUS, Raphael a Raphael FULGOSIUS. *Consilia*. Brescia: Jacobus Britannicus, 1490 29. IV. et 14. VIII.

³¹⁹ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 677–678. Signatura R-004.

Rittershausen³²⁰ (narozen 25. září 1560 v Brunšviku, zemřel 25. května 1613 v Altdorfu u Norimberku) a pod čísly 35 až 37 do ní doplnil také právní rady Paula de Castro. Na úvod je zařazen Rittershausenův dopis benátskému dóžeti Leonardu Donatovi a místnímu senátu s dedikací, delší životopis Raphaela Fulgosia od Rittershausena a kratší z pera Gregoria Rema, krátká báseň od Ioanna Conrada Rhumela, vzkaz čtenáři od tiskaře Schönfelda a obsah. Na konci svazku se pak nachází rejstřík. Pod signaturami CC V 21/a a CO VI 30/d jsou zde přítomna dvě totožná vydání pocházející z bavorského Amberku v okolí Norimberku z dílny tiskaře Ioanna Schönfelda:³²¹ *RAPHAELIS FULGOSII PLACENTINI CONSILIA POSTUMA: CRIMINALIA, FEUDALIA, TESTAMENTARIA, DE CONTRACTIBUS, DE GABELLIS ET DATIIS, DE RESCRIPTIS, &c. EX AUTOGRAPHO AUCTORIS, nunc primum prolata. ACCESSERUNT SUB FINEM Responsa quaedam adoptiva PAULI DE CASTRO, Quae & ipsa antehac nunquam impressa fuerunt. CUNRADUS RITTERSHUSIUS, IC. RECENSUIT. AMBERGAE Sumptibus ac Typis JOHANNIS SCHÖNFELDI 1607.* Od těchto dvou vydání se odlišuje třetí exemplář s formálně odlišným titulem, který pochází z Frankfurtu z roku 1613 a je veden pod signaturou CB V 18/a:³²² *RAPHAELIS FULGOSII Placentini, J. C. Monarche OPERA BULEUTICA: SIVE CONTROVERSIARUM FORENSIUM, ET QUAESTIONVM PRACTICARUM, DIVERSIS FACTORUM, ET CONSILIORum speciebus decisarum. DECADES IV. Quibus, In Criminalium pariter & feudalium Testamentorum item, contractuum & rescriptorum controversiis occurrentes Quaestiones nervose accurate explicantur, deciduntur. Nunc primum publicae utilitati factae. Cum Indice gemino, uno Questionum, Rerum altero. M. DC. XIII. FRANCOFURTI, Typis & sumptibus IOANNIS BRINGERI.* Vydání nese nový název *Opera buleutica*, který patrně odkazuje udílení konsilií v rámci právní praxe, když nepříliš častý výraz *buleuta* označuje člena starořecké rady a volně i právního zástupce obecně. Titulní strana sice zamlčuje jak Rittershausenovu

³²⁰ DUVE, Thomas, *op. cit.*, str. 670–671.

³²¹ FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de gabellis et datiis, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro.* Ambergae: Johannes Schönfeld, 1607.

³²² FULGOSIUS, Raphael. *Raphaelis Fulgosii Placentini J. C. Monarche Opera buleutica: sive controversiarum forensium, et quaestionum practicarum, diversis factorum, et consiliorum speciebus decisarum.* Francofurti: typis Ioannis Bringeri, 1613.

editorskou práci, tak tři konsilia pocházející z pera Paula de Castro, nicméně ve srovnání se dvěma uvedenými publikacemi se prakticky v ničem neliší. Obsahuje stejných 38 konsilií, tři z nich opět od Paula de Castro, rozdílný je pouze letopočet 1613 v závěru dedikačního dopisu benátskému dóžeti Leonardu Donatovi.

Na Strahově lze dohledat ještě jedno Raphaelovo konsilium, a to v prvním díle dvoudílné sbírky právních rad zaměřené na oblast trestního práva, kterou sestavil Ioannes Baptista Ziletti: *Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus*. Svazek je veden pod signaturou CCh I 15,³²³ a pochází z Frankfurtu z roku 1577. Zmiňovaná právní rada nese číslo 35. Je příznačné, že bezprostředně za ní je zařazeno konsilium Raphaela Cumana.

3.3.7 Gambilionibus, Angelus Aretinus de³²⁴

Není známo, kdy přesně se Angelus Aretinus de Gambilionibus³²⁵ narodil, v návaznosti na pozdější známé události jeho života bývá tento okamžik obvykle řazen na přelom 14. a 15. století. Podle dochovaných informací pocházel z toskánského Arezza, což se odráží i v jeho jméně. Studium práv zahájil v Sieně, kde jej vyučovali Onofrio Bartolini, Paulus de Castro, Raphael Fulgosius a Ioannes de Imola, následně studoval na univerzitě ve Florencii, poté co byla roku 1413 znovu otevřena. Zde byl v akademickém roce 1414/1415

³²³ FULGOSIUS, Raphael. Consilium Casus talis Paulus Fantini. In: ZILETTI, Ioannes Baptista (ed.). *Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus*. Francoforti Ad Moenum: apud Martinum Lechlerum, 1577.

³²⁴ Zdroje obecných informací o životě a díle: MAFFEI, Domenico a Paola MAFFEI. *Angelo Gambigliani, giureconsulto aretino del quattrocento. La vita, i libri, le opere*. Roma: Fondazione Sergio Mochi Onory per la storia del diritto Italiano, 1994, str. 7–56. MAFFEI, Paola. Gambigliani, Angel. In: *Dizionario biografico degli Italiani LII*. Gambacorta–Gelasio II. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1999, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 115–118.

³²⁵ Angelus de Aretio, Angelo Gambigliani.

jako vynikající student výjimečně pověřen výukou justiniánských Institucí, nejjednodušší části *Corpus iuris civilis*, za což byl ohodnocen drobnou pracovní odměnou. Sám za svého učitele označil Raphaela Cumana, je-li tento údaj pravdivý, musel část svého studia strávit ještě v Padově. Veřejně se jako k učiteli hlásil také k Florianovi de Sancto Petro, s nímž se musel setkat v Boloni, není však jasné, v jakém období tam studoval. Doloženo nicméně je, že studium v Boloni řádně završil 6. dubna 1418, ve stejném roce získal titul rektora florentského cechu zpracovatelů vlny *Arte della Lana* a vrátil se do Florencie, kde vyučoval notářství. O čtyři roky později, 15. ledna 1422, získal doktorát.

Jsou zaznamenány zprávy o působení Angela ve veřejných funkcích. Ve druhé polovině roku 1422 a znovu v první polovině roku 1429 byl zástupcem podesty v Perugii, což mohl být jeho první kontakt se soudní praxí, jíž se později věnoval. V roce 1429 zastával funkci podesty ve městě Volterra, dále působil jako radní v Città di Castello, v Římě a Nursii a také jako zástupce římského senátora. Roku 1452 zastupoval své rodné město Arezzo při jednání s císařem Svaté říše římské Fridrichem III. Habsburským o udělení privilegia pro místní univerzitu. Od roku 1431 nejspíše do roku 1445 či 1446 se Angelus věnoval vyučování na univerzitě v Boloni. Paralelně s tím vykonával funkci soudce a publikoval některá svá díla. Na pozvání Leonella Estenského, markraběte ferrarského, se nejpozději roku 1446 přestěhoval do Ferrary. Vzestup na společenském žebříčku podpořilo manželství s Magdalénou di Girolamo Bacci ze zámožné obchodnické rodiny z Arezza, které bylo uzavřeno 31. ledna 1423, a z něhož vzešlo pět dětí. Po její smrti se Angelus 20. září 1447 oženil s Nannou di Lazzaro Tommasi, pocházející opět z Arezza, se kterou měl dalších sedm dětí. Ačkoli se Angelus v závěru života zdržoval ve Ferrare, zemřel v Boloni, pravděpodobně 23. října 1461, a byl pohřben v kostele svatého Pavla ve Ferrare. Mezi jeho žáky bývají řazeni Alexander Tartagnus, Bartholomaeus Caepolla a Paris de Puteo.

Fond Strahovské knihovny potvrzuje, že za nejrozšířenější Angelovo dílo je právem považován traktát *De maleficiis*, o trestním právu hmotném a procesním. Poprvé byl publikován v Boloni roku 1438, Angelus jej nicméně poté drobně doplňoval poznámkami. Mohlo by představovat symbolické spojení jeho akademické a ryze praktické profesní dráhy, protože nabízí imaginární trestněprávní rozsudek, který je poté podrobně rozebrán v 85 rubrikách s vysvětlujícími komentáři zaměřenými jak na právní specialisty, tak na studenty. Vydání traktátu doplnili poznámkami Augustinus de Ariminio (Agostino

Bonfranceschi), Hieronymus Cuchalon a Bernardinus Landrianus, bývala k němu připojena související díla právníků Alberta Gandina, Bonifacia Vitalini Antelmi a *questio* Ioanna Andrae. To je i případ edicí traktátu na Strahově, kde je zastoupen třikrát.

Pod signaturou JD VI 19³²⁶ se skrývá lyonský starý tisk z roku 1555: *ANGELUS ARETINUS DE MALEFICIIS, CUM Additionibus D. Augustini Ariminensis, D. Hieronymi Chuchalon, & D. Bernardini de Landriano. His accesserunt eiusdem argumenti tractatus diuersi, nempe Do. Alberti de Gandino. Do. Bonifacii de Vitalinis. Do. Pauli Grillandi, Do. Baldi de Periglis, Do. Iacobi de Arena. Omnia nunc demum ex vetustissimorum exemplarium collatione ab innumeris mendis, quibus hactenus scatebant, repurgata, summariaque illustrata. Index praeterea in omnes tractatus rerum ac verborum copiosissimus. LUGDUNI, Apud haeredes Iacobi Iuntae, M. D. LV.* Traktát je v něm doplněn poznámkami tří výše uvedených autorů, před něj je zařazena předmluva a životopis Angela Aretina, jehož autorem je Thomas Diplovatatus. V závěru se pak nachází stručný rejstřík.

Signatura CA IV 8³²⁷ označuje vydání z Kolína nad Rýnem z roku 1599, které je v podstatných rysech totožné: *TRACTATUS DE MALEFICIIS ANGELI ARETINI, CUM ADDITIONIBUS OPTIMI PRACTICI D. AUGUSTINI BONFRANCISCI ARIMINENSIS, AC D. HIERONYMI CUCHALON Hispani novissime superadditis, IN QUIBUS MULTA AD INTEGRALEM INTELLIGENTIAM materiam pertinentia, quandoque decisive, quandoque remissive adnotantur; una cum quamplurimis utilissimis & necessariis apostillis D: BERNARDINI DE LANDRIANO, nec non aliorum MODERNORUM. Hac postrema editione diligenter castigatus, & infinitis propemodum locis emendatus: Summariis non solum locupletatis, sed succinctioribus etiam factus: & Indicibus quatuor adiectis: ita ut omnia statim ob oculos exposita sint. COLONIAE AGRIPPINAE, Apud Viduam Henrici*

³²⁶ GAMBILIONIBUS, Angelus Aretinus de. *Angelus Aretinus De maleficiis, cum Additionibus D. Augustini Ariminensis, D. Hieronymi Chuchalon, & D. Bernardini de Landriano. His accesserunt eiusdem argumenti tractatus diuersi, nempe Do. Alberti de Gandino. Do. Bonifacii de Vitalinis. Do. Pauli Grillandi, Do. Baldi de Periglis, Do. Iacobi de Arena.* Lugduni: apud Haeredes Iacobi Iuntae, 1555.

³²⁷ GAMBILIONIBUS, Angelus Aretinus de. *Tractatus de maleficiis Angeli Aretini, cum additionibus optimi practici D. Augustini Bonfrancisci Ariminensis, ac D. Hieronymi Cuchaloin Hispani novissime superadditis. In quibus multa ad integram intelligentiam materiam pertinentia, quandoque decisive, quandoque remissive adnotantur; una cum quamplurimis utilissimis & necessariis apostillis D. Bernardini de Landriano.* Coloniae Agrippinae: apud Viduam Henrici Falkenburg, 1599.

Falckenburg. Anno M. D. LXXXIX. Opět jej doplňují poznámky tří autorů a je k němu přiložen životopis Angela z pera Thomase Diplovatata. Orientaci pomáhají rozsáhlé rejstříky a přehledy zařazené před samotný traktát.

Třetí, benátská edice se signaturou BL VI 3/a³²⁸ pochází z roku 1598: *ANGELI ARETINI, DE MALEFICIIS TRACTATUS, De inquirendis animadvertendisque criminibus. OPUS NEDUM UTILE, SED NECESSARIUM omnibus, maxime iis, qui ad provincias regandas constituti sunt. Cui tractatus ALBERTI de Gandino, nec non BONIFACII de Vitalinis, una cum apostilis Augustini de Arimino, & Hier. Cuchalon, veluti apendices subicimus. Cum Summariis, & Indice locupletiori quam antea, a multis erroribus expurgato, & ad studiosorum utilitatem prostinae integritati suae nunc demum restituto. Cum eiusdem Angelis vita, per Thomam Diplovatatum edita. VENETIIS, MDXCVIII. Apud Societatem Minimam.* Ačkoli to není na titulní straně zmíněno, i toto vydání obsahuje traktát doplněný vedle poznámek Augustina de Ariminio a Hieronyma Cuchalona také apostilami Bernardina Landriana.

Počátky Angelovy výuky předznamenaly jeho další stěžejní dílo, kterým byl komentář k justiniánským Institucím, vypracovávaný po dlouhou dobu během pobytu v Boloni a dokončený ve Ferrare nejspíše kolem roku 1449. Ačkoli ze zpracovávané materie vyřadil tituly týkající se žalob a námitek, protože se jim věnoval samostatně, byly později texty o těchto tématech připojovány k tištěným vydáním komentáře. Oceňován bývá pro spojení vědecké a didaktické funkce, z řady obdobných děl vystupuje tím, že nejde o pouhý soubor útržkovitých komentářů, ale o ucelené dílo. Býval proto zařazován přímo do vydání *Corpus iuris civilis* vedle textů pramenů práva.

Na Strahově se pod signaturou CA I 22³²⁹ zachoval – velmi – starý tisk z roku 1513 pocházející z Lyonu. Na titulní straně, která v té době neměla ještě ustálenou podobu

³²⁸ GAMBILIONIBUS, Angelus Aretinus de. *Angeli Aretini De maleficiis tractatus, De inquirendis animaduertendisque criminibus, opus nedum utile sed necessarium omnibus, maxime iis, qui ad provincias regandas constituti sunt. Cui tractatus Alberti de Gandino, nec non Bonifacii de Vitalinis, una cum apostilis Augustini de Arimino, & Hier. Cuchalon, veluti apendices subicimus.* Venetiis: Apud Societatem Minimam, 1598.

³²⁹ GAMBILIONIBUS, Angelus Aretinus de. *Opus preclarum viri prestatissimi. d. Angeli aretini utriusque iuris professoris clarissimi super quattuor libris institutionum: cum casibus longis egregii viri domini*

pozdějších starých tisků, je červeným písmem uveden dlouhý název díla uspořádaný do tvaru trojúhelníku stojícího na jednom vrcholu, v němž je otištěn malý křížek: *Opus preclarum viri prestatissimi. d. Angeli aretini utriusque iuris professoris clarissimi super quattuor libris institutionum: cum casibus longis egregii viri domini Francisci de aretio similiter Cesarei pontificiisque iuris docto. positus quidem in margine. ut facile discerni a studiosis possit quid cuique pfessori attribui conveniat. Cui nuper supadditus est index alphabeticus materiarum singularium p numerum designatiuus. cum novis additionibus in glo. positus noviter impressis.* Na dalším listu text uvozuje incipit: *Incipit comentum excellentissimi utriusque doctoris domini Angeli Aretini in quattuor libros institutionum. una cum casibus longis florentissimi viri domini Francisci de Aretio pontificii cesareisque iuris interpretis, qui tamen casus sepositi fuere in margine: ut facile discerni a legentibus possit que cuique doctori dicta attribui conueniat.* Následuje vlastní komentář, který je na každé straně rozdělen do dvou sloupců a obvykle po obou okrajích doplněn textem, jehož autorem je Franciscus Accoltis Aretinus. Franciscovy poznámky mají podobu *casus legis*, jejichž cílem bylo přeformulovat podstatné informace v komentáři do hypotetického praktického případu. Účelem *casus* bylo podat přesné ohraničení případu, na nějž se text komentáře vztahoval, poněkud překvapivě nikoli jeho řešení.³³⁰ V závěru je otištěn explicit: *Explicit Lectura excellentissimi iuris utriusque monarche famosissimi domini Angeli de aretio super institutis una cum figuratione casus ad unumquemque. §. necnon cum otinuatibus ad unamquamque rubrica: suis in locis congrue positus cum ordines osuetos. cum solemnissimis repetitionibus titulorum de actionibus et exceptionibus. Ac etiam cum novis additinobus noviter impressis. Una cum perutili directorio novissime compilato p Egregium virum magistrum Johanem de gradibus: Iuris Utriusque profesorem. Impressa Lugduni per magistrum Jacobum Sachon. Anno domini. Mccccxiii. Die vero prima mensis Octobris.* Na konci se nachází rejstřík, jehož autorem je kanonista a teolog Ioannes de Gradibus. Za pozornost stojí mědirytinové explibris tiskaře Jana Josefa Klausera (1705–1771) s vyobrazením zámku na skále, erbem a textem *Ex Bibliotheca Clauseriana*, heslem *NIL NISI QUOD PRODEST*, které je nalepeno

Francisci de aretio similiter Cesarei pontificiisque iuris docto. positus quidem in margine. Lugduni: Jacobus Sachon, 1. října 1513.

³³⁰ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 364, 367.

na vnitřní straně desek hned pod exlibris Strahovského kláštera. Z jeho přítomnosti vyplývá, že svazek byl původně součástí Clauserovy sbírky tisků.

Posledním z Angelových děl zastoupených na Strahově je traktát *De testamentis* zabývající se dědickým právem. Ačkoli původně vyvstaly pochybnosti o skutečném Angelově autorství, které byly podpořeny absencí rukopisného vydání nebo první publikované edice vůbec, Paola Maffei se kloní k závěru, že podstatná část díla skutečně pochází z jeho pera a byla napsána v posledních letech Angelova života. Svědčí to tom styl práce podobný jako v traktátu *De maleficiis* a konkrétní autobiografické reference odrážející Angelův život a prostředí, v němž žil. Skládá se ze 113 glos, které podrobně komentují a rozebírají závěť. Výtisk spisu přítomný na Strahově tvoří součást rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, jež čítá 25 svazků a je rozdělen na 18 dílů. *De testamentis* se nachází na listu 31 první části osmého dílu, který je veden pod signaturou BK I 24.³³¹

Angelus Aretinus je dále autorem již zmíněného traktátu *De actionibus* dokončeného v Boloni roku 1441 a traktátu *De exceptionibus* z Ferrary z roku 1447. Oba texty se těšily velké oblibě, a protože komentovaly text justiniánských Institucí, bývaly zařazovány do tištěných vydání Angelova komentáře k Institucím. Svědčí také o Angelově zájmu pro procesní právo. Dále je autorem spisů *De appellationibus*, *De re iudicata*, *repetitiones* týkajících se dědického práva a titulu Digest *De verborum obligationibus* a řady kratších *repetitiones*, disputací a *additiones*. Jsou známy také dvě sbírky, které obsahují výlučně Angelova konsilia. První rukopisná obsahuje 282 konsilií, druhá tištěná v Benátské edici pak 141 konsilií. Další konsilia jsou roztroušena v jiných dílech a vydáních.

³³¹ GAMBILIONIBUS, Angelus Aretinus de. De testamentis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

3.3.8 Laudensis, Martinus Garratus³³²

Martinus Garratus³³³ se narodil počátkem 14. století v lombardském městě Lodi do šlechtického rodu Garati, jejíž členové se věnovali notářství. Přídomek Laudensis vycházel právě z latinského výrazu pro Lodi. Doba jeho narození bývá odhadována z první spolehlivě známé životní události – ukončení studia civilního práva na univerzitě v Pavii roku 1430. Studium muselo probíhat přibližně mezi lety 1420 a 1430. Protože byl nazýván doktorem obojího práva, musel později získat také doktorát z práva církevního, není však známo, kdy přesně. Do roku 1438 nejsou k dispozici spolehlivé informace o jeho zaměstnání, není doloženo ani jeho působení na některé z univerzit. Lze odhadovat, že pracoval v právní praxi, a že započal s vydáváním dobrých zdání jako konsiliátor, s čímž pokračoval po dobu celého života. Zdá se také, že v roce 1431 působil v Lodi jako komisař a delegát soudce, v červnu 1435 jako soudní konzul. Je zaznamenáno, že poté jako právník pracoval v Pavii, možná na dvoře vévody Filippa Maria Visconti.

Rok 1438 představoval významný bod v Martinově životě, a to nejen kvůli tomu, že je od té doby z dnešního pohledu lépe zdokumentovaný. 3. srpna 1438 byl přijat do místního kolegia právníků, čímž se mu otevřely nové možnosti a zvýšil jeho vliv. Literatura se však shoduje na tom, že ve všeobecnou známost vstoupil v důsledku akademické činnosti, jíž se paralelně věnoval. Na univerzitě v Pavii začal podle dostupných zmínek vyučovat v roce 1438. Univerzitní *rotuli*, které obsahovaly také seznam přednášek a přednášejících, pro akademický rok 1438/1439 se nedochovaly, takže tento údaj nemohou ani potvrdit ani vyvrátit. Doložen je v seznamu z roku 1439, který informoval o plánované výuce v roce 1440. Zatímco o této etapě jeho života se záznamy dochovaly, nejsou známy podrobnější informace o jeho odchodu a pobytu na univerzitě v Sieně, kam se přesunul za vyšší pracovní odměnou. Podle vlastních zmínek zde začal vyučovat již roku 1445, v akademickém roce

³³² Zdroje obecných informací o životě a díle: BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 20–170. SOLDI RONDININI, Gigliola. Garati, Martino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LII*. Gambacorta–Gelasio II. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1999, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 230–234. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, *op. cit.*, str. 395–396.

³³³ Martino (de) Garati, Garrati, Caratis, Caraziis, Garratis, Garatis, Garzetus, Garratus, Garotus, Gazatus, Carcetus, Caractus, Carractus, Carratus, Caretus, Martinus Laudensis, de Lodi, de Laude, Martino de Andreolo de Garati.

1445/1446 byl však stále veden v univerzitní matrice v Pavii a Sieně jeho přítomnost oficiálně doložena není. Spolehlivé vysvětlení údajné přítomnosti na obou místech současně chybí, není příliš pravděpodobné, že by mezi městy dojížděl a učil na obou univerzitách zároveň. Spolehlivě je pak výuka v Sieně prokázána od podzimu 1446. Od akademického roku 1448/1449 pak Martinus vyučoval v Boloni, kde poprvé přednášel kanonické právo, a dále v Parmě, kde je ovšem doložena pouze jeho přítomnost u zkoušky 22. června 1450. Od července 1451 zkoušel ve Ferrare, od akademického roku 1451/1452 zde byl veden jako vyučující. Je možné, že mimoto krátce pracoval v Turíně jako poradce savojského vévody a dalších členů vládnoucí rodiny. Na základě dochovaných listin se zdá, že Martinus během svého života dosáhl významných výdělků, které vedle nákupu půdy využil také ke koupi tehdy drahých knih, výslovně se zachovala zmínka o tom, že si dovolil pořídit kopii kanonickoprávního spisu *Lectura super Sextum Decretalium* od Dominica a S. Geminiano. Stejně jako datum narození, i datum Martinova úmrtí je obestřeno otazníky. Modenský vévoda Borso Estenský 3. března 1453 v dopise uvedl, že je Martinus nemocný. Musel pak zemřít v období mezi tímto termínem a 26. květnem 1453.³³⁴ S jistotou lze pak tvrdit, že Martinus zemřel a byl pohřben před datem 16. června 1453, kdy jeho bratr jménem Martinových synů jako dědiců koupil pozemek. Jeho tělo bylo uloženo spolu s dalšími slovatnými právníky v kostele svatého Dominika v Boloni, tento hrob byl bohužel při přestavbě v 18. století odstraněn a do současnosti se nedochoval.

Ačkoli se Martinus ve své době těšil celospolečenskému uznání, postupně se na jeho dílo zapomnělo. V novodobé literatuře není považován za významného komentátora a dostal se pod její rozlišovací schopnost. Občas bývá uveden jako zajímavost na okraj, obvykle však není zmiňován vůbec, absentuje například v Savignyho komplexním díle o recepci římského práva. Přesvědčení o Martinově zanedbatelném významu může mít původ ve stylu jeho práce, který spočíval více v kompilování názorů jiných autorů než v představování vlastních nových právně teoretických představ.³³⁵ Takový pohled ale může být zavádějící, protože vypracování nových pohledů na právní instituty není jedinou přidanou hodnotou práce

³³⁴ Viz SOLDI RONDININI, Gigliola, *op. cit.*, str. 232. Pozdější datum, odpovídající uzavření kupní smlouvy, uvádí jako konec intervalu Ingrid Baumgärtner, čímž jej rozšiřuje. Viz BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 57.

³³⁵ BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 14, 18.

komentátorů. Martinovo dílo zanechalo stopu praktickou aplikací teoretických pravidel, což v kombinaci výuky na univerzitách a působení v soudní praxi odráželo náplň jeho celého života. Za cenný tedy lze považovat výběr sporných témat, na něž se ve svých dílech zaměřil, a jeho návrhy řešení vznikajících problémů a sporů.

Přes Martinovo působení na akademické půdě se do současnosti nedochovalo žádné jeho rozsáhlé exegetické dílo, které by komentovalo významnější část pramenů římského práva a, tak je to obvyklé u jiných autorů, zrcadlilo v písemné formě obsah jeho univerzitních přednášek. Známa je pouze jeho *lectura* k šesté knize justiniánského Kodexu a *reportatio*, tedy zápis některých přednášek k Digestům pořizený jeho studentem a dochovaný jako rukopis.³³⁶ Způsobem zpracování však tuto funkci plnilo také *repetitio*, jehož cílem bylo zopakovat – rozebrat konkrétní část textu pramenů a detailně pojednat o predestřeném tématu. Martinus takto v *Repetitio super rubrica De rei vindicatione* (D. 6.1) rozebral vindikační žalobu a v *Repetitio in § quin immo ex l. iuris gentium ff. de pactis* (D. 2.14.7.5) pak oblast obligačních práv. Na Strahově se ve třech vyhotoveních dochovalo krátké *Repetitio in l. servitudes 14 ff. de servitutibus* (D. 8.1.14) o služebnostech. K jeho značnému rozšíření přispělo, že bývalo obvykle přikládáno k mnohem rozsáhlejšímu spisu Bartholomaea Caepolly *Tractatus de servitutibus tam urbanorum quam rusticorum praediorum*, což fond Strahovské knihovny potvrzuje. Ve všech třech případech je Martinův spis otištěn společně s traktátem od Bartholomaea Caepolly, dále je za něj připojen spis *In singulas leges quae sunt sub titulo de servitutibus commentarii succenturiati*, jehož autorem je Ioannes Superior. Nejstarší vydání spisu z roku 1579 je vedeno pod signaturou CA IV 44,³³⁷ novější vydání z roku 1616 pod signaturou CB VI 24/b³³⁸ a z roku 1660 pod

³³⁶ BAUMGÄRTNER, Ingrid, *op. cit.*, str. 73.

³³⁷ LAUDENSIS, Martinus Garratus. *Repetitio in l. servitudes 14 ff. de servitutibus*. In: *Tractatus de Servitutibus tam urbanorum, quam rusticorum praediorum, Bartholomaei Cepollae Veronensis*. Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1579.

³³⁸ LAUDENSIS, Martinus Garratus. *Repetitio in l. servitudes 14 ff. de servitutibus*. In: *Tractatus de Servitutibus tam urbanorum, quam rusticorum praediorum, Bartholomaei Cepollae Veronensis*. Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1616.

signaturou CD V 26/a³³⁹ jsou pak připojena v konvolutech k dalším dílům. Všechna vydání spojuje původ v Kolíně nad Rýnem. Martinovo zapojení do právní praxe, jež podtrhlo členství v kolegiu právníků v Pavii, dosvědčují konsilia, v nichž posuzoval sporné právní otázky. V rukopisné a následně tištěné formě existovaly paralelně dvě sbírky konsilí, jež se zachovaly do současnosti, Strahovská knihovna jimi ovšem nedisponuje.

Podstatnou část Martinova díla tvoří řada monografických spisů, traktátů, jež byly v různých kombinacích spojovány a publikovány v rámci kompendií. Za nejvýznamnější bývá pokládán traktát *De principibus* zaměřený na vládu ve státě a nabízející rady pro její dobrý výkon. Zároveň předznamenává tematickou orientaci ostatních traktátů, jež pohled na vládu rozšiřují a věnují se na jednu stranu panovníkovým poradcům a úředníkům, na druhou stranu rozdělení pravomocí, diplomatickým jednáním, řešením sporů, vedení válek a odpovědnosti za nejvážnější trestné činy. Lze však nalézt také spisy zaměřené na obchodní a finanční právo týkající se peněz a monetární politiky. Zajímavý svým obsahem je i na Strahově absentující traktát *De canonizatione* sepsaný pro účely svatořečení svatého Bernardina Sienského. Jde o pravděpodobně první spis středověké právní vědy pojednávající o tomto tématu, který byl pak dalšími autory rozvíjen. Dokazuje široký rozptyl Martinova zájmu o právo. Nicméně, obecně lze shrnout, že se Martinovy traktáty v drtivé většině zabývají právem veřejným a svým zaměřením na tehdejší právní úpravu přesahují pouhou exegezi pramenů římského práva. Na Strahově nelze dohledat žádné Martinovo kompendium, přesto, 17 jeho traktátů se zachovalo v rámci souhrnných sbírek právnických spisů. Několik traktátů se nachází ve čtyřech menších sbírkách, jejich podstatná část je však zahrnuta do souboru benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, jež čítá 25 svazků a je rozdělena na 18 dílů. K dispozici jsou traktáty *De*

³³⁹ LAUDENSIS, Martinus Garratus. Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus. In: *Bartholomaei Caepollae veronensis I. C. clarissimi tractatus de servitutibus tam urbanorum quam rusticorum praediorum*. Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Busaeum, 1660.

bello,³⁴⁰ *De cardinalibus*,³⁴¹ *De castellanis et castris*,³⁴² *De confederationibus principum et conventionibus*,³⁴³ *De consiliariis principum*,³⁴⁴ *De crimine laesae maiestatis*,³⁴⁵ *De*

³⁴⁰ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De bello. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De bello. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁴¹ BL I 8: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De cardinalibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Potestate Ecclesiastica, Tomi XIII Pars II*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁴² BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De castellanis et castris. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De castellanis et castris. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁴³ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De confederationibus principum et conventionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁴⁴ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De consiliariis principum. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De consiliariis principum. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁴⁵ BL I 5: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De crimine laesae maiestatis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Iudiciis Criminalibus, Tomi XI Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

*dignitate,*³⁴⁶ *De fisco,*³⁴⁷ *De legatis principum,*³⁴⁸ *De legitimatione,*³⁴⁹ *De milite,*³⁵⁰ *De moneta,*³⁵¹ *De officialibus,*³⁵² *De primogenitura,*³⁵³ *De principibus,*³⁵⁴ *De privilegio et*

³⁴⁶ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De dignitate. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De dignitate. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁴⁷ BL I 7: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De fisco. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Privilegiis, Tomus XII.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁴⁸ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De legatis principum. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁴⁹ BL I 1: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De legitimatione. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁵⁰ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De milite. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De milite. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁵¹ BL I 7: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De moneta. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Privilegiis, Tomus XII.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

AS XII 32: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De moneta. In: BUDELIUS, Renerus. *De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetariorum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum auctorum.* Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1591.

³⁵² BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De officialibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De officialibus. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁵³ BL I 3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De primogenitura. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Feudis, Tomi X Pars I.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁵⁴ BL I 12: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De principibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 24/3: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De principibus. In: *Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

*rescripto principum*³⁵⁵ a *De repraesaliis*.³⁵⁶ Traktát *De crimine laesae maiestatis* je dále zařazen do druhého dílu sbírky textů o trestním právu *Rerum criminalium praxes*,³⁵⁷ kterou editoval vlámský právník Franciscus Modius. Katalog ale konvolut zahrnující dva díly sbírky nerozlišuje.

3.3.9 Mayno, Jason de³⁵⁸

Je možné, že se Jason de Mayno³⁵⁹ roku 1435 narodil v Miláně, podle pravděpodobnější hypotézy však šlo o město Pesaro na břehu Jaderského moře. Byl nemanželským synem milánského kancléře Adreota de Mayno, a podle shodného jména lze odhadovat, že jím byl dodatečně legitimován. Od roku 1451 studoval civilní právo v Pavii, od roku 1456 pokračoval ve studiu v Boloni a mezi lety 1458 a 1460 vrátil do Pavie, kde vzdělávání dokončil. Mezi jeho učitele patřili Iacobus de Puteo, Hyeronimus Tortus, Alexander Tartagnus, Franciscus de Accoltis Aretinus a Cato Saccus. Roku 1467 začal

³⁵⁵ BL I 14: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De privilegio et rescripto principum. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis verbis Iuris, Tomus XVIII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CP I 20/2: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De privilegio et rescripto principum. In: *Volumen II. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁵⁶ BL I 7: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De repraesaliis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Privilegiis, Tomus XII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

CC IV 42/2: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De repraesaliis. In: *Tractatus de fideiussoribus, privilegiis creditorum, excussione bonorum, discussionibus, debitore suspecto et fugitivo, carceribus, represaliis, sequestris et sequestrationibus, diversorum auctorum, quorum catalogum sequens indicat pagina*. Coloniae Agrippinae: Apud Ioannem Gymnicum, 1607.

CD II 7: LAUDENSIS, Martinus Garratus. De repraesaliis. In: *De mercatura decisiones, et tractatus varii, et de rebus ad eam pertinentibus*. Coloniae: Apud Cornelium ab Egemont de Frassis, 1622.

³⁵⁷ CK II 4(b): LAUDENSIS, Martinus Garratus. De crimine laesae maiestatis. In: MODIUS, Franciscus (ed.). *Rerum criminalium tomus posterior continens tractatus ad criminalia iudicia pertinentes varios variorum, et celeberrimorum, quot ad hunc usque diem in lucem exiuerunt, Iureconsultorum*. Francofurti: Apud Ioan. Wechelum, impens. Sigis. Feyrab., 1587.

³⁵⁸ Zdroje obecných informací o životě a díle: SANTI, Flavio. Maino, Giasone del. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXVII*. Macchi–Malaspina. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2006, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 605–607. LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 881–892. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 397–418.

³⁵⁹ Jason, Iason, Giasone, Giason, del Mayno či Maino.

civilní právo v Pavii vyučovat, a to až do roku 1485, kdy se přesunul na univerzitu v Padově spravovanou benátským senátem. Od roku 1488 vyučoval na univerzitě v Pise, která výši Jasonovy mzdy přeplatila Padovu, nicméně, o rok později se navzdory sjednanému prodloužení smlouvy vrátil do Pavie, kde již zůstal do konce života. Objevily se zprávy o tom, že od roku 1490 po dobu devíti let pedagogickou činnost zcela přerušil. Jedním z důvodů tohoto kroku mohla být dlouhodobá oční infekce, kterou Jason trpěl, absence výuky mu ovšem také poskytla dostatek času k přípravě svých literárních děl a zajištění jejich vydání. Není však jasné, zda nemohlo jít pouze o redukci pracovních povinností, protože jej univerzita nadále vedla jako profesora, vyplácela mu štědrú mzdu a z jeho vlastních děl vyplývá, že alespoň do roku 1492 přeci jen měl vyučovat. Ani jeho zdravotní stav nemohl být tak špatný, že by vyučování zcela bránil. Je zaznamenáno, že v uvedeném období poskytoval právní poradenství milánskému vévodovi Lodovicu Sforzovi a setkával se s jeho dvořany, pronášel slavnostní řeči u příležitosti nástupu papeže Alexandra VI. do úřadu roku 1492 v Římě a při potvrzení sňatku mezi rody Sforzů a Habsburků roku 1494 v Innsbrucku. Za peníze vydělané na univerzitách si pořídil řadu polností a v Pavii si nechal postavit palác.

Na žádost francouzského krále Ludvíka XII., který čerstvě obsadil Milán, se roku 1500 vrátil na univerzitu v Pavii, kde mimo jiné vyučoval i budoucího právního humanistu Andrea Alciata, Thomase Diplovatata, Ioanna Francisca de Ripa a Paula de Cittadinis. Jason měl v posledních letech života trpět duševní chorobou, zemřel nejspíše mezi 20. a 25. dubnem 1519 v Pavii a byl pohřben v místním kostele svatého Jakuba za hradbami. Nebyl sice ženatý, ale dochovaly se zprávy o jednom nemanželském synovi. Jason de Mayno uzavíral období školy komentátorů, kterou následně nahradil právní humanismus. Jeho dílo tomu odpovídá a svou povahou poskytuje pro komentátory typické zpracování a setřídění názorů předcházejících právníků, které jsou doplněny o některé nové podněty.

Ve Strahovské knihovně jsou dostupná Jasonova nejvýznamnější díla. V první řadě je nutné zmínit jeho komentáře k *libri legales*, které publikoval postupně během svého života mezi lety 1489 a 1499, nejspíše v přímé návaznosti na program svých přednášek. Příznačné pro něj je, že nepokrýval celá Digesta a Kodex, místo toho si vybíral jen některé pasáže. Fragment, kterým jeden díl komentáře začíná, proto obvykle nenavazuje bezprostředně na fragment, jímž předcházející díl končí. Na Strahově je komentář zastoupen benátským

vydáním z roku 1579, jež se dělí na osm dílů v celkem čtyřech svazcích a zvláštní svazek s indexem. Jeho vydavatel je na titulních stranách symbolizován znakem, který je někdy doplněn i slovním označením. Pro všechny díly této edice je společné, že za titulní stranu je zařazen přehled titulů, fragmentů a paragrafů dané části justiniánské kodifikace, po něm pak již následuje vlastní komentář doplněný přehledy a také poznámkami z pera právníka první poloviny 16. století Ioanna Francisca Purpurata (Giovanni Francesco Porporato).

První svazek pod signaturou CB I 10 je katalogem nerozlišený konvolut a na prvním místě obsahuje komentář k první části *Digestum vetus* CB I 10(/1):³⁶⁰ *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Primam Digesti Veteris Partem Commentaria: Cum solitis Doctorum insigniim Adnotationibus, praesertim D. Ioannis Francisci Purporati. Nunc postremo omni alia editione, veterum exemplarium ope, castigatiora summo studio reddita. Communes porro Iurisconsultorum opiniones ab Authore passim citatis, in studiosorum gratiam, sub hac nota indicare volumus. VENETIIS, APUD IUNTAS, MDLXXIX.* Komentář pokrývá jen první dvě knihy Digest. Do konvolutu je dále přivázán komentář ke druhé části *Digestum vetus* CB I 10(/2),³⁶¹ pro nějž platí obdobné charakteristiky: *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria...* Zahrnuje exegezi 12. až 19. knihy Digest. Ve svazku pod signaturou CB I 11 dílo pokračuje komentářem k první části *Infortiatum* CB I 11(/1),³⁶² jež ve skutečnosti zpracovává pouze úsek od titulu D. 24.3 do D. 28.2: *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Primam Infortiati Partem Commentaria...* Opět v konvolutu je ve svazku přivázána druhá část komentáře CB I 11(/2)³⁶³ k úseku titulů od D. 30.1 do D. 36.1: *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Secundam Infortiati Partem Commentaria...*

Třetí nepřiznaný konvolut vedený pod signaturou CB I 12 navazuje se třetí částí Digest, sice komentářem k první části *Digestum novum* CB I 12(/1):³⁶⁴ *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Primam Digesti Novi Partem Commentaria...* Zpracován je zde úsek Digest od

³⁶⁰ MAYNO, JASON DE. *In Primam Digesti Veteris Partem Commentaria.* Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶¹ MAYNO, JASON DE. *In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria.* Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶² MAYNO, JASON DE. *In Primam Infortiati Partem Commentaria.* Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶³ MAYNO, JASON DE. *In Secundam Infortiati Partem Commentaria.* Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶⁴ MAYNO, JASON DE. *In Primam Digesti Novi Partem Commentaria. Repetitio l. quominus ff. de fluminibus.* Venetiis: Apud Juntas, 1579.

titulu D. 39.1 po D. 42.1, ke komentáři je ještě přidáno rozsáhlé repetitorium *Repetitio l. quominus ff. de fluminibus* z 20. října 1491. Za něj je ve svazku přivázán komentář ke druhé části *Digestum novum* CB I 12(/2):³⁶⁵ *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Secundam Digesti Novi Partem Commentaria...* Mezerovitě je zde pokryt zbytek Digest od titulu D. 45.1. Čtvrtý nepřiznaný konvolut pod signaturou CB I 13 je vyhrazen justiniánskému Kodexu a uvozuje jej komentář k jeho první části CB I 13(/1):³⁶⁶ *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Primam Codicis Partem Commentaria...* Jason se v něm dostal až k titulu C. 3.36 a následně podrobně pojednal o titulu C. 4.66 *De emphyteutico iure* (O právu emphyteuze). Za tuto pasáž je pak vložen komentář k *Libri feudorum*. Konvolut pak pokračuje komentářem k vybraným pasážím druhé části Kodexu CB I 13(/2):³⁶⁷ *IASONIS MAYNI MEDIOL. In Secundam Codicis Partem Commentaria...* Pod signaturou CB I 14³⁶⁸ pak zvláštní svazek tvoří index celé edice: *INDEX COPIOSISSIMVS RERVM OMNIVM SENTENTIARVM MEMORABILIVM In omnia Iasonis Mayni, Mediol. Iurisconsulti clarissimi Commentaria, Serie alphabetica ita concinne in studiosorum gratiam dispositus & repurgatus, ut nihil aplus desiderari possit. UNA CUM IPSIUS IASONIS VITA, QUAM BREVISSIME ac fidelissime excerpta, VENETIIS, MDLXXIX.* Před rejstřík – repertorium – je zařazen jednostránkový Jasonův životopis.

Dále lze na Strahově dohledat Jasonův známý spis *Lectura super titulo Institutionum de actionibus*, který se zabývá titulem Institucí 4.6. Je veden pod signaturou DL I 7/3³⁶⁹ v konvolutu jako druhý přívazek k prvotisku komentáře *Opus super institutionibus* Ioanna Fabera z roku 1497. Prvním přívazkem je pak komentář Bartola de Saxoferrato k justiniánským Institucím. Spis nemá vlastní titulní stranu, jeho text je obsažen hned na první dochované straně přívazku, jež je v horní části rozsáhle popsána rukou. Incipit rozsáhle

³⁶⁵ MAYNO, JASON DE. *In Secundam Digesti Novi Partem Commentaria*. Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶⁶ MAYNO, JASON DE. *In Primam Codicis Partem Commentaria. Liber I Feudorum*. Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶⁷ MAYNO, JASON DE. *In Secundam Codicis Partem Commentaria*. Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶⁸ *Index copiosissimus rerum omnium ac sententiarum memorabilium. In omnia Iasonis Mayni, Mediol. Iurisconsulti clarissimi Commentaria*. Venetiis: Apud Juntas, 1579.

³⁶⁹ MAYNO, JASON DE. *Lectura super titulo institutionum de actionibus*. Lugduni: per honestum virum Jannot de Campis, impensis discreti viri Bartholomei Troto, 1506.

specifikuje obsah s obligatorním vychvalováním autora: *Eximii ac prestantissimi iuris utriusque doctoris consumatissimi ac oratoris elegantissimi. Magnifici comitis atque equitis. d. Jasonis Mayni civis Mediolanensis primarii. necnon ducalis senatoris. sup difficili ac putili titulo institutionum de actionibus interpretatio. in florentissimo ticineli gymnasio felici stilo edita demum i regia regaliube Lugdune. emedata: atque impessa. Lu multis additionibus nuper per eundem adiunctis. locisque suis insertis. Quas in volumib bacten ipressis no repries. feliciter incipit.* Explicit pak obsahuje informace o edici: *Explicit putilis lectura. excellentissimi utriusque iuris monarche d. Jasonis Mayni sup nodoso ti. actionu. cum additionibus nup per eundem additis. ac nuperrime emedata per egregium virum dùm Johannem de Gradibus iuris utriusque professore. Impressaque in regia urbe Lugdunen. per honestum virum Jannot de Campis impensis discreti viri Bartholomei Troto sub ano dominice incarnationis Millesimo quingentesimo sexto.* Vyplývá z něj, že Jasonova *lectura* je doplněna poznámkami Ioanna de Gradibus, byla publikována v Lyonu roku 1506. Vydal ji Jannot de Campis nákladem Bartholomea Troto.

Ve Strahovské knihovně jsou zachována také Jasonova konsilia, a to pod signaturou CH II 24³⁷⁰ v edici z Frankfurtu z roku 1609: *Dn. JASONIS MAYNI MEDIOLANENSIS CONSILIORUM SIVE RESPONSORVM IURIS Volumina IIII. CUM LUCULENTISSIMIS ADDITIONIBUS ET NOTIS Dn. FRANCISCI BECII IN SUMMO MONTISFERRATI SENATU PRAESIDIS, ET HIERONYMI ZANCHI ICTI clarissimi. OPUS NON MINUS INSIGNE QUAM UTILE, NEC NON rerum ac variarum materiarum tractatione iucundum, Decisionum denique tam feudalium quam ultimarum voluntatum iudiciosa gravitate fructuosum, ac summopere conspicuum. NUNC DEMUM IN GERMANIA SUPRA EDITIONES alias omnes magno studio a mendis castigatius, & characterum varietate distinctis allegationibus, longe quam antehac ornatius, editum: non solum in scholis sed etiam foro versantibus utilissimum. CUM SUMMARIIS NEC NON INDICE RERUM ET VERBORUM memorabilium locupletissimo. Cum gratia & privilegio Sac. Caesar. Maiest. ad decennium. FRANCOFURTI, Typis Matthiae Backeri, sumptibus vero haeredum Nicolai Bassaei. ANNO M. D. CIX.* Sbírký Jasonových konsilií byly vydány ve více edicích, na

³⁷⁰ MAYNO, JASON DE. *Consiliorum sive responsorum iuris volumina IIII*. Francofurti: typis Matthiae Beckeri, sumpt. haeredum Nicolai Bassaei, 1609.

rozdíl od exegetické literatury ale nikdy za jeho života. Udělované právní rady se týkají často dědického práva, svým záběrem nezasahují jen do justiniánské kodifikace a kanonického práva, ale týkají se často statutárního práva řady italských měst. Znění titulní strany prozrazuje, že konsilia poznámkami doplnili italský protestantský duchovní Hieronymus Zanchius a italský právník Franciscus Becius. Na úvod je zařazen dopis čtenáři podepsaný vydavateli, dědici Nicolaa Bassaea. Jednotlivá konsilia jsou opatřena přehledy obsahu (*summariis*), doplňující komentáře dvou výše uvedených autorů jsou podepsány. Sbíрка konsilií je rozdělena na čtyři díly, přičemž první dva díly jsou od následujících dvou odděleny vloženou titulní stranou. Tyto dvě pomyslné části svazku mají také vlastní číselné řady počítání konsilií a svůj vlastní obsah. První dva díly obsahují společně 239 konsilií, další dva pak 175. Tento údaj potvrzuje, že na Strahově dochované vydání svým obsahem odpovídá dalším zaznamenaným edicím. Vedle popsanych děl je Jason autorem několika dalších *reperitiones*, kratších komentářů a *lecturae*. Publikace se ještě za jeho života dočkaly i některé jeho slavnostně pronesené řeči, za což si i na titulních stranách výše citovaných spisů vysloužil vedle právníka také titul řečník.

3.3.10 Mugellanus, Dinus de Rossonis³⁷¹

Dinus de Rossonis Mugellanus³⁷² se narodil do rodiny notáře Iacopa di Bencivenni přibližně kolem roku 1250 nebo 1253. Rossonis označuje rodové jméno, Mugellanus pak odkazuje na stejnojmenné údolí, které se nachází severně od Florencie, a odkud jeho rodina pocházela. V této oblasti se pravděpodobně také sám narodil, pouze Parmeggiani situoval místo Dinova narození přímo do Florencie.³⁷³ Stejně jako jeho otec a bratr Geri se začal

³⁷¹ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 445–461. PARMEGGIANI, Riccardo. Rossoni, Dino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVIII*. Robusti–Roverella. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 785–787. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, str. 447–464. SARTI, Mauro. *De claris archigymnasii Bononiensis professoribus a saeculo XI. usque ad saeculum XIV*. Tomi I. pars I. Bononiae: Vulpe, 1769, str. 233–239.

³⁷² Dinus, Dynus nebo Dino, de Mugello, Morsello, Muxello, Muselo, Moysello či Muscellis, Rossonis, Rosoni či Russonis.

³⁷³ PARMEGGIANI, Riccardo, *op. cit.*, str. 785.

věnovat právu, vystudoval civilní právo v Boloni. První zmínka o Dinovi je datována roku 1278, teprve od ní se zpětně odhaduje rok jeho narození. Je doloženo, že roku 1279 studium dokončil a mezi lety 1279 a 1280 získal titul doktora práv. Paradoxem zkoumání života osobností žijících před osmi staletími zůstává, že je současný stav poznání odkázán na zcela nahodile dochované historické listiny a kusé zmínky z díla zkoumaného autora nebo jeho současníků. A obecný nedostatek dat pak dává vyniknout každé sebenepatrnější informaci, k níž se upne všeobecná pozornost. Zatímco tedy není ani v hrubých rysech známo datum Dinova narození, literatura podrobně popisuje, že si podle doložených podkladů roku 1278 koupil komentář k *Liber extra*, tedy k dekretálům Řehoře IX., sbírce předpisů kanonického práva z roku 1234 vytvořené Rajmundem z Peñafortu, jež tvořila součást souboru *Corpus iuris canonici*. Je však nutno přiznat, že tato informace není úplně bezcenná. Vyplývá z ní, že si uvedeného roku dovolil významnou investici přesahující jeho budoucí roční mzdu profesora na univerzitě v Boloni. Lze také dovodit, že se o kanonické právo podrobně zajímal, a ačkoli je obvykle zmiňován jen jako doktor práv, měl pravděpodobně nejen doložený doktorát z práva civilního, ale také z práva kanonického. Po doktorátu Dinus zamířil do Pistoie, kde vyučoval od roku 1279 do roku 1284. Poté se, jak bylo naznačeno výše, na dlouhou dobu mezi lety 1284 a 1296 usadil na Boloňské univerzitě, kde se stal prvním vyučujícím civilního práva placeným z prostředků města. Přednášel *Infortiatum* a poté *Digestum novum*, jeho kolegou byl Franciscus Accursii, s nímž vedl profesní spory. Roku 1296 se jej neapolský král Karel II. snažil příslibem finanční odměny přimět k tomu, aby začal vyučovat v Neapoli, Dinus tuto nabídku nicméně nevyslyšel, možná i pod vlivem naléhání svých boloňských studentů, které však záhy stejně opustil.

Za pozornost totiž stojí významná proměna v Dinově osobním životě a osobním statutu. Přestože byl ženatý, přesunul se roku 1296 nebo 1297 do duchovenského stavu. Prokazatelně ukončil výuku na univerzitě v Boloni, která za něj roku 1297 podle doložených dokumentů našla náhradu pro přednášky o *Digestum novum*. Ještě na podzim téhož roku na pozvání papeže Bonifáce VIII. odjel do Říma, jeho žák Cinus de Pistorio dokonce tvrdil, že Dinus vyučoval *Digestum vetus* na papežské vysoké škole. Jeho žena Bice potom roku 1298

vstoupila do kláštera v Boloni. Objevila se hypotéza,³⁷⁴ že k duchovenskému stavu a pobytu v Římě Dina vedla účast na tvorbě kanonickoprávní veřejné sbírky dekretálů *Liber sextus* z roku 1298, jež nechal sestavit papež Bonifác VIII., nebo alespoň podíl na její revizi z pohledu římského práva. Lange a Kriechbaumová³⁷⁵ ji ovšem pokládají spíše za nepodloženou spekulaci. Ve sbírce jsou sice dohledatelné projevy vlivu římského práva a závěrečný titul *De regulis iuris* odkazuje na závěrečný titul Digest názvem i obsahem, kanonické právo bylo nicméně právem římským inspirováno dlouhodobě a mnoha způsoby, takže je uvěřitelné, že do sbírky dekretálů mohlo dostat i jinak než zapojením profesora civilního práva. Vzhledem k tomu, že se Dinus do Říma přestěhoval krátce před publikací *Liber sextus*, neměl by na práci dostatek času a ani promulgační bula Dina mezi spolutvárci sbírky nejmenovala. Zajímavější je domněnka, kterou předložil již Diplovatatus, a podle níž Dinus v té době přímo z pověření papeže Bonifáce VIII. vyhotovil komentář ke zmiňovanému titulu *De regulis iuris*. Odbornost v oblasti kanonického práva, odchod do Říma a práce pro Svatý Stolec tedy lze pokládat za prokázané, přímou práci na *Liber sextus* nikoli. Roku 1298 se Dinus vrátil z Říma do Boloně, kde měl opět učit.

Stejně jako datum narození, i datum Dinovy smrti zůstává mimo oblast prokázaných faktů. Poslední zmínka o něm pochází z roku 1298, z čehož bývá někdy dovozován i rok jeho smrti, občas se jako rok Dinova úmrtí uvádí 1303. Pohřben byl údajně v bazilice svatého Dominika v Boloni, tento údaj uvedený na sarkofágu však nemusí být věrohodný, protože na stejné místo situuje ostatky Cina de Pistorio, který byl ale prokazatelně pohřben v Pistoii, nikoli v Boloni. Mezi Dinovy žáky patřil na prvním místě Cinus de Pistorio, dále také Oldradus de Ponte, Iacobus de Belviso a Andreas de Pisis.

V rámci publikační činnosti Dina de Rossonis zaujímá přední místo dílo z oblasti kanonického práva, komentář k titulu *De regulis iuris* sbírky *Liber sextus* vypracovaný nejspíše přímo podle zadání papeže Bonifáce VIII. Na Strahově je zastoupen v mnoha vydáních počínaje starým tiskem z roku 1511. Z pohledu práva civilního stojí za pozornost

³⁷⁴ PARMEGGIANI, Riccardo, *op. cit.*, str. 785. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5, *op. cit.*, s. 450.

³⁷⁵ LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 447.

jednak výše uvedené připodobnění *Liber sextus* Digestům a zahrnutí původně římskoprávních definic do církevněprávního díla, dále pak Dinův zájem o titul *De diversis regulis iuris antiqui* D. 50.17 v samotných Digestech. Zjevně se jím podrobně zabýval a také k nim vypracoval své poznámky. V oblasti právní romanistiky jsou významné Dinovy *additiones* k řádné glose k *Infortiatum* a *Digestum novum*. Jde o samostatnou literární formu spočívající v dodatcích ke glose, doplňující poznámky glosu vysvětlují, interpretují, rozvíjejí nebo i kriticky opravují, svým pojetím se glose obvykle podobají. *Additiones* k *Infortiatum* a *Digestum novum* byly vydány tiskem společně s těmito prameny práva, v rukopisech jsou k nalezení další Dinovy poznámky k ostatním částem *Corpus iuris civilis*. Dokazují, že ačkoli je Dinus počítán mezi první komentátory, přirozeně tuto školu recepce římského práva stylem práce propojoval s předcházejícími glosátory, neboť vedle řady samostatných komentářů vytvářel také obdoby glos. Analýzou pramenů vznikly Dinovy *Glossae contrariae*, přehled rozporů v Accursiově glose. Jde o nejstarší dochované dílo svého druhu, které svou podobou může připomínat sbírky brocard z per glosátorů. Ve větším rozsahu se zachovaly v rukopisech, kde jsou identifikovány jejich zvláštní sbírky k justiniánskému Kodexu a jednotlivým částem Digest. Naproti tomu tiskem vycházel pouze velmi krátký přehled 26 rozporů, zabírající jen necelé dvě strany, který se převážně zaměřoval na Kodex a jen na sedmi místech pracoval s Digesty nebo Institucemi.

Zaměří-li se pohled na Dinovy římskoprávní komentáře, zaujme jejich množství i tematické rozpětí. Předně lze jmenovat dva krátké komentáře orientované na kritéria dělení žalob, především ta představená glosátory. Oba komentáře přitom podle všeho v očích Dina de Rossonis tvořily jediné dílo. Prvním je komentář k titulu justiniánských Institucí 4.6 *De actionibus* (O žalobách), jehož menší část napsal Dinus sám a větší jeho žák podle zápisků s Dinových přednášek, druhým text *Super arbor actionum Joannis Bassiani*. Dále se dochovaly dvě podoby údajně Dinova traktátu *De successionibus ab intestato*, je ovšem považován za skutečného autora pouze jedné z nich. Druhá mohla být dílem Cina de Pistorio. Dinus je také autorem traktátů *De interesse*, *De praescriptionibus*, *De praesumptionibus*, *De glossis*, *De excussionibus*, *Tractatus dictionum*, *Tractatus quartarum* a *Tractatus substitutionum*. Svým způsobem samostatný traktát *De cumulatione actionum* byl včleněn do výše zmíněného kanonickoprávního komentáře k titulu *De regulis iuris* sbírky *Liber sextus*. Je známo též krátké Dinovo dílo *De modis arguendi*, první monografie

svého druhu, která obsahuje přehled římskoprávních a kanonickoprávních způsobů argumentace, didaktická báseň *Ordo iudiciarius* a krátký text *Singularia*, na němž se podílel také Rainerius de Forlivio. Mimoto se po Dinovi zachovala první rozsáhlejší tištěná sbírka zhruba 50 konsilií, což u jeho profesních předchůdců nebylo obvyklé. Objevila se ve čtyřech edicích vydaných v období od roku 1492 do roku 1505. Literatura pak identifikuje ještě další jednotlivá konsilia, jež do této sbírky zahrnuta nebyla a lze je najít na jiných místech.

V oblasti římského práva je na Strahově k dohledání pět Dinových textů, které nebyly až na jednu výjimku vydány samostatně, aby staly se součástí větších sbírek právnických pojednání. Přehled rozporných míst *De glossis contrariis* a traktát *De interesse* jsou zastoupeny shodně po jednom exempláři jako součásti rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, jež čítá 25 svazků a je rozdělen na 18 dílů. *Glossae contrariae* se nacházejí na listu 187 posledního 18. dílu, který je na Strahově veden pod signaturou BL I 14.³⁷⁶ Traktát *De interesse* začíná na 6. listu 5. dílu *Tractatus universi iuris* pod signaturou BK I 20.³⁷⁷ Spis *De glossis contrariis*³⁷⁸ byl také zařazen do rozsáhlé sbírky traktátů, která pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou na Strahově svázány do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580 s názvem *Tractatus tractatum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*. Dále je na Strahově ve dvou vyhotoveních přítomný Dinův traktát *De successionibus ab intestato*, označený jako *authenticus* s vědomím existence dvou různých verzí tohoto díla. Je opět součástí sbírky *Tractatus universi iuris*, a to 1. části 8. dílu pod signaturou BK I 24,³⁷⁹

³⁷⁶ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De glossis contrariis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis verbis Iuris, Tomus XVIII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁷⁷ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De interesse. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Sententiis, & re iudicata, Tomus quintus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁷⁸ CP I 20/1: MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De glossis contrariis. In: *Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

³⁷⁹ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De successionibus ab intestato. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

mimoto byl zahrnut do sbírky o dědickém právu pod signaturou CF III 8 vydané roku 1570 v Benátkách:³⁸⁰ *SELECTI TRACTATUS IURIS VARIJ, VERE AUREI DE SUCCESSIONE TAM a Testato quam ab Intestato, MATERIA FREQUENTISSIMA ET UTILISSIMA, ET QUAE CVM EADEM SYMBOLIZANT, Diversorum Clarissimorum V. I. Luminum, veterum & recentium...*

V knihovně je možné dohledat celkem osm výtisků traktátu *De praescriptionibus*, v němž jsou přehledně seřazeny všechny případy promlčení, nebo lépe plynutí času s právními důsledky, vyplývající z justiniánské kodifikace podle doby trvání od nejkratšího po nejdelší. Předně je nutné zmínit čtyři exempláře sborníku, který obsahuje jako hlavní dílo *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure* a připojuje k němu krátké texty celé řady právníků včetně Dina de Rossonis. Ve všech případech se jedná o inkunábule, které podrobněji popisuje katalog prvotisků.³⁸¹ Dva exempláře pod signaturou DO IV 12/1 a DR VIII 224/1³⁸² pocházejí ze Špýru z roku 1484, další DP V 11³⁸³ z Norimberku z roku 1494 a poslední DO IV 16/7³⁸⁴ ze Štrasburku z roku 1499. Zastoupení čtyřmi exempláři potvrzuje, že se jednalo o rozšířený studijní text. Pátý exemplář traktátu *De praescriptionibus* byl připojen k dílu Jeana Barbiera *Aurea practica* v edici z Kolína nad Rýnem z roku 1576 pod signaturou CA IV 48,³⁸⁵ šestý exemplář byl připojen k dílu Quintiliana Mandosia *De Casibus Annalibus* týkající se běhu času a promlčení v edici

³⁸⁰ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De successionibus ab intestato. In: *Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successionem tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium*. Venetiis: Apud Franciscum Franciscum Senensem, 1570.

³⁸¹ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 574–576. Signatura M-063, M-064 a M-065.

³⁸² MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris*. [Speyer]: Peter Drach der Mittlere, [1484 non post].

³⁸³ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris*. Nürnberg: Anton Koberger, 1494 23. VI.

³⁸⁴ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris*. Strasbourg: [Typographus Jordani de Quedlinburg 148 =3 (Georg Husner?)], 1499.

³⁸⁵ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: *Aurea practica Ioannis Berberii I. C. praeclarissimi, viatorum iuris inscripta. Accessit nunc primum Defensorium iuris Ioannis Monachi I. C. in quo Exceptiones rei conventi continentur. Item et alius Tractatus de Exceptionibus D. Innocentii, una cum Tractatu de Praescriptionibus Dyni Mugellani*. Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1576.

z Frankfurtu z roku 1594 pod signaturou CA V 59.³⁸⁶ Sedmý výtisk traktátu pod signaturou CA V 74/2³⁸⁷ byl vydán samostatně roku 1599, editoval jej německý právník Conrad Gerhard Saur a byl přivázán v konvolutu k dalším právnickým textům. Konečně osmý exemplář nabízí již zmíněná sbírka *Tractatus universi iuris*, a to v 17. díle pod signaturou BL I 13.³⁸⁸ Nadto, ve sbírce traktátů o žalobách *De Actionibus tractatus clarissimorum in primis nostrae aetatis iuris consultorum in duo volumina reducti* pod signaturou CB II 2,³⁸⁹ jež byla vydána v Lyonu roku 1596, a která obsahuje traktáty celkem 12 právníků, je dostupný také Dinův traktát *De actionibus*, včetně druhé části *Super arbor actionum*. Text je přehledně rozdělen a oba celky jsou ve sbírce přehledně nadepsány.

3.3.11 Penna, Lucas de³⁹⁰

Jak jméno napovídá, Lucas de Penna³⁹¹ pocházel z italského města Penne poblíž Pescary v regionu Abruzzo, přestože někteří autoři o tomto údaji pochybovali a jeho rodiště situovali do Toulouse. Jistota nepanuje ohledně data jeho narození, nejspíše se tak stalo kolem roku 1320. Doloženo je, že studoval v Neapoli, doktorát získal roku 1345. Za svého

³⁸⁶ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: *De Casibus Annalibus, DN. Quintiliani Mandosii, curiae Romanae quondam Advocati solertissimi et celeberrimi, Tractatus succinctus et methodicus. Cui, ob materiae affinitatem, adiecta sunt haec sequentia: Dyni de Muxellis, Tractatus de Praescriptionibus. Joannis Oldendorpii, in Marpurgensi Academia quondam Professoris, de temporum praescriptione, libellus. Eustathii, olim Constantinopolitani Antecessoris, de varia temporum, in Iure civili, observatione, libellus, Simone Shardio I. C. interprete. Iacobi Omphalii quaestio, in materia praescriptionum*. Francofurti: apud Nicol. Bassaeum, 1594.

³⁸⁷ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. *De praescriptionibus das ist ein nutzliches und kurtzes Tractätlein von Veriärungen*. Franckfurt am Mayn: durch Joh. Lechler, in Verl. Nicolai Bassaei, 1599.

³⁸⁸ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De praescriptionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁸⁹ MUGELLANUS, Dinus de Rossonis. De actionibus, Super arbor actionum. In: BERGIERIUS, Ioannes (ed.). *De Actionibus tractatus clarissimorum in primis nostrae aetatis iuris consultorum in duo volumina reducti*. Lugduni: apud Petrum Landry, 1596.

³⁹⁰ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 742–748. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 199–207. CONTE, Emanuele. Luca da Penne. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXVI*. Lorenzetto–Macchetti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2006, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 251–254.

³⁹¹ Luca da Penne.

učitele označil Henrica Acconzaioca de Rosello, v oboru kanonického práva pak Simona de Borsano, budoucího kardinála a arcibiskupa milánského. Objevují se pochybnosti, zda je možné těmto výrokům věřit, protože z časového hlediska nemusí odpovídat. Zmínil-li Lucas ve svých dílech uvedené osoby jako učitele, mohl tím ve skutečnosti myslet své nadřízené v některé z jeho pozdějších funkcí, nikoli nutně vyučující na univerzitě. V případě Simona de Borsano pak není ani pravděpodobné, že by výuka mohla probíhat přímo v Neapoli, protože jeho přítomnost ve městě není doložena. V kontextu ostatních autorů lze považovat za poměrně netypické, že Lucas právo nevyučoval a ani jeho spisy nebyly určeny přímo pro didaktické účely. Velkou část života strávil v Neapoli, i když jsou doložena krátká období, která trávil mimo jižní Itálii. Zabýval se snad výhradně právní praxí, živil se jako advokát a soudce. Zastával také úřední funkce v rámci Království obojí Sicílie, poté působil jako sekretář papeže Řehoře XI., což ho nejspíše v období kolem let 1370 a 1377 přivedlo do Avignonu. Jako zajímavost lze uvést, že se podle vlastních slov z pozice soudce jednou obrátil se žádostí o právní radu na svého současníka Bartola de Saxoferrato. Písemně komunikoval také s Francescem Petrarcou. Zemřel přibližně roku 1390, byl pohřben ve svém rodišti.

Lucas de Penna je autorem komentáře ke *Tres libri Codicis*, tedy k posledním třem knihám justiniánského Kodexu, které byly vnímány jako samostatné dílo obsahující císařské konstituce zaměřené na oblast správního práva. Práci na komentáři zahájil po roce 1348 z popudu Paula Perusina, knihovníka krále Roberta I. Neapolského, který jej upozornil na to, že dosavadní interpretace nahlížely na *Tres libri* nesprávně, a zaměstnávala jej s přestávkami jistě déle než 10 let. Přesný termín dokončení však zůstává neznámý. Výklad představuje úvahy o roli státu a práva, jež přesahují k právní filozofii a etice. Četně odkazuje na klasickou literaturu včetně Aristotela, Cicerona a Seneky, křesťanské autory, filozofy, řecké a římské básníky, prozaiky i historiky. Lucas proto někdy bývá považován za jednoho z přímých předchůdců pozdějšího právního humanismu. Přitom jsou pro něj typické kritické úvahy o myšlenkách dosavadních autorit a některých zažitých způsobech interpretace, mimo jiné se kriticky vyjadřuje o dialektické metodě. Savigny připisoval nezávislost Lucase de Penna na tehdejších formách práce s prameny jeho profesní dráze, a tomu, že hned po ukončení studia opustil univerzitu a tamější diskurs na něj již neměl po zbytek života vliv. Tím je jeho dílo v porovnání se současníky osvěžující a výjimečné. K úvahám přesahujícím

prostou exegezi textu Kodexu ale Lucase dovedla již sama materie, na niž se zaměřil. Vedle analýzy fungování antických institucí a úřadů starořímského státu mohl nabízet vlastní paralely se světem, ve kterém aktuálně žil, a uvažovat nad jeho fungováním. Dotýkal se práva kanonického a někdy přecházel také oblasti práva trestního, ostře se pak vymezoval proti vlivu práva lombardského. Lze doložit, že komentář ke *Tres libri* byl neapolskými právníky po dlouhou dobu vysoce ceněn, mimo tuto oblast však zůstával dlouho neznámým. V rukopisech byl zachycen jen vzácně a tiskem byl poprvé vydán relativně pozdě, teprve roku 1509, a to dokonce v Paříži. Pak ale zájem o jeho dílo vzrostl a vešel ve všeobecnou známost. Pozdější staré tisky pocházejí z Benátek, Lyonu a Mantovy.³⁹²

Na Strahově je pod signaturou CA II 5³⁹³ zachován právě nejstarší pařížský exemplář komentáře ke *Tres libri Codicis* z roku 1509, což ovšem zůstává návštěvníkům utajeno, protože katalog označuje rok vzniku tohoto exempláře za neznámý. Na titulní straně stojí: *Lucas de Penna Doctor Gallicus Iuris utriusque profunditates et apices plenissime scrutates: super tres libros Codicis. x. videlicet. xi. et xii. hanc laboriosissimam edidit Lecturam. (...) Prostat Parrhisiis in officina Johannis parui. Et Litteris in pergula Petru de sartieres.* V závěru svazku jsou pak uvedeny informace o jeho původu: *Opera magistrum Bertholdi rembolt dere impressoria optime meriti. Impensis autem honestorum virorum Johannis parui parisiensis et Petri de sartieres bitturicensis mercatorum finem accepit. xv. Januarii Anno christiane salutis Millesimo quingentesimo nono.* Titulní strana odhaluje, že editor vydání Jean Chappuis mylně pokládal Lucase za Francouze, když jej tituloval *Doctor Gallicus*, v předmluvě pak jeho rodiště situoval do Toulouse a psal o jeho působení na místní univerzitě. Z toho pak pocházelo zmatení ohledně jeho původu. Lange a Kriechbaumová nicméně uvažovali nad tím, že domnělý francouzský původ uváděný ve francouzských edicích komentáře mohl mít marketingové účely s cílem přilákat místní čtenáře. Tento přístup se snad vyplatil, protože Lucas byl v dílech francouzských autorů hojně citován. Hned následující benátská edice z roku 1512 ovšem uvedla původ Lucase de Penna na pravou míru a za jeho rodiště označila město Penne v regionu Abruzzo. V úvodu

³⁹² Cf COING, Helmut (ed.), *op. cit.*, str. 327.

³⁹³ PENNA, Lucas de. *Iuris utriusque profunditates et apices plenissime scrutates: super tres libros Codicis. Parrhisiis: opera mag. Bertholdi Remboldt, in officina Johannis Parui, litteris Petri de Sartieres, 1509.*

strahovského exempláře je zařazen přehled titulů svazku, následuje předmluva Jeana Chappuise a pak také samotného autora. Dílo bylo dedikováno kardinálovi Pierrovi Rogerovi de Beaufort (Petrus Sanctae Mariae novae), budoucímu papeži Řehoři XI. Pro tento komentář je typické, že Lucas de Penna uváděl mnoho praktických příkladů, což odráželo jeho profesní dráhu.

Mimoto je autorem spisu *De iuris interpretatione*, v němž se zaměřuje na výklad práva. Pochází od něj také poznámky k zákonům Království obojí Sicílie. Někdy bývá mezi jeho díly uváděn text *De praesumptionibus iuris*, o právních domněnkách, vlastně se však jedná jen o ucelený úryvek z komentáře ke *Tres libri Codicis*, který může být prezentován samostatně. V Leidenu je pak zachován jediný kompletní exemplář rukopisu Lucasova komentáře ke sbírce historických anekdot římského historika, spisovatele a rétora Valeria Maxima z 1. století po Kr. *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX*. Tento mimoprávní text pochází asi z roku 1374, byl opět věnován papeži Řehoři XI. a nebyl nikdy otištěn. Koresponduje ovšem s přesahem Lucase de Penna mimo oblast práva a předznamenává nástup humanismu.

3.3.12 Pistorio, Cinus de Sigibuldis de³⁹⁴

Přední zástupce školy komentátorů Cinus de Sigibuldis de Pistorio³⁹⁵ pocházel, jak již jeho jméno napovídá, z toskánského města Pistoia, kde se narodil nejspíše roku 1270 pistoiskému notáři Franciscovi a jeho manželce Diamante di Bonaventura di Tonello. Bohužel, jak bývá zvykem, je jeho význam nepřímo úměrný rozsahu informací o jeho životě, které se do dnešní doby dochovaly. S jistotou lze říci, že studoval práva v Boloni, kde jej vyučoval Dinus de Rossonis Mugellanus, jehož Cinus označoval nejen jako svého učitele, ale i osobního přítele, dále také Lambertinus de Ramponibus a Franciscus Accursius.

³⁹⁴ Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 632–658. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 71–97. MONTI, Gennaro Maria. Cino da Pistoia. In: *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti X*. Chib-Compe. Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1931, str. 374–375.

³⁹⁵ Cino da Pistoia, Guittoncino di Francesco dei Sigisbuldi, Sighibuldi, Sinibuldi, Sinibaldi, Cynus, Cinus de Sigibuldis de Pistorio, Cinus Pistoriensis.

Studium dokončil nejspíše v 90. letech 13. století, roku 1297 byl již dochovaných univerzitních dokumentech označen jako boloňský učitel. Savigny a Monti v 19. a první polovině 20. století pokládali ještě za samozřejmé, že Cinus někdy mezi léty 1292 a 1297 pobýval ve Francii, kde měl navštěvovat přednášky Petra de Bellapertica. Lange a Kriechbaumová však z dnešního pohledu hodnotí tuto informaci kriticky a údajnou Cinovu cestu do Orléans nepokládají za dostatečně prokázanou. Neobjevuje se o ní dostatek jednoznačných historických záznamů, znalost francouzského práva mohl Cinus nabýt také v Itálii bez nutnosti absolvování zahraniční cesty. Na druhou stranu, jejich teze neobjasňuje blízký vztah Cina s Petrem de Bellapertica, jehož vystoupení sice roku 1300 v Boloni navštívil, ale pouze delší pobyt ve Francii by mohl vysvětlovat navázání osobnějších vazeb.

Další záchytný bod v mapování Cinova života představuje rok 1302, kdy si ve svém rodném městě vzal za manželku Margheritu degli Ughi. Pistoii musel ovšem záhy opustit kvůli politickým střetům, vrátil se však mezi roky 1306 a 1307 a působil tam jako soudce. Činný byl i v diplomatických službách. Roku 1309 byl jako zástupce města vyslán do Florencie, později doprovázel savojského vévodu do Říma. Roku 1314 získal v Boloni doktorský titul, o jeho práci v následujících letech bohužel není zcela jasno. Od roku 1318 patrně vyučoval v Trevisu, od roku 1321 na univerzitě v Sieně a poté od roku 1324 do roku 1330, v Perugii patrně s krátkým návratem do Sieny. Na pozvání neapolského krále Roberta I. Neapolského působil v akademickém roce 1330/1331 v Neapoli, pak se vrátil do Perugie. Konec života strávil Cinus zpět v Pistoii, kde zastával funkce ve vedení města. Zemřel 24. prosince 1336 a byl pochován v místní katedrále.

Cinus vedle práva projevoval zájem také o poezii, který ho přivedl mimo jiné k dobré znalosti děl klasických latinských autorů a k přátelství s básníkem a jazykovědcem Dantem Alighieri. Poezii se také aktivně věnoval a do současnosti se dochovalo se 165 Cinových sonetů.³⁹⁶ Z jeho právní tvorby je nutné v první řadě jmenovat komentář k justiniánskému Kodexu, tedy k jeho prvním devíti knihám, sepsaný mezi lety 1312 a 1314. Ačkoli bývá označován jako *lectura*, je téměř jisté, že se nejedná o záznam jeho přednášek pořizený některým ze studentů, ani o shrnutí obsahu přednášek, jež by pořídil sám Cinus. Jde

³⁹⁶ ČERNÝ, Miroslav. Právnický a básník Cinus z Pistoie aneb od glosátorů ke komentátorům, *op. cit.*, str. 6.

o svébytné dílo, skutečný komentář ke Kodexu, který postupně vysvětluje jeho obsah. Nepanuje shoda na tom, v jaké míře vycházel z obdobného komentáře ke Kodexu z pera Petra de Bellapertica, a zda jej lze stále pokládat za originální text. Z Cinových přednášek však s jistotou vychází jeho *lectura* k vybraným titulům *Digestum vetus*, která byla společně s uvedeným komentářem hojně šířena tiskem. Dochovaly se rukopisné fragmenty další lectury ke stejné části Digest, jež zůstala nedokončena z důvodu Cinovy smrti. Dále je autorem *additiones* ke glose k *Infortiatum*, několika *questines*, konsilií a jediného známého traktátu *De successione ab intestato*. Také ve vztahu k němu se objevují pochybnosti, v jaké míře vycházel ze stejně tematicky orientovaného textu jiného svého učitele, Dina de Rossonis Mugellana. Pouze formou rukopisu byly vydány Cinovy *Glossae contrariae* obsahující 87 rozporů v glose s jeho návrhy možného řešení. Lze předpokládat, že Cinus byl autorem také dalších děl, která se bohužel nedochovala do současnosti.

Jeho význam je možné spatřovat ve snaze vymezit se proti škole glosátorů a dosavadnímu přístupu k exegezi římskoprávních pramenů. Preferoval dialektickou metodu, obdivoval francouzské právníky, mezi nimi i ostatně zmíněného Petra de Bellapertica, a díky kombinaci těchto vlastností dokázal etablovat způsob práce, který je dnes označován jako škola komentátorů. Její vznik podpořil také výchovou jejích dalších významných představitelů, byl učitelem slavného komentátora Bartola de Saxoferrato. Cinus byl jejím prvním významným mezníkem, jež potvrzuje konec období glosátorů. Neoponoval pouze jim, ale také právním kanonistům, podobně se také ve sporu papeže a světské moci stavěl na stranu císaře a zdůrazňoval, že také jeho moc má původ od Boha.

Na Strahově je pod signaturou CB I 1³⁹⁷ zastoupeno Cinovo nejvýznamnější dílo – komentář ke Kodexu, a to velmi starým tiskem z Lyonu z roku 1517: *Lectura domini Cyni de pistorio legum doctoris prestantissimi super aureo volumine codicis cum additionibus suis locis appositis per magistrum Johanem de gradibus utriusque iuris profesorem: adiecto etiam indice cum numerorum distinctione ut singulares materie facilius inveniri possint. Cum gratia et privilegio*. Jak napovídá samotný titul, komentář doplnil poznámkami Ioannes

³⁹⁷ PISTORIO, Cinus de Sigibuldis de. *Lectura domini Cyni de Pistorio legum doctoris prestantissimi super aureo volumine codicis cum additionibus suis locis appositis per magistrum Johanem de Gradibus utriusque iuris profesorem*. Lugduni: Jacobus Sacon, imp. Vincenti De Portonariis, 1517.

de Gradibus, právník z přelomu 15. a 16. století. Explicit doplňuje údaje o vydavateli: *Lectura eximii ac famosissimi iuris utriusque Doctoris D. Cyno de Pistorio super omnibus libris C. cum nonnullis additionibus aliquo doctorum antiquorum suis in locis diligenter positis finem feliciter attigit. Optime emendata diligentique cura ac arte Jacobi Sacon necnon impensis vincentii de portonaris. ipsius urbis bibliopole optimi impressa Anno dni 1517 pridie calendas sextiles*. Dvakrát pak lze dohledat Cinův traktát *De successione ab intestato*. Předně je součástí rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, kde je zařazen na listu 319 první části 8. dílu, který je na Strahově veden pod signaturou BK I 24.³⁹⁸ Dále byl zahrnut do sbírky o dědickém právu pod signaturou CF III 8³⁹⁹ vydané roku 1570 v Benátkách: *SELECTI TRACTATUS IURIS VARI, VERE AUREI DE SUCCESSIONE TAM a Testato quam ab Intestato, MATERIA FREQUENTISSIMA ET UTILISSIMA, ET QUAE CUM EADEM SYMBOLIZANT, Diversorum Clarissimorum V. I. Luminum, veterum & recentium...*

3.3.13 Pontanus, Ludovicus⁴⁰⁰

Ludovicus Pontanus⁴⁰¹ se narodil nejspíše krátce před rokem 1409 v obci Cerreto di Spoleto v italské provincii Perugia. Jeho přídomek Romanus však prozrazuje, že vyrůstal v Římě, kde získal také občanství. Do rodné Perugie se sice vrátil za studiem římského a kanonického práva, dokončil jej ovšem na univerzitě v Boloni. Jeho učitelem byl mimo

³⁹⁸ PISTORIO, Cinus de Sigibuldís de. *De successione ab intestato*. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

³⁹⁹ PISTORIO, Cinus de Sigibuldís de. *De successione ab intestato*. In: *Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successione tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium*. Venetiis: Apud Franciscum Franciscium Senensem, 1570.

⁴⁰⁰ Zdroje obecných informací o životě a díle: WOELKI, Thomas. Pontano Lodovico. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXIV*. Pio VI – Ponzio. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2015, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 740–743. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, op. cit.*, str. 395. WOELKI, Thomas. *Lodovico Pontano (ca. 1409–1439): Eine Juristenkarriere an Universität, Fürstenhof, Kurie und Konzil*. Leiden: Brill, 2011, ISBN 978-90-04-19471-7, str. 23–50.

⁴⁰¹ Ludovicus Romanus, Ludovico nebo Lodovico Pontano či Romano.

jiné Ioannes de Imola. Roku 1427 složil zkoušku a získal licenciát z římského práva, o dva roky později tam pak získal z římského i kanonického práva doktorát. Ještě během studia, konkrétně od roku 1427, začal v Boloni učit, na místní univerzitě se tak stal kolegou svého staršího bratra a humanisty Francesca Pontana. Nicméně, o rok později se přesunul do Florencie, kde vyučoval do roku 1431. Mezitím se ještě smluvně zavázal učit na univerzitách v Sieně a Padově, těmto závazkům však nedostál v plném rozsahu. Roku 1431 opustil Florencii a zamířil do Říma, kam byl povolán papežem Evženem IV., který jej jmenoval soudcem Římské roty a konzistorním advokátem, vedle toho také vyučoval civilní právo. Od roku 1433 do roku 1435 bylo Ludovicovi umožněno, aby službu pro papeže přerušil. O možnost najmout Ludovica a jeho bratra soupeřila Benátská republika a město Siena, které nakonec Benátky přeplatilo a nabídlo oběma sourozencům nadprůměrně štědrú odměnu, již ještě průběžně navyšovalo. Jeho žákem v Sieně byl Franciscus de Accoltis Aretinus. Roku 1435 papež trval na Ludovicově návratu do Říma a jmenoval jej apoštolským protonotářem. Ludovicus ale tohoto přání neuposlechl, zůstal v Sieně a roku 1436 vstoupil do služeb aragonského a neapolského krále Alfonse V. Po pobytu v Neapoli byl poslán jako králův zástupce na 17. ekumenický koncil ve švýcarské Basileji, kde měl především hájit Alfonsův nárok na neapolský trůn. V průběhu zasedání koncilu přešel ze skupiny hájící papeže Evžena IV. mezi jeho odpůrce, rozhodoval se mezi službou králi nebo papeži, upadl krátce do zajetí, vedl četná jednání s politickými představiteli a stal se jedním z nejviditelnějších účastníků. Za účelem vedení jednání cestoval do Kolína nad Rýnem, Bruselu i Lovaně. Bohužel, jeho život v Basileji náhle skončil ve věku přibližně 30 let, když 10. července 1439 zemřel na mor. Byl pohřben v místním kartuziánském klášterním kostele.

Předestřený životopis na první pohled ukazuje, že Ludovicův krátký život byl naplněn aktivitou, ambicemi a bouřlivým kariérním vzestupem. Přestože rok narození 1409 nemusí být přesný a je možné, že se Ludovicus narodil o několik let dříve, s pedagogickou činností na univerzitě v Boloni začal ve výjimečně mladém věku. Za podobně ojedinělou lze pokládat silnou poptávku o jeho služby, která vedla k soutěžení Benátek se Sienou i papeže s neapolským králem. To vše před dovršením Ludovicových 30. narozenin a jen pár let poté, co získal doktorský titul. Za svého života byl široce uznáván kolegy a jeho dílo se po smrti těšilo popularitě. Vedle těchto událostí byl aktivní také literárně. Výuka jej přivedla k postupné tvorbě exegetických spisů vykládajících prameny římského práva. Ludovicovy

komentáře vznikaly již v průběhu přednášek, které vybraní studenti doslovně zaznamenávali. Tyto texty proto, ačkoli prošly následnými úpravami, obsahují řadu didaktických poznámek a Ludovicových pokynů, například když odkazuje na „zítřejší“ přednášku. Komentáře byly sepisovány postupně, řadu let na různých univerzitách, a nakonec pokryly justiniánský Kodex a Digesta. Byly rozděleny na dílčí po částech zpracované *lecturae*: *Lectura in primam Codicis partem*, *Lectura in secundam Codicis partem*, *Lectura in primam Digesti veteris partem*, *Lectura in secundam Digesti veteris partem*, *Lectura in primam Digesti novi partem*, *Lectura in secundam Digesti novi partem*, *Lectura in primam Infortiati partem*, *Lectura in secundam Infortiati partem*. Nicméně, je třeba upozornit, že formální označení rozsahu komentáře mohlo být zavádějící, neboť nezpracovával úplně každý fragment nebo konstituci obsažené ve vybrané množině. Ludovicus si z uvedených rozpětí vybíral pouze některé části podle dotčených témat, jiné části tedy zůstaly neokomentovány. Lze uvažovat nad tím, zda kusý způsob zpracování nezpůsobila Ludovicova brzká smrt, jež mu znemožnila komentář dále doplňovat. V jeho struktuře je možné najít obecná generalizovaná pravidla, řešení praktických případů i pojednání o otázkách a pochybnostech, jež vyřešeny nebyly a mohly odkazovat na důležité spory tehdejší právní praxe.

Ludovicus dále napsal několik *repetitiones*, například *De relictis ad pias causas*, a traktátů s úzkým tematickým zaměřením, obvykle na fragment nebo konstituci *libri legales*. Některé byly vydávány samostatně, jiné byly zařazeny k odpovídajícím místům pramenů do komentáře. Velké popularity se dočkala Ludovicova *Singularia sive notabilia*, sbírka více než 700 krátkých poznámek a komentářů sestavená mezi lety 1433 a 1435. Umožnila prezentovat teoreticky získané poznatky praktickou aplikací práva, volnější literární forma pak dala Ludovicovi příležitost být méně svázán požadavky na systematičnost výkladu, prezentovat své případy z praxe, psát humorně a s nadhledem. Zapojení do tehdejšího politického a právního života pak dalo vzniknout více než 500 konsilí, jež byla šířena v rukopisech a také souhrnně vydávána, později i tiskem. Mimo oblast římského práva stojí za pozornost jeho veřejné řeči a proslovy, především ty přednesené v Basileji, které se dochovaly v písemné podobě.

Na Strahově jsou dostupné Ludovicovy *lecturae* v benátské edici z roku 1580, přes absenci údaje v katalogu lze ze znaku na titulních stranách, jež zobrazuje orla na skále

s citací žalmu *Renovabitur ut aquilae iuventus tua*, vyvodit, že jejím vydavatelem byla *Societas Aquilae se Renovantis*. Tento závěr pak výslovně potvrzuje explicit *In Secundam Infortiati Partem acutissima Fragmenta* uvádějící mimo jiné název vydavatele *Ad signum Aquilae se renovantis*. Komentáře byly vydány ve čtyřech svazcích a následně svázaný do jediného konvolutu. První oddíl konvolutu vedený pod signaturou CD I 21/a⁴⁰² obsahuje komentář k *Digestum vetus*, který je ještě uvnitř formálně rozdělený na dvě části. Na jeho titulní straně se uvádí: *LUDOVICI PONTANI VULGO ROMANI ACUTISSIMI IURIS UTRIUSQ. INTERPRETIS, In Primam atq; Secundam Digesti Vet. Partem Commentaria, HIERONYMI CHUCHALON HISPANI Adnotationibus illustrata. Cum Summariis, & Indice rerum ac verborum memorabilium, locupletissimis, Hac in Editione, summo studio ac diligentia, ab innumeris & variis mendis repurgata. VENETIIS, MDLXXX*. Ačkoli titulní strana přisuzuje ke komentáři doplněné poznámky (*adnotationes*) pouze španělskému právnímu humanistovi Hieronymovi Chucalonovi, nadpisy obou částí upřesňují, že z jeho pera pocházejí pouze poznámky ke druhé části *Digestum vetus*. *Adnotationes* k první části připravili nespecifikovaní učenci popsání jako *doctissimi homines*. Druhý oddíl konvolutu pod signaturou CD I 21/b⁴⁰³ pak nabízí obdobně na dvě části rozdělený komentář k *Infortiatum*: *LUDOVICI PONTANI VULGO ROMANI ACUTISSIMI IURIS UTRIUSQ. INTERPRETIS, In Primam atque Secundam Infortiati Partem Commentaria, HIERONYMI CHUCHALON HISPANI Adnotationibus illustrata...* Ačkoli titulní strana opět odkazuje na Hieronyma Chucalona, nadpisy ani jedné z částí komentáře jej již nezmiňují a autorství poznámek nespecifikují.

Naopak třetí oddíl konvolutu, opět na dvě části rozdělený komentář k *Digestum novum* vedený pod signaturou CD I 21/c,⁴⁰⁴ žádné rozpory o Chucalových poznámkách

⁴⁰² PONTANUS, Ludovicus. *Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Digesti Vet. Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1580.

⁴⁰³ PONTANUS, Ludovicus. *Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atque Secundam Infortiati Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1580.

⁴⁰⁴ PONTANUS, Ludovicus. *Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Digesti Novi Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1580.

nepřipouští a jeho autorství konsistentně uvádí: *LUDOVICI PONTANI VULGO ROMANI ACUTISSIMI IURIS UTRIUSQ. INTERPRETIS, In Primam atq; Secundam Digesti Novi Partem Commentaria, HIERONYMI CHUCHALON HISPANI Adnotationibus illustrata...* Čtvrtý oddíl konvolutu pod signaturou CD I 21/d⁴⁰⁵ obsahuje na dvě části rozdělený komentář k justiniánskému Kodexu a na titulní straně se k Hieronymovi Chucalonovi nehlásí: *LUDOVICI PONTANI VULGO ROMANI ACUTISSIMI IURIS UTRIUSQ. INTERPRETIS, In Primam atq; Secundam Codicis Partem Commentaria, DOCTISSIMORUM VIRORUM Adnotationibus illustrata...* Teprve nadpis druhé části komentáře ke Kodexu prozrazuje, že uvedené poznámky jsou jeho dílem. První část přenechává jejich autorství neznámým učencům. Za všechny čtyři části komentáře je přivázán obsáhlý rejstřík, pravděpodobně také vydávaný samostatně. Ačkoli jej katalog samostatně neeviduje a asi je počítán jako součást komentáře ke Kodexu, ve skutečnosti je společný pro *lecturae* jak ke Kodexu, tak k Digestům: *INDEX LOCUPLETISSIMUS IN LUDOVICI PONTANI VULGO ROMANI, COMMENTARIA SUPER DIGESTIS, ET CODICE. Serie alphabetica, in studiosorum gratiam, non inconcinne dispositus; & ita repurgatus, ut nihil amplius desiderari queat. VENETIIS, MDLXXX.* Autor indexu není uveden.

Dále Strahovská knihovna pod signaturou CH I 4⁴⁰⁶ obsahuje frankfurtskou edici celkem 523 Ludovicových konsilií z roku 1577, která jsou rozšířena poznámkami (*additiones*) italského právníka Horatia Mandosia: *CONSILIA D. LUDOVICI DE PONTE ROMANI, I. U. D. CLARISSIMI, NEC NON S. L. L. INTERPRETIS SOLERTISSIMI, absolutissima: quorum lectione tam in Schola, quam Foro versantium mentes multarum perplexarum quaestionum, sparsim in Corpore Iuris Ciuilis Lectoribus occurrentium,*

⁴⁰⁵ PONTANUS, Ludovicus. *Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Codicis Partem Commentaria, doctissimorum virorum Adnotationibus illustrata. Index locupletissimus in Ludovici Pontani vulgo Romani commentaria super Digestis, et Codice.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1580.

⁴⁰⁶ PONTANUS, Ludovicus. *Consilia D. Ludovici de Ponte Romani, I. V. D. clarissimi, nec non S. L. L. interpretis solertissimi, absolutissima: quorum lectione tam in Schola, quam Foro versantium mentes multarum perplexarum quaestionum, sparsim in Corpore Iuris Civilis Lectoribus occurrentium, luculentissima solutione illustrari possint. Nuperrime studio ac industria D. Horatii Mandosii, excelentissimi iureconsulti Romani, Additionum haud vulgarium splendore ditiora facta: adiectu singulorum Consiliorum Sumariis.* Francofurti: Sigmund Feierabend, 1577.

luculentissima solutione illustrari possint. NUPERRIME STUDIO AC INDVSTRIA D. HORATII MANDOSII, excellentissimi iureconsulti Romani, Additionum haud vulgarium splendore ditiora facta: adiectu singulorum Consiliorum Sumariis. OMNIA IN HAC NOSTRA EDItione suo pristino, reffectis mendis, quibus obducta prior erat, nitori restituta, accuratiusque recusa: adiecto Indice rerum ac verborum locupletissimo. FRANCOFURTI M. D. LXXVII. SIGMUND FEIRABENDT. Po předmluvě následuje abecední přehled ve sbírce obsažených konsilií, v úplném závěru se pak nachází rejstřík. Za Ludovicova konsilia je zařazena jeho řeč *Sermo utriusque iuris monarchae*. Vedle toho lze jedno konsilium, pod označením CXXIII, dohledat ve sbírce *De monetis et re numaria libri duo*, jež je vedena pod signaturou AS XII 32.⁴⁰⁷

3.3.14 Rosate, Albericus de⁴⁰⁸

Albericus de Rosate⁴⁰⁹ se narodil kolem roku 1290 v obci Rosciate v italské provincii Bergamo, takřka na předměstí Bergama samotného. Savigny⁴¹⁰ zůstal osamocen v názoru, že Albericus pocházel z chudých poměrů. Další autoři⁴¹¹ se shodli na tom, že se narodil do právnické rodiny, jeho otec Tacius de Rosate byl soudcem, strýc Albertus de Rosate podestou v Pistoji. Právě rodinné prostředí jej mohlo přivést ke studiu práva, a to na univerzitě v Padově. Mezi svými učiteli jmenoval Oldrada de Ponte a Richarda Malumbru.

⁴⁰⁷ PONTANUS, Ludovicus. Consilium CXXIII. In: BUDELIUS, Renerus. *De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetariorum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum auctorum.* Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1591.

⁴⁰⁸ Zdroje obecných informací o životě a díle: PROSDOCIMI, Luigi. Alberico de Rosate. In: *Dizionario biografico degli Italiani I.* Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 656–657. LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter.* Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 665–682. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter.* Band 6, *op. cit.*, str. 126–136. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, op. cit.*, str. 245–246.

⁴⁰⁹ Albericus Bergamensis, Alberico či Alberich, da Rosate, da Rosciate, da Roxiate, Roxiati, de Rosciaa nebo de Rosaa.

⁴¹⁰ S ním společně také Schulte, který však ze Savigniho vychází.

⁴¹¹ Mimo výše uvedené také Agostino Salvioni. Cf SALVIONI, Agostino. *Intorno ad Alberico da Rosciate ed alle sue opere con alcune notizie relative a Dante memorie storiche.* Bergamo: Crescini, 1842, str. 6–7.

Albericův život byl spojen s Bergamem, kam se po studiu s možným krátkým pobytem v Římě vrátil, působil zde v právní praxi jako advokát, zčásti jako soudce a také v některých veřejných a diplomatických funkcích. Ačkoli Savigny bez uvedení zdroje konstatoval, že Albericus získal doktorský titul, Lange a Kriechbaumová mu oponovali tvrzením, že o tom nesvědčí žádné dochované historické dokumenty a nebýval jako doktor práv ani ve svých dílech označován. Fond Strahovské knihovny však tomuto závěru odporuje. Komentář k *Digestum vetus* pod signaturou CA I 24 sice Alberica na titulní straně skutečně jmenuje toliko jako pána a velkého praktika (*summi practici Domini Alberici de Rosate*), nicméně, navazující komentář k *Digestum novum* CA I 25 ze stejné edice a roku jej již tituluje jako *iuris utriusque Doctor*.

Ve srovnání s ostatními komentátory je poměrně netypické, že se nerozhodl pro pedagogickou dráhu a nikdy nevyučoval na univerzitě. Také jeho texty si získaly větší oblibu mezi zástupci právní praxe než na akademické půdě. Zastupoval Bergamo při jeho svěření do držení českého krále Jana Lucemburského roku 1331, což byl osud řady severoitalských měst, a reformoval městská statuta, jejichž změnu pak král schválil. U papežského soudu v Avignonu zastupoval milánské vládce z rodiny Visconti, kteří usilovali o zrušení územního interdiktů uvaleného na Miláno a o ukončení exkomunikace členů rodu. Podobně v případě interdiktů zastupoval i samotné Bergamo. Podnikl proto alespoň tři cesty do Avignonu v letech 1329, 1335 až 1337 a 1339 až 1341, z nichž se dochovaly Albericovy pracovní poznámky. Jeho zapojení do sporů o církevněprávní tresty dokládají dobrou znalost kanonického práva. Thomas Diplovatatus byl původcem informace, že Albericus byl z důvodu udílení rozporných právních rad ke konci života zbaven výkonu advokacie a snad i přinucen opustit Bergamo. Nicméně, tato úvaha se zdá být nepravděpodobná, protože on sám ani jeho současníci se o žádném protiprávním jednání ani udělení trestu nezmiňují. S manželkou Anexií měl celkem osm dětí, pět synů a tři dcery. Dochovala se zpráva o tom, že roku 1350 navštívil Řím, údaje o posledních letech života však zůstávají nejasné. Ačkoli byl na jeho náhrobním kameni uveden rok úmrtí 1354, v současnosti převažuje mínění, že zemřel až roku 1360, nejspíše 14. září.

Za nejrozsáhlejší lze považovat Albericovo exegetické dílo, v němž komentuje podstatnou část justiniánské kodifikace – Kodex a Digesta. V předmluvě komentáře k první části Kodexu sám uvedl, že jej psal ve stáří, kdy měl možnost ukončit výkon advokacie,

stáhnout se do ústraní a plně se soustředit. Z jeho testamentu zase vyplývá, že měl komentáře dokončeny již před rokem 1345. Nejprve se věnoval Kodexu a pak postupně zpracoval *Digestum novum*, *Infortiatum* a *Digestum vetus*. Pro komentáře je charakteristické, že je Albericus budoval především jako kompilaci výroků jiných autorů, které vhodně uspořádal. Citace obvykle přiznával a původ citátů uváděl, mezi odkazovanými právníky byli jmenováni například Iacobus de Belvisio, Iacobus Butrigarius, Oldradus de Ponte, Odofredus, Iacobus de Arena a Dinus de Rossonis Mugellanus, citoval však i neprávniky. Práce s výroky jiných autorů ale hodnotu Albericova díla nesnižuje, právě naopak. Bývá oceňován za to, že dokázal různé protichůdné teorie srozumitelně vyložit a hledat vzájemně smírné řešení. Byl ovlivněn scholastickou metodou, v návaznosti na jeho profesní dráhu je patrný také praktický přístup k řešení problémů. Někdy jsou jeho komentáře cenným zdrojem informací o názorech dalších právních romanistů, které se do současnosti v originální podobě nedochovaly.

Ve Strahovské knihovně je tento komentář zastoupen edicí z Lyonu, jež aktuálně sestává ze čtyř svazků. Každý z nich se dále rozdělí na dvě samostatné části s vlastními titulními stranami, výjimku představuje komentář k *Infortiatum*, který obsahuje jako třetí část *repertorium* k celé edici. Repertorium je zároveň jedinou částí pocházející z roku 1548, zbytek je datován letopočtem 1545. Ačkoli katalog eviduje každý svazek pod jedinou signaturou jako jedno monografické dílo, ve skutečnosti jde o konvoluty, v nichž je svázáno celkem devět samostatně vydaných spisů. O tom, že ve starší evidenci mohly být vedeny odděleně svědčí, že jsou titulní strany jednotlivých částí konvolutů vpravo nahoře ručně nadepsány malými písmeny. Pořadí evidence svazků v katalogu knihovny se zdá být náhodné, neodpovídá ani chronologii sepsání textů, ani pořadí daných titulů v Digestech. První část prvního konvolutu CA I 24(/1)⁴¹² je tvořena prvním dílem komentáře k *Digestum vetus*. Na titulní straně stojí: *PRIMA ALBERICI super Digesto Veteri COMMENTARIORUM IURIS utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per*

⁴¹² ROSATE, Albericus de. *Prima Alberici super Digesto Veteri commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit*. Lugduni: per Thomam Bertheau, 1545.

marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit. LUGDUNI, 1545. Explicit uvádí, že text komentáře doplnil Ioannes Thierry Lingonensis (Jean Thierry) z francouzského Langres. Druhý díl CA I 24(/2)⁴¹³ je oddělen vlastní titulní stranou: *SECUNDA ALBERICI super Digesto Veteri COMMENTARIORUM IURIS utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit. LUGDUNI, 1545.* Postrádá marginální poznámky a v explicitu již Ioannes Thierry zmíněn není. V závěru je otištěn krátký dopis Alberica čtenářům.

První část druhého konvolutu CA I 25(/1)⁴¹⁴ obsahuje první díl komentáře k *Digestum novum: PRIMA ALBERICI SUPER DIGESTO NOVO COMMENTARIA ARGUTISSIMA iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Prima parte Digesti novi: cum Summariis & numeris ante. ll. & §§. recenter in melius repositis. His accessit alphabeticus Index copiosissimus, in quo quae longa ubique verborum ambae explicantur, compendioso sermone in promptu habeas: omnia nunc denuo summa cum diligentia in publicum edita. LUGDUNI. 1545.* Druhý díl CA I 25(/2)⁴¹⁵ je uvozen samostatnou titulní stranou, která svým zněním připomíná spíše předchozí komentář k *Digestum vetus: SECUNDA ALBERICI super Digesto novo COMMENTARIORUM IURIS utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto novo: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo*

⁴¹³ ROSATE, Albericus de. *Secunda Alberici super Digesto Veteri commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit.* Lugduni: per Thomam Bertheau, 1545.

⁴¹⁴ ROSATE, Albericus de. *Prima Alberici super Digesto novo commentaria argutissima iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Prima parte Digesti novi: cum Summariis & numeris ante. ll. & §§. recenter in melius repositis. His acceßit alphabeticus Index copiosissimus, in quo quae longa ubique verborum ambae explicantur, compendioso sermone in promptu habeas: omnia nunc denuo summa cum diligentia in publicum edita.* Lugduni: per Georgium Regnault, 1545.

⁴¹⁵ ROSATE, Albericus de. *Secunda Alberici super Digesto novo commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto novo: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit.* Lugduni: per Georgium Regnault, 1545.

in lucem exit. LUGDUNI, 1545. Oba díly komentáře byly jen výjimečně doplněny stručnými poznámkami. Ačkoli se s komentáři k *Digestum vetus* shodují místem a rokem vydání i grafickou podobou, explicit uvádí jiného tiskaře, místo jména Thomas Bertheau zde figuruje Georgius Regnault. Část komentáře k *Digestum novum* týkající se titulu *De regulis iuris*, bývala vydávána také samostatně. Albericus v něm propojil pravidla stejnojmenných částí justiniánské a kanonickoprávní kodifikace.

První část třetího konvolutu CA I 26(/1)⁴¹⁶ představuje první díl komentáře k *Infortiatum: PRIMA ALBERICI super Infortiato LECTURA SINGULARIS ET aurea Domini Alberici de rosate Bergomensis iuris Caesarei & Pontificii doctoris excelentissimi in praxi non minus utilis quam necessaria super Prima parte Infortiati, accurate tersa & emuncta: & in multis locis in quibus erat laniata, nunc resarta. Cum additionibus, concordantiis numeris: summatis, ante ll. & §§. affixis, quatenus materiae lympidiores cunctis lucescant: necnon Repertorio alphabetico miro ordine constructo in licem deuno prodit. LUGDUNI, 1545.* Incipit prvního dílu uvádí, že text komentáře opět doplnil Ioannes Thierry Lingonensis (Jean Thierry), je opatřen rozsáhlým poznámkovým aparátem. Naopak ve druhém dílu CA I 26(/2)⁴¹⁷ se poznámky vyskytují jen výjimečně a Ioannes Thierry zmíněn není: *SECUNDA ALBERICI SUPER INFORTIATO COMMENTARIA ATGUTISSIMA iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Secunda parte Infortiati, cum Summariis & numeris ante leges recenter in melius repositis. His accessit alphabeticus Index copiosissimus, ubi quae longa verborum ambage explicantur, compendioso sermone comprehensa in promptu habentur omnia nun summa cum diligentia in licem emissa.*

⁴¹⁶ ROSATE, Albericus de. *Prima Alberici super Infortiato lectura singularis et aurea Domini Alberici de rosate Bergomensis iuris Caesarei & Pontificii doctoris excelentissimi in praxi non minus utilis quam necessaria super Prima parte Infortiati, accurate tersa & emuncta: & in multis locis in quibus erat laniata, nunc resarta. Cum additionibus, concordantiis numeris: summatis, ante ll. & §§. affixis, quatenus materiae lympidiores cunctis lucescant: necnon Repertorio alphabetico miro ordine constructo in licem deuno prodit. Lugduni: per Georgium Regnault, 1545.*

⁴¹⁷ ROSATE, Albericus de. *Secunda Alberici super Infortiato commentaria atgustissima iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Secunda parte Infortiati, cum Summariis & numeris ante leges recenter in melius repositis. His accessit alphabeticus Index copiosissimus, ubi quae longa verborum ambage explicantur, compendioso sermone comprehensa in promptu habentur omnia nun summa cum diligentia in licem emissa. Lugduni: per Georgium Regnault, 1545.*

LUGDUNI, 1545. Po druhém dílu komentáře ještě následuje *repertorium* CA I 26(3),⁴¹⁸ abecedně řazený přehled podrobně vymezených témat, který odkazuje na příslušná místa Albericova komentáře. Je společný pro celou edici, vztahuje se jak k Digestům, tak ke Kodexu. Autor repertoria není uveden, jedině nepochází z roku 1545, ale teprve z roku 1548: *REPERTORIUM SUPER LECTURIS Domini Alberici de Rosate. GENERALE REPERTORIUM SVPER OMNIBUS acutissimi Iurium intepretis Domini Alberici de Rosate Lecturis: ubi quae large plaerunque enarrantur, hic compendiosis sententiis comprehensa in promptu habes. LUGDUNI, 1548.* Savigny psal o Albericově komentáři k *Infortiatum* s neskrývaným despektem. Vyčítal mu, že na rozdíl od jiných částí komentáře šlo v tomto případě spíše o pouhé dodatky k řádné glose, když Albericus na mnoha místech rezignoval na vlastní výklad a jen odkázal na glosu.

První část čtvrtého konvolutu CA I 27(1)⁴¹⁹ obsahuje první díl komentáře k justiniánskému Kodexu: *PRIMA ALBERICI super CODICE COMMENTARIORVM IURIS utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Codice: Cum Summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit. LUGDUNI, 1545.* Druhý díl komentáře CA I 27(2)⁴²⁰ je uveden titulní stranou s následujícím zněním: *SECUNDA ALberici super Codice. COMMENTARIORUM Iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Codice, cum Summariis vniciuique tum Legi, tum Paragrapho recenter adiectus, & per marginales numeros signatis: summa nunc denuo cum industria in lucem emissa. LUGDUNI, 1545.* Oba díly jsou opatřeny jen velmi

⁴¹⁸ *Repertorium super lecturis Domini Alberici de Rosate. Generale repertorium super omnibus acutissimi Iurium intepretis Domini Alberici de Rosate Lecturis: ubi quae large plaerunque enarrantur, hic compendiosis sententiis comprehensa in promptu habes.* Lugduni: [s. n.], 1548.

⁴¹⁹ ROSATE, Albericus de. *Prima Alberici super Codice commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Codice: Cum Summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit.* Lugduni: per Georgium Regnault, 1545.

⁴²⁰ ROSATE, Albericus de. *Secunda Alberici super Codice. Commentariorum Iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Codice, cum Summariis unicuique tum Legi, tum Paragrapho recenter adiectus, & per marginales numeros signatis: summa nunc denuo cum industria in lucem emissa.* Lugduni: per Thomam Bertheau, 1545.

stručným poznámkovým aparátem. Za pozornost stojí, že se liší jejich vydavatelé, první díl vydal Georgius Regnault, druhý Thomas Bertheau.

Veřejné působení Alberica a jeho podíl na revizi městských statut předznamenává, že se tomuto tématu věnoval také ve své tvorbě. Je autorem rozsáhlého spisu *Commentarium de statutis*, který je znám i pod dalšími variantami označení, a jenž se dále dělí na čtyři knihy. Odráží tehdejší problémy vyplývající z konfliktů mezi statutárním, římským, kanonickým právem a *ius commune*, jde vlastně o jedno z prvních doktrinálních děl mezinárodního práva soukromého. Albericus mohl nabídnout pohled z praxe, kde se s těmito problémy pravidelně setkával a poskytnout tak odborností a zkušenostmi podložený pohled. Traktát je na Strahově zastoupen jako součást rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, jež čítá 25 svazků a je rozdělen na 18 dílů. *Commentarium de statutis* se nachází na 2. listu 2. dílu, který je na Strahově veden pod signaturou BK I 16.⁴²¹ Za významné Albericovo dílo je považován slovník *Dictionarium utriusque iuris*, který byl rozšířen řadou rukopisů, inkunábulí i starých tisků. Ačkoli trpěl řadou neduhů, vystupoval z řady jako jedno z prvních děl svého druhu. Původně šlo o dvě samostatná díla orientovaná na civilní a církevní právo, později je však neznámý editor sloučil do jednoho celku. Často k němu byly doplněny jeho neprávnické traktáty *De accentu* a *De ortographia*. Mimo oblast práva spadá také jeho spis *De aspiratione* a překladatelská činnost.

3.3.15 Salyceto, Bartholomaeus de⁴²²

O narození Bartholomaea de Salyceto⁴²³ lze spolehlivě prohlásit jen tolik, že se narodil v Boloni do právnické rodiny. Teprve z pozdějších dat z jeho života je možné

⁴²¹ ROSATE, Albericus de. *Commentarium de statutis*. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat. & Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁴²² Zdroje obecných informací o životě a díle: ORLANDELLI, Gianfranco. Bartolomeo da Saliceto. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI*. Baratteri–Bartolozzi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1964, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 766–768. LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 795–802. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 259–269.

⁴²³ Bartholomäus, Bartolomeus, Bartolomeo, de nebo da Saliceto, či Salycetus, Salicetus.

dovodit, že se mohl narodit někdy mezi roky 1330 a 1340. Studoval v Boloni, kde navštěvoval hodiny svého strýce z otcovy strany Richarda de Salyceto, jenž ho ovlivnil nejen zájmem o právo, ale také aktivním zapojením do veřejného dění. V Boloni začal také nejpozději roku 1365 vyučovat, což je doloženo seznamem místních profesorů. Roku 1370 byl však nucen místo na boloňské univerzitě opustit, zdá se, že z politických důvodů, a přesunul se do Padovy, kde působil do roku 1374. Pak se ale přeci jen do Boloně vrátil a vyučoval tam civilní právo. Byl nejspíše prostřednictvím svého strýce a jeho syna Roberta okrajově zapojen do pokusu svrhnout vládu papeže, nebo přesněji papežova zástupce Guglielma di Sant' Angelo nad městem, který skončil neúspěchem, což patrně způsobilo jeho krátký pobyt ve Ferrare kolem roku 1376, po němž se ovšem do Boloně vrátil. Roku 1380 se k Bartholomaeovi při výuce Digest a Kodexu připojil jeho syn Giacomo, který v té době dokončil studium práv v Boloni. Bartholomaeus pokračoval v politickém působení jako člen městského zastupitelstva a vyslanec při vybraných diplomatických cestách. Snad jeho mimořádný zájem o společenské dění vedl k tomu, že byl roku 1389 zapojen do dalších politických rozbrojů, které opět donutily Bartholomaea k odchodu z Boloně do Ferrary a připravily ho o majetek. Pedagogické působení na místní univerzitě však netrvalo dlouho, protože byla od roku 1394 do roku 1402 uzavřena. Roku 1398 se nakrátko vrátil do Boloně, kterou však musel vzápětí opět opustit. Působil dále v Padově, kde žil v dominikánském klášteře, a teprve kolem roku 1404 se přesunul zpět do Boloně. Stáří a nemoc mu od roku 1408 bránily ve vyučování a o čtyři roky později Bartholomaeus zemřel, konkrétně 28. prosince 1412. Byl pohřben v bazilice svatého Dominika v Boloni, zachoval se jeho náhrobní kámen. Mezi Bartholomaeovy žáky se počítají Raphael Fulgosius, Iacobus Alvarottus, Petrus de Ancharano, Franciscus de Zabarellis.

Jako nejvýznamnější Bartholomaeovu publikaci je nutné zmínit komentář k justiniánskému Kodexu, jenž začal psát na počátku svého profesního působení, a který dokončil 31. května 1400 v Boloni. Byl skutečně vytvářen jako písemné dílo a nejde jen o zápis znění jeho přednášek, ostatně, Bartholomaeus si sám stěžoval, že jej výuka od psaní komentáře odvádí. Zajímavostí zůstává, že nepostupoval od počátku pramene práva, ale naopak od konce, když začal exegezi jeho deváté knihy. Komentář sám je pak zpracován docela detailně, vykládá podstatné části Kodexu a zdá se, že Bartholomaeus při jeho vytváření vynechal pouze malou část titulů. Zájem o Kodex má nejspíše původ v období

jeho studia, neboť na něj byl v té době kladen velký důraz a studenti se jím zabývali podstatnou část doby studia. Komentář se dočkal poměrně rychlého rozšíření tiskem, nejprve v podobě inkunábulí. K jeho vydáním byl často připojován Bartholomaeův komentář ke druhé části *Digestum vetus*, který zahrnuje úsek od 12. knihy po titul D. 24.2. Vedle exegetické literatury Bartholomaeus udílel také konsilia, mezi nimiž má zvláštní význam jeho posudek k platnosti volby papeže Urbana VI., který zpracovával od září 1378 do srpna 1379. Ostatní konsilia dokládají jeho kontakt s právní praxí, není jich však mnoho a nejsou snadno dostupná. Mimo rukopisné záznamy byla tiskem vydána jen dvakrát v 15. století. Dále je Bartholomaeus autorem jediného dochovaného traktátu *De mora*, také řady *lecturae* a *repetitiones*.

Komentář ke Kodexu je ve Strahovské knihovně dostupný v první řadě ve formě benátského prvotisku z roku 1483, který následuje pouze devět let po prvním tištěném vydání vůbec. Evidován je pod signaturou DP II 5.⁴²⁴ Bohužel, svazek neobsahuje komentář v plném rozsahu, zahrnut je pouze výklad ke čtvrté, páté a šesté knize Kodexu. Z kodikologického hlediska nabízí podrobnější informace katalog prvotisků.⁴²⁵ Úplné znění komentáře je pak na Strahově k dispozici ve dvou konvolutech edice pocházející z Lyonu z roku 1541. Katalog knihovny v tomto případě podává zavádějící informace, neboť dílo nesprávně pokládá za komentář k Digestům, neobsahuje téměř žádné bibliografické údaje a ani neidentifikuje části konvolutu. První konvolut komentáře je evidován pod signaturou CA I 2 a jsou v něm svázány první dva díly komentáře, jež byly původně vydány samostatně. Každý má vlastní titulní stranu, řadu číslování listů i tiskařských složek. Titulní strana prvního dílu CA I 2(/1)⁴²⁶ s rukou dopsaným písmenem *a* v pravém horním rohu uvádí: *BARTHOLOMAEI DE SALYCETO PARS PRIMA. COMMENTARIORUM PERSPICACISSIMI DOMINI Bartholomaei de Salyceto, viri non satis laudati: Utriusque Iuris Doctoratus corona decorati, elucidatorisque celeberrimi, in Iustiniani Codicis*

⁴²⁴ SALYCETO, Bartholomeus de. *Lectura super IX libris Codicis*. Venetiis: Johann Herbort, 1483.

⁴²⁵ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 215. Signatura B-035.

⁴²⁶ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei de Salyceto Pars prima. Commentariorum perspicacissimi domini Bartholomaei de Salyceto viri non satis laudati: Utriusque Iuris Doctoratus corona decorati, elucidatorisque celeberrimi, in Iustiniani Codicis Primum, Secundumque Volumen, pars prima*. [Lugduni]: Ioannes Dominicus Guarnerius, 1541.

Primum, Secundumque Volumen, pars prima: una cum nonnullis praeclarorum virorum Summariis, & Doctissimis annotationibus, nuperrime appositis: multis vigiliis, exactius & perfectius quam antea castigatis: & adeo docte perpoliteque illustratis, ut ne Momi quidem iudicium pertimescant. Enimvero qui maximam eorum utilitatem desiderarit, nihil est (quod ad Iuris Caesarei studium attinet) quod eum sugere possit. 1541. Po přehledu zpracovaných titulů následuje text samotného komentáře k prvním dvěma knihám Kodexu, který je doplněn, jak prozrazuje incipit, mimo jiné drobnými poznámkami Ioanna Maria Riminalda Ferrariensis. Titulní strana přivázaného druhého dílu CA I 2(2)⁴²⁷ má rukou dopsáno písmeno *b* a uvádí: *SECUNDA Salyceti sup III. & IIII. CODICIS. Commentariorum clarissimi Iuris utriusque Doct. Batholomaei a Salyceto Secunda in Tertium & Quartum Iustiniani Codicis. 1541.* Obsahuje komentář ke třetí a čtvrté knize Kodexu, na rozdíl od prvního dílu není nikde poznamenáno jméno žádného jiného původce ani editora.

Komentář pokračuje druhým nepřiznaným konvolutem evidovaným pod signaturou CA I 3, v němž jsou rovněž svázány dva samostatné díly. Titulní strana prvního dílu CA I 3(1)⁴²⁸ uvádí: *BARTHOLOMEI DE SALICETO TERTIA SUPER Quinto & Sexto Codicis. Tertia Comentariorum Clarissimi Iuris utriusque Doctoris Bartholomei de Saliceto in Quintum & Sextum Iustiniani Codicis: Adnotationibus & Argumentis seu Additionibus & Summariis complurium Iureconsultorum illustrata: nec quiddam preterea eorum que in hactenus excussis exemplaribus habebantur est exclusum. 1541.* Obsahuje komentář k páté a šesté knize Kodexu, je doplněn poznámkami a shrnutími z pera řady právníků. Titulní strana druhého dílu CA I 3(2)⁴²⁹ uvádí: *BARTHOL. DE SALY. QUARTA SUPER SEPTIMO OCTAVO ET NONO CODICIS. QUARTA COMMENTARIORUM DOCTISSIMI IURIS UTRIVSQUE Interpretis Bartholomei de Salyceto in Septimum Octavum & Nonum*

⁴²⁷ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Secunda Salyceti sup III. & IIII. Codicis. Commentariorum clarissimi Iuris utriusque Doct. Batholomaei a Salyceto Secunda in Tertium & Quartum Iustiniani Codicis.* Lugduni: Gaspar Trechsel, 1541.

⁴²⁸ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomei de Saliceto Tertia super Quinto & Sexto Codicis. Tertia Comentariorum Clarissimi Iuris utriusque Doctoris Bartholomei de Saliceto in Quintum & Sextum Iustiniani Codicis.* 1541.

⁴²⁹ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Barthol. De Saly. Quarta Super Septimo Octavo Et Nono Codicis. Quarta Commentariorum Doctissimi Iuris Utriusque Interpretis Bartholomei de Salyceto in Septimum Octavum & Nonum Iustiniani Codicis.* 1541.

Iustiniani Codicis: Adnotationibus & Argumentis seu Additionibus & Summariis complurium Iureconsultorum illustrata: adeo ut nil eorum quae in hactenus habebantur excusis exemplaribus quod desiderari possit omissum sit. M. D. XLI. Doplnuje výklad k sedmé, osmé a deváté knize Kodexu a tím edici završuje.

Bartholomaeův komentář ke druhé části *Digestum vetus* je zahrnut do katalogem nepřiznaného konvolutu vedeného pod signaturou CA I 1. Titulní strana komentáře CA I 1(1)⁴³⁰ uvádí: *SALYCETUS super Digesto Veteri. IURIS LEGUMQUE interpretis clarissimi D. Bartholomaei a Salyceto Commentaria in Digestum Vetus accuratissima. 1541.* Nejprve obsahuje přehled zpracovaných titulů Digest, dále rejstřík, poté následuje vlastní text komentáře doplněný poznámkami. V souladu s obecně udávaným popisem i tento svazek zahrnuje výklad Digest od 12. knihy po titul 24.2. Ke komentáři je ve svazku následně přivázan rozsáhlý abecední věcný rejstřík CA I 1(2),⁴³¹ ale nikoli ke komentáři k Digestům, nýbrž ke Kodexu.

Výše uvedené spojuje dvousvazková edice nadepsaná jako *Opera omnia* pocházející z Frankfurtu z roku 1615, která zprostředkovává společně Bartholomaeův komentář ke Kodexu i k Digestům. První svazek nese označení CF I 15 a obsahuje tři ze čtyř dílů komentáře ke Kodexu, přičemž každý z nich má vlastní titulní stranu, oddělenou řadu číslování listů a tiskařských složek. Na titulních stranách je vždy v pravém horním rohu rukou dopsáno postupné označení písmeny *a, b, c*. To vše dokazuje, že se jedná o katalogem nepřiznaný konvolut. Nejprve je zařazen výklad k první a druhé knize Kodexu CF I 15(1):⁴³² *BARTHOLOMAEI A SALICETO BONONIENSIS IC. CELEBERRIMI PROFESSORIS OLIM PATAVINI OPERA OMNIA, IN QUATUOR TOMOS TRIBUTA Primus Tomus est ad I. & II. Codicis: CUM SUMMARIIS ET REPERTORIIS AUCTIONIBUS: & quod anterioribus Editionibus omnibus defuit, Rubricarum & Legum numeris: Adhac Allegationibus, varietate*

⁴³⁰ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Salycetus super Digesto Veteri. Iuris Legumque interpretis clarissimi D. Bartholomaei a Salyceto Commentaria in Digestum Vetus accuratissima.* Lugduni: Gaspar Trechsel, 1541.

⁴³¹ *Repertorium Salyceti super Codice. Index locupletissimus in lecturam D. Bartholomaei de Salyceto, Pontificii Caesarisque Iuris Doctoris clarissimi, super Codice Iustiniano.* 1541.

⁴³² SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Opera Omnia, in Quatuor Tomos Tributa Primus Tomus est ad I. & II. Codicis.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

Characterum a Textu distinctis: Opus in Germania nunc primum editum. FRANCOFURTI, SUMPTIBUS LAZARI ZETZNERI BIBLIOP. ANNO CIO IO CXV. Podobně jako v lyonské edici výklad doplnil stručnými poznámkami Ioannes Maria Riminaldus Ferrariensis. Druhý díl a zároveň druhá část konvolutu CF I 15(/2)⁴³³ obsahuje komentář ke třetí a čtvrté knize Kodexu: *BARTHOLOMAEI A SALICETO BONONIENSIS IC. CELEBERRIMI PROFESSORIS OLIM PATAVINI PARS SECUNDA. In Tertium & Quartum Codicis Libros...* Ioannes Maria Riminaldus již zmíněn není. V posledním díle tohoto konvolutu CF I 15(/3)⁴³⁴ je zařazen komentář k páté a šesté knize Kodexu: *BARTHOLOMAEI A SALICETO BONONIENSIS IC. CELEBERRIMI PROFESSORIS OLIM PATAVINI PARS TERTIA. In Quintum & Sextum Codicis Libros...*

Čtvrtý díl komentáře pak následuje v úvodu druhého svazku, opět katalogem nepřiznaného konvolutu vedeného pod signaturou CF I 16. Jeho titulní strana, jež uvozuje první část konvolutu CF I 16(/1)⁴³⁵ nese v pravém horním rohu rukou dopsané označení *a*. Uvádí: *BARTHOLOMAEI A SALICETO BONONIENSIS IC. CELEBERRIMI PROFESSORIS OLIM PATAVINI PARS QUARTA. In VII. VIII. & IX. Codicis Libros...* Obsahuje komentář k sedmé, osmé, deváté knize Kodexu a tím dílo uzavírá. Za něj je se samostatnou titulní stranou nadepsanou písmenem *b* a nejspíše psacím písmenem alfa zařazen Bartholomaeův komentář k druhé části *Digestum vetus* CF I 16(/2):⁴³⁶ *BARTHOLOMAEI A SALICETO BONONIENSIS IC. CELEBERRIMI PROFESSORIS OLIM PATAVINI PARS UNICA. In Secundam Digesti veteris Partem, CUM SUMMARIIS ET REPERTORIIS AUCTIONIBUS: & quod anterioribus Editionibus omnibus defuit, Rubricarum & Legum numeris: Adhac Allegationibus, varietate Characterum a Textu distinctis: Opus in Germania nunc primum editum. FRANCOFURTI, SUMPTIBUS LAZARI ZETZNERI BIBLIOP. ANNO CIO IO CXV.* Text je doplněn shrnutími obsahu a poznámkami.

⁴³³ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Secunda. In Tertium & Quartum Codicis Libros.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

⁴³⁴ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Tertia. In Quintum & Sextum Codicis Libros.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

⁴³⁵ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Quarta. In VII. VIII. & IX. Codicis Libros.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

⁴³⁶ SALYCETO, Bartholomaeus de. *Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Unica. In Secundam Digesti veteris Partem.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

Jako poslední část svazku je zařazeno společné repertorium k celé edici obou komentářů CF I 16(/3).⁴³⁷ Jeho titulní strana nese rukou dopsané písmeno beta a následující údaje: *REPERTORIUM BARTHOLOMAEI A SALYCETO. IN LOCUPLETISSIMOS COMMENTARIOS, quos idem in novem Codicis & Digest. libros divino prorsus ingenio labore incredibili, & studio, doctissime iuxta, ac elegantissime concinnavit. EA QUIDEM DILIGENTIA RECOGNITUM, UT NUMERORUM ratione fidelissime subducta, atque omni prorsus labe, qua ubique depravatum deprehendebatur, sublata, nullibi aut falli, aut decipi possis. FRANCOFURTI, SUMPTIBUS LAZARI ZETZNERI BIBLIOP. ANNO CIO IO CXV.*

Na Strahově lze dále dohledat i Bartholomaeův jediný traktát *De mora*, který je součástí rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)*, kde je zařazen na listu 411 druhé části 6. dílu, který je veden pod signaturou BK I 22.⁴³⁸

3.3.16 Sancto Petro, Florianus de⁴³⁹

Florianus de Sancto Petro⁴⁴⁰ se narodil v Boloni kolem roku 1360, jeho jméno je odvozeno od názvu města Castel San Pietro v italském regionu Emilia-Romagna, odkud původně pocházela jeho rodina. Měl šest sourozenců, z toho dva se společně s ním stali právníky. Jeho učitelem byl Pietro Mattesilani, doktorát z civilního práva získal roku 1385, byl však také znalcem práva kanonického, z něhož složil zkoušku o dva roky později. Právě přehled v obou oborech a práce jak s normami práva civilního, tak práva kanonického, jsou

⁴³⁷ *Repertorium Bartholomaei a Salyceto. In Locupletissimos Commentarios, Quos Idem in Novem Codicis & Digest. Libros Divino Prorsus Ingenio Labore Incredibili, & Studio, Doctissime Iuxta, ac Elegantissime Concinnavit.* Francofurti: Lazarus Zetznerius, 1615.

⁴³⁸ SALYCETO, Bartholomaeus de. *De mora*. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars II.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁴³⁹ Zdroje obecných informací o životě a díle: BARTOCCI, Andrea. Sampieri, Floriano. In: *Dizionario biografico degli Italiani XC.* Salvestrini–Saviozzo da Siena. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 112–113. FANTUZZI, Giovanni. *Notizie degli scrittori Bolognesi.* Tomo settimo. Bologna: Stamperia di s. Tommaso d'Aquino, 1789, str. 301–305.

⁴⁴⁰ Floriano Sampieri.

charakteristické pro jeho dílo. Dochovaly se záznamy o tom, že v akademickém roku 1385/1386 a 1387/1388 v Boloni vyučoval kanonické právo, v období od roku 1387 až do své smrti tam pak s přestávkami vyučoval právo civilní. Mimoto od roku 1423 do 1424 působil na univerzitě v Sieně, od roku 1432 do 1437 ve Ferrare. Mezi jeho žáky patřili Angelus Aretinus de Gambilionibus, Antonio Minicucci, Bornio da Sala, Ioannes de Anania, Antonio de Prato Vecchio a kardinál Domenico Capranica. Jako člen boloňských právnických sdružení se zapojoval do veřejného života, diplomatických misí a spolupracoval také na přípravě jejich statutů. S manželkou Giovannou di Matteo měl dceru a syna Battistu, který pokračoval v otcových šlépějích jako vyučující civilního práva. Florianus zemřel v Boloni 16. dubna 1441 a byl pohřben v bazilice svatého Dominika. Po Florianově smrti se dočkaly publikace jeho komentáře k Digestům, konkrétně komentář k titulu o služebnostech, k osmé knize Digest, k deváté knize Digest, k desáté knize Digest, ke dvanácté knize Digest, k titulům o legátech a fideikomisech a dále jeho tři rozpravy (*disputationes*). Vycházely z jeho dlouholeté výuky civilního práva.

Podstatná část Florianova díla byla otištěna v souhrnné sbírce, kterou v Boloni roku 1576 vydala *Societas Typographiae*, a jež je pod signaturou CB II ¹⁴⁴¹ zastoupena také na Strahově: *FLORIANI DE SANCTO PETRO IURISC. BONON. Facundissima, ac Eximia, cum in primam, & secundam ff. Vet. partem, tum in tres etiam secundae Infortiati insigniores titulos de Leg. Commentaria. Quibus nonnullorum etiam Titulorum explicationem eiusdem non amplius impressam adiectam inuenies, nempe de Usufru. ad Exhiben. ceterorumque de quibus in Tab. Cum tribus elegantissimis Disputationibus per ipsum publice in Gymnasio Bononiensi habitis. Necnon & quibusdam aliis eiusdem in Iure Ciuili Responsis, siue mavis Consiliis. Cum Summariis noviter additis, copiosissimoque singularum materiarum Indice, nunc primum in lucem editis. Cum Privilegio Summi Pont. BONONIAE, Apud Societatem Typographiae Bononensis. MDLXXVI. Curiae Episc. & S. Inquisit. concessu. Začátek nápadného názvu zdůrazňuje, že Florianovy komentáře jsou velice výřečné a výjimečné svou kvalitou. Za úvod z pera papeže Řehoře XIII. a krátké oslovení čtenáře je nejprve*

⁴⁴¹ SANCTO PETRO, Florianus de. *Facundissima, ac Eximia, cum in primam, & secundam ff. Vet. partem, tum in tres etiam secundae Infortiati insigniores titulos de Leg. Commentaria*. Bononiae, apud Societatem typographiae, 1576.

zařazen komentář k první i druhé části *Digestum vetus*, který je na počátku doplněn přehledy titulů a rubrik. Komentován však není celý uvedený úsek Digest, nýbrž jen vybrané tituly knihy 7. až 12., 17. a 22. Následují rejstříky, které jsou již společné pro celý zbytek publikace. Poté je zařazen komentář ke třem knihám z druhé části *Infortiatum* o legátech a fideikomisech, tedy ke 30. až 32. knize Digest. Po komentářích publikace přechází k jiným literárním formám a nabízí nejprve tři Florianovy boloňské disputace (*cum tribus elegantissimis Disputationibus per ipsum publice in Gymnasio Bononiensi habitis*). Z poznámky v jejich závěru vyplývá, že třetí disputace je datována 21. ledna 1405.⁴⁴² Nakonec následuje 26 jeho konsilií. Na závěr je doplněn společný rejstřík.

Konsilia se ale dočkala ještě dalších publikací. V menších počtech je lze najít ve vícero sbírkách. Doplnují právní rady jiných autorů, mezi něž patří Martinus Garratus Laudensis, Raphael Cumanus, Raphael Fulgosius, Paulus de Castro a Petrus Ancharanus. Za zmínku stojí také sbírka konsilií kanonisty Ioanna Calderiniho († 1365), kterou editoval právník Dominicus de Sancto Geminiano (1375–1424), a v níž je menší měrou zastoupen editor samotný a dále syn Ioanna Calderiniho Gasparus Calderinus (1345–1399), Dominicus a Sancto Geminiano, Franciscus de Ramponibus, Laurentius a Pino, Angelus de Ubaldis, Petrus a Ancharano a Franciscus de Horta. Zařazena sem byla dvě Florianova konsilia, která lze najít pod číslem 2 v rubrice *De locato* a pod číslem 22 v rubrice *De testamentis*. Sbírkou se na Strahově nachází dvakrát, z toho jde jednou o prvotisk. Inkunábule z 24. prosince 1472 pocházející z Říma a evidovaná pod signaturou DO III 7⁴⁴³ je uvozena textem: *Consilia domini Io. Cal. Et do. Gas. eis filii redacta sub congruis rubricis et decurata assumptis rationibus substantificis per dominum Dominicum de sancto Geminiano Incipiunt feliciter*. Z kodikologického hlediska ji podrobně popisuje katalog prvotisků.⁴⁴⁴ Starý tisk pod

⁴⁴² *Disputata fuit praedicta quaestio per me Florianum de Sancto Petro de Bononia utriusque iuris Doctorem legentem ordinariam Infortiati in felici studio Bononiensi. Anno Domini 1405. die 21. Ianuarii, qua colebatur festum Sanctae Agnetis Virginis, hora 19. De qua quaestione, & omnibus praecedentibus dubiis sub me solenissime, & sufficientissime respondit vir multae scientiae Dominus Antonius de Gisualdo de Sicilia.*

⁴⁴³ SANCTO PETRO, Florianus de. Consilium Quidam A. laicus locavit. Consilium Testator reliquit. In: SANCTO GEMINIANO, Dominicus de (ed.). *Consilia domini Io. Cal. Et do. Gas. eis filii*. Roma: Adam Rot, 1472 24. XII.

⁴⁴⁴ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 301–302. Signatura C-004. Fotografie první strany viz str. 888.

signaturou CJ I 5/b⁴⁴⁵ pak pochází z Lyonu z roku 1550: *IOANNIS CALDERINI CONSILIA. QUIBUS CONTEXTA mistaque sunt responsa Gasparis ipsius Autoris filii, Dominici a S. Geminiano, Francisci de Rampon. Laurentii a pino, Angeli a Perusio, Petri ab Ancharano, Francisci de Horta, Floriani a Sancto Petro. Iureconsultorum clarissimorum: omnia diligenti fidelique opera tersa & castigata. Accessit nunc primum Index Titulorum, praeter cum, qui antea aderat, verborum & sententiarum insigniim. LVGDVNI. Apud Haeredes Iacobi Giuntae. 1550.* Jako konvolut je přivázán ke třem dalším sbírkám konsilií.

3.3.17 Saxoferrato, Bartolus de⁴⁴⁶

Rozšířené označení jednoho z nejvýznamnějších komentátorů Bartola de Saxoferrato⁴⁴⁷ prozrazuje, že pochází ze stejnojmenné obce blízko italské Ancony. Termín jeho narození zůstává neznámý a lze jej pouze ohraničit listopadem 1313 a listopadem 1314, neboť je známo, že doktorské promoce absolvoval 10. listopadu 1334 ve věku 21 let. O jeho rodině se nedochovaly žádné detailní informace. Jeho otec se jmenoval Francesco a byl nejspíše bohatším rolníkem, matka se jmenovala Santa. Bartolovi bývají připisována příjmení Bentivogli, Severi nebo Alfani, není ale jasné, jaké používal skutečně. Možná ani jedno z nich, protože se objevily spekulace o tom, že byl nemanželským dítětem, nebo že jej biologičtí rodiče opustili. Prvního vzdělání se mu dostalo ve františkánském klášteře buď přímo v Saxoferratu nebo v Perugii u bratra Petra z Assisi (Pietro della Pietà), na něhož Bartolus s láskou vzpomínal a popisoval jako světce. V Perugii pak začal roku 1327 studovat práva, a to ve věku třinácti nebo čtrnácti let. Jeho učitelem byl Cinus de Pistorio, což patrně Bartola významně ovlivnilo v přístupu k právu. Vytvořil se tak ústřední řetězec budování

⁴⁴⁵ SANCTO PETRO, Florianus de. Consilium Quidam A. laicus locavit. Consilium Testator reliquit. In: SANCTO GEMINIANO, Dominicus de (ed.). Ioannis Calderini Consilia. Lugduni: apud Haeredes Iacobi Giuntae, 1550.

⁴⁴⁶ Zdroje obecných informací o životě a díle: CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI, op. cit.*, str. 640–669. Totožné s CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Annali di storia del diritto 9, op. cit.*, str. 472–520. LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 682–733. LEPSIUS, Susanne. Bartolus von Sassoferrato und das europäische Ius commune. *Zeitschrift für europäisches Privatrecht*, 2, 2015, ISSN 0943-3929, str. 313–334. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 137–184.

⁴⁴⁷ Bartolo da Sassoferrato.

právní školy komentátorů, jejíž základy s metodologií přinesl Cinus z Orleáns, který je následně předal Bartolovi a ten zase Baldovi a Angelovi de Ubaldis. Cinův odchod z Perugie do Florencie mezi roky 1333 a 1334 pak lze patrně klást do příčinné souvislosti s podobně načasovaným přesunem Bartola na univerzitu v Boloni, kde nakonec studium uzavřel doktorskou zkouškou roku 1334 a výše zmíněnou promocí 10. listopadu. Je vhodné připomenout, že šlo o zkoušku z civilního práva. Kanonické právo naopak Bartolus nikdy formálně nestudoval, doučil se ho samostatně. Zůstal tedy vždy legistou a netěšil se titulu doktor obojího práva. Jako jeho boloňští učitelé bývají označováni Iacobus Butrigarius, Rainerius de Forlivo, Oldradus de Ponde a Iacobus de Belvisio.

Životopisům ostatních komentátorů se vymyká, že Bartolus podle všeho nezačal vyučovat na univerzitě bezprostředně po dokončení studia, místo toho se po dobu pěti let věnoval právní praxi. Byl assessorem soudce v Todí, Cagli a Pise, na listině z roku 1338 byl pak uveden jako advokát papežské kurie. Teprve roku 1339 začal přednášet na univerzitě v Pise, odkud se roku 1342 přesunul do Perugie, kde působil až do své smrti. To lze označit za druhou zvláštnost Bartolova života, jíž se odlišuje od svých zcestovalých kolegů. Výjimku by mohla představovat jeho případná výuka na univerzitě v Pise v akademickém roce 1351/1352, kde měl přednášet *Infortiatum*, spekuluje se však o důvěryhodnosti této domněnky. Doložen je rozpis jeho přednášek v Perugii, který zahrnoval justiniánský Kodex i různé části Digest. Roku 1355 se účastnil jako zástupce města jednání s císařem Svaté říše římské a českým králem Karlem IV., s nímž se spřátelil. Císař jej ustanovil svým poradcem a udělil mu řadu privilegií. Na okraj lze zmínit, že setkání s Karlem IV. dalo později vzniknout zcela fantaskní legendě o tom, že Bartolus vyučoval v Praze jako profesor nově založené univerzity a příslovečně právě na objednávku „*Otce vlasti*“ pracoval na reformě českého práva, aby se obnovilo v ryzí národní podobě očištěné od cizích vlivů.

Bartolus měl manželku Pellinu Bonarelli, dva syny a čtyři dcery. Určení přesného data Bartolovy smrti je zahaleno pochybnostmi. Právní historici jej často umisťují do července 1357, Lange a Kriechbaumová preferují datum 12. července 1357, mohlo však jít i o 10. nebo 13. den tohoto měsíce. Existují ale argumenty pro jiné termíny od roku 1355 do roku 1359. V jednom z nejnovějších článků na toto téma se Susanne Lepsiusová přiklání spíše k letopočtu 1358 s odkazem na doložené dobré zdání, jež měl Bartolus ještě toho roku vystavit. Byl pochován v Perugii v kostele svatého Františka.

Bartolus patřil mezi nejvýznamnější právníky středověku, a právě jeho dílo společně s Accursiovou řádnou glosou největší měrou ovlivnilo evropské právní myšlení v oblasti civilního práva. O rozsahu tohoto působení nejlépe vypovídá již široké rozšíření jeho děl prostřednictvím rukopisů. Přibližně 100 let po jeho smrti pak Bartolův vliv znásobil vynález knihtisku, který umožnil vyprodukovat téměř padesát vydání jeho spisů, vždy nákladem mezi 500 a 1000 kusy. Není divu, že znalost jeho díla patřila mezi základní předpoklady práce dobrého právníka, což vyjadřuje rozšířené rčení *nullus bonus iurista nisi sit bartolista*. V univerzitní výuce jeho spisy často zastínily samotné prameny římského práva, neboť studenti se již více nezaměřovali na justiniánskou kodifikaci, ale právě na Bartolovy myšlenky. Jeho práci a dílo nepochybně ovlivnil výkon funkce soudce a advokáta v letech bezprostředně po dokončení studia. Patrně kvůli tomu kladl velký důraz na význam právní praxe a ve své tvorbě se jí tedy snažil zohlednit a propojit s teorií. Přirozeně se proto často zabýval normami procesního práva, což odráží i řada názvů jeho děl, neboť teprve skrze řádně vedené řízení se může spravedlnost a právo v konkrétních případech vyjádřit. Projevoval přesah ke kanonickému i mezinárodnímu právu, filosofii, politické teorii, ale také logice a gramatice, které také patřily mezi témata jeho spisů.

Z exegetické literatury lze jmenovat Bartolův komplexní komentář ke všem třem částem Digest a k celému justiniánskému Kodexu, který byl v té době rozdělován na samotný Kodex zahrnující prvních devět knih a zvláště tři poslední knihy pod prostým označením *Tres libri*. Komentáře ke všem třem částem Digest se pak vnitřně členily vždy na dvě části, což opět odpovídalo tehdejšímu zvyklostem. Komentář k posledním třem knihám Kodexu začal Bartolus zpracovávat teprve krátce před svou smrtí a nestihl jej dokončit. Doplnění proto později dopracoval Contes de Perusio, současník a kolega Balda de Ubaldis. Je vhodné doplnit, že Bartolus zpracoval ke všem částem Digest a Kodexu s výjimkou *Tres libri* také 58 *repetitiones*, která se stručně věnovala vybraným Justiniánovým předpisům a byla otiskována společně s komentářem. Naopak není pochyb o tom, že nenapsal komentář k justiniánským Institucím, který mu bývá ve starých tiscích v rozporu s údaji v rukopisných pramenech přisuzován. Lze také považovat za pravděpodobné, že není autorem komentáře k Novelám *Lectura super Authentico*. Na rozdíl od Institucí se ale v tomto případě dochoval jeden rukopis, který Bartolovi autorství přeci jen přisoudil. Byl též autorem *additiones* a 22 *quaestiones*, které pak byly zahrnovány do řady sbírek. Dále Bartolus napsal mnoho

traktátů na různá témata, na druhou stranu, řada traktátů mu byla připisována mylně a v současnosti jsou identifikováni jejich praví autoři. Významný je však také již samotný fakt, že díla nesprávně připisovaná Bartolovi vznikala a rozvíjela jím nastíněná témata a metody. Svědčí tak o formaci Bartolismu jako právníckého směru, který dlouho po Bartolově smrti čerpal z jeho díla, exegetických závěrů a připisoval jim autoritu. Není možné opomenout ani jeho konsilia, kterých bylo v 16. století k dispozici celkem 465, a jež byla vydávána ve vícedílných sbírkách. Časté byly dvoudílné sbírky zahrnující 244 a 117 konsilií s dodatkem v počtu 34 nebo 44. Tiskem se objevovala postupně, nejprve konsilia zařazená do prvního dílu sbírek, teprve později vyšla další. Společně pro ně platí, že pocházela z vícero rukopisů. Konečně, některé rukopisy a většina tisků *Glossa ordinaria* obsahují glosy, jejichž autorství je rovněž připisováno Bartolovi. Jeho glosy byly navíc shromažďovány do sbírek a vydávány. Všechna Bartolova díla se zachovala v řadě rukopisů a inkunábulí, dočkala se tisku mezi prvními a byla rychle rozšířena za hranice Itálie. Je nutné připomenout, že Bartolovo dílo bylo dále zpracovávalo jeho následníky a dočkalo se poznámek, výpisků a shrnutí. Zmínit lze například *distinctiones* vypracované Marianem Socinem vedené na Strahově pod signaturami CJ VI 25 a CO V 11. Exempláře rukopisů a prvotisků Bartolových publikací velmi podrobně zpracoval Francesco Calasso.⁴⁴⁸ Na Strahově bohužel zastoupeny nejsou, v kapitulní knihovně však má být k dispozici několik v rukopisech zachycených konsilií, v kapitulní a zároveň i v univerzitní knihovně pak je možné najít rukopis *Tractatus de insignis et armis*, který příznačně vznikl po setkání Bartola s císařem Karlem IV., který mu udělil právo užívat erb.

Ve Strahovské knihovně se nacházejí tři soubory Bartolových děl – *opera omnia*, zahrnující jak komentáře, tak konsilia, *quaestiones* a traktáty. Nejstarší pochází z Lyonu z let 1549 až 1550 a sestává ze čtyř konvolutů, které spojují více samostatných svazků s vlastními titulními stranami, řadami číslování listů a tiskařských složek. Jeho vydavatel není uváděn na titulních stranách, pouze explicit svazku CK I 7/2 prozrazuje jméno Dionysius Harsaeus. V prvním konvolutu jsou svázány obě části komentáře k *Digestum vetus*. První část je

⁴⁴⁸ CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI, op. cit.*, str. 640–669.

vedena pod signaturou CK I 6/1:⁴⁴⁹ *BARTOLI COMMENTARIA IN PRIMAM DIGESTI veteris partem doctiss. viri D Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550.* Titulní strana je označena rukou dopsaným písmenem *a*, obsahuje také další rukou dopsaný text. Po úvodních dopisech a přehledu rubrik začíná samotný komentář doplněný o *summaria*. Bartolův výklad je značně rozšířen doplňujícími poznámkami, které vypracoval právník a kardinál Petrus Paulus Parisius a podle nadpisů některých poznámek také Andreas Poma. Incipit prozrazuje, že *apostillae* ke komentáři doplnil Alexander Tartagnus a Bernardinus de Landriano, a že Christophorus de Nicellis opatřil text odkazy na odporující ustanovení. Obdobně vypadá i druhá část komentáře přivázaná ve svazku, vedená pod signaturou CK I 6/2:⁴⁵⁰ *BARTOLI COMMENTARIA IN SECUNDAM DIGESTI veteris partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550.*

Druhý konvolut obsahuje obě části komentáře k *Infortiatum*, Pod signaturou CK I 7/1⁴⁵¹ je vedena jeho první část: *BARTOLI COMMENTARIA IN PRIMAM INFORTIATI partem doctiss. viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550.* Pod signaturou CK I 7/2⁴⁵² pokračování: *BARTOLI COMMENTARIA IN SECUNDAM INFORTIATI partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550.* Titulní strany obou částí dokládají, že výklad doplnil poznámkami Petrus Paulus Parisius, obsaženy jsou

⁴⁴⁹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in primam Digesti veteris partem doctiss. viri D Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

⁴⁵⁰ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in secundam Digesti veteris partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

⁴⁵¹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in primam Infortiati partem doctiss. viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

⁴⁵² SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in secundam Infortiati partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

i poznámky Andrease Pomata. Explicit druhé části komentáře k *Infortiatum* navíc prozrazuje, že vydání revidoval (*castigatio*) Alexander Losaeus Avilianus.

Třetí konvolut zahrnuje tři svazky, předně pod signaturou CK I 8/1⁴⁵³ komentář k první části prvních devíti knih justiniánského Kodexu: *BARTOLI COMMENTARIA IN PRIMAM CODICIS partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550*. Obsaženy jsou opět poznámky Petra Paula Parisia a Andrease Pomata, explicit opět výslovně zmiňuje i Alexandra Losaea Aviliana. To samé platí o pro druhou část komentáře pod signaturou CK I 8/2:⁴⁵⁴ *BARTOLI COMMENTARIA IN SECUNDAM CODICIS partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI 1550*. Třetí část pak tvoří o rok dříve vydaný komentář k *Tres libros Codicis*, který ve skutečnosti, jak bylo uvedeno výše, nezpracovával Bartolus sám. Je veden pod signaturou CK I 8/3:⁴⁵⁵ *BARTOLI COMMENTARIA IN TRES LIBROS CODICIS, doctissimi viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI M. D. XLIX*. Doplnující poznámky vypracoval podle údaje na titulní straně opět Petrus Paulus Parisius, incipit ale doplňuje informaci o poznámkách (*additionibus*) z pera Angela de Perusio a Alexandra de Imola, a dále o *apostillis*, jež vypracoval Benedictus de Vadis.

Čtvrtý konvolut je pak rozsáhlou sbírkou Bartolovy drobnější tvorby, mezi níž však katalog Strahovské knihovny nerozlišuje a dělí svazek jen na komentář k Novelám a index. Část svazku neobsahující index vedená pod signaturou CK I 9/1 opravdu na prvním místě

⁴⁵³ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in primam Codicis partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata*. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

⁴⁵⁴ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in secundam Codicis partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata*. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

⁴⁵⁵ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria in Tres libros Codicis doctissimi viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata*. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1549.

obsahuje komentář k Novelám CK I 9/1(/1)⁴⁵⁶ z roku 1549, který je Bartolovi, jak bylo již vysvětleno, připisován nejspíše mylně: *BARTOLI COMMENTARIA SUPER AUTHENTICIS, doctissimi viri Domini Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata. LUGDUNI M. D. XLIX.* K opakujícímu se Petru Paulovi Parisiovi přidává incipit informaci o tom, že *apostillae* a *summaria* zpracoval Benedictus de Vadis.

Za komentář je však přivázána celá sbírka Bartolových konsilií, *quaestiones* a traktátů CK I 9/1(/2)⁴⁵⁷ ze stejné edice, která byla původně vydána samostatně. Katalog však její existenci v rámci konvolutu nerozlišuje a mylně ji spojuje s komentářem k Novelám. Její titulní strana uvádí: *CONSILIA QUAESTIONES, ET TRACTATUS DOMI. Bartoli a Saxoferrato iureconsultorum facile principis, nunc diligentiori cura quam antehac castigati, & in suum pristinum splendorem feliciter restituti. LUGDUNI 1550.* Sbíрка zahrnuje po jednostránkovém indexu 244 konsilií následovaných 18 otázkami. Dále obsahuje 31 spisů, ne nutně traktátů, týkající různých oblastí práva, včetně práva církevního a trestního, konkrétně *Super constitutio Ad reprimendum, Super constitutio Qui sunt rebelles, tractatus Minoricarum, De duobus fratribus simul habitantibus, De tyrannia, tractatus Represaliarum, De insigniis et armis, De alimentis, De quaestionibus, Tractatus quaestionis ventilatae coram domino nostro Jesu Christo inter virginem Mariam ex una parte et diabolum ex alia parte, tractatus Bannitorum, De citatione, De falcone, De fluminibus seu Tyberiadis, De alluvione, De insula, De alueo, De iurisdictione, De ritu iudiciorum, De arbitris, De differentiis inter ius canonicum et civile, De Guelphis et Gebellinis, De regimine civitatis, tractatus Praesumptionum, De carceribus, De percussionibus, Ordo iudicii, tractatus Quomodo et qualiter probetur mors, De successione ab intestato, tractatus Testimoniorum, Circa materiam tertium, De reprobatione testium.* Následuje vložený traktát *domini Nelli de sancto Geminiano de testibus*. Dále tvoří součást

⁴⁵⁶ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli commentaria super Authenticis doctissimi viri Domini Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1549.

⁴⁵⁷ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Consilia, quaestiones, et tractatus domi. Bartoli a Saxoferrato iureconsultorum facile principis, nunc diligentiori cura quam antehac castigati, & in suum pristinum splendorem feliciter restituti.* Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.

stejně části konvolutu druhá kniha Bartolových konsilií dosahující počtu 117 a *quaestiones aureae*. Pokračuje *tractatus Exbannitorum, De excussionibus pignorum, De quaestionibus, De cicatricibus, De peremptione instantiae, De iudice suspecto*. Následuje traktát Alberta de Ramponibus *De consiliis habendis per officiales et assessores* s doplňujícími Bartolovými poznámkami a Bartolova slavnostní řeč při doktorátu svého bratra Bonaccursia a Ioanna de Saxoferrato, lze doplnit, že traktáty týkající se originárních způsobů nabývání vlastnického práva působením vodního toku jsou ilustrovány řadou vysvětlujících kreseb. Nikoli všechny spisy zařazené mezi traktáty mají po obsahové stránce skutečně jejich podobu. Je možné zmínit údajný traktát *Represaliarum*, který je ve skutečnosti propracovaným souborem deseti na sebe navazujících hlavních otázek, které se dále rozpadají na podotázky. Za pozornost stojí traktát *Tractatus quaestionis ventilatae coram domino nostro Jesu Christo inter virginem Mariam ex una parte et diabolum ex alia parte*, který představuje fiktivní řízení o spásu světa, jež je vedeno před Kristem jako soudcem, a v němž proti sobě vystupuje Panna Maria a ďábel. Má sloužit jako přehledný výklad procesního práva, není však jisté, zda byl Bartolus jeho skutečným autorem. S velkou mírou jistoty lze jeho autorství vyloučit u traktátů *De quaestionibus, Ordo iudicii, De differentiis inter ius canonicum et civile, De carceribus, De percussionibus, De successione ab intestato, De excussionibus pignorum* a *De cicatricibus*. Na konec je zařazeno repertorium této části konvolutu.

Na závěr konvolutu je pak se samostatnou titulní stranou s dopsaným písmenem *b* pod signaturou CK I 9/2⁴⁵⁸ přivázán index k celé edici: *INDEX SIVE REPERTORIUM SINGulare in lecturas Bartoli a Saxoferrato in omne ius civile locupletissimum, nunc solerti cura, studiosem, ac commodem recognitum. LUGDUNI 1550*. Vedle repertoria obsahuje i *singularia Bartoli* sestavená Antoniem de Prato Veteri. Za připomínku stojí, že na Strahově chybí svazek této edice obsahující komentář k *Digestum novum*.

Druhá edice souhrnu Bartolova díla má svůj původ v Benátkách v letech 1580 až 1581, na Strahově je zachována v podobě šesti svazků. Neuvádí slovně svého vydavatele, nicméně, na všech titulních stranách se shodně objevuje znak (lilie s písmeny L A)

⁴⁵⁸ *Index sive repertorium singulare in lecturas Bartoli a Saxoferrato in omne ius civile locupletissimum, nunc solerti cura, studiosem, ac commodem recognitum. Lugduni: Dionysius Harsaeus, 1550.*

Lucantonia Giunti, původem florentského vydavatele, který byl činný v Benátkách a zemřel roku 1538. Ve vydavatelské činnosti však pokračovali jeho dědicové (*heredes Lucantonii Iuntae*), kteří prokazatelně nadále užívali jeho znak. Pro tuto edici je společné, že poskytuje Bartolovy komentáře doplněné poznámkami, jejichž autory byli Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma a Ioannes Franciscus Ruverensis. V prvním konvolutu je nejprve zařazen komentář k první části *Digestum vetus* pod signaturou CB I 25/1:⁴⁵⁹ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Primam ff. Veteris Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus. Appositis etiam contraerietatum conciliationibus, cum novis Additionibus eiusdem Jo. Francisci Rueren. sub hoc manui signo ☞ nunc recens editis: nec non infinitis Summariis, ut vocant, ad decisiones inueniendas quam accommodatissimis. Quantam autem fidem, studium, diligentiamque in castigandis gravissimis erroribus, quibus singulae scatebant, pagellae, hac in postrema editione adhibuerimus, omnia suo pristino nitore restituentes, diligens Lector in conferendis his nostris cum vetustissimis codicibus facillime dignoscet. VENETIIS, MDLXXX.* Přivázána je druhá část komentáře pod signaturou CB I 25/2:⁴⁶⁰ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Secundam ff. Veteris Partem (...) MDLXXX.*

Druhý svazek tvoří konvolut obsahující dvě části komentáře k *Infortiatum*. První část je vedena pod signaturou CB I 26/1:⁴⁶¹ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Primam Infortiati Partem (...) MDLXXXI.* Druhá část je vedena pod signaturou CB I 26/2:⁴⁶² *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Secundam Infortiati Partem (...) MDLXXXI.* Třetí svazek tvoří konvolut obsahující dvě části komentáře k *Digestum novum*. První část je vedena pod

⁴⁵⁹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Primam ff. Veteris Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁶⁰ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Secundam ff. Veteris Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁶¹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Primam Infortiati Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1581.

⁴⁶² SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Secundam Infortiati Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1581.

signaturou CB I 27/1:⁴⁶³ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Primam ff. Novi Partem (...) MDLXXX*. Druhá část je vedena pod signaturou CB I 27/2:⁴⁶⁴ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Secundam ff. Novi Partem (...) MDLXXX*. Čtvrtý konvolut pak zahrnuje nikoli dvě části, jak tvrdí katalog, ale rovnou tři. Nejprve je pod signaturou CB I 28/1⁴⁶⁵ zařazena první část komentáře k justiniánskému Kodexu: *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Primam Codicis Partem (...) MDLXXXI*. Přivázána je dále druhá část komentáře CB I 28/2(1),⁴⁶⁶ která je údajně o rok starší: *BARTOLUS A SAXOFERRATO In Secundam Codicis Partem (...) MDLXXX*. Katalog pak opominul třetí položku svázanou do konvolutu, sice komentář k *Tres libros Codicis* CB I 28/2(2):⁴⁶⁷ *BARTOLUS A SAXOFERRATO In tres Codicis libros (...) MDLXXXI*. Zde se letopočet 1581 otištěný na titulní straně neshoduje s rokem 1580 v explicitu.

Na úvod pátého konvolutu je pod signaturou CB I 29/1⁴⁶⁸ zařazen společný komentář k Novelám a justiniánským Institucím, jež oba spojuje domněnka, že Bartolus velmi pravděpodobně nebyl jejich skutečným autorem: *BARTOLUS A SAXOFERRATO Super Authenticis, & Instit. (...) MDLXXX*. Podobně jako v první zmiňované edici, i zde je k dispozici sbírka Bartolových konsilií, *quaestiones* a traktátů, přivázaná za komentář

⁴⁶³ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Primam ff. Novi Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁶⁴ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Secundam ff. Novi Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁶⁵ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Primam Codicis Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1581.

⁴⁶⁶ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In Secundam Codicis Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁶⁷ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In tres Codicis libros. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1581.

⁴⁶⁸ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Super Authenticis, & Instit. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

k Novelám a Institucím, vedená pod signaturou CB I 29/2:⁴⁶⁹ *BARTOLUS A SAXOFERRATO Consilia, quaestiones et tractatus Bartoli à Saxoferrato: cum Thomae Diplovatatii, ac Bernardi Landriani iurisconsultorum adnotationibus integris: appositis etiam infinitis summaris, ut vocant, ad decisiones inveniendas quam accommodatissimis, una cum rerum Indice locupletissimo. VENETIIS, MDLXXXI.* Na rozdíl od předchozích svazků, tento obsahuje poznámky Thomase Diplovatatie a Barnarda Landriana. Za pozornost stojí, že vydání již na rozdíl od dříve uvedeného obsahuje rozšíření obsahu provedené Diplovatiem a poprvé publikované roku 1530. Ke 244 Bartolovým konsiliím přidal dalších 117, doplnil také 4 *questiones*, což vede k navýšení na celkový počet 22, přidal 8 traktátů, kterých je tak nově 39, a ještě dvě Bartolovy slavnostní řeči při doktorátu bratra Bonaccursia a Ioanna de Saxoferrato. Popisovaná benátská edice je však ještě příliš stará na to, aby obsahovala později standardní doplněk s dalšími 44 konsilii rozdělenými do dvou částí na 34 a 10. Tato pomyslná třetí část se poprvé objevila ve vydání sice opět benátském, ale o devět let mladším, pocházejícím z roku 1590 od Lucantonio Giunty.⁴⁷⁰ Šestý svazek CB I 30⁴⁷¹ tvoří repertorium.

Třetí souhrnná edice Bartolova díla sestává z deseti svazků a pochází z Basileje z let 1588 a 1589. Její struktura je obdobná jako u předcházejících. Pod signaturou CN I 15⁴⁷² je vedena první část komentáře k *Digestum vetus*, jehož obsáhlá titulní strana poskytuje informace o edici: *IURISCON. CORYPFAEI BARTOLIA SAXOFERR. Opera QUAE NUNC EXTANT OMNIA: Excellentiss. I. C. tam Veterum quam Recentiorum ADDITIONIBUS eruditissimis illustrata, & quasi NOVA facta. Accesserunt Loci Communes novi & uberrimi, in Bartoli a Saxoferrato opera omnia, ordine Literario, & methodo singulari ad usum*

⁴⁶⁹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Consilia, quaestiones et tractatus Bartoli à Saxoferrato: cum Thomae Diplovatatii, ac Bernardi Landriani iurisconsultorum adnotationibus integris.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1581.

⁴⁷⁰ TREGGIARI, Ferdinando. Sulle edizioni dei Consilia, quaestiones et tractatus di Bartolo da Sassoferrato. *Rivista Internazionale Di Diritto Comune*, 27, 2016, str. 162.

⁴⁷¹ *Repetitorium locupletissimum.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1580.

⁴⁷² SAXOFERRATO, Bartolus de. *Iuriscon. Coryphaei Bartoli a Saxoferr. Opera quae nunc extant omnia: Excellentiss. I. C. tam Veterum quam Recentiorum additionibus eruditissimis illustrata, & quasi nova facta. Accesserunt Loci Communes novi & uberrimi, in Bartoli a Saxoferrato opera omnia, ordine Literario, & methodo singulari ad usum Forensem accommodati.* Basileae: ex officina episcopiana, 1589.

Forensem accommodati: Qui non solum Repertorii Locupletissimi, sed & Compendiariae in universa Bartoli, Epitomes vice fungi possunt. A P. CORN. BREDERODIO I. C. Praeter superiora singulis Tomis ELENCHI Rubricarum, Legum, & Paragraphorum praefixi sunt: Additio insuper ad maiorem investigandi facilitatem, omnium Rubricarum in una Tabella generali INDICE. Quid denique; in hac Editione super omnes alias praestitum sit, praefatio ad Lectorem docet. Cum Privilegio IMP. Maiestatis, & REGIS Galliarum. BASILEAE, EX OFFICINA EPISCOPIANA, ANNO SAL. HUMANAЕ CIO IO XXCIX. Vyplývá z ní, že Bartolovy texty jsou doplněny souborem poznámek vícera autorů, který byl oproti starším vydáním rozšířen, a že Cornelius Brederodius zpracoval přehled (*elenchus*) všech komentovaných pramenů práva obsažený zvláště v každém svazku. Za titulní stranou následují básně Erasma Moritze Magdeburského a M. Antonia Fabricia ke cti Bartola, dopis vydavatele čtenáři, životopis od Thomase Diplovatata, zmíněný přehled rubrik a zpracovávaných zákonů, a nakonec samotný komentář, který je doplněn shrnutými (*summaria*) a obklopen rozsáhlým poznámkovým aparátem.

Po signaturou CN I 16⁴⁷³ pokračuje komentář druhé části *Digestum vetus*, tentokrát o rok starší: *IN II. PARTEM DIGESTI VETERIS, BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria: Cum ADNOTATIONIBUS doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Elenchi RUBRICARUM, LEGUM & PARAGRAPHORUM, initio praefixi sunt. Sub calcem Operum omnium, accessit INDEX Rerum ac Verborum, locupletissimus simul & diligentissimus. Cum Privilegio Imperatoriae Maiestatis, & Regis Galliarum. Basileae, EX OFFICINA EPISCOPANA, ANNO SALUTIS HUMANAЕ CIO IO XXCIIX.* Svazek již obsahuje pouze *elenchus* rubrik a zákonů a vlastní text komentáře. Po signaturou CN I 17⁴⁷⁴ následuje komentář k první části *Infortiatum*, opět z roku 1588: *IN I. PARTEM INFORTIATI BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria: Cum ADNOTATIONIBUS doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Elenchi RUBRICARUM, LEGUM, PARAGRAPHORUM & AUTHENTICARUM, initio praefixi sunt...* Druhá část pokračuje ve

⁴⁷³ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In II. partem Digesti veteris, Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁷⁴ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In I. partem Infortiati Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

svazku CO I 1:⁴⁷⁵ *IN II. PARTEM INFORTIATI BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria...* Po signaturou CO I 2⁴⁷⁶ následuje komentář k první části *Digestum novum: IN I. PARTEM DIGESTI NOVI BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria: Cum ADNOTATIONIBUS doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Elenchi RUBRICARUM, LEGUM, & PARAGRAPHORUM initio praefixi sunt...* Druhá část pokračuje ve svazku CO I 3:⁴⁷⁷ *IN II. PARTEM DIGESTI NOVI BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria...*

Po signaturou CO I 4⁴⁷⁸ následuje komentář k první části justiniánského Kodexu: *IN I. PARTEM CODICIS BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria: Cum ADNOTATIONIBUS doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Elenchi RUBRICARUM, LEGUM, PARAGRAPHORUM & AUTHENTICARUM, initio praefixi sunt...* Ve svazku CO I 5⁴⁷⁹ pokračuje společně komentář ke druhé a třetí části Kodexu: *IN II. ET III. PARTEM CODICIS BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria...* Pod signaturou CO I 6(/1)⁴⁸⁰ pak lze nalézt sbírku Bartolových konsilií, *quaestiones* a traktátů: *BARTOLI A SAXOFERRATO Consilia, Quaestiones, & Tractatus: Cum ADNOTATIONIBUS doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Initia CONSILIORUM, QUAESTIONUM, & TRACTATUUM, suis numeris accurate consignata, ad literarum seriem subsequencia indicabunt. Sub calcem...* Po abecedním přehledu konsilií zvlášť ve svou dílech, přehledu *quaestiones* a traktátů je nejprve zařazen text konsilií rozdělený na dva

⁴⁷⁵ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In II. partem Infortiati, Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁷⁶ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In I. partem Digesti novi Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁷⁷ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In II. partem Digesti novi Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁷⁸ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In I. partem Codicis Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁷⁹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *In II. et III. partem Codicis Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁸⁰ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartoli a Saxoferrato Consilia, Quaestiones, & Tractatus: Cum adnotationibus doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Initia consiliorum, quaestionum, & tractatum, suis numeris accurate consignata, ad literarum seriem subsequencia indicabunt*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

díly v obvyklých počtech 244 a 117. Následuje 22 *quaestiones*. Sbíрка traktátů obsahuje 47 položek včetně traktátu Alberta de Ramponibus *De consiliis habendis per officiales et assessores* s doplňujícími Bartolovými poznámkami a dvou Bartolových slavnostních řečí při doktorátu bratra Bonaccursia a Ioanna de Saxoferrato, obdobně jako v dříve vydaných edicích. Na konci ke vklepen rozkládací velkoformátový *index generalis* obsahující abecední seznam titulů justiniánské kodifikace s čísly stran této edice. Následující list pak skrývá překvapení, o němž katalog mlčí. Ukazuje se, že svazek je konvolutem, a že za sbírku drobnějších Bartolových děl byl přivázán komentář k Novelám a Institucím CO I 6(/2),⁴⁸¹ jak již bylo řečeno mylně připisovaný Bartolovi: *SUPER AUTHENTICIS ET INSTITUTIONIBUS BARTOLI A SAXOFERRATO Commentaria...* Poslední svazek edice pod signaturou CO I 7⁴⁸² pak nabízí *loci communes*, jakýsi věcný rejstřík celé edice, který vypracoval již zmíněný Cornelius Brederodius.

Ve Strahovské knihovně je dále zachován poměrně starý komentář z Lyonu z roku 1518 k *Infortiatum* rozdělený na dva díly, které jsou svázány do jednoho konvolutu. Pod signaturou BK I 3/1⁴⁸³ je veden první díl: *Bar. super prima. ff. infor. cum apostillis antea positis Additis apostillis And. Barba. Sicu. et do. And. de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. complectentibus conclu. dictorum per Bart. antea impressis * Noviter tamen additis egregiis concordantiis contrarietatum Bart. valde necessariis per do. Christophorum de Nicellis iurium monarcam excogitatisuisis tandem aliquibusque adiectis per do. Antho. de Nicell. eius filium doc. eminentissimum. Suis tamen in locis per Henricum Ferrandat legum doctorem sub hoc signo * situatis una cum repertorio per modum conclu. per eum noviter excusso super lecturis Bar. antea in plerisque locis*

⁴⁸¹ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Super Authenticis et Institutionibus Bartoli a Saxoferrato Commentaria*. Basileae: ex officina episcopiana, 1588.

⁴⁸² BREDERODIUS, Cornelius. *Loci communes novi et uberrimi in Bartoli a Saxoferrato opera omnia, Lecturas, Consilia, Quaestiones, Tractatus, &c.* Basileae: ex officina episcopiana, 1589.

⁴⁸³ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bar. super prima. ff. infor. cum apostillis antea positis Additis apostillis And. Barba. Sicu. et do. And. de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. complectentibus conclu. dictorum per Bart. antea impressis * Noviter tamen additis egregiis concordantiis contrarietatum Bart. valde necessariis per do. Christophorum de Nicellis iurium monarcam excogitatisuisis tandem aliquibusque adiectis per do. Antho. de Nicell. eius filium doc. eminentissimum. Suis tamen in locis per Henricum Ferrandat legum doctorem sub hoc signo * situatis una cum repertorio per modum conclu. per eum noviter excusso super lecturis Bar. antea in plerisque locis corruptis*. Lugduni: per Iacobum Sacon, 1518.

corruptis. Sed noviter in pristinam formam per eum redactis: Novo pariter repertorio super consi. quaest. trac. Bar. et aliis trac. separatim cum numeris et per modum conclu. discusso. Pax iuris Concordia. Poznámkami jej doplnili Andreas Barbatius, Andreas Poma, Christophorus de Nicellis, Antonius de Nicellis a Henricus Ferrandat. To samé platí i pro druhý díl vedený pod signaturou BK I 3/2:⁴⁸⁴ *Bartolus super secunda parte digesti Infortiati Cum apostillis antea positis. Additis apostillis And. Barba. Siculi. et domi. Andree de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. impressis amplectentibus conclusiones dictorum per Bartolum in ipsis. II. et §. antea impressis * Adiectis tamen noviter egregiis concordantiis contrarietatum Barto. in iure militantibus: valde necessariis per do. Christ. Nicellum principem iurisconsultorum excogitatis. Et per do. Anth. eius filium iurium doct. sapientissimum in unum coadunatis et per eum quibusdam interiectis. Suis tamen in locis per Henricum ferrandat Niverenum legum doct. sub hoc signo * repositis una cum repertorio noviter per eum per modum conclusionum ordinato super lecturis Bar. antea multum corruptis. Hodie tamen huic ultime impressioni commendatis et ab omni vicio alienis. Pax iuris Concordia.*

Detektivní práci připomíná identifikace velmi starého tisku vedeného pod signaturou DQ I 2.⁴⁸⁵ Na první pohled zaujme prkénková vazba potažená hnědou usní, která se však dochovala z obou stran pouze v rozsahu poloviny desky směrem k hřbetu, takže krajní listy na začátku i na konci svazku zůstaly nechráněny a jsou zčásti poškozeny. První list se omezuje na lakonický nadpis *Volumen cum casibus Bartoli et Angeli suis locis noviter additis* bez jakéhokoli dalšího údaje. To zjevně dělalo těžkou hlavu knihovníkovi Isidorovi Zahradníkovi, který 5. února 1902 na rubovou stranu zachovalé poloviny titulní desky rukou dílo nadepsal jako *Iustinianus Imp. Novellae* s dovětkem, že jej není schopen identifikovat (*Non erat mihi possibile codicem hunc describere resp. determinare.*). Katalog z toho

⁴⁸⁴ SAXOFERRATO, Bartolus de. *Bartolus super secunda parte digesti Infortiati Cum apostillis antea positis. Additis apostillis And. Barba. Siculi. et domi. Andree de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. impressis amplectentibus conclusiones dictorum per Bartolum in ipsis. II. et §. antea impressis * Adiectis tamen noviter egregiis concordantiis contrarietatum Barto. in iure militantibus: valde necessariis per do. Christ. Nicellum principem iurisconsultorum excogitatis. Et per do. Anth. eius filium iurium doct. sapientissimum in unum coadunatis et per eum quibusdam interiectis. Suis tamen in locis per Henricum ferrandat Niverenum legum doct. sub hoc signo * repositis una cum repertorio noviter per eum per modum conclusionum ordinato super lecturis Bar. antea multum corruptis.* Lugduni: per Iacobum Sacon, 1518.

⁴⁸⁵ [*Novellae, Tres libri, Libri feudorum*]. [Lugduni]: [Nicolaus de Benedictis], [1508?].

přejímá údaj, že svazek obsahuje nespecifikovanou část *Corpus iuris civilis* a doplňuje bibliografické údaje, které výtisk zařazují do Lyonu, nakladateli Nicolaovi de Benedictis a přibližně do roku 1508. Tyto informace ale nelze ze svazku vyčíst, alespoň nikoli v podobě zachované do současnosti. Isidor Zahradník se nemýlil ve zjištění, že na úvod svazku jsou skutečně zařazeny justiniánské Novel, tedy přímo text pramene, který je obklopen glosami. Výjimečně jsou glosy zařazeny přímo do toku textu Novel. Pouze barevně zvýrazněný nadpis v toku textu značí místo, kde končí Novel a začínají *Tres libri*, tedy úsek od desáté do dvanácté knihy justiniánského Kodexu. Následuje opět text pramene s glosami, nápadně však roste četnost glos zařazených do toku textu pramene, téměř všechny jsou navíc podepsány Bartolem. Jedná se tedy o exemplář Bartolových glos ke Kodexu. Podobně nenápadným způsobem jako dříve přechází Kodex do *Libri feudorum*, jež tvoří pomyslnou třetí část svazku. Na závěr je zařazen rejstřík celého svazku a abecední seznam titulů zařazených pramenů. V posledním listu svazku je vystřižen obdélníkový otvor v místech, kde by se hypoteticky mohly nacházet bibliografické údaje, patrně aby mohl svazek již natrvalo poutat pozornost knihovníků. Nechybí nicméně samolepka Památníku národního písemnictví, která informační deficit saturuje zprávou, že sazba byla 9. listopadu 1988 vyčištěna a natukována.

Nadto, dohledat lze i pět sbírek obsahujících Bartolovy traktáty. V knihovně se pod signaturami ACh XIII 28⁴⁸⁶ a CC V 8⁴⁸⁷ nacházejí dva exempláře spisu Martina Colera *De alimentis libri tres*, který byl doprovázen traktáty na stejné téma z pera Bartola de Saxoferrato a Ianna Baptisty Pontana. Traktáty *De reprobatione testium*⁴⁸⁸ a *De testibus*⁴⁸⁹ pak tvoří součást rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi*

⁴⁸⁶ SAXOFERRATO, Bartolus de. De alimentis. In: COLERUS, Martinus. *De alimentis libri tres*. Lipsiae: Andreae Hoffmanni Witteb, 1596.

⁴⁸⁷ SAXOFERRATO, Bartolus de. De alimentis. In: COLERUS, Martinus. *De alimentis libri tres*. Lipsiae: Andreae Hoffmanni Witteb, 1597.

⁴⁸⁸ BK I 19: SAXOFERRATO, Bartolus de. De reprobatione testium. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁴⁸⁹ BK I 19: SAXOFERRATO, Bartolus de. De testibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum), jež čítá 25 svazků a je rozdělen na 18 dílů. Traktát *De differentiis seu contradictionibus inter ius canonicum, et civile*,⁴⁹⁰ u nějž však stále panují pochybnosti o Bartolově skutečném autorství a možná se jedná pouze o neznámým autorem přepracované dílo Iacoba de Albertino de Bononia, je zařazeno do rozsáhlé sbírky traktátů, která pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou na Strahově svázány do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580 s názvem *Tractatus tractatum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*. Závěrem je třeba zmínit soubor 18 Bartolových *quaestiones*, které jsou zahrnuty do sbírky právních otázek různých autorů vydané v Kolíně nad Rýnem roku 1570.⁴⁹¹

3.3.18 Socinus, Bartholomaeus⁴⁹²

Bartholomaeus Socinus⁴⁹³ pocházel ze Sieny, kde se narodil roku 1436 do slavné právnícké rodiny. Zahájil tam také studium práv u svého otce Mariana Socina, dokončil jej však v Boloni. Mezi jeho učitele se počítají také Thomas Decius, Alexander Tartagnus, Franciscus de Accoltis a Andreas de Barbatia. Vyučovat začal v Sieně, roku 1471 se přesunul do Ferrary a roku 1473 po nabídce vyšší mzdy do Pisy. Jako vyslanec svého mateřského města jednal roku 1492 v Římě s papežem Alexandrem VI., který jej jmenoval konsistorním advokátem. V Sieně se podílel na veřejném dění a zastával řadu politických funkcí, působil jako *gonfaloniere* v místní vládě a také jako *capitano del popolo*. Z univerzity v Pise odešel roku 1494 jako profesor civilního práva do Boloně, z níž roku

⁴⁹⁰ CP I 20/1: SAXOFERRATO, Bartolus de. *De differentiis seu contradictionibus inter ius canonicum, et civile*. In: *Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

⁴⁹¹ BM III 4/c: SAXOFERRATO, Bartolus de. *Quaestiones aureae*. In: *Selectae quaestiones iuris variae*. Coloniae, Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii, 1570.

⁴⁹² Zdroje obecných informací o životě a díle: LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 860–867. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 168–172. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 342–355.

⁴⁹³ Bartholomäus, Bartolomeo Socini, Soccini, Sozzini, Socino, de Socinis.

1498 zamířil na základě opakovaných a do té doby neúspěšných jednání do Padovy, kde vyučoval do roku 1501. Není jisté, zda byl pedagogicky aktivní i poté, pokud ano, tak pravděpodobně v Boloni. Konec života nicméně prožil zpět v Sieně, kde zemřel roku 1507. Bohužel v té době trpěl takovou chudobou, že musel být pohřben na veřejné náklady.

Jeho práce se dočkaly rozšíření a uznání ještě za jeho života, což jistě podnítilo zájem univerzit o jeho osobu jako člena pedagogického sboru. Zahrnují exegetickou literaturu ke *Corpus iuris civilis, lecturae, repetitiones* a množství konsilií. Věnoval se převážně civilnímu právu, v oblasti kanonického práva se od něj zachoval jediný spis – *additiones* k dílu jeho otce Mariana Socina (*Additiones ad Mariani Socini senioris, in aliquot singulares et in praxi lucrosissimos titulos Decretalium*). Přitom je nutné nezaměňovat Bartholomaeova otce a jeho synovce pocházejícího od Bartholomaeova bratra Alexandra, kteří se oba jmenovali stejně a oba byli autory právnických textů.

Ve Strahovské knihovně je Bartholomaeus Socinus zastoupen podstatnou částí svého díla. Na prvním místě lze jmenovat jeho komentář k Digestům a justiniánskému Kodexu. Nejedná se vlastně o souhrnné pojednání o všech ustanoveních těchto pramenů práva, ale jen o výklad vybraných titulů, který by bylo možné označit spíše za soubor monografických textů, které se vzájemně liší svým rozsahem. Výběr ustanovení justiniánské kodifikace i podrobnost komentáře zjevně vychází z Bartholomaeových přednášek a rozvrhu probíraných témat. Na Strahově se nachází poměrně pozdní benátská edice z roku 1605, která je v katalogu vedena zavádějícím způsobem. Pod jedinou signaturou CC I 18/a, která prozrazuje, že tento celek je součástí většího konvolutu, je evidován katalogem nerozlišený konvolut, jež vznikl spojením tří samostatných svazků, mezi něž je text komentáře rozdělen. První původní svazek CC I 18/a/(1)⁴⁹⁴ obsahuje komentář k *Digestum vetus a Infortiatum: BARTHOLOMAEI SOCINI SENENSIS, OMNIUM SUAE AETATIS I. C. INTERPRETUMQUE ACUTISS. In Digesti Veteris, ac Infortiati Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, COMMENTARIA, IACOBI MENOCHII I. C. CLARISS.*

⁴⁹⁴ SOCINUS, Bartholomaeus. *Bartholomaei Socini Senensis, omnium suae aetatis i. c. interpretumque acutiss. in Digesti Veteris, ac Infortiati Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, commentaria, Iacobi Menochii i. c. clariss. aliorumque doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. his accesserunt Alexandri Turamini patritii Senensis, & in Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae.* Venetiis: Apus Iuntas, 1605.

ALIORUMQUE doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. HIS ACCESSERUNT ALEXANDRI TURAMINI PATRITII SENENSIS, & in Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae, Cum Summariis & Indice rerum ac verborum notatu dignorum, locupletissimis. Hac in postrema Editione summo studio, ac diligentia ab innumeris, & variis mendis repurgata. VENETIIS, Apud Iuntas, MDCV. Velký znak vydavatele zdobí také titulní stranu. Na úvod svazku je zařazen dopis čtenáři podepsaný dědici Melchiora Sessy, Bartholomaeův životopis z pera Alexandra Turamina a obsah se seznamem zpracovaných ustanovení Digest. Samotný komentář je pak rozdělen na čtyři části, tedy dva díly výkladu k *Digestum vetus* a dva díly výkladu k *Infortiatum*. Ke komentáři jsou uvedeny doplňující poznámky (*additiones*) Iacoba Menochia, který je na titulní straně komentáře k první části *Digestum vetus* označen jako řádný profesor v Padově, a poznámky (*adnotationes*) Alexandra Turamina, pro změnu vyučujícího civilního práva v Neapoli. Vydání editoval Nicolaus Michael Pariensis, jenž připojil také stručné přehledy obsahu (*summariis*).

Dále je jako nepřiznaná složka konvolutu přivázán druhý svazek komentáře CC I 18/a(2)⁴⁹⁵ ze stejné edice, který provádí exegezi vybraných ustanovení *Digestum novum* a justiniánského Kodexu. Titulní strana, v jejímž pravém horním rohu je rukou dopsána číslice 2, nese následující informace: *BARTHOLOMAEI SOCINI SENENSIS, OMNIUM SUAE AETATIS I. C. INTERPRETUMQUE ACUTISS. In Digesti Novi, ac Codicis, Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, COMMENTARIA, IACOBI MENOCHII I. C. CLARISS. ALIORUMQUE doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. HIS ACCESSERUNT ALEXANDRI TURAMINI PATRITII SENENSIS, & in Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae, Cum Summariis & Indice rerum ac verborum notatu dignorum, locupletissimis. Hac in postrema Editione summo studio, ac diligentia ab innumeris, & variis mendis repurgata. VENETIIS, Apud Iuntas, MDCV.* Po obsahu se seznamem

⁴⁹⁵ SOCINUS, Bartholomaeus. *Bartholomaei Socini Senensis, omnium suae aetatis i. c. interpretumque acutiss. in Digesti Novi, ac Codicis, Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, commentaria, Iacobi Menochii i. c. clariss. aliorumque doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. his accesserunt Alexandri Turamini patritii Senensis, & in Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae.* Venetiis: Apus Iuntas, 1605.

zpracovávaných ustanovení následuje komentář rozdělený na dvě části, první pojednávající dohromady o obou částech *Digestum novum* a druhá týkající se vybraných několika málo ustanovení Kodexu. Také tento svazek obsahuje *additiones* Iacoba Menochia a *adnotationes* Alexandra Turamina, zmíněn ale nikde není editor prvního svazku Nicolaus Michael Pariensis.

Za komentář k *Digestum novum* a Kodexu je zařazeno další Bartholomaeovo dílo CC I 18/a(/3),⁴⁹⁶ zde nazvané jako *Regularium iuris collectanea*, jinak známé pod označením *Regulae et fallentiae iuris*. Jde o více než 440 abecedně seřazených právnických pravidel pocházejících z pramenů římského práva, k nimž byl jednotlivě přiřazen výčet příkladů, někdy dosahující vyšších desítek, kdy docházelo k jejich popření, porušení, opět s odkazem na prameny, a to i mimo oblast právní romanistiky. Jejich počet, zdá se, kolísá v různých vydáních. Název odkazuje na pravidla, která klamou, protože neplatí absolutně, jsou tak odhalovány rozpory, o něž bohužel není v Digestech ani Kodexu nouze. V tomto vydání jsou doplněny *additiones* Benedicta Vadis a poznámky Iacoba Menochia, editoval jej benátský právník Brunorius Sole. *Regulae et fallentiae iuris* jsou patrně samostatnou složkou konvolutu, protože mají vlastní řadu číslování listů. Chybí však zvláštní titulní strana a dílo je opatřeno pouze výrazným nadpisem. Jako další složka konvolutu, tentokrát katalogem rozlišená pod signaturou CC I 18/b,⁴⁹⁷ následuje *repertorium* celého Bartholomaeova komentáře, které sestavil benátský právník Brunorius Sole.

Vedle této edice jsou na Strahově k dispozici další tři vydání *Regulae et fallentiae iuris*, shodně z Kolína nad Rýnem. První z nich pod signaturou CB IV 56⁴⁹⁸ pochází z roku 1592: *REGULAE ET FALLENTIAE IURIS, BARTHOLOMAEI SOCINI IURISCONSULTI EMINENTISSIMI, A BENEDICTO VADO REVISAE, & summo ac diligenti studio, emendatae & reformatae, & secundum ordinem Alphabeti redactae, nec non utilissimis additionibus illustratae. Editio Postrema, castigatior quam aliae fuerunt. COLONIAE*

⁴⁹⁶ SOCINUS, Bartholomaeus. *Regularium iuris collectanea*. Venetiis: Apud Iuntas, 1605.

⁴⁹⁷ SOLE, Brunorius. *Repertorium in omnes lecturas Clarissimi Iurisconsulti Domini Bartolomaei Socini Senensis*. Venetiis, Apud Iuntas, 1605.

⁴⁹⁸ SOCINUS, Bartholomaeus. *Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iurisconsulti eminentissimi, a Benedicto Vado revisae et summo ac diligenti studio emendatae et reformatae*. Coloniae Agrippinae: apud Joan. Gymnicum, 1592.

AGRIPPINAE, Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote, M. D. XCII. Cum Privileg. Caes. Maies. ad sexennium. Vydání obsahuje 544 případů rozporů, více než výše zmíněná edice CC I 18/a(3), je ale shodně doplněno poznámkami Benedicta Vadis, který jej nejspíše také editoval. Druhé vydání pod signaturou CH V 45⁴⁹⁹ je datováno 1663 a jeho obsah je obdobný, a to i do počtu případů: *REGULAE ET FALLENTIAE IURIS, BARTHOLOMAEI SOCINI IURIS CONSULTI eminentissimi, A BENEDICTO VAUDO I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae, & secundum ordinem Alphabeti redactae, nec non utilissimis additionibus illustratae. In hac quarta Editione varietate chartarum distinctae & accuratius editae. Accedit seorsim Partitio Regularum Utriusque Iuris; Opera Clarissimi D. Petri Peckii, Iurisconsulti Celeberrimi in Academia Lovaniensi. COLONIAE AGRIPPINAE, Apud IOANNEM BUSAEUM sub signe Monocerotis M. DC. LXIII.* Součástí výtisku je na konec zařazený přehled právnických pravidel z pera Petra Pecka. Třetí, nejnovější vydání pochází z roku 1694 a je vedeno pod signaturou CM II 54,⁵⁰⁰ jeho obsah je totožný jako v předchozím případě, včetně díla Petra Pecka: *REGULAE ET FALLENTIAE IURIS, BARTHOLOMAEI SOCINI IURIS CONSULTI eminentissimi, A BENEDICTO VAUDO I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae, & secundum ordinem Alphabeti redactae, nec non utilissimis additionibus illustratae. In hac quarta Editione varietate chartarum distinctae & accuratius editae. Accedit seorsim Partitio Regularum Utriusque Iuris; Opera Clarissimi D. Petri Peckii, Iurisconsulti Celeberrimi in Academia Lovaniensi. COLONIAE AGRIPPINAE, Apud Wilh. & Franc. Metternich MDCXCIV.* Poslední vydání *Regulae et fallentiae iuris*⁵⁰¹ lze na Strahově nalézt jako součást rozsáhlé sbírky traktátů, která pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou svázány do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580

⁴⁹⁹ SOCINUS, Bartholomaeus. *Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iuris consulti eminentissimi, a Benedicto Vaudo I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae.* Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Busaeum, 1663.

⁵⁰⁰ SOCINUS, Bartholomaeus. *Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iuris consulti eminentissimi, a Benedicto Vaudo I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae.* Coloniae Agrippinae: Wilh. & Franc. Metternich, 1694.

⁵⁰¹ CP I 20/1: SOCINUS, Bartholomaeus. *Regule cum suis ampliationibus, et fallentiis.* In: *Primum volumen tractatuum ex variis iuris interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

s názvem *Tractatus tractatum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*.

Konečně je třeba zmínit, že Bartholomaeus byl autorem celé řady konsilií, vydávaných ve sbírkách buď samostatně, nebo společně s konsilii jeho otce Mariana Socina. Ve velké části edicí jsou konsilia obou Socinů vzájemně promíchána, lze je sice rozlišit podle podpisů v konkrétních kauzách, obsah mezi nimi však nerozlišuje. Zpravidla se mezi jejich právní rady dostala i konsilia dalších autorů. Obsažené právní rady se liší jak délkou, tak zaměřením na právní oblast. Bartholomaeus se v oblasti civilního práva často dovolával Bartola de Saxoferrato, méně již glosy, obsažena jsou ovšem i konsilia týkající se statutárního práva italských měst. Pod v katalogu nerozlišeným konvolutem vedeným jako svazek CA II 17 se skrývají svázané tři díly konsilií z benátské edice z roku 1579. První díl CA II 17(1)⁵⁰² obsahuje soubor 152 konsilií, která střídavě pocházejí od obou Socinů: *CONSILIORUM SEU POTIUS RESPONSORUM MARIANI SOCINI AC BARTHOLOMAEI FILII SENENSIIUM, Iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; VOLUMEN PRIMUM. FRANCISCI PEPHII SOLITIS APPENDICIBUS ORNATUM, ET HIERONYMI MAGII IURISCONSULTI ANGLARENSIS, DIVIQUE MARCI EQUITIS. Nunc recens, ne dum ab infinitis prope mendis exactissime repurgatum, sed Adnotationibus etiam illustratum & auctum. Non sice rerum notabilium summis, ac Indice locupletissimo. Venetiis, Apud Franciscum Zilettum. MDLXXIX*. Sbíрка je uvozena dopisem a obsahem od pařížského právníka Nicolaa Michaela, editoval ji Hieronymus Magius, konsilia poznámkami doplnil Hieronymus Magius a Franciscus Pepius.

V konvolutu přivázaný druhý díl CA II 17(2),⁵⁰³ jehož titulní strana je označena rukou psaným písmenem *b*, je uvozen následně: *CONSILIORUM SEU POTIUS*

⁵⁰² SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Consiliorum seu potius responsorum Mariani Socini ac Bartholomaei filii Senensium, Iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; Volumen primum. Francisci Pepii solitis appendicibus ornatum, et Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis, divique Marci equitis*. Venetiis: Apud Franciscum Zilettum, 1579.

⁵⁰³ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Consiliorum seu potius responsorum Mariani Socini ac Bartholomaei filii Senensium, Iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; Volumen secundum. Francisci Pepii solitis appendicibus ornatum, et Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis, divique Marci equitis*. Venetiis: Apud Franciscum Zilettum, 1579.

RESPONSORUM MARIANI SOCINI AC BARTHOLOMAEI FILII SENENSIIUM, Iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; VOLUMEN SECUNDUM. FRANCISCI PEPHII SOLITIS APPENDICIBUS ORNATUM, ET HIERONYMI MAGII IURISCONSULTI ANGLARENSIS, DIVIQUE MARCI EQUITIS. Nunc recens, ne dum ab infinitis prope mendis exactissime repurgatum, sed Adnotationibus etiam illustratum & auctum. VENETIIS, Apud Franciscum Zilettum. MDLXXIX. Konsilia číslovaná od 153 do čísla 304 jsou doplněna poznámkami Hieronyma Magia a Francisca Pepia. Zatímco titulní strana nese shodně s prvním dílem údaj o autorství Bartholomaea i Mariana Socina seniora, první strana už obsahuje výhradně Bartholomaeovo jméno. Zdá se však, že i druhý díl zahrnuje konsilia obou autorů. Na závěr konvolutu je přivázán třetí díl sbírky ze stejné edice CA II 17(3),⁵⁰⁴ který by již měl obsahovat pouze Bartholomaeova konsilia: *CONSILIORUM SEU POTIUS RESPONSORUM BARTHOLOMAEI SOCINI, SENENSIS Iurisconsulti celeberrimi, ac Advocati Consistorialis dignissimi, VOLUMEN TERTIUM. HIERONYMI MAGII IURISCONSULTI Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud paenitendis illustratum, PER NIC. MICHAELEM, IURISCONS. PARIEN. VENETIIS, Apud Franciscum Zilettum. MDLXXIX.* Konsilií je 128 a jsou počítány opět od čísla 1. Třetí díl editoval Nicolaus Michael, poznámkami jej doplnil Hieronymus Magius.

Benátská edice konsilií z roku 1579 pokračuje čtvrtým dílem jako první část přiznaného konvolutu pod signaturou CA II 23/a.⁵⁰⁵ Titulní strana ani nenaznačuje, že tento díl ve skutečnosti obsahuje také Marianova konsilia: *CONSILIORUM SIVE POTIUS RESPONSORUM BARTHOLOMAEI SOCINI SENENSIS Iurisconsulti celeberrimi, ac*

⁵⁰⁴ SOCINUS, Bartholomaeus. *Consiliorum seu potius responsorum Bartholomaei Socini, Senensis Iurisconsulti celeberrimi, ac Advocati Consistorialis dignissimi, Volumen tertium. Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud paenitendis illustratum, per Nic. Michaellem.* Venetiis: Apud Franciscum Zilettum, 1579.

⁵⁰⁵ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Consiliorum sive potius responsorum Bartholomaei Socini Senensis Iurisconsulti celeberrimi, ac Advocati Consistorialis dignissimi, Volumen quartum. Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud panitendis illustratum, per Nic. Michaellem, iuriscons. Parisiensem.* Venetiis: Apud Franciscum Zilettum, 1579.

Advocati Consistorialis dignissimi, VOLUMEN QUARTUM. HIERONYMI MAGII IURISCONSULTI Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud panitentis illustratum, PER NIC. MICHAELEM, IURISCONS. PARISIENSEM. Venetiis, Apud Franciscum Zilettum. MDLXXIX. Za celkem 132 konsilií, číslovaných od 1, jež byla editována a opatřena shrnutími a poznámkami pařížského právníka Nicolaa Michaela, jsou samostatně s vlastním nadpisem zařazeny poznámky Hieronyma Magia. V závěru následují poznámky z pera Nicolaa Michaela týkající se oprav textu datovaná roku 1570 a ještě další série poznámek stejného autora. Nakonec jsou zařazeny dva indexy. Ke čtvrtému dílu konsilií je v konvolutu přivázán díl pátý, ovšem z jiné edice, pocházející z roku 1594 a vedený pod signaturou CA II 23/b:⁵⁰⁶ *CONSILIORUM SEU MAVIS RESPONSORUM MARIANI SOCINI SENIORIS, BARTHOLOMAEIQUE FILII, SENENSIIUM, ac aliorum, eius praecipue temporis, perillustrium Iurisconsultorum, Volumen Quintum; PRACTICABILES ATQUE QUOTIDIANAS MATERIAS CONTINENS, Ut omnibus in causarum foro versantibus utile sit, ac pernecessarium. CUM SUMMARIIS, AC INDICE LOCUPLETISSIMIS. Nunc primum in lucem editum. CUM PRIVILEGIO. VENETIIS, Apud Iacobum Antonium Somaschum, 1594.* Opět shromažďuje právní rady Bartholomaea Socina i jeho otce, titulní strana dále přiznává zapojení dalších autorů ze stejného období. Konsilia jsou zařazena po úvodním dopise a podrobném obsahu, celkem jich lze napočítat 116.

Poslední exemplář konsilií je nejstarší ze všech a pochází z Lyonu z roku 1546. Veden je pod signaturou CC I 2. Dělí se na čtyři díly, přičemž každý má vlastní titulní stranu s rukou dopsaným písmenem *a*, *b*, *c* nebo *d* vpravo nahoře, každý je uzavřen vlastním abecedním rejstříkem, každý má také vlastní řadu číslování listů a označení tiskařských značek. Musí se tedy jednat o katalogem nepřiznaný konvolut. Zcela příznačně směšuje Bartholomaea Socina a jeho otce Mariana Socina sr., což se projevuje tím, že se na titulních stranách, incipitech, explicitech a záhlaví jednotlivých stran objevují v nejrůznějších

⁵⁰⁶ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Consiliorum seu mavis responsorum Mariani Socini senioris, Bartholomaeique filii, Senensium, ac aliorum, eius praecipue temporis, perillustrium Iurisconsultorum, Volumen Quintum.* Venetiis: Apud Iacobum Antonium Somaschum, 1594.

kombinacích. První díl CC I 2/(1)⁵⁰⁷ je uvozen následovně: *PRIMA PARS CONSILIORUM MARIANI ET BARTHOLOMEI DE SOCINIS SENENSIIUM. FAMOSISSIMORUM AETATE NOSTRA IURIS CONSULtorum dominorum Mariani & Bartholo. patris & filii de Socinis Senensium, advocatorum consistorialium, Responsa seu Consilia. Quae tametsi temporis vitio multis in locis corrupta depravataque delituerint: nunc adamussim recognita atque repurgata non immerito exeunt. Adiectis noviter plerisque marginariis additionibus singulare quiddam traducentibus: Cumque Summariis ad unumquodque aptissimis: ac Repertorio iuxta Alphanumericam seriem collecto, numerisque excusso, decisiones peculiare & quae adnotatu digna sunt facillime demonstrate. Lugduni apud Iacobum Giunta. 1546.* Obsahuje 152 konsilií obou Socinů. Následuje druhý díl CC I 2/(2)⁵⁰⁸ s vlastní titulní stranou, na rozdíl od prvního dílu jsou všechny tři následující označeny letopočtem 1545: *SECUNDA PARS CONSILIORUM MARIA. ET BARTHO. DE SOCINIS, SENENSIIUM. ERUDITISSIMORUM SIMUL ET CLARISSIMORum tempestate sua iurisconsultorum, dominorum Mariani & Bartholomei patris & filii, Senensium, advocatorum consistorialium, Volu. II. Responsorum seu mavis Consiliorum, nuper ad instar & formam vetustissimorum exemplarium revisorum. Cum summariis arithmetice ut aiunt distinctis numeris notabile quasique desisiones complectentibus atque Additionibus marginariis locos scitu dignos explicantibus, Repertorio tandem alphanetico ordine coacto, quo cuique quod speculari lubuerit facile comperiat. 1545.* Listy jsou číslovány od počátku, konsilia ovšem nikoli a druhý díl tak obsahuje právní rady s čísly 153 až 304. Třetí díl CC I 2/(3)⁵⁰⁹ již na titulní straně nepřesně odkazuje pouze na Bartholomaea Socina: *TERTIA PARS CONSILIORUM SOCINI SENENSIS. CONSILIORUM BONONIENSIIUM AC PATAVINORum Excellentissimi iuris utriusque monarchae domini Bartholomei Socini senensis Volumen Tertium: quae a proprio originali excerpta fuerunt: diligenterque per acutissimum iuris Utriusque Interpretem dominum Petrum Andream Gammarum correcta. Postremo addita*

⁵⁰⁷ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Prima pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium.* Lugduni: Apud Iacobum Giunta, 1546.

⁵⁰⁸ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Secunda pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium.* Lugduni: Apud Iacobum Giunta, 1545.

⁵⁰⁹ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Tertia pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium.* Lugduni: Apud Iacobum Giunta, 1545.

fuert Summaria super unoquoque consilio, cum numeris illis corespondentibus, necnon cum tabula quotata per numeros & folia: in lucem per ipsum calchographis tradita pro universali utilitate. vale lector, & candore quo impressa sunt perlege. 1545. Listy i konsilia jsou číslovány od počátku, obsaženo jich je 128. Třetí díl podle údajů z titulní strany editoval Petrus Andreas Gamma. Také poslední, čtvrtý díl CC I 2(4),⁵¹⁰ odkazuje na titulní straně pouze na Bartholomaea, podle podpisů pod konsilii prokazatelně nesprávně: *QUARTA PARS CONSILIORUM DOMINI BARTHOLOMEI SOCINI SENENSIS. HABES LECTOR STUDIOSE HOC IN VOLUMINE QUARtam partem consiliorum excelli Iuris Utriusque luminis domini Bartholomei Socini a proprio autoris originali excerpta ac diligenter revisa per eximum doctorem dominum Ioannem Thomam Stradellam Pontremulensem dum summaris quibusvis consiliis antepositis: necnon cum tabula quotata per numeros & folia: & novissime in lucem per ipsum eximum doctorem calchographis tradita pro universali omnium studentium utilitate: Vale Lector & candore quo impressimus perlege: quia omnia oculis Lynceis revisa fuerunt. 1545.* Obsažená konsilia obou autorů jsou číslována opět od počátku, čtvrtý díl editoval Ioannes Thomas Stradella.

3.3.19 Tartagnus, Alexander⁵¹¹

Alexander Tartagnus⁵¹² se narodil nejspíše v období od září 1423 do září 1424 ve městě Imola poblíž Boloně. Termín jeho narození není znám a odhaduje se pouze na základě data smrti a uvedeného věku dožití. Pocházel z významné místní rodiny, o níž se dochovaly četné zprávy, a jejíž členové zastávali řadu veřejných funkcí. Alexander měl šest starších sourozenců. Jeho otec Antonius, poradce a vyslanec správce města Ludovica Alidosiho, byl

⁵¹⁰ SOCINUS, Bartholomaeus a Marianus SOCINUS sr. *Quarta pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium*. Lugduni: Apud Iacobum Giunta, 1545.

⁵¹¹ Zdroje obecných informací o životě a díle: PADOVANI, Andrea. Tartagni, Alessandro. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCV*. Taranto–Togni. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2019, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 89–92. LANGE, Hermann a Maximiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 831–842. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 312–319. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, *op. cit.*, str. 328–329. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 110–118.

⁵¹² Alexander de Tartagnis, Tartagni, Tartagna, de Imola, Imolensis.

praktikujícím právníkem a absolventem boloňské univerzity, nejpozději od roku 1438 na ní studoval také Alexander, poté, co absolvoval školu pro notáře v Imole. Mezi jeho učitele patřili Angelus Aretinus de Gambilionibus, Florianus de Sancto Petro, Ioannes de Anania a Gaspare de Arengheria. Sám mezi ně zahrnoval i Paula de Castro, který však boloňskou univerzitu opustil roku 1429 a setkat se na ní tedy nemohli. Roku 1445 se stal doktorem civilního práva, o rok později nastoupil jako přísedící a zástupce soudce v Boloni (*vicarius et assessor conservatoris iustitiae*), ještě téhož roku byl jmenován arbitrem ve svém rodném městě, kde působil nejméně do roku 1448. Není jasné, zda v Imole setrval až do roku 1450, nebo zda mezi lety 1448 a 1450 vyučoval a skutečně trvale přebýval na univerzitě v Pavii. Od roku 1450 je však již doložena jeho pozice profesora na univerzitě v Boloni, kam se přestěhoval i s manželkou Camillou di Guido Aldrovandi a dvěma syny. Nicméně, ve volném čase odjížděl do Imoly, kde se věnoval právní praxi. Od počátku akademického roku 1457/1458 působil ve Ferrare, Andrea Padovani výslovně popírá údaj uváděný dvojicí Lange a Kriechbaumová, že tam vedle civilního práva vyučoval i právo kanonické. Roku 1461 se vrátil do Boloně, kde pokračoval ve výuce civilního práva.

Také v případě Alexandra se projevila vzájemná rivalita italských univerzit, které se zvyšováním nabízených odměn přetahovaly o dobré učitele. Roku 1467 se tedy kvůli vyšší nabízené odměně přesunul do Padovy, kterou ovšem roku 1471 Boloňa přeplatila a získala Alexandra zpět. Ten mezitím ještě stihl odmítnout štědrú nabídku univerzity v Sieně. Během svého života učil řadu budoucích významných osobností, mezi něž patřili Jason de Mayno, Bartholomaeus Socinus, Lancelottus Decius, Ioannes Maria Riminaldus a Ludovicus Bologninus. Vedle akademické dráhy se věnoval i právní praxi a vyhotovoval řadu konsilií. V letech 1475 a 1476 zastával velmi lukrativní a časově přísně omezený úřad boloňského pokladníka (*thesaurarius*). Zatímco během studia Alexander s ohledem na brzkou smrt otce Antonia a matky Camilly Luchini narážel na krátkí se finanční prostředky a za účelem jejich získání musel prodat část rodinného majetku, během vrcholu své kariéry, jak se dochovalo v pramenech, majetek rozmnožoval a čile obchodoval s nemovitostmi. Bohužel, roku 1477 náhle onemocněl a zemřel 3. září 1477, dva dny po sepsání závěti. Byl pochován v bazilice svatého Dominika v Boloni, kde byl pohřben i tento světec. Dodnes je zachován Alexandrův náhrobek, dílo sochaře Francesca di Simone Ferrucci. S manželkou měl celkem tři dcery a pět synů, z nichž se jeden jeho smrti nedožil.

Lze dovodit, že se Alexandrovo dílo těšilo velké popularitě, neboť bylo hojně vydáváno, a to už i ve formě prvotisků. Existují také rukopisné záznamy, jež se publikace tiskem nedočkaly. Témata a formy Alexandrovy tvorby odrážely jeho profesní působení. Pedagogickou dráhu reflektovaly komentáře k justiniánské kodifikaci, které však Savigny nehodnotil nijak pozitivně a vyčítal Alexandrovi jejich podprůměrnost, neboť údajně neměl přicházet se žádnými zásadními poznatky. Byl autorem komentářů ke třem částem Digest a k justiniánskému Kodexu, přičemž každý z uvedených komentářů sestává ze dvou dílů. Pro exegetickou literaturu je typické, že si Alexander vybíral pouze některé tituly kodifikace, a proto se pak v celkovém pohledu zdá být komentář značně mezerovitý. Vedle toho se dochovaly zápisky z Alexandrových přednášek týkajících se části Digest, které v Boloni pořídil jeho student Matthaeus de Vico a nechal vydat Vicův vnuk Ioannes Baptista Ferrettus pod názvem *Alexandri Tartagni (...) Ad frequentiores Pandectarum titulos, leges & paragraphos*. Na druhou stranu, rozsahem i kvalitou byla jeho exegetická díla převyšena jím vyhotovovanými konsilii, která tvořila podstatnou část jeho pracovní náplně. Sám je dokonce označil za významnější část své tvorby, neboť byla na rozdíl od právně teoretické literatury schopna bezprostředně ovlivnit právní praxi. Alexandra naopak neproslavila kanonickoprávní literatura. Obvykle mu bývá připisováno autorství malého množství komentářů k pramenům církevního práva, Andrea Padovani však v důsledku svého nedávného výzkumu existenci jakékoli Alexandrovy kanonickoprávní tvorby popřel a identifikoval skutečné autory jemu domněle připisovaných děl. Poukázal zároveň na to, že tuto oblast práva neměl nikdy ani vyučovat, takže je logické, že se jí nevěnoval ve své tvorbě. Nelze opomenout, že Alexander zpracoval *apostillae* ke komentářům Bartola de Saxoferrato, v nichž rozpracovával položené, ale zcela nezodpovězené otázky.

Alexandrův komentář k Digestům a Kodexu je na Strahově zastoupen ve dvou úplných edicích a ve fragmentu další edice. Na prvním místě lze ze strahovských komentářů vybrat benátskou edici z roku 1576. Skládá se ze čtyř svazků, přičemž každý je rozdělen na dvě části. Tyto dvě části nemají vlastní titulní strany, jsou odděleny pouze výrazným

nadpisem na nové straně. Svazek evidovaný pod signaturou CB I 6⁵¹³ obsahuje komentář k první a druhé části *Digestum vetus: ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS IURISC. CELEBERRIMI In I & II Digesti Veteris Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatatii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum; Necnon Legislatorum nominibus cuique legi appositis, atque ipsius ALEXANDRI VITA per Nicolaum Antonium Gravatum I.C. excerpta; Hac postrema editione summo studio, ac diligentia ab innumeris, quibus singulae scatebant pagellae, erroribus repurgata. Communes vero Opiniones ab Auctore citatas hoc signo ■ insinuante. VENETIIS, Apud Iuntas. MDLXXVI.* Druhý svazek se signaturou CB I 7⁵¹⁴ obsahuje pokračování komentáře k *Infortiatum: Digestum vetus: ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS IURISC. CELEBERRIMI In Primam, & Secundam Infortiati Partem Commentaria...* Třetí svazek se signaturou CB I 8⁵¹⁵ uzavírá exegezi Digest komentářem k *Digestum novum: ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS IURISC. CELEBERRIMI In I & II Digesti Novi Partem Commentaria...* Poslední svazek se signaturou CB I 9⁵¹⁶ pak obsahuje dvoudílný komentář ke Kodexu: *ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS IURISC. CELEBERRIMI In Primam, & Secundam Codicis Partem Commentaria...* V tomto svazku následuje také repertorium k celé edici. Podobně jako v jiných vydáních i zde ve všech svazcích výklad doplnili poznámkami Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus a Thomas Diplovatius. K textu je připojen Alexandrův životopis z pera Nicolaa Antonia Gravatia.

⁵¹³ TARTAGNUS, Alexander. *Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In I & II Digesti Veteris Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatatii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum.* Venetiis: Apud Iuntas, 1576.

⁵¹⁴ TARTAGNUS, Alexander. *Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In Primam, & Secundam Infortiati Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatatii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum.* Venetiis: Apud Iuntas, 1576.

⁵¹⁵ TARTAGNUS, Alexander. *Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In I & II Digesti Novi Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatatii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum.* Venetiis: Apud Iuntas, 1576.

⁵¹⁶ TARTAGNUS, Alexander. *Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In Primam, & Secundam Codicis Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatatii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum. Repertorium in omnia Alex. Tartagni commentaria.* Venetiis: Apud Iuntas, 1576.

Druhá úplná edice Alexandrovy exegeze justiniánské kodifikace má původ v Benátkách roku 1549. Jednotlivé díly komentáře byly vydávány samostatně a následně došlo k jejich svázání do čtyř konvolutů. Každý díl má vlastní číselnou řadu označení listů i řadu tiskařských značek. Společné pro ně jsou poznámky pocházející z pera právníků Francisca Curtia, Bernardina Landriana, Francisca a Doctoribus. Ačkoli jej titulní strany zamlčují, incipit všech dílů prozrazují, že část poznámek dodal Thomas Diplovatatus. Text výkladu je pak doplněn průběžnými shrnutími obsahu (*summariis*). Vydavatel není na titulní straně ani v explicitu označen. První svazek je veden pod signaturou CK I 12 a na prvním místě obsahuje komentář k první části justiniánského Kodexu CK I 12(/1):⁵¹⁷ *ALEXANDER DE IMOLA, IN PRIMAM CODICIS. PRIMA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Codice, exactissima vigilantia castigata, ac Typis elegantiusculis denuo excussa. Cui accesserunt Annotationes praeclarissimorum virorum domini Francisci de curte, domini Bernardini de landriano, ac domini Francisci de doctoribus. Necnon apostillae et complurium neotericorum sub his characteribus * signatae. Addito insuper amplissimo Domini Hieronymi Loretti Repertorio, multo plures quam antea eiusdem Iuriscon. sententias continente, quas omnes sub hoc signo * studiosis annotare voluimus. VENETIIS MDXLIX.* Následuje komentář ke druhé části Kodexu CK I 12(/2):⁵¹⁸ *ALEXANDER DE IMOLA, IN SECUNDAM CODICIS. SECUNDA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis...* Dále je přivázána první část komentáře k *Digestum vetus* CK I 12(/3):⁵¹⁹ *ALEXANDER DE IMOLA, IN PRIMAM DIGESTI VET. PRIMA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto Veteri...* Svazek je pak uzavřen druhou částí komentáře k *Digestum vetus* CK I 12(/4):⁵²⁰ *ALEXANDER DE IMOLA, IN SECUNDAM*

⁵¹⁷ TARTAGNUS, Alexander. *In primam Codicis. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Codice.* Venetiis: 1549.

⁵¹⁸ TARTAGNUS, Alexander. *In secundam Codicis. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Codice.* Venetiis: 1549.

⁵¹⁹ TARTAGNUS, Alexander. *In primam Digesti vet. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto veteri.* Venetiis: 1549.

⁵²⁰ TARTAGNUS, Alexander. *In secundam Dige. vete. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto vet.* Venetiis: 1549.

DIGE. VETE. SECUNDA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto Vet...

Druhý katalogem nepřiznaný konvolut vedený pod signaturou CK I 13 obsahuje komentář k *Infortiatum* rozdělený na dvě části. První část CK I 13(/1)⁵²¹ je nadepsána následovně: *ALEXANDER DE IMOLA, IN PRIMAM INFORTIATI. PRIMA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato...* Druhá část CK I 13(/2)⁵²² je pak uvozena slovy: *ALEXANDER DE IMOLA, IN SECUNDAM INFORTIATI. SECUNDA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato...* Třetí katalogem nepřiznaný konvolut s označením CK I 14 pak doplňuje dvě části komentáře k *Digestum novum*. První část CK I 14(/1)⁵²³ je nadepsána následovně: *ALEXANDER DE IMOLA, IN PRIMAM DIGESTI NOVI. PRIMA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto Novo (...) 1549.* Druhá část CK I 14(/2)⁵²⁴ je pak uvozena: *ALEXANDER DE IMOLA, IN SECUNDAM DIGE. NO. SECUNDA PARS COMMENTARIORUM Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto Novo (...) MDXLIX.* Z posledního svazku pod signaturou CK I 15 náleží k edici komentáře pouze první svázaná část CK I 15(/1),⁵²⁵ katalogem opět neodlišená, obsahující repertorium ke všem dílům doplněné Hieronymem Loretem: *REPERTORIUM DOMINI ALEXANDRI. INDEX LOCUPLETISSIMUS MATERIARUM MAGIS singularium, quae in Commentariis domini Alexandri Imolen, in Ius civile continentur, summo & labore, & diligentia recognimus,*

⁵²¹ TARTAGNUS, Alexander. *In primam Infortiati. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato.* Venetiis: 1549.

⁵²² TARTAGNUS, Alexander. *In secundam Infortiati. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato.* Venetiis: 1549.

⁵²³ TARTAGNUS, Alexander. *In primam Digesti novi. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto novo.* Venetiis: 1549.

⁵²⁴ TARTAGNUS, Alexander. *In secundam Dige. no. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto novo.* Venetiis: 1549.

⁵²⁵ *Repertorium domini Alexandri. Index locupletissimus materiarum magis singularium, quae in Commentariis domini Alexandri Imolen.* Venetiis: 1549.

*expunctis superfluis, & iis quae non suo loco posita erant, in ordinem redactis: Nunc ultimo, & acuratus in studiosorum gratiam excussis. Cui insuper accesserunt duo mille eiusdem Iurisconsulti, et eo amplius sententiae, sub hoc signo * annotate, per dominum Hieronymum Loretum in lucem editae. VENETIIS MDXLIX.* Repertorium, označené také jako index, obsahuje abecední seznam právnických výroků, pravidel, s přiřazeným číslem listu komentáře, na němž se Alexander tématem zabývá. Za repertorium je přivázáno další repertorium, ovšem nesouvisející, tentokrát ale k dílu Jasona de Mayno, jehož autorem je Hieronymus Chuchalon.

Poněkud osamocený pak v knihovních sbírkách zůstává exemplář Alexandrova komentáře k první části *Infortiatum*, který byl vydán v rámci lyonské edice výkladu ke všem částem Digest a Kodexu roku 1520. Je veden pod signaturou CD I 6:⁵²⁶ *Alexandri tartagni Imolensis comentaria in primam Infor, partem cum apostillis excellen. doct. d. Francisci de curte et d. Bernar. de ladriano necnon et cum pluribus additionibus et apostillis doctissimorum modernorum et maxime din Antonii francisci de doctoribus patavini. Postremo aut cum singulari repertorio alphabetico ut plurimim conclusive compilato: et utilissimis additionibus Hen. Ferrandat Niverni. In hac ultima impressione congruis in locis diligenter insertis. Benedictus deus Cum virgine matre.* Po jednostránkovém přehledu zpracovaných ustanovení následuje text samotného komentáře, který je doplněn poznámkami Francisca Curtia, Bernardina Landriana, Francisca a Doctoribus. Ve svazku však není k dispozici na titulní straně slibované repertorium s poznámkami Henrica Ferrandata. Titulní straně, jež ohlašuje komentář k první části *Infortiatum* odporuje incipit, v němž se píše o částech dvou. Věřit je třeba titulní straně, neboť výklad končí titulem Digest D. 29.2 a je uzavřen explicitem, takže lze vyloučit, že by byl výtisk dochován v neúplném rozsahu: *Lugduni per Johannem de cambray dictus moylin. Impensis nobilium mercatorum Lugdunensium. Anno a virginis partu M.ccccxx. de mense Octobris.*

⁵²⁶ TARTAGNUS, Alexander. *Alexandri tartagni Imolensis comentaria in primam Infor, partem cum apostillis excellen. doct. d. Francisci de curte et d. Bernar. de ladriano necnon et cum pluribus additionibus et apostillis doctissimorum modernorum et maxime din Antonii francisci de doctoribus patavini. Postremo aut cum singulari repertorio alphabetico ut plurimim conclusive compilato: et utilissimis additionibus Hen. Ferrandat Niverni.* Lugduni: Johannes de Cambray Moylin, 1520.

Ve Strahovské knihovně je dále dochováno několik sbírek Alexandrových konsilií. Jako první je možné jmenovat edici z Frankfurtu z roku 1610. Má sedm dílů, které byly v případě Strahova svázané do dvou katalogem nerozeznaných konvolutů. Každý díl má vlastní řadu číslování listů i konsilií. První svazek pod signaturou CE I 1 zahrnuje první čtyři díly. První díl CE I 1(/1)⁵²⁷ je uvozen titulní stranou s následujícím textem: *CONSILIORUM Seu Responsorum ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS. IC. CELEBERRIMI, Liber I. CUM ANNOTATIONIBUS ET SCHOLIIS QUATUOR doctissimorum, & clarissimorum Jurisconsultorum, videlicet, I. Galli cuiusdam Parisiensis, hoc asterisco * notatis; expunctis tamen, & reffectis opinionibus, Exxlesiae Catholicae Romanae contrariis. II. Marci Antonii Nattae, Astensis. III. Hieronymi Zanchi, Bergomensis, una cum praecedentibus, singulis consiliis subiectis. IV. M. Ant. Rovescalae, Papiensis, in fine operis appositis, & magna accessione, quam hoc singo [] inclusimus, locupletatis. RESTITUTA INSUPER SUNT DUO ALEXANDRI RESPONSA, UNUM quod est 32. libri 4. multis adhinc annis praetermissum et Alterum vero est in 7. libri calce, quod inter Consilia Laurentii Calcanei excusum reperitur. PRAEMISSA ITEM EST ALEXANDRI VITA, A NICOLAO Gravatio edita. ET Subiectus in fine Operis INDEX copiosissimus. OMNIA A MENDIS QUAM DILIGENTISSIME REPURGATA, ET allegationibus a textu characterum varietate discriminatis, ut hac editio caeteris merito praeferenda sit. Cum Gratia & Privilegio S. Caesar. Majest. Francofurti ad Moenum, sumptibus Lazari Zetzneri. Anno M. DC. X.* Po úvodním dopisu čtenáři a Alexandrově životopisu z pera Nicolaa Antonia Gravatia, který cituje i znění textu na Alexandrově náhrobním kameni a jeho epitaf, následuje rejstřík společný pro všechny díly a pak již text 142 konsilií. Ten je doplněn shrnutími obsahu (*summaria*) a poznámkami, jejichž autory jsou Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta,

⁵²⁷ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber I.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

Hieronymus Zanchius a Marcus Antonius Rovescala. Přivázaný druhý díl CE I 1(2)⁵²⁸ pak obsahuje 224 konsilií, třetí CE I 1(3)⁵²⁹ 120 a čtvrtý CE I 1(4)⁵³⁰ 135.

Ve katalogem nepřiznaném konvolutu vedeném pod signaturou CE I 2 je dohromady svázán pátý díl CE I 2(1)⁵³¹ obsahující 189 konsilií, šestý díl CE I 2(2)⁵³² obsahující 254 konsilií a sedmý díl CE I 2(3)⁵³³ s 218 konsilií. Pro druhý až sedmý díl je pak shodné, že obsahují pouze samotné jádro spočívající v textu konsilií bez dopisu, rejstříku nebo životopisu, že je poznámkami doplnili titíž autoři jako v případě prvního dílu, a že i struktura zpracování právních rad je shodná. Analogicky jako u prvního dílu vypadají též jejich titulní strany, liší se přirozeně číselné označení příslušného dílu a také logicky chybí zmínka o zahrnutí životopisu. V rámci druhého konvolutu jsou za sedmý díl konsilií přivázána *scholia* CE I 2(4)⁵³⁴ ke všem sedmi dílům konsilií frankfurtské edice, jejichž autorem je Marcus Antonius ex Comitibus Rovescala. *Scholia* mají povahu výkladových komentářů, glos, k jednotlivým konsiliím. Nejspíše v rámci dílu uvedeného jako *scholia* je na konci svazku zařazen rozsáhlý index, abecedně řazený věcný rejstřík společný pro všech sedm dílů konsilií, který odkazuje na konkrétní listy. Jeho autor není uveden.

Další edice z Lyonu z roku 1552 vykazuje řadu podobností. Index a sedm dílů Alexandrových konsilií je svázáno do dvou konvolutů nepřiznaných katalogem knihovny, přičemž každý díl má vlastní titulní stranu i číselné řady počítání konsilií a listů. První svazek

⁵²⁸ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber II.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵²⁹ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber III.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵³⁰ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber IV.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵³¹ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber V.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵³² TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber VI.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵³³ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber VII.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

⁵³⁴ ROVESCALA, Marcus Antonius ex Comitibus. *Scholia in septem volumina consiliorum D. Alexandri Imolensis. Index materiarum quae in septem Alexandri Imolensis consiliorum libris continentur.* Francofurti ad Moenum: sumptibus Lazari Zetzneri, 1610.

pod signaturou CJ I 3 obsahuje první čtyři díly, předřazuje před ně ještě index CJ I 3(/1),⁵³⁵ jehož autorem je Carolus Molinaeus: *INDEX IN SEPTEM LIBROS consiliorum D. Alexandri de Imola, locupletissimus. QUANTUM OPERAE ET LABORIS VIR ILLE CELEBERRIMUS CAROLUS Molinaeus I. V. doctor eruditissimus, in hisce libris castigandis, suaeque integritati nativae restituendis impenderit, quantumque diligentiae nos ipsi in hoc concinnando Indice adhibuerimus, facile dijudicabit lector benevolus. Cum enim in eo qui proxime excusus est, multa preter rem esse, & absurda videremus, ea omnia excidimus: & materias, solum illas, quae ad rem faciunt, ordine alphabetico disposuimus: ut ex eo studiosis parum difficultatis, multum vero utilitatis accederet. LUGDUNI, 1552.* Ve spodní části listu se nachází grafika znázorňující alegoricky Zákon dvanácti desek jako dvanáct starců sedící bok po boku na lavici. Grafika se opakuje na titulních stranách všech dílů edice. Po úvodním textu královského privilegia ve francouzštině následují dva rejstříky. První díl komentáře CJ I 3(/2)⁵³⁶ je uvozen titulní stranou s rukou dopsanou číslicí 2 v pravém horním rohu a následujícím textem: *LIBER PRIMUS CONSILIORUM ALEXANDRI IMOLENSIS. CONSILIORUM SEU RESPONSORUM CLARISSIMI OMNIUM IURIS utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti Do. Alexandri Tartagni Imolensis, Prima pars, noviter expuncta, & infinitis prope mendis repurgata, novisque selectis & aptissimis Summariis & Numeris ornata, Labore & industria solertissimi viri Caroli Molinaei iureconsulti Parisiensis, ac in supremo Parisorum senatu advocati, cum Annotationibus analyticis eiusdem Caroli Molinaei nunc primum in lucem editis, marginique accomodatis, in gratiam & utilitatem studiosorum iuris, totiusque togati ordinis. LUGDUNI, M. D. LII.* Po úvodním dopisu a předmluvě obsahuje první díl celkem 142 právních rad, které Carolus Molinaeus editoval, doplnil poznámkami, přehledy (*summaria*) i shrnutími obsahu (*epitome*). Jeho zapojení do vydání edice potvrzuje i incipit a platí nejen pro první díl konsilií, ale také pro čtyři následující části. Zatímco explicit indexu poskytoval informaci o vydavateli *excudebat Blasius Guido*, v prvním díle žádný vydavatel zmíněn není. Titulní strana druhého dílu

⁵³⁵ MOLINAEUS, Carolus. *Index in septem libros consiliorum D. Alexandri de Imola*. Lugduni: excudebat Blasius Guido, 1552.

⁵³⁶ TARTAGNUS, Alexander. *Liber primus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, prima pars*. Lugduni: 1552.

CJ I 3(3)⁵³⁷ nese rukou dopsanou číslici 3: *LIBER SECUNDUS CONSILIORUM ALEXANDRI IMOLENSIS. CONSILIORUM SEU RESPONSORUM CLARISSIMI omnium Iuris utriusque doctoris & consummatissimi Iureconsulti Do. Alexandri Tartagni Imolensis, Secunda Pars...* Obsahuje 224 konsilií, explicit nezmiňuje Guido Blasia, ale uvádí *excusserunt Lugduni, Jacobus Faure, et Petrus Toco*. Titulní strana třetího dílu CJ I 3(4)⁵³⁸ nese rukou dopsanou číslici 4: *LIBER TERTIUS CONSILIORUM ALEXANDRI IMOLENSIS. CONSILIORUM SEU RESPONSORUM CLARISSIMI OMNIUM IURIS utriusque doctoris & consummatissimi Iureconsulti Do. Alexandri Tartagni Imolensis, Tertia pars...* Obsahuje 120 konsilií a neposkytuje informaci o vydavateli. Poslední přivázaný čtvrtí díl CJ I 3(5)⁵³⁹ má titulní stranu opatřenou číslicí 5 a textem: *LIBER QUARTUS CONSILIORUM ALEXANDRI IMOLENSIS. CONSILIORUM SEU RESPONSORUM CLARISSIMI OMNIUM IURIS utriusque doctoris & consummatissimi Iureconsulti Do. Alexandri Tartagni Imolensis, Quarta pars...* Obsahuje 135 konsilií a neposkytuje informaci o vydavateli.

Sbírka pokračuje druhým svazkem pod signaturou CJ I 4, který katalog opět mylně neoznačuje za konvolut, a v němž je jako první přivázan pátý díl konsilií CJ I 4(1):⁵⁴⁰ *LIBER QUINTUS CONSILIORUM ALEXANDRI IMOLENSIS. CONSILIORUM SEU RESPONSORUM CLARISSIMI OMNIUM IURIS utriusque doctoris & consummatissimi Iureconsulti Do. Alexandri Tartagni Imolensis, Quinta Pars...* Obsahuje 189 konsilií a neposkytuje informaci o vydavateli. Šestý díl představuje jistý přelom v uniformitě

⁵³⁷ TARTAGNUS, Alexander. *Liber secundus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, secunda pars*. Lugduni: *excusserunt Lugduni, Jacobus Faure, et Petrus Toco*, 1552.

⁵³⁸ TARTAGNUS, Alexander. *Liber tertius consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, tertia pars*. Lugduni: 1552.

⁵³⁹ TARTAGNUS, Alexander. *Liber quartus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, quarta pars*. Lugduni: 1552.

⁵⁴⁰ TARTAGNUS, Alexander. *Liber quintus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, quinta pars*. Lugduni: 1552.

předcházejících dílů Alexandrových právních rad. Titulní strana šestého dílu CJ I 4(2)⁵⁴¹ nese rukou dopsanou číslici 2, její text se však výrazně liší od předchozích dílů: *LIBER SEXTUS CONSILIORUM ALEXANDri Imolensis. CONSILIORUM IURIS UTRIUSQUE DOCTORis consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Sexta Pars, per Dominum Carolum eius filium dilectissimum in lucem edita, & ex suo originali ex fide extracta: recens maxima cura diligentissimaque emendatione excusa: cum pluribus consiliis ex multis exemplaribus undecunque collectis. Additis insuper unicuique consilio Summariis, & numeris specialem consilii sententiam indicantibus, per Iuris utriusque acutissimum interpretem, & regium Consiliarium Dominum Ioannem de gradibus. LUGDUNI, 1552.* Podstatnou odlišnost ovšem představuje změna v obsahu. Lze dovodit, že i tento díl editoval Carolus Molinaeus, který je označen jen křestním jménem, poznámky a přehledy ale dodal Ioannes de Gradibus. Obsahuje 254 konsilií a neposkytuje informaci o vydavateli. Titulní strana posledního dílu CJ I 4(3)⁵⁴² je analogická dílu šestému a obsahuje ručně dopsanou číslici 3: *LIBER SEPTIMUS CONSILIORUM ALEXANDri Imolensis. CONSILIORUM IURIS UTRIUSQUE DOCTORis consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Septima Pars...* Obsahuje 207 konsilií a neposkytuje informaci o vydavateli. Na závěr konvolutu jsou přivázána konsilia Bartholomaea Caepolly z roku 1533.

Třetí edice konsilií Alexandra Tartagna přítomná na Strahově pochází z Benátek z roku 1570. Také pro ni platí, že obsahuje sedm dílů a index, které jsou svázané do dvou konvolutů bez toho, aby to katalog knihovny evidoval. Každý díl má vlastní titulní stranu, číselné řady počítání konsilií a listů i vlastní řadu tiskařských složek. V úvodu svazku vedeného pod signaturou CL III 15 je zařazen abecední rejstřík k celé edici CL III 15(1):⁵⁴³ *INDEX MATERIARUM QUAE IN SEPTEM ALEXANDRI IMOLENSIS Libris continentur, FIDELISSIMUS, AC LOCUPLETISSIMUS, Multis additis hac omnium postrema editione, QUAE MAXIMAM IURIS PRUDENTIAE STUDIOSIS adferent, & commoditatem,*

⁵⁴¹ TARTAGNUS, Alexander. *Liber sextus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum iuris utriusque doctoris consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Sexta Pars.* Lugduni: 1552.

⁵⁴² TARTAGNUS, Alexander. *Liber septimus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum iuris utriusque doctoris consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Septima Pars.* Lugduni: 1552.

⁵⁴³ *Index materiarum quae in septem Alexandri Imolensis Libris continentur.* Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

& utilitatem. VENETIIS, Apud Nicolaum Bevilaquam, & Socios. MDLXX. Za index je přivázán soubor doplňujících poznámek (*adnotationes*) k celé sbírce z pera Marca Antonia Natty. Na třetím místě je pak v konvolutu zařazen první díl sbírky Alexandrových konsilií CL III 15(3)⁵⁴⁴ s rukou dopsanou číslicí 3 v pravém horním rohu: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber (sic!) Primus. HABES HIS TYPIS OMNIUM POSTREMIS PRAETER accuratam emendationem, Adnotationes repurgatas & expunctas, quae novis opinionibus & haeticis Orthodoxam Ecclesiam laedebant. Et quod nostram censuram effugit, tertia pagina huiusce libri delendum etiam docet. DUO INSUPER HABES ALEXANDRI RESPONSIVA RESTITUTA, unum, quod est xxxiii. lib. 4. multis ab hinc annis praetermissum, Alterum vero est in vii. libri calce, quod inter consilia LAURENTII CALCANEI impressum reperitur. Item ALEXANDRI vitam per NICOLAUM ANTONIUM GRAVATIUM I. C. editam. Postremo Additamenta doctissima praestantiss. I. C. MARCI ANTONII NATTAE Astensis hucusque; non edita, quae in fine librorum cum hoc signo † & numeris etiam ad quodlibet responsorum adscripsimus. Et eo quidem ordine, ut omnia citra laborem inventu faciliora cognoscae. VENETIIS, Apud Nicolaum Bevilaquam, & socios. MDLXX.* Po úvodních dopisech vydavatele jak apoštolskému protonotáři Hieronymovi Hatthaeiovi tak čtenáři, seznamu vymazaných *additiones* ze všech sedmi dílů, dalším dopisu čtenářům od Francisca Cazolly a Alexandrově životopisu z pera Nicolaa Antonia Gravatia následuje 142 konsilií doplněných poznámkami (*additiones*), přehledy (*summaria*) i shrnutími obsahu (*epitome*). Přímo do textu konsilií, a nikoli po straně nebo pod zvláštní nadpis, jsou pak doplněny poznámky Marca Antonia Natty, což platí i pro všechny další díly. Druhý díl CL III 15(4)⁵⁴⁵ má titulní stranu označenou dopsanou číslicí 4 a obsahuje 224 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Secundus...* Ačkoli jeho titulní strana slibuje širší obsah stejný jako v prvním díle, včetně životopisu, neobsahuje jej, a to samé

⁵⁴⁴ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Primus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁴⁵ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Secundus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

platí i pro následující díly. V konvolutu poslední třetí přivázaný díl CL III 15(/5)⁵⁴⁶ nese na titulní straně rukou dopsanou číslicí 5 a obsahuje 119 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Tertius...*

Sbírka konsilií pokračuje čtvrtým dílem CL III 16(/1)⁵⁴⁷ zařazeným na počátek svazku pod signaturou CL III 16 a obsahuje 135 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Quartus...* Pátý díl CL III 16(/2)⁵⁴⁸ má titulní stranu označenou číslicí 2 a obsahuje 189 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Quintus...* Šestý díl CL III 16(/3)⁵⁴⁹ má titulní stranu označenou číslicí 3 a obsahuje 254 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Sextus...* Sedmý díl CL III 16(/4)⁵⁵⁰ má titulní stranu označenou číslicí 4 a obsahuje 218 konsilií: *CONSILIORUM ALEXANDRI TARTAGNI IMOLENSIS I. C. CELEBERRIMI Liber Septimus...* Před samotný text konsilií však zařazuje rejstřík společný pro všechny díly. Mezi posledním listem svazku a deskami čtenář najde založenou vylisovanou snítku levandule.

3.3.20 Ubaldis, Angelus de⁵⁵¹

Zdá se, jako by osud Angelovi de Ubaldis⁵⁵² nepřál a vyčlenil mu místo takřka na hraně existence a pouhé legendy. Předně zůstává ve stínu svého slavnějšího bratra Balda,

⁵⁴⁶ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Tertius*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁴⁷ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Quartus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁴⁸ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Quintus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁴⁹ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Sextus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁵⁰ TARTAGNUS, Alexander. *Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Septimus*. Venetiis: Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios, 1570.

⁵⁵¹ Zdroje obecných informací o životě a díle: WOELKI, Thomas. Ubaldi, Angelo di Francesco degli. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCVII*. Trivulzio-Valeri. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2020, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 285–288. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 249–255.

⁵⁵² Angelo degli Ubaldi, Angelo di Francesco degli Ubaldi, Angelus de Perusio.

s nímž sdílí část jména. Přízvisko de Ubaldis vyvolává první asociaci právě s jeho bratrem a jen pozorný čtenář následně zaregistruje rozdíl v připojeném křestním jméně. Viděno touto optikou nelze staré strahovské knihovníky pokládat za nejbystřejší pracovníky, protože se jim podařilo v katalogu mylně přiřadit Angelovy komentáře a sbírky konsilií právě pod Baldovo jméno a Angelus se na první pohled jeví jako okrajově zastoupený autor reprezentovaný několika jednotlivými konsilii. Druhou obtíž pak představuje nebezpečí záměny s Baldovým vnukem, který bývá označován jako Angelus Novellus, Angelus II. Baldeschi nebo Angelo di Alessandro di Angelo degli Ubaldis,⁵⁵³ Mezi starším a mladším Angelem nejsou nejen knihovní katalogy, ale často ani titulní strany děl schopny rozlišovat. Jak by ostatně mohly, když mnozí lidé ani netuší, že se jedná o dva odlišné komentátory. Zatřetí, podobné nebezpečí představuje záměna zde pojednávaného Angela a Angela Perilla (Angelo de' Perigli),⁵⁵⁴ který pocházel rovněž z Perugia a bývá označován rovněž jako Angelus Perusinus.

Angelus se narodil jako třetí syn do rodiny lékaře Francisca di Benvenuto de Ubaldis a Monalduccie di Angelo kolem roku 1334 v Perugii, což je patrně přesnější údaj než alternativně udávané letopočty 1327 a 1328. Spolu se svými staršími bratry Baldem a Petrem vystudoval práva v Perugii, mezi jeho učitele patřili Bartolus de Saxoferrato, Ioannes Pagliarensis, Franciscus de Tigrinis a kanonista Federicus Petrucius de Senis. Ve 20 letech začal právo praktikovat, ve 24 letech pak získal doktorát z civilního práva. Titul v oblasti kanonického práva ale neměl. Oženil se s Nicoluccii Perosci Massoli. Je dokumentováno jeho zapojení do veřejných funkcí, od roku 1363 byl asistentem (*assessor*) podesty v Boloni a soudcem v Perugii, roku 1365 či 1366 se stal podestou v Città di Castello nedaleko Perugia. Zapojil se do revolty proti papežskému zástupci, byl za to patrně krátce uvězněn a musel město přechodně opustit, dokud jeho strana ve sporu nakonec nezvítězila. Pak byl činný v diplomatických jednáních a roku 1380 se stal opět podestou v Città di Castello.

⁵⁵³ WOELKI, Thomas. Ubaldi, Angelo di Alessandro di Angelo degli. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCVII*. Trivulzio-Valeri. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2020, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 281–285. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 128–131.

⁵⁵⁴ FRATONI, Maria Alessandra Panzanelli a Ferdinando TREGGIARI. Perigli, Angelo. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXII*. Pazzi-Pia. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2015, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 386–390. BELLONI, Annalisa, *op. cit.*, str. 124–127.

Doložený počátek vyučování civilního práva v Perugii spadá do roku 1363, je však možné, že tam byl činný již dříve. Roku 1384 se zapojil do dalších pokusů o revoltu, což vyústilo v jeho nucený odchod do Padovy, kde začal také vyučovat. Nezdržel se tam ovšem dlouho a po turbulentním období kolem roku 1388 je známo, že roku 1390 uzavřel zároveň smlouvy s univerzitami ve Florencii a Boloni, což vyvolalo spor mezi oběma městy a potřebu diplomatických jednání. Ta vyústila v dohodu, že dokonce roku bude vyučovat v Boloni, a pak se vrátí do Florencie, což se skutečně v únoru 1391 stalo, nejspíše kvůli hrozbě konfiskace jeho majetku, především cenných knih, které byl ve Florencii nucen zanechat jako zástavu. Nicméně, stejný problém se opakoval v akademickém roce 1391/1392. Angelus Florencii opustil koncem roku 1391 a zůstal v Boloni alespoň do roku 1394, kdy se po deseti letech exilu díky další změně politických poměrů vrátil do domovské Perugie, kde začal vyučovat. Zapojil se do politického života a podílel se na reformě městských statut, právě změna politických sil a obavy před dalším vývojem ho však roku 1398 přiměly město opustit a přesunout se do Florencie, jejíž univerzita o Angela dlouhodobě usilovala. Ve Florencii pak zemřel 4. září 1400, byl pohřben v rodinné kapli v kostele svatého Františka v Perugii.

Angelus de Ubaldis je autorem komentáře k Digestům, justiniánskému Kodexu a Novelám, který byl vydáván v několikadílném souboru, a jenž obsahuje exegezi pouze části justiniánské Kodifikace. Dochovala se také jeho konsilia vydávaná ve sbírkách či jednotlivě, traktáty, disputace a *repetitiones*. Ve Strahovské knihovně lze dohledat dvě vydání sbírky obsahující 405 Angelových konsilií. Tyto sbírky jsou obsahově totožné, a protože se počet konsilií shoduje s údajem, který uvedl Savigny,⁵⁵⁵ lze předpokládat, že se jedná skutečně o dílo zde pojednávaného Angela. Naopak falešnou stopu poskytuje katalog Strahovské knihovny, který obě sbírky mylně připisuje Baldovi de Ubaldis, přestože se na jejich titulních stranách jeho jméno, na rozdíl od Angela, nevyskytuje. Starší edice pochází z Lyonu z roku 1539 a je vedena pod signaturou CC I 16/a:⁵⁵⁶ *CONSILIA ANGELI DE PERUSIO. CONSILIA SEU RESPONSA EXIMII AC NOMmatissimi Legum professoris*

⁵⁵⁵ SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6, *op. cit.*, str. 254.

⁵⁵⁶ UBALDIS, Angelus de. *Consilia Angeli de Perusio. Consilia seu responsa eximii ac nommatissimi Legum professoris domini Angeli de Ubaldis Perusini*. Lugduni: Ioannes Moylin, 1539.

domini Angeli de Ubaldis Perusini, Decisiones non paucas admodum utiles continentia, perquam utili stillo ac summa vigilantia noviter emendata. Quibus, ut studioso cuilibet unum quodque clarius liqueat, Summaria suere apposita: cum Repertorio in capite voluminis affabre compilato. 1539. Sbíрка obsahuje v první řadě repertorium, konsilia samotná jsou doprovázena shrnutími obsahu (*summaria*). V konvolutu jsou za toto dílo přivázána konsilia Ioanna de Imola.

Mladší sbírka v samostatném svazku z Frankfurtu z roku 1575 je pak vedena pod signaturou CE I 16.⁵⁵⁷ *Consilia D. ANGELI DE UBALDIS PERUSINI, IURISCONSULTI CELEBERRIMI, nec non in Academia Pataviensi olim LL. Interpretis solertissimi. OPUS SANE UTILISSIMUM, TAM IN SCHOLIS, quam foro versantibus, multarum gravium ac variarum Causarum & Quaestionum decisiones complectens. IAM DE NOVO IN GRATIAM IURISPRUDENTIAE addictorum, multo vigilantius, accuratius & tersius mendis sublatis, pristinique; nitoris habita ratione, recusa. CUM INDICE OMNIUM RERUM MEMORABILIIUM locupletissimo, accuratissimeque; consecto. FRANCOFURTI, Typis Andreae Wecheli, sumptibus Sig. Feyrabend. M. D. LXXV.* Před text konsilií je zařazen úvodní dopis, repertorium lze nalézt v závěru svazku. Vybraná Angelova konsilia by měla být zahrnuta také ve sbírce konsilií kanonisty Ioanna Calderiniho († 1365), kterou editoval právník Dominicus de Sancto Geminiano (1375–1424), a v níž je menší měrou zastoupen editor samotný a dále syn Ioanna Calderiniho Gasparus Calderinus (1345–1399), Dominicus a S. Geminiano, Franciscus de Ramponibus, Laurentius a Pino, Florianus de Sancto Petro, Petrus a Ancharano a Franciscus de Horta. Sbíрка se na Strahově nachází dvakrát, z toho jde jednou o prvotisk. Inkunábule z 24. prosince 1472 pocházející z Říma je evidována pod

⁵⁵⁷ UBALDIS, Angelus de. *Consilia D. Angelis de Ubaldis Perusini, iurisconsulti celeberrimi nec non in Academia Pataviensi olim LL. Interpretis solertissimi.* Francofurti: typis Andreae Wecheli, sumpt. Sig. Feyrabend, 1575

signaturou DO III 7,⁵⁵⁸ z kodikologického hlediska ji podrobně popisuje katalog prvotisků.⁵⁵⁹ Starý tisk pod signaturou CJ I 5/b⁵⁶⁰ pak pochází z Lyonu z roku 1550.

Z exegetické literatury je na Strahově k dispozici benátská edice Angelových komentářů z let 1579 a 1580 ve dvou katalogem nerozeznávaných konvolutech. V konvolutu pod signaturou CC I 14 je nejprve zařazen komentář k *Infortiatum* CC I 14(1)⁵⁶¹ z roku 1580, rozdělený na dvě části: *ANGELI UBALDI, PERUSINI, IURISCONS. PRAECLARISSIMI, In Primam atque Secundam Infortiati Partem, Commentaria, ERUDITISSIMORUM HOMINUM Adnotationibus illustrata; Cum Summariis, & Indice rerum ac verborum memorabilium, locupletissimis, Hac in Editione, summo studio ac diligentia, ab innumeris & variis mendis repurgata. VENETIIS, Ad signum Aquilae se renovatis. MDLXXX.* Náhled do obsahu svazku potvrzuje, že komentář je doprovázen shrnutími obsahu (*summaria*) a doplňujícími poznámkami (*additiones*) z pera mnoha autorů. Do konvolutu je dále zařazen tentokrát již jednodílný komentář k justiniánskému Kodexu CC I 14(2)⁵⁶² z roku 1579: *ANGELI UBALDI, PERUSINI, IURISCONS. Praeclarissimi. IN CODICEM COMMENTARIA Francisci Curtii Iur. Utriusque interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo crucis signatis, Annotationibus illustrata. Cum Summariis, & Indice rerum, ac verborum memorabilium locupletissimis, Hac in Editione, summo studio, ac diligentia ab innumeris & variis mendis purgata. VENETIIS Ad signum Aquilae se renovatis. MDLXXIX.* Oproti komentáři k *Infortiatum* zde jako hlavní autor poznámek vystupuje Franciscus Curtius, není ale jejich jediným původcem. Na závěr svazku je

⁵⁵⁸ UBALDIS, Angelus de. *Consilia*. In: SANCTO GEMINIANO, Dominicus de (ed.). *Consilia domini Io. Cal. Et do. Gas. eis filii*. Roma: Adam Rot, 1472 24. XII.

⁵⁵⁹ VOIT, Petr, *op. cit.*, str. 301–302. Signatura C-004. Fotografie první strany viz str. 888.

⁵⁶⁰ UBALDIS, Angelus de. *Consilia*. In: SANCTO GEMINIANO, Dominicus de (ed.). *Ioannis Calderini Consilia*. Lugduni: apud Haeredes Iacobi Giuntae, 1550.

⁵⁶¹ UBALDIS, Angelus de. *Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscons. praeclarissimi, In Primam atque Secundam Infortiati Partem, Commentaria, eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata*. Venetiis: Ad signum Aquilae se renovatis, 1580.

⁵⁶² UBALDIS, Angelus de. *Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscons. Praeclarissimi. In Codicem commentaria Francisci Curtii Iur. Utriusque interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo crucis signatis, Annotationibus illustrata*. Venetiis: Ad signum Aquilae se renovatis, 1579.

přivázán Angelův komentář k justiniánským Novelám CC I 14(/3)⁵⁶³ z roku 1580: *ANGELI UBALDI PERUSINI, IURISCON. PRAECLARISSIMI IN AUTHEN. VOLUMEN Commentaria: ERUDITISSIMORUM HOMINUM Adnotationibus illustrata. Cum Summariis, & Indice rerum ac verborum memorabilium, locupletissimis, Hac in Editione, summo studio ac diligentia, ab innumeris & variis mendis repurgata. VENETIIS, MDLXXX.* Poznámky pocházejí z pera vícero autorů.

Edice pak pokračuje katalogem nerozeznáním konvolutem pod signaturou CC I 15. První místo v něm zaujímá komentář k *Digestum vetus* CC I 15(/1)⁵⁶⁴ z roku 1580, rozdělený na dvě části: *ANGELI UBALDI PERUSINI IURISC. PRAECLARISSIMI. In I. atque II. Digesti Veteris Partem Commentaria, ERUDITISSIMORUM HOMINUM Adnotationibus illustrata; Cum Summariis, & Indice rerum ac verborum memorabilium, locupletissimis, Hac in Editione, summo studio ac diligentia, ab innumeris & variis mendis repurgata. VENETIIS, Ad signum Aquilae se renovatis. MDLXXX.* Přivázán jen pak opět dvoudílný komentář k *Digestum novum* CC I 15(/2)⁵⁶⁵ z roku 1579, který je opět primárně doplněn poznámkami Franciska Curtia: *ANGELI UBALDI PERUSINI, IURISCONS. Praeclarissimi, IN I. ATQUE II. DIGESTI NOVI PARTEM, ET IN TIT. DE INTERDICTIS COMMENTARIA. Francisci Curtii Iur. utriusque Interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo crucis signatis, Annotationibus illustrata. Cum Summariis, & Indice rerum, ac verborum memorabilium locupletissimis, Hac in Editione, summo studio, ac diligentia ab innumeris & variis mendis purgata. VENETIIS, MDLXXIX. Ad signum Aquilae se reonatis.*

⁵⁶³ UBALDIS, Angelus de. *Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscon. praeclarissimi, In Authen. volumen Commentaria: eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata.* Venetiis: Ad signum Aquilae se renovatis, 1580.

⁵⁶⁴ UBALDIS, Angelus de. *Angeli Ubaldi, Perusini, iurisc. praeclarissimi, In I. atque II. Digesti Veteris Partem Commentaria, eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata.* Venetiis: Ad signum Aquilae se renovatis, 1580.

⁵⁶⁵ UBALDIS, Angelus de. *Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscons. Praeclarissimi, In I. atque II. Digesti novi partem, et in tit. De interdictis commentaria, Francisci Curtii Iur. utriusque Interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo crucis signatis, Annotationibus illustrata.* Venetiis: Ad signum Aquilae se renovatis, 1579.

Kvůli podobnému jménu zde pojednávaného Angela a Angela Perilla panují pochybnosti,⁵⁶⁶ který z nich sepsal traktáty *De sequestris* a *Additiones in materia testium*, které tvoří součást rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum Caesarei iuris facultate iurisconsultorum)* a jsou na Strahově k dispozici. Jistější by mohlo být autorství traktátu *De inventario*,⁵⁶⁷ jenž je zařazen do osmé knihy stejné sbírky.

3.3.21 Ubaldis, Baldus de⁵⁶⁸

Jeden z nejvýznamnějších příslušníků školy komentátorů se narodil 2. října 1327 v Perugii. Baldus de Ubaldis⁵⁶⁹ pocházel z místní významné rodiny, otec Franciscus di Benvenuto de Ubaldis působil jako lékař, jeho matkou byla Monalduccia di Angelo. Měl sestru Benvenutu a dva bratry, Angela a Petra, kteří se stejně jako Baldus stali právníky a oba se podobně proslavili. Tři bratři k sobě měli patrně dlouhou dobu blízký vztah, vyučovali spolu na univerzitě, podle záznamů měli ještě v roce 1361 žít ve stejném domě v Perugii. Muselo jít o téměř zázračné dítě, protože se do studia práva na univerzitě v Perugii, a přechodně nejspíše i v Pise, pustil již ve velmi mladém věku. Podle některých spekulací měl získat doktorský titul již roku 1344, tedy v sedmnácti letech, alternativně přichází v úvahu rok 1347, tedy ve dvaceti letech, což je stále výjimečné. Tou dobou napsal také svůj

⁵⁶⁶ FRATONI, Maria Alessandra Panzanelli a Ferdinando TREGGIARI, *op. cit.*, str. 386–390.

⁵⁶⁷ BL I 1: UBALDIS, Angelus de. De inventario. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁵⁶⁸ Zdroje obecných informací o životě a díle: TREGGIARI, Ferdinando. Ubaldi, Baldo degli [online]. In: *Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A.* [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/baldo-degli-ubaldi_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/baldo-degli-ubaldi_(Dizionario-Biografico)). Výtisk encyklopedie toliko odkazuje na online verzi (viz TREGGIARI, Ferdinando. Ubaldi, Baldo degli. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCVII. Trivulzio-Valeri.* 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2020, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 288). LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter.* Band II, die Kommentatoren, *op. cit.*, str. 749–795. SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter.* Band 6, *op. cit.*, str. 208–248. SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart, op. cit.*, str. 275–277. KRAUSS, A. Baldus de Ubaldis. In: KLEINHEYER, Gerd a Jan SCHRÖDER (eds.). *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten.* 6. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, ISBN 978-3-8252-4526-9, str. 41–44.

⁵⁶⁹ Baldo degli Ubaldi, Baldo di Francesco degli Ubaldi, Baldus de Perusio.

první traktát *De pactis*. Není jasné, zda se jednalo pouze o doktorát z civilního práva nebo zároveň o doktorát z práva církevního. Dochované podklady nejsou dokonce ani jednoznačné v tom, zda se Baldus vůbec doktorem kanonického práva stal. Zásadní vliv měl na Baldu jeho učitel Bartolus de Saxoferrato, mezi jeho učitele jsou dále počítáni Ioannes Pagliarensis, Franciscus de Tigrinis a kanonista Federicus Petrucius de Senis. Na pochybnosti o termínu Baldova doktorátu navazují spekulace o tom, kdy a kde začal vlastně vyučovat. Hypotézy o spíše dřívějším termínu získání doktorského titulu, tedy před rokem 1347, dávají prostor pro úvahy, že na počátku existovalo krátké období jeho pedagogického působení na univerzitě v Boloni, které by končilo právě kolem roku 1347. Dochované indicie, jež by to naznačovaly, však zůstávají pochybné. Jistější je jeho výuka na univerzitě v Perugii, na níž zaměnil pozici studenta za profesora, a kde zůstal do roku 1357. V tomto období zároveň působil jako městský soudce a generální vikář biskupa z Todi.

V letech 1357 a 1358 vyučoval v Pise, od roku 1358 do roku 1364 ve Florencii, kde mu byla vyplácena velmi štědrá mzda, a mezi lety 1364 a 1376 opět v Perugii, kde mimo jiné pracoval jako advokát. Byl také ve službách města, které zastupoval při diplomatických jednáních se Svatým Stolicem s cílem narovnat vzájemné vztahy a zrušit územní interdikt vyhlášený nad Perugií jako trest za kruté potlačení propapežského spiknutí. V tomto období se jej snažila opakovaně získat zpět univerzita ve Florencii, nicméně, vládě v Perugii se podařilo jej ve městě udržet s poukazem na to, že bez něj by mohla místní univerzita ztratit na významu a zaniknout. Perugia dokonce přiměla Baldu ke slibu, že do Florencie neodejde. Roku 1376 se přesunul do Padovy, kde vedle výuky na univerzitě působil jako soudce, o tři roky později se ovšem vrátil do Perugia a zůstal tam do roku 1390. Opět byl vedle výuky zapojen i politického chodu města a účastnil se diplomatických jednání. Svými konsilii v letech 1378 a 1380 vstoupil do řešení papežského schismatu a podpořil jimi platnost volby papeže Urbana VI. Pak jej však přeplatila univerzita v Pavii, kde s výjimkou krátkého působení na nově zakládané univerzitě v Piacenze vyučoval až do své smrti. Podílel se také na tvorbě místních statut z roku 1393, vedle toho se především v závěru svého života věnoval udílení právních rad, v tomto posledním období života byl také velmi literárně činný. Nicméně, uvedený seznam není konečným výčtem míst, kde Baldus vyučoval. Dochovaly se zprávy o jeho krátkodobých pobytech na dalších univerzitách, kde rovněž vystupoval s přednáškami. Zemřel 28. dubna 1400, zanechal po sobě manželku Landu de

Comitibus de Colle Medio a dva či tři syny. Známi jsou synové Zenobius a Franciscus, kteří následovali Balda v právnickém povolání. Jeho potomci z úcty ke svému slavnému předkovi přijali vedle dosavadních rodových označení příjmení Baldeschi, které na jeho jméno odkazuje. Baldus byl pohřben v kostele svatého Františka v Pavii, jeho náhrobní kámen byl však později přesunut na jedno z nádvoří univerzity v Pavii. Mezi jeho žáky se počítají Paulus de Castro, Petrus Ancharanus, Iohannes de Imola a Petrus Belforte, pozdější papež Řehoř XI.

Baldovo dílo je významné nejen rozsahem, ale především svým jedinečným obsahem, který ovlivnil generace právníků. Vedle exegeze pramenů římského práva se věnoval celé řadě navazujících oblastí, v nichž mohl odkaz římského práva dále rozvíjet a aktualizovat. Přednášel *Libri feudorum* a kanonické právo, zabýval se statutárním právem italských měst, právem obchodním i mezinárodním soukromým. Jeho texty přesahují k politické teorii a filosofii, kterou dobře ovládal, odkazuje v nich hojně na Aristotela, Seneku, svatého Tomáše Akvinského a další filosofy, kteří jeho úvahy rozvíjeli. Zvolené formy a témata pak odrážejí především Baldovo pedagogické působení. Ačkoli se jeho přednášky týkaly nejrůznějších témat, nejčastěji se specializoval na justiniánský Kodex a *Digestum vetus*, není proto překvapením, že právě těchto pramenů práva se týkají jeho nejvýznamnější díla. V první řadě lze jmenovat komentář k prvním devíti knihám justiniánského Kodexu *Lectura Codicis*, která byla podle všeho masivně šířena, neboť se do současnosti dochovala ve více než 40 rukopisech a v 43 inkunábulích. Bylo však bohužel častým jevem, že se jednotlivé exempláře nevyhotovovaly v plném rozsahu a obsahují proto jen část komentáře k vybranému úseku Kodexu. Dále je autorem komentáře k *Digestum*. Vzhledem k jeho specializaci opět nepřekvapí, že nejobsáhlejší je dvoudílný komentář k *Digestum vetus. Infortiatum* a *Digestum novum* naopak vykládal jen útržkovitě. Komentoval také poslední tři knihy Kodexu *Tres libri* a novely v *Lectura Authentici*, oproti komentáři k prvním devíti knihám Kodexu se však oba dochovaly ve velmi malém počtu rukopisů, *Tres libri* jsou pak v tištěných vydáních interpretovány pouze zčásti. V minulosti panovaly pochybnosti o tom, zda Baldus napsal také komentář k poslední chybějící části *Corpus iuris civilis*, tedy k justiniánským Institucím, což potvrzovala jen část rukopisných zdrojů. Nyní se zdá pravděpodobným, že autorem textu, který je ve starých tiscích připisován

Baldovi, je ve skutečnosti Bartholomaeus de Novara a šlo o omyl editorů a vydavatelů publikace, kteří vycházeli z chybného označení v jednom z rukopisů.

Zapojení Balda do právní praxe se projevuje v jeho konsiliích, která obvykle pocházejí z posledních dvaceti let jeho života, tedy z pobytu v Pavii. Udělil jich kolem 2500, což je úctyhodný počet dokládající, že je musel Baldus vydávat ve vysoké frekvenci. Právní rady byly shromažďovány do sbírek, nejprve rukopisných, později byly vydány tiskem. Za pozornost stojí, že byly publikovány již po roce 1490 jako prvotisky, následně v hojném množství v kategorii starých tisků, dochováno je 26 edicí. To svědčí nepochybně o jejich popularitě, velkém rozšíření, a tedy i významném vlivu. Dodnes navíc existují neprozkoumané rukopisy, které by měly obsahovat další, možná neznámá, konsilia. V nich je možné spatřovat také Baldův velký přínos pro právní vědu a právní romanistiku, neboť dokázal provést syntézu římského práva s právem kanonickým, langobardským a statutárním právem italských měst. Propojením těchto pramenů práva ukázal praktické uplatnění římského práva na tehdejší aktuální právní problémy a umožnil, aby se v některých ohledech aplikoval přímo. Tímto způsobem dal vzniknout skutečnému *ius commune*, které vycházelo z antických pramenů římského práva, ale bylo aplikovatelné v době Baldova života jako živé právo. Dále byl Baldus autorem řady traktátů, mezi nimiž lze jmenovat především *De pactis*, *De constituto*, *De mercatoribus*, *De vi et potestate statutorum*, *De inventario*, *De substitutionibus*, *De iure protomiseos*, *De vi turbativa*, *De syndicatu officialium*, *De exceptionibus*, *De tabellionibus*, *De duobus fratribus simul habitantibus*, což je *additio* k nedokončenému spisu Bartola de Saxoferrato, a nedochovaný *De commemoratione famosissimorum doctorum in utroque iure*. Poslední zmíněný text lze navíc považovat za docela novátorský, neboť v něm pojednal o historii právnických škol a jejich vyučujících a tím jako jeden z prvních obrátil pohled k právní historii. Také mezi traktáty však existují další tituly, které mu jsou připisovány mylně, a jejichž autorem ve skutečnosti nebyl. Vyhotovil také *repetitiones* otiskované společně s jeho komentáři. Vedle toho Baldus sepsal komentář k *Libri feudorum*, komentář o Kostnickém míru a řadu spisů v oblasti kanonického práva. Doplnil spis kanonisty Guilelma Duranda *Speculum iudiciale* o procesním právu a na stejné téma vypracoval přehled *Practica iudiciaria*.

Ve Strahovské knihovně jsou dostupné tři edice Baldových komentářů k pramenům římského práva. Benátská edice z roku 1577 čítá dohromady osm svazků. Katalog knihovny

neuvádí jejího vydavatele a zkoumané svazky jej také výslovně nejmenují. Nicméně, na všech titulních stranách se shodně objevuje znak (lilie s písmeny L A) Lucantonia Giunti, původem florentského vydavatele, který byl činný v Benátkách a zemřel roku 1538. Ve vydavatelské činnosti však pokračovali jeho dědicové (*heredes Lucantonii Iuntae*), kteří prokazatelně nadále užívali jeho znak. Pod signaturou CB I 15⁵⁷⁰ je veden komentář k první části *Digestum vetus: BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN PRIMAM DIGESTI VETERIS PARTEM Commentaria. DOCTISSIMORUM HOMINUM ALIIS omnibus hactenus impressis Adnotationibus illustrata: Necnon Summariis, & Indice verborum ac rerum locupletissimo, universas Digest. Cod. ac Instit. materias complectente, cum PACTORUM etiam ac CONSTITUTI eiusdem. Authoris Tractatibus, in studiosorum gratiam exornata. Hac in editione non solum omnes alias aliorum editiones, sed & nostram superavimus, veteribus exemplaribus conferendis, et ex iis veram, antiquamque lectionem restituendo. Quod vel iniqui ludices, velint nolint, fateantur nessesse est: ne lucem meridie non videre tam falso mentiantur. VENETIIS, MDLXXVII.* Jak bylo zmíněno, právě na exegezi *Digestum vetus* se Baldus v rámci celých Digest zaměřil nejpodrobněji. To vysvětluje, proč je jeden svazek vyhrazen samotné první polovině komentáře k této části justiniánské kodifikace. Za titulní stranou je zařazen rejstřík a pak již následuje text komentáře se shrnutími obsahu (*summaria*) a zvláště uvedenými doplňujícími poznámkami (*additiones*) z pera vícera právníků. Tento popis platí ostatně pro všechny následující svazky. Pod signaturou CB I 16⁵⁷¹ je veden rovněž obsáhlý komentář ke druhé části *Digestum vetus: BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN SECUNDAM DIGESTI VETERIS PARTEM Commentaria...* Explicit tohoto svazku prozrazuje, že shrnutí obsahu a poznámky doplnil právník Ioannes Tibertus Lingonensis.

⁵⁷⁰ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primam Digesti veteris partem Commentaria.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷¹ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In secundam Digesti veteris partem Commentaria.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

Pod signaturou CB I 17 je veden katalogem nepřiznaný konvolut vzniklý spojením dvou samostatně vydaných svazků jednou knižní vazbou. Na prvním místě lze nalézt komentář k *Infortiatum* CB I 17(1)⁵⁷² rozdělený na dvě části: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN PRIMAM ET SECUN. INFORTIATI PARTEM Commentaria...* Druhá část nemá vlastní titulní stranu a je oddělena jen nadpisem v úvodu nové strany. Za tento spis je přivázán komentář k *Digestum novum* CB I 17(2),⁵⁷³ který se již na dvě části nedělí: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN DIGESTUM NOVUM Commentaria...* Explicit opět připisuje autorství shrnutí obsahu a poznámek Ioannu Tibertu Lingonensovi. Součástí svazku je dále text Baldova traktátu *De pactis*, který poznámkami doplnil Benedictus a Vadis a traktát *De constituto*, který obsahuje poznámky bez označení autorství. Pod signaturou CB I 18⁵⁷⁴ je veden komentář k prvním třem knihám justiniánského Kodexu: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN PRIMUM, SECUNDUM ET TERTIUM COD. LIB. Commentaria...* Není vnitřně rozčleněn za žádné oddělené celky a skutečnost, že celý svazek zabírá komentář ke třem knihám Kodexu potvrzuje, že šlo podobně jako v případě *Digestum vetus* o oblast Baldovy specializace, kde byl jeho výklad podrobnější. Pod signaturou CB I 19⁵⁷⁵ je veden komentář ke čtvrté a páté knize justiniánského Kodexu: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Quartum & Quintum Codicis libros Commentaria, ALEXANDRI IMOLEN. ANDREAE BARB. Celsi, Philippique; Decii adnotationibus illustrata. Necnon*

⁵⁷² UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primam et secund. Infortiatum partem Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷³ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Digestum novum Commentaria. Tractatus De pactis. Tractatus De constituto*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷⁴ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primum, secundum et tertium cod. lib. Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷⁵ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Quartum & Quintum Codicis libros Commentaria*. Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

Summariis, & Indice uno veroborum ac rerum locupletissimo, universas Digest. Cod. ac Instit. materias complectente, cum PACTORUM etiam ac CONSTITUTI eiusdem. Authoris Tractatibus, in studiosorum gratiam exornata. Hac postrema editione summo studio ac diligentia ab innumeris erroribus vindicata. VENETIIS, MDLXXVII. Na rozdíl od předchozích svazků je zde výslovně uvedeno, že autory poznámek komentáře jsou Alexander de Imola, Andreas de Barbatia a Philippus Decius.

Pod signaturou CB I 20⁵⁷⁶ je veden samostatný komentář k šesté knize justiniánského Kodexu: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, IN SEXTUM CODICIS LIBRUM Commentaria...* Autoři poznámek jsou stejní jako v předchozím svazku. Následující katalogem nepřiznaný konvolut vedený pod signaturou CB I 21 se dělí na několik částí. Nejprve je zařazen komentář k sedmé až jedenácté knize Kodexu CB I 21(/1)⁵⁷⁷ doplněný opět poznámkami stejných autorů jako dříve: *BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In vii. viii. ix. x. & xi. Codicis libros Commentaria...* Na něj bez zvláštní titulní strany navazuje komentář Baldova bratra Angela de Ubaldis k desáté a k jedenácté knize Kodexu. V konvolutu je pak přivázán komentář k justiniánským Institucím, který je na titulní straně připisován Baldovi, ve skutečnosti však podle současného stavu poznání nejde o jeho dílo. Poslední část edice tvoří svazek vedený pod signaturou CB I 22⁵⁷⁸ obsahující společný index ke všem svazkům. Zajímavostí zůstává, že pouze na jeho titulní straně je pod obrázkem lilie doplněn nápis „*apud Iuntas*“ potvrzující vydavatele edice Baldových komentářů.

⁵⁷⁶ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Sextum Codicis librum Commentaria.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷⁷ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In vii. viii. ix. x. & xi. Codicis libros Commentaria.* Venetiis: heredes Lucantonii Iuntae, 1577.

⁵⁷⁸ *Index locupletissimus rerum omnium ac sententiarum Memorabilium, quae in Baldi Ubaldi commentariis Ad libros Digestorum, Codicis, et Institutionum, necnon in Tract. de Pactis et Constituto continentur.* Venetiis: apud Iuntas, 1577.

Druhá edice Baldovy exegetické literatury pochází z Lyonu z roku 1585 a skládá se ze sedmi svazků. Pod signaturou CL I 3⁵⁷⁹ je veden komentář k první části *Digestum vetus: BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In primam Digesti Veteris partem. Summo studio & labore collatis vetustissimis exemplaribus innumeris prope mendis purgata. Hac postrema editione omnia sunt suis locis reposita: addito Tractatu de Pactis & de Constituto. Adnotationibus insuper Doctissimorum Iurisconsultorum illustrata. Communes opiniones ab Authore citatae hoc signo ☞ praenotantur. LUGDUNI, M. D. LXXXV. CUM PRIVILEGIO REGIS.* Po úvodním přehledu rubrik následuje samotný komentář se shrnutími obsahu (*summaria*) a doplňujícími poznámkami (*additiones*). Vydavatel není uveden. To samé platí i pro svazek pod signaturou CL I 4⁵⁸⁰ obsahující komentář ke druhé části *Digestum vetus: BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In secundam Digesti Veteris partem...* Pod signaturou CL I 5 je veden katalogem nerozeznáný konvolut spojující tři svazky s vlastními titulními stranami označenými rukou dopsanými písmeny *a, b, c* a vlastními řadami číslování listů i tiskařských složek. Nejprve je zařazen dvoudílný komentář k *Infortiatum* CL I 5(1):⁵⁸¹ *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In primam & secundam Infortiati partes...* Následuje komentář k *Digestum novum* CL I 5(2),⁵⁸² který v rozporu s tvrzením na titulní straně není rozdělen na dva díly: *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In primam & secundam ff. Novi partes...* Jako poslední část je přivázán index CL I 5(3)⁵⁸³ společný pro celou edici, jehož součástí je i *Apologia in detractores Baldi Ubaldi Perusini*, jejímž autorem je Ioannes Paulus Lancelotus Perusinus.

⁵⁷⁹ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam Digesti Veteris partem.* Lugduni: 1585.

⁵⁸⁰ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In secundam Digesti Veteris partem.* Lugduni: 1585.

⁵⁸¹ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam & secundam Infortiati partes.* Lugduni: 1585.

⁵⁸² UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam & secundam ff. Novi partes.* Lugduni: 1585.

⁵⁸³ *Index locupletissimus in omnia Baldi de Ubaldis Commentaria. Ad Libros Digestorum, Codicis, atque Institutionum necnon in Tractat. de Pactis, & Constituto.* Lugduni: 1585.

Pod signaturou CL I 6 je veden katalogem nepřiznaný konvolut spojující dva svazky komentáře k justiniánskému Kodexu, opět s vlastními titulními stranami a číslováním listů. Jako první je zařazen výklad k jeho prvním třem knihám CL I 6(1):⁵⁸⁴ *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In primum, secundum & tertium Codicis lib...* Následuje komentář ke čtvrté a páté knize Kodexu CL I 6(2),⁵⁸⁵ u něž jsou doplňující poznámky výslovně připsány Alexandru de Barbatia (sic!), Celsovi a Philippu Deciovi: *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In quartum & quintum Codicis lib. Summo studio & labore collatis vetustissimis exemplaribus innumeris prope mendis purgata. Hac postrema editione omnia sunt suis locis reposita: addito Tractatu de Pactis & de Constituto. Adnotationibus insuper, Alexandri Barbatia, Celsi, Philippi Decii & aliorum illustrata. Communes opiniones ab Authore citatae hoc signo ☞ praenotantur. LUGDUNI, M. D. LXXXV. CUM PRIVILEGIO REGIS.* Také pod signaturou CL I 7 je veden nepřiznaný konvolut spojující dva svazky komentáře k justiniánskému Kodexu s vlastními titulními stranami a číslováním listů. Nejprve je zařazen komentář k šesté knize Kodexu CL I 7(1):⁵⁸⁶ *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In Sextum Cod. lib...* Jako autoři poznámek jsou opět uvedeni Alexander de Barbatia, Celsus a Philippus Decius. S písmenem *b* dopsaným na titulní straně je následně přivázán komentář k sedmé až jedenácté knize Kodexu CL I 7(2):⁵⁸⁷ *BALDI UBALDI I. C. CLARISS. COMMENTARIA In vii. viii. ix. x. & xi. Cod. lib...* Jako autoři doplňujících poznámek jsou uvedeni stejní autoři. Analogicky jako v benátském vydání i zde na konec komentáře k jedenácté knize bez zvláštní titulní strany navazuje komentář Baldova bratra Angela de Ubaldis k desáté a k jedenácté knize Kodexu. Pod signaturou CL I 8 vedený kanonickoprávní komentář stojí mimo zájem této práce. Sérii pak uzavírá poslední svazek označený signaturou CL I 9, který v rámci katalogem nepřiznaného konvolutu zahrnuje více Baldových děl. Předně to je jeho komentář

⁵⁸⁴ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primum, secundum & tertium Codicis lib.* Lugduni: 1585.

⁵⁸⁵ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In quartum & quintum Codicis lib.* Lugduni: 1585.

⁵⁸⁶ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In Sextum Cod. lib.* Lugduni: 1585.

⁵⁸⁷ UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In vii. viii. ix. x. & xi. Cod. lib.* Lugduni: 1585.

k *Libri feudorum* a dále komentář k justiniánským Institucím CL I 9(2),⁵⁸⁸ u nějž bylo již Baldovo autorství popřeno. Za něj je ještě zařazen text Baldova traktátu *De pactis*, který poznámkami doplnil Benedictus a Vadis a traktát *De constituto*, který obsahuje poznámky bez označení autorství. Následně je přivázán stejný index jako ve svazku CL I 5 včetně apologie Ioanna Paula Lancelota Perusina CL I 9(3).⁵⁸⁹ Lze uzavřít, že benátská a lyonská edice jsou svou strukturou a obsahem velmi podobné.

Třetí edice Baldových komentářů je na Strahově reprezentována pouze v částečném rozsahu, v jediném konvolutu vedeném pod signaturou CB I 23. Katalog knihovny konvolut opět nerozlišuje a celý svazek mylně identifikuje pouze jako repertorium k Baldovu dílu, neboť rejstřík CB I 23(/1)⁵⁹⁰ je v něm zahrnut na prvním místě. Bohužel tak ale tají existenci dalších děl ve svazku, která repertorium svým významem převyšují, a která jsou ve skutečnosti na pravém horním okraji vlastní titulní strany vždy označena číslicí odkazující na pořadí v konvolutu. Jde předně o exegezi *Digestum novum* CB I 23(2).⁵⁹¹ *BALDUS SUPER DIGESTO NOVO. LECTURA EXCELENTISSIMI UTRIUSQUE iuris doctoris domini Baldi de ubaldis de Perusio super digesto novo: cum additionibus egregii viri magistri Ioannis de gradibus utriusque iuris pffessoris: necnon cum tersa castigatione, summariis, numeris, additionibis, concordantiis & Repertorio alphabetico nobilis viri domini Ioannis thierri Lingon. iuris caesarei & pontificii doctoris. EXCUDEBATUR. ANN. M. D. XXXVI.* Komentář je rozšířen doplňujícími poznámkami z pera Ioanna de Gradibus, další poznámky, editorskou práci a rejstřík pak obstaral Ioannes Thierry Lingonensis (Jean Thierry), právník z francouzského Langres. Pochází z roku 1536 a je tak o pět let starší než zmíněné repertorium. Následuje komentář ke druhé části *Digestum vetus* CB I 23(3).⁵⁹² *SECUNDA BALDI SUPER DIGESTO VETERI. LECTURA DOMINI BALDI SE PERUSIO Iuris*

⁵⁸⁸: UBALDIS, Baldus de. *Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria Ad quatuor Institutionum libros. Tractatus De pactis. Tractatus De constituto.* Lugduni: 1585.

⁵⁸⁹ *Index locupletissimus in omnia Baldi de Ubaldis Commentaria. Ad Libros Digestorum, Codicis, atque Institutionum necnon in Tractat. de Pactis, & Constituto.* Lugduni: 1585.

⁵⁹⁰ *Repertorium Baldi de Ubaldis Perusini.* Lugduni: 1541.

⁵⁹¹ UBALDIS, Baldus de. *Baldus super Digesto novo. Lectura excelentissimi utriusque iuris doctoris domini Baldi de ubaldis de Perusio super digesto novo.* 1536.

⁵⁹² UBALDIS, Baldus de. *Secunda Baldi super Digesto veteri. Lectura domini Baldi se Perusio iuris utriusque monarchae super secunda parte Digesti veteris.* 1536.

utriusque monarchae super Secunda parte Digesti veteris, cum additionibus, necnon cum Summariis, numeris, ac alphabetico Repertorio Ioannis Thierrri Lingonensis iurium interpretis auspice Deo inchoatur. ANNO M. D XXXVI. Dílo je opět datováno rokem 1536 a stejným způsobem se na jeho vydání podílel Ioannes Thierry Lingonensis, Komentář k *Digestum vetus* je jediným, který Baldus s ohledem na jeho podrobnost rozdělil na dva díly, exegeze první části *Digestum vetus* ale v tomto svazku chybí. Jako poslední je ve svazku zařazen komentář k *Infortiatum* CB I 23(/4):⁵⁹³ *BALDUS PERUSINUS SUPER INFORTIATO. LECTURA SUBTILIS ET AUREA DOMINI BALDI de Ubaldis: de Perusio iuris Cesarei & Pontificii doctoris, super Infortiato, cum quibusdam additionibus: necnon summariis Io. Thierrri Lingo. recenter anteleges & paragraphos affixis: ac eiusdem Repertorio Alphabetico affabre compilato. 1536.* Platí pro něj to samé, co pro předcházející dílo. Tři části komentáře nespojuje jen rok vydání 1536, ale také absence údaje o vydavateli a místě vydání.

Dále je na Strahově k dispozici sbírka Baldových konsilií pocházející z Benátek z roku 1580, která čítá šest dílů. Ty jsou po dvou svázané do celkem tří katalogem nepřiznaných konvolutů, každý díl má však vlastní řadu číslování listů i konsilií, vlastní titulní stranu i vlastní řadu tiskařských složek. Pod signaturou CA II 18⁵⁹⁴ je veden konvolut obsahující první a druhý díl. Titulní strana prvního dílu uvádí: *CONSILIORUM SIVE RESPONSORUM BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI OMNIUM CONCESSU DOCTISSIMI PARITER ET ACUTISSIMI, Volumen Primum. HAC NOVISSIMA EDITIONE RECOGNITUM, pluribusque in locis accuratissime castigatum; CUM QUAESTIONIBUS, SUMMARIIS, & Indice locupletissimo. VENETIIS, Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. MDLXXX.* Ihned následují konsilia, jež vždy předchází krátké shrnutí obsahu. Pod

⁵⁹³ UBALDIS, Baldus de. *Baldus Perusinus super Infortiato. Lectura subtilis et aurea domini Baldi de Ubaldis: de Perusio iuris Cesarei & Pontificii doctoris, super Infortiato.* 1536.

⁵⁹⁴ CA II 18(/1): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Primum.* Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

CA II 18(/2): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Secundum.* Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

signaturou CA II 19⁵⁹⁵ jsou svázány třetí a čtvrtý díl konsilií, pod signaturou CA II 20⁵⁹⁶ pak pátý a šestý díl. Titulní strany jsou až na uvedení čísla dílu totožné.

Druhá edice Baldových konsilií pochází z Frankfurtu z roku 1589 a je vedena pod signaturou CD I 24.⁵⁹⁷ Svazek je členěn na pět dílů s vlastními titulními stranami a oddělenými řadami číslování listů, konsilií i tiskařských složek, takže se jedná o katalogem nepřiznaný konvolut. Titulní strana prvního dílu uvádí: *CONSILIORUM, SIVE RESPONSORUM D. BALDI UBALDI PERUSINI IURISCONSULTI CLARISSIMI, OMNIUM CONCESSU DOCTISSIMI PARITER ET ACUTISSIMI, Volumen Primum. LEGUM STUDIOISIS, AC OMNIBUS IN FORO versantibus maxime necessarium. EX PROPRIO AUTHORIS ORIGINALI TRANSSumptum, nunc vero recens accurate, & correcte ab infinis prope prioris Venetae editionis mendis repurgatum, & ad pristinum suum*

⁵⁹⁵ CA II 19(1): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Tertium*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

CA II 19(2): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quartum*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

⁵⁹⁶ CA II 20(1): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quintum*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

CA II 20(2): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Sextum*. Venetiis: Apud Dominicum Nicolinum, & Socios. 1580.

⁵⁹⁷ CD I 24(1): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Primum*. Francofurti ad Moenum: impensis Sigis. Feyrabendii, 1589.

CD I 24(2): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Secundum*. Francofurti ad Moenum: impensis Sigis. Feyrabendii, 1589.

CD I 24(3): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Tertium*. Francofurti ad Moenum: impensis Sigis. Feyrabendii, 1589.

CD I 24(4): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quartum*. Francofurti ad Moenum: impensis Sigis. Feyrabendii, 1589.

CD I 24(5): UBALDIS, Baldus de. *Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quintum*. Francofurti ad Moenum: impensis Sigis. Feyrabendii, 1589.

candorem, nitoremque restitutum, IN OMNIUM GRATIAM, ET UTILITATEM. CUM QUAESTIONIBUS, ADDITIONIBUS, ET SUMMARIIS diligentissimis, Rerumque omnium, ac Sententiarum notatu dignissimarum, Indice Amplissimo. Impressum Francof. ad Moen. impensis Sigis. Feyrabendii. M. D. LXXXIX. Text na titulní straně se kriticky vymezuje proti výše zmíněné edici z Benátek a upozorňuje, že na rozdíl od ní prošlo toto vydání důkladnou kontrolou a byly odstraněny nepůvodní pasáže konsilií. Na počátku prvního dílu je otištěn úvodní dopis. Jednotlivá konsilia jsou doplněna stručnými shrnutími. První až čtvrtý díl obsahují každý přesně 500 právních rad, poslední pátý díl pak 518 konsilií. Na závěr je zařazen společný abecední věcný rejstřík bez titulní strany. Celý svazek pak ukončuje vložený celostránkový explicit: *IMPRESSUM FRANCOFURTI AD MOENUM, APUD IOHANNEM FEYERABENDIUM, IMPENSIS SIGISMUNDI FEYERABENDI. M. D. LXXXIX.*

Traktáty otištěné v edicích Baldových komentářů však nejsou jedinými, které lze na Strahově dohledat. Naopak, je jich opravdu velké množství v řadě sbírek. Jako nejpočetnější vychází traktát *De pactis*, který se v knihovně nachází ještě v šesti dalších výtiscích. Předně byl zařazen do sbírky tří traktátů na stejné téma sestavené Ioannem Fridericem Seipsem a publikované v Ettlilingenu v Bádensku-Württembersku roku 1606. Vydání je k dispozici dvakrát, ve dvou konvolutech, pod signaturou CC V 18/a⁵⁹⁸ a CE IV 24/d.⁵⁹⁹ Stejná sbírka vyšla o rok později v Basileji a je vedena pod signaturou CC V 30/b.⁶⁰⁰ Další tematická sbírka obsahující stejný spis pochází z Berlína z roku 1582 a je vedena pod signaturou CO VI 4.⁶⁰¹ Výtisk spisu *De pactis* tvoří součást rozsáhlé sbírky benátského vydavatele Francesca Ziletti *Tractatus universi iuris (Tractatus illustrium in utraque tum Pontificii, tum*

⁵⁹⁸ UBALDIS, Baldus de. *De pactis*. In: SEIPS, Ioannes Fridericus (ed.). *D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldis, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, I.U.D. Clarissimorum. Tractatus Tres De Pactis*. Ettlingae: Spiessius, 1606.

⁵⁹⁹ UBALDIS, Baldus de. *De pactis*. In: SEIPS, Ioannes Fridericus (ed.). *D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldis, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, I.U.D. Clarissimorum. Tractatus Tres De Pactis*. Ettlingae: Spiessius, 1606.

⁶⁰⁰ UBALDIS, Baldus de. *De pactis*. In: SEIPS, Ioannes Fridericus (ed.). *D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldis, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, Iur.U.D. Clarissimorum. De Pactis Tractatus Tres*. Basileae: sumptibus Ludouici Regis, 1607.

⁶⁰¹ UBALDIS, Baldus de. *De pactis*. In: *Tractatus De Pactis Clarissimorum Iureconsultorum*. Berolini: ex officina Nicolai Voltzii, 1582.

Caesarei iuris facultate iurisconsultorum), jež čítá 25 svazků a je rozdělen na 18 dílů. Tento spis se nachází na listu 2 první části šestého dílu, který je veden pod signaturou BK I 21.⁶⁰² Konečně, traktát byl zařazen do rozsáhlé sbírky traktátů, která pochází z Lyonu z roku 1549 a zahrnuje 17 dílů se dvěma indexy, jež jsou na Strahově svázané do celkem sedmi konvolutů. Série byla následně doplněna souhrnnou titulní stranou datovanou do roku 1580 s názvem *Tractatus tractatum illustrium in utraque tum pontificii tum caesarei iuris facultate iurisconsultorum*.⁶⁰³ Třikrát lze nalézt traktát *De constituto*, a to jednak s dalšími traktáty připojenými za spis Benvenuta Strachy *De mercatura* ve svazku CF V 45,⁶⁰⁴ ve sbírce traktátů vedené pod signaturou CD II 7⁶⁰⁵ a dále na listu 38 první části šestého dílu *Tractatus universi iuris* pod signaturou BK I 21.⁶⁰⁶ Dvakrát je v knihovně zastoupen traktát *De maleficiis*,⁶⁰⁷ dvakrát *De aditione cum inventario*,⁶⁰⁸ dvakrát *De sindicatu officialium*,⁶⁰⁹

⁶⁰² UBALDIS, Baldus de. De pactis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars I.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶⁰³ CP I 21/1: UBALDIS, Baldus de. De pactis. In: *Volumen III. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum.* Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

⁶⁰⁴ UBALDIS, Baldus de. De constituto. In: *Tractatus de mercatura seu mercatore.* Coloniae Agrippinae: apud Ioannem Gymnicum, 1575.

⁶⁰⁵ UBALDIS, Baldus de. De constituto. In: *De mercatura decisiones, et tractatus varii, et de rebus ad eam pertinentibus.* Coloniae: Apud Cornelium ab Egemont de Frassis, 1622.

⁶⁰⁶ UBALDIS, Baldus de. De constituto. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars I.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶⁰⁷ CA IV 60: UBALDIS, Baldus de. De maleficiis. In: *Tractatus Diversi Super Maleficiis, Nempe Do. Alberti de Gandino, Do. Bonifacii de Vitalinis, Do. Pauli Grillandi, Do. Baldi de Perigliis, Do. Iacobi de Arena.* Lugduni: apud haer. Jac. Juntae, 1555.

JD VI 19: UBALDIS, Baldus de. De maleficiis. In: *Angelus Aretinus De maleficiis.* Lugduni: apud haer. Jac. Juntae, 1555.

⁶⁰⁸ CF III 8: UBALDIS, Baldus de. De aditione cum inventario. In: *Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successione tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium.* Venetiis: Apud Franciscum Franciscium Senensem, 1570.

BL I 1: UBALDIS, Baldus de. De aditione cum inventario. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶⁰⁹ BK I 23: UBALDIS, Baldus de. De sindicatu officialium. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Contractibus, et aliis illicitis, Tomus VII.* Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

po jednom jsou pak přítomny traktáty *De exceptionibus*,⁶¹⁰ *De Feudis additiones*,⁶¹¹ *De iure protomiseos*,⁶¹² *De statutis*,⁶¹³ *De reg. statutorum*,⁶¹⁴ *De substitutionibus*,⁶¹⁵ *De tabellionibus*⁶¹⁶ a *De testibus*.⁶¹⁷

CP I 20/2: UBALDIS, Baldus de. De sindicatu officialium. In: *Volumen II. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum*. Lugduni: Thomas Bertellus, 1549.

⁶¹⁰ BL I 7: UBALDIS, Baldus de. De exceptionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Privilegiis, Tomus XII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹¹ BL I 3: UBALDIS, Baldus de. De Feudis additiones. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Feudis, Tomi X Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹² BL I 13: UBALDIS, Baldus de. De iure protomiseos. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹³ BK I 16: UBALDIS, Baldus de. De statutis. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat. & Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹⁴ BK I 16: UBALDIS, Baldus de. De reg. statutorum. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat. & Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹⁵ BK I 24: UBALDIS, Baldus de. De substitutionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹⁶ BK I 17: UBALDIS, Baldus de. De tabellionibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars I*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

⁶¹⁷ BK I 19: UBALDIS, Baldus de. De testibus. In: ZILETTI, Francisco (ed.). *Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV*. Venetiis: Societatis aquilae se renovantis, 1584.

Závěr

Školy glosátorů a komentátorů, které stály na počátku procesu recepce římského práva, pomohly transformovat moudrost starověkých římských právníků do podoby současných občanských zákoníků. Jejich význam není vůbec zanedbatelný. I dnešní každodenní život totiž spočívá na síti soukromoprávních vztahů, jež jsou definovány pomocí institutů a systému, který má své základy v římském právu, a k jehož formulaci středověcí italští právníci přispěli.

Nutným předpokladem recepce římského práva bylo rozeznání významu justiniánské kodifikace, a především její části nazývané *Digesta seu Pandectae*. Východořímský císař Justinián I. nechal v 50 knihách Digest, jež byly publikovány konstitucí *Tanta* z 16. prosince 529, zrekonstruovat obsah klasického římského práva. Dosáhl toho tak, že na jedno místo z roztroušených zdrojů shromáždil výroky a komentáře klasických římských právníků. Nejspíše relativně brzy po své publikaci však Digesta upadla v zapomnění a nejspíše do 11. století vyšla z užívání. Neznamená to nutně, že se musely jejich rukopisy do jednoho ztratit, ale složité společenské podmínky na jedné straně a náročná exegeze jednoho z nejrozsáhlejších zákoníků světa na druhé straně zjevně tvořily příliš silnou bariéru pro jejich soustavné studium a aplikaci obsažených pravidel. To se změnilo přibližně ve 2. polovině 11. století, kdy se o Digesta začali zajímat právníci souhrnně označovaní jako glosátoři.

Spojovala je až posvátná úcta k textu justiniánské kodifikace, který pro ně představoval neomylnou autoritu, ne nadarmo přirovnávanou k nadpřirozenému zjevení. Obvyklým postupem jejich práce bylo doplňování stručných poznámek přímo do rukopisů *libri legales*, neboť literární díla byla bez využití knihtisku velmi vzácná, drahá, existovala v malém počtu a bylo náročné zajistit jejich šíření. Takové glosy měly pomoci čtenáři v lepším pochopení pramene práva. *Introductiones titulorum* poskytovaly úvodní vhled do zpracovávané oblasti, *continuationes titulorum* doplňovaly kontext okolních ustanovení, *notabilia* zdůrazňovala významné závěry, *concordantiae* a *contrarietates* poukazovaly za shodná a rozporná místa, *distinctiones* objasňovaly obsah pojmů, *brocardica* formulovala nejdůležitější právní pravidla, *quaestiones* a *quare* řešily konkrétní otázky, *summae* stručně shrnovaly obsah ustanovení, glosy mohly také vysvětlovat obsah slov a význam použitých

gramatických pádů, předkládat textovou kritiku s alternativními variantami znění pramene práva nebo odkazovat na jiná ustanovení. Ačkoli je tato právnická škola pojmenována po glosách jako typickém projevu jejich práce, zdaleka nešlo o jedinou literární formu. Zapomíná se na to, že užívali také řady jiných forem, které získávaly podobu samostatných ucelených textů, a jež mohly být rukopisně a později tiskem šířeny bez toho, aby byly doprovázeny zněním pramene práva. Tato práce proto vedle glos představuje také samostatné *summae*, *tractatus*, *quaestiones*, *lecturae*, *commenta*, *quare*, *distinctiones*, *dissentiones* a *consilia*. Doplnuje a prakticky popisuje také jejich ukázky z exemplářů dostupných ve Strahovské knihovně.

Consilia pak připomínají, že se glosátoři často zapojovali do veřejného a politického života, zastávali veřejné funkce a poskytovali služby panovníkům a církevním představeným. Věnovali se právní praxi, poskytovali právní rady a vydávali dobrá zdání a posudky, soudili a vyjadřovali se k aktuálním právním sporům, což vyžadovalo znalost langobardského lenního práva a kanonického práva a schopnost je propojit s poznatky práva římského. Justiniánská kodifikace, zejména Digesta, mohla vyplnit mezery v právu a stála u zrodu formujícího se *ius commune*. Glosátoři žili v době, kdy si italská města začala vytvářet vlastní právní řády, a vedle uvedeného se věnovali také právu statutárnímu.

Na Strahově jsou zastoupeni glosátoři Accursius, Azo, Odofredus, Placentinus a Roffredus, kteří jsou v této práci představeni s ohledem jak na biografické údaje, tak na jejich tvorbu. Jejich zde zpracované dílo čítá 27 položek včetně osmi prvotisků.

Systematické uspořádání glos, které provedl glosátor Accursius v *Glossa ordinaria*, předznamenalo změnu způsobu, jak se měly prameny římského práva nadále zpracovávat. Tato proměna, která vyplývala z celé řady důvodů, je navenek vyjadřována tak, že následující generace právníků spojuje nové označení – komentátoři. Pod vlivem dialektické scholastické metody se snažili racionálně pochopit obsah justiniánské kodifikace, odstranit zbytečný formalismus při její exegezi, zapojit logické myšlení a argumentační postupy, abstrahovat principy z kasuistických ustanovení a budovat systematickou právní teorii opřenou o obecné pojmy. Opustili dogmatický přístup, který mnohdy lpěl na liteře předpisu tak, že odporoval jeho smyslu. Místo výkladu izolovaných ustanovení nabízeli shrnující a rozšiřující úvahy stejně jako rozborů jejich dopadů na soudobou praxi budované s použitím

analogie a obecných zásad. Zatímco tvorba glos ustoupila do pozadí, prosadily se jiné literární formy. Tato práce představuje i za pomoci ukázek z exemplářů dostupných ve Strahovské knihovně *commentaria, tractatus, consilia, quaestiones disputatae, repetitiones, contrarietates, summae, specula, repertoria a concordantiae*.

Na Strahově byli prostřednictvím svých děl identifikováni komentátoři Franciscus de Accoltis Aretinus, Ludovicus Bologninus, Paulus de Castro, Raphael Raymundus Cumanus, Philippus Decius, Raphael Fulgosius, Angelus Aretinus de Gambilionibus, Martinus Garratus Laudensis, Jason de Mayno, Dinus de Rossonis Mugellanus, Lucas de Penna, Cinus de Sigibuldis de Pistorio, Ludovicus Pontanus, Albericus de Rosate, Bartholomaeus de Salyceto, Florianus de Sancto Petro, Bartolus de Saxoferrato, Bartholomaeus Socinus, Alexander Tartagnus, Angelus de Ubaldis a Baldus de Ubaldis. Jejich dílo zpracované v této práci čítá 317 položek. Vedle popisu exemplářů přítomných ve Strahovské knihovně jsou doplněny související informace o životě a tvorbě těchto autorů, aby tato práce mohla sloužit jako praktická příručka pro pokračování zkoumání fondu knihovny a procesu recepce římského práva.

V příloze 1 je zahrnut seznam zpracovaných autorů, v příloze 2 obrazový doprovod k výkladu o literárních formách, v příloze 4 pak seznam zpracovaných signatur. Příloha 3 nabízí katalog zpracovaných děl, který zároveň slouží jako přehled tvorby glosátorů a komentátorů ve Strahovské knihovně a jako možné doplnění současného katalogu knihovny. Vedle informací o názvu, autoru a vydavatelských údajích identifikuje editory a další původce, kteří dílo doplnili poznámkami. Během mapování fondu Strahovské knihovny byly identifikovány chyby v katalogu, jejichž opravu tato práce nabízí. V řadě případů šlo o neúplnou nebo zavádějící evidenci autorů či označení děl. Vyskytly se například exempláře s chybějícím titulním listem, které knihovníci v minulosti podle úvodních pasáží textu díla nesprávně identifikovali, třeba v důsledku záměny jednotlivých částí justiniánské kodifikace. Zdá se také, že katalog často opomínal rozeznávat konvoluty, tedy případy, kdy byly původně samostatné svazky spojeny společnou knižní vazbou do jediného výsledného exempláře. Takový svazek pak ve skutečnosti zahrnuje více částí, které mají vlastní titulní listy, vlastní řadu číslování listů a vlastní řadu označení tiskařských složek. V lepším případě se tato chyba projevila jen tím, že byla konvoluta přidělena jediná signatura, která není schopná odlišit jednotlivé svázané části. Někdy však absence

identifikace konvolutu vede k tomu, že je v katalogu jako obsah celého svazku mylně evidována pouze jeho první složka, neboť po otevření svazku první titulní strana skutečně identifikuje jen první svázané dílo. V katalogu pak není dohledatelný údaj o tom, že jsou v daném konvolutu dostupná také další díla. Uvedené chyby se tato práce pokouší napravovat a údaji uvedenými v závorkách navrhuje na potřebných místech rozšíření signatur tak, aby reflektovaly, že se svazek ve skutečnosti skládá z více složek.

Celkem bylo zpracováno 26 autorů, 344 položek ve 186 samostatných fyzických svazcích. Díla glosátorů a komentátorů nejsou ve Strahovské knihovně reprezentována formou rukopisů, v menším množství jsou k dispozici prvotisky vydávané do 31. prosince 1500, zcela jednoznačně pak množstvím dominují staré tisky vydávané od počátku roku 1501.

Mimo hlavní výstupy práce zaujaly autora při její tvorbě tři zajímavosti, možná poučení pro současnost. Předně, z dnešního pohledu působí až neuvěřitelně představa, že středověké italské univerzity a jejich zřizovatelé vzájemně soupeřili o možnost zaměstnat právníky dnes označované jako komentátory. Jason de Mayno, Ludovicus Bologninus, Alexander Tartagnus nebo třeba Baldus de Ubaldis byli již za svého života tak proslaveni, že byli různými univerzitami přeplácani, aby začali přednášet zrovna u nich. Při předložení lepší nabídky neváhali ihned změnit působiště, jejich mzda tak šplhala do závratných výšin. Nebylo by to možné bez neomezené mobility, kterou právníci měli nejen na Apeninském poloostrově, přestože sestával z řady států, ale také v Evropě. Obzvláště pokud jejich pracovním jazykem byla univerzální latina a obsahem právo vycházející ze společného kořene. Zadruhé, popularitu získávali glosátoři i komentátoři nejen jako přednášející, ale také jako účastníci veřejného života. Bylo častým jevem, že kombinovali teoretickou výuku na školách a výkon právní praxe, což oběma sférám prospělo. Praktické problémy interpretace a aplikace práva univerzitní profesory vybavily témata pro výuku i jejich výzkum, znalost teorie je zase vedla k odborně obhajitelnému a propracovanému řešení skutečných případů, na něž poskytovali odpovědi.

Třetí poznámka by pak mohla reagovat na případný údiv čtenářů, kteří by mohli osm staletí zpracovávání teorie římského práva od obnovení zájmu o Digesta po publikaci prvních občanských zákoníků považovat za nepřiměřeně dlouhou dobu. Je totiž nutné

neustále si připomínat, že nástroje a možnosti, jež jsou dnes pokládány za samozřejmé, nemusely být glosátorům a komentátorům dostupné. Dnes běžně používaný text Digest vycházející z florentinského rukopisu neměl patrně Ludovicus Bologninus – zpracovávající jeho srovnání se zněním vulgáty – vůbec šanci na vlastní oči vidět. Hledání rozporů a souvislostí mezi různými ustanoveními *libri legales* bylo při práci se vzácnými a drahými rukopisy bez možnosti elektronického vyhledávání celoživotním dílem. Sumy si svou popularitu vysloužily zejména kvůli špatné dostupnosti znění pramenů práva, jež byly z povahy věci mnohem rozsáhlejší. Zde zpracovávání autoři se na výjimky ani nedožili počátku užívání knihtisku pro šíření publikací, nemluvě o tom, že ani prvotisky neměly standardizovaný formát titulní strany, postup grafického členění textu nebo použití interpunkce. Ustanovení justiniánské kodifikace se označovala pomocí úvodních slov, která bylo vhodné pro rychlou orientaci umět nazpaměť. To vše studium pramenů komplikovalo a kladlo na glosátory a komentátory mnohem větší nároky, než jaké by si bylo možné s touto prací spojovat ze současného pohledu. To vše k nim také musí vyvolávat obdiv.

Jak je patrné z velice úzkého vymezení zkoumání fondu Strahovské knihovny v této práci, není tato oblast do budoucna zdaleka vyčerpána. Na Strahově se stále nachází omračující množství právnické literatury, o níž nepanuje nijak určité povědomí. Aby mohli právní historici studovat jejich obsah a možná i objevovat neznámá díla, je nutné učinit fond nejprve přístupným, jak prostřednictvím revize a oprav katalogu, tak představením na Strahově zastoupených svazků. Z tématu recepce římského práva se nabízí pokračování ve výzkumu hned v několika směrech. Předně je možné zabývat se řadou dalších glosátorů a komentátorů, kteří sice v této jedné knihovně nejsou zastoupeni žádným výslovně romanistickým exegetickým dílem, ale přesto si jejich tvorba zaslouží pozornost. Zaměřit se také lze na díla zde popsaných autorů, jež spadají do oblasti kanonického nebo lenního práva, a která byla v této práci ponechána stranou pozornosti. Výzkum je možné rozšířit o dosud neúplně katalogizované knihovny, které Strahovská knihovna převzala v posledních letech, konkrétně o knihovny Manderscheidskou a Brusovu, jež byly přejaty roku 2020, a o knihovnu Arcibiskupského semináře, kterou Strahovská knihovna převzala v 90. letech 20. století. Jejich zpracování v současnosti probíhá, ovšem toliko z knihovnického, bibliografického hlediska, nikoli pohledem právní historie. Nakonec lze chronologicky pokračovat mapováním fondu Strahovské knihovny, který se týká následných etap procesu

recepce římského práva. Prokazatelně je v ní velmi široce zastoupen francouzský právní humanismus (*mos gallicus*), lze předpokládat, že podobně se zde nacházejí spisy spadající do dalších škol a období, především holandské elegantní jurisprudence a *usus modernus pandectarum*, tedy směr recepce římského práva v Německu.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použité literatury

Monografie

BAUMGÄRTNER, Ingrid. *Martinus Garatus Laudensis. Ein italienischer Rechtsgelehrter des 15. Jahrhunderts.* Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1986, ISBN 978-34-12071-86-8.

BELLOMO, Manlio. *The Common Legal Past of Europe.* Washington D. C.: The Catholic University of America Press, 1995, ISBN 0-8132-0813-0.

BELLONI, Annalisa. *Profesori giuristi a Padova nel secolo XV.* Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 1986, ISBN 3-465-01733-1.

BRODSKÝ, Pavel a Jan PAŘEZ. *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny.* Praha: Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2008, ISBN 978-80-86404-22-6.

CALASSO, Francesco. *Medio evo del diritto. I – Le fonti.* Milano: Dott. A. Giuffrè editore, 1954, ISBN 978-88-14032-05-9.

COING, Helmut (ed.). *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte.* Erster Band, Mittelalter. München: Beck, 1973, ISBN 3-406-03631-7.

CONRAT, Max. *Geschichte der Quellen und Literatur des römischen Rechts in früheren Mittelalter.* Erster Band. Leipzig: J. C. Hinrichs'sche Buchhandlung, 1891.

CORTESE, Ennio. *Il diritto della storia medievale. II Il basso medioevo.* Roma: Il cigno Galileo Galilei edizioni di arte e scienza, 1995, ISBN 88-7831-044-1.

DENIFLE, Heinrich. *Die Entstehung der Universitäten des Mittelalters bis 1400.* Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1956.

DOLEZALEK, Gero a Laurent MAYALI. *Repertorium manuscriptorum veterum Codicis Iustiniani.* Erster Halbband. Frankfurt am Main: Klostermann, 1985, ISBN 3-465-01673-4.

DOLEZALEK, Gero a Laurent MAYALI. *Repertorium manuscriptorum veterum Codicis Iustiniani*. Zweiter Halbband. Frankfurt am Main: Klostermann, 1985, ISBN 3-465-01673-4.

DOLEZALEK, Gero. *Verzeichnis der Handschriften zum römischen Recht bis 1600*. Bände I–IV. Frankfurt am Main: Max-Planck-Institut für Europ. Rechtsgeschichte, 1972.

FALADA, David. *Recepce římského práva*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2016, ISBN 978-80-7380-603-3.

FANTUZZI, Giovanni. *Notizie degli scrittori Bolognesi*. Tomo settimo. Bologna: Stamperia di s. Tommaso d'Aquino, 1789.

FITTING, Hermann. *Die Anfänge der Rechtsschule zu Bologna*. Berlin und Leipzig: Verlag von J. Guttentag, 1888.

FITTING, Hermann. *Juristische Schriften des früheren Mittelalters. Aus Handschriften meist zum Ersten mal Herausgegeben und Erörtert von Hermann Fitting*. Halle: Waisenhauses, 1876.

GILMORE, Myron Piper. *Humanists and Jurists. Six Studies in the Renaissance*. Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1963.

HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: Otto, 1910.

KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a Michal SKŘEJPEK. *Římské právo*. Praha: C. H. Beck, 1995, ISBN 80-7179-031-1.

KOLDA, Jindřich a Ignác Antonín HRDINA. *Historická knihovna Hospitalu Kuks a její romanisticko-kanonistický fond*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, ISBN 978-80-7465-098-7.

KOSCHAKER, Paul. *Europa und das römische Recht*. München und Berlin: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1953.

KRČMÁŘ, Jan. *Základy Bartolovy a Baldovy teorie mezinárodního práva soukromého*. Praha: Bursík & Kohout, 1910.

LANGE, Hermann. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band I, die Glossatoren. München: Beck, 1997, ISBN 3-406-41904-6.

LANGE, Hermann a Maxmiliane KRIECHBAUM. *Römisches Recht im Mittelalter*. Band II, die Kommentatoren. München: Beck, 2007, ISBN 978-3-406-43082-4.

MAFFEI, Domenico a Paola MAFFEI. *Angelo Gambiglioni, giureconsulto aretino del quattrocento. La vita, i libri, le opere*. Roma: Fondazione Sergio Mochi Onory per la storia del diritto Italiano, 1994.

MOUSOURAKIS, George. *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*. Cham, Heidelberg, New York, Dordrecht, London: Springer, 2015, ISBN 978-3-319-12267-0.

OSLER, Douglas J. *Catalogue of books printed in Spain, Portugal and the Southern and Northern Netherlands from the beginning of printing to 1800 in the library of the Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, ISBN 3-465-02747-7.

OSLER, Douglas J. *Catalogue of books printed on the continent od Europe from the beginning of printing to 1600 in the library of the Max-Planck-Institut für Europäische Rechtsgeschichte*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2000, ISBN 978-3-465-02746-1.

OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 1. A–G. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-01-2.

OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 2. H–S. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-04-3.

OSLER, Douglas J. *Jurisprudence of the Baroque. A Census of Seventeenth Century Italian Legal Imprints*, 3. T–Z and sources. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann, 2009, ISBN 978-34-65036-05-0.

RAINER, Michael. *Das Römische Recht in Europa*. Wien: Manzsche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2012, ISBN 978-3-214-00785-0.

RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl III., DF–DG (čís. 1236–1821). Praha: Památník národního písemnictví, 1979.

RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl IV., DH–DK (čís. 1822–2425). Praha: Památník národního písemnictví, 1970.

RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl V., DL–DU (čís. 2426–3286). Praha: Památník národního písemnictví, 1971.

RYBA, Bohumil. *Soupis rukopisů Strahovské knihovny*, díl VI/2., Rejstřík k dílu III, IV, V. Praha: Památník národního písemnictví, 1979.

SALVIONI, Agostino. *Intorno ad Alberico da Rosciate ed alle sue opere con alcune notizie relative a Dante memorie storiche*. Bergamo: Crescini, 1842.

SARTI, Mauro. *De claris archigymnasii Bononiensis professoribus a saeculo XI. usque ad saeculum XIV*. Tomi I. pars I. Bononiae: Vulpe, 1769.

SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 2. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850.

SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 3. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850.

SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 4. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850.

SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 5. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850.

SAVIGNY, Friedrich Carl von. *Geschichte des Römischen Rechts im Mittelalter*. Band 6. Zweite Ausgabe. Heidelberg: Mohr, 1850.

SCHULTE, Johannes Friedrich von. *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*. Zweiter Band. Stuttgart: Ferdinand Enke, 1877.

SCHULTE, Johann Friedrich von. *Die canonistischen Handschriften der Bibliotheken 1. der k. k. Universität, – 2. des Böhmisches Museums, – 3. des Fürsten Georg Lobkowitz, – 4. des Metropolitan-Kapitels von St. Veit in Prag*. Prag: Böhmisches Ges. der Wiss., 1868.

TOŠNEROVÁ, Marie. *Průvodce po rukopisných fondech v České republice*, díl IV., Rukopisné fondy centrálních a církevních knihoven v České republice. Praha: Archiv Akademie věd ČR, 2004, ISBN 80-86404-16-1.

URFUS, Valentin. *Historické základy novodobého práva soukromého*. Praha: C. H. Beck, 2001, ISBN 80-7179-504-6.

VOIT, Petr. *Katalog prvotisků Strahovské knihovny v Praze*. Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, 2015, ISBN 978-80-88009-05-4.

WOELKI, Thomas. *Lodovico Pontano (ca. 1409–1439): Eine Juristenkarriere an Universität, Fürstenhof, Kurie und Konzil*. Leiden: Brill, 2011, ISBN 978-90-04-19471-7.

Články a encyklopedická hesla

BARTOCCI, Andrea. Sampieri, Floriano. In: *Dizionario biografico degli Italiani XC*. Salvestrini–Saviozzo da Siena. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 112–113.

BOHÁČEK, Miroslav. K rozšíření legistických rukopisů v českých zemích. *Studie o rukopisech*, 1971, č. 10, str. 1–63.

BŘEŇOVÁ, Věra. Katalogy Strahovské knihovny. *Strahovská knihovna*, sborník Památníku národního písemnictví, 12–13, 1977–78. Praha: Památník národního písemnictví, 1977, str. 105–119.

BUKOWSKA GORGONI, Cristina. Fulgosio, Raffaele. In: *Dizionario biografico degli Italiani L*. Francesco I Sforza – Gabbi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1998, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 699–702.

CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Annali di storia del diritto* 9, 1965, str. 472–520.

CALASSO, Francesco. Bartolo da Sassoferrato. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI*. Barratteri–Bartolozzi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1964, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 640–669.

CAPRIOLI, Severino. Bolognini, Ludovico. In: *Dizionario biografico degli Italiani XI*. Boccadibue–Bonetti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1969, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 337–352.

CONTE, Emanuele. Luca da Penne. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXVI*. Lorenzetto–Macchetti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2006, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 251–254.

CONTE, Emanuele. Piacentino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXIII*. Piacentini–Pio V. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 12–15.

CORTESE, Ennio. Irnerio. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXII*. Iacobiti–Labriola. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2004, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 600–605.

ČERNÝ, Miroslav. Consilia jako pramen poznání středověkého římského práva. *Historia olomucensia*, 54, 2018. *Sborník prací historických XLIV*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2018, ISSN 1803-9561, str. 33–46.

ČERNÝ, Miroslav. Ius commune a ius proprium ve středověku. In: CVRČEK, František a Helena JERMANOVÁ (eds.). *Metamorfózy práva ve střední Evropě IV. Žijeme v nejlepší z možných právních světů?* Plzeň: Aleš Čeněk, 2014, ISBN 978-80-7380-543-2, str. 368–375.

ČERNÝ, Miroslav. Počátky školy glosátorů a znovuobjevení Digest. In: MACH, Peter a Vojtech VLADÁR (eds.). *Historia et interpretatio Digestorum seu Pandectarum. Zborník z 18. konferencie právnych romanistov Slovenskej republiky a Českej republiky, uskutočnenej v dňoch 27.–28. mája 2016 na Právnickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave*. Praha: Leges, 2016, ISBN 978-80-7502-183-0, str. 53–63.

ČERNÝ, Miroslav. Právnik a básník Cinus z Pistoie aneb od glosátorů ke komentátorům. *Právnícké listy*, 2/2020, ISSN 2533-736X, str. 3–10.

ČERNÝ, Miroslav. Středověcí glosátoři – nejdůležitější představitelé a metoda jejich práce. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2014, roč. 9, Supplementum č. 3, ISSN 1801-0288, str. 33–49.

D'AMELIO, Giuliana. Castro, Angelo da. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXII*. Castelvetro–Cavallotti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1995, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 223–225.

D'AMELIO, Giuliana. Castro, Paolo di. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXII*. Castelvetro–Cavallotti. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1995, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 227–233.

DUVE, Thomas. Rittershausen (Rittershusius), Conrad, Jurist. In: *Neue deutsche Biographie*, Band 21 Pütter – Rohlf. Berlin: Duncker und Humblot, 2003, ISBN 3-428-00290-3, str. 670–671.

FIORELLI, Piero. Accorso. In: *Dizionario biografico degli Italiani I*. Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 116–121.

FIORELLI, Piero. Azzone. In: *Dizionario biografico degli Italiani IV*. Arconati–Bacareda. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1962, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 774–781.

FRATONI, Maria Alessandra Panzanelli a Ferdinando TREGGIARI. Perigli, Angelo. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXII*. Pazzi–Pia. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2015, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 386–390.

GIANSANTE, Massimo. Roffredo da Benevento. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVIII*. Robusti–Roverella. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 119–122.

GRENZMER, Erich. Die iustinianische Kodifikation und die Glossatoren. In: *Atti del congresso internazionale di diritto romano (Bologna e Roma XVII–XXVII aprile MCMXXXIII)*. Volume primo. Pavia: Premiata tipografia successori fratelli Fusi, 1934, str. 345–430.

KANTOROWICZ, Hermann Ulrich. The quaestiones disputatae of the glossators. In: COING, Helmut a Gerhard IMMEL (eds.). *Rechtshistorische Schriften von Dr. Hermann Kantorowicz*. Karlsruhe: Verlag C. F. Müller, 1970, str. 137–185.

KANTOROWICZ, Hermann Ulrich. Über die Entstehung der Digestenvulgata. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung*, Bd. 31, 1910, str. 14–88.

KRAUSS, A. Baldus de Ubaldis. In: KLEINHEYER, Gerd a Jan SCHRÖDER (eds.). *Deutsche und Europäische Juristen aus neun Jahrhunderten*. 6. Auflage. Tübingen: Mohr Siebeck, 2017, ISBN 978-3-8252-4526-9, str. 41–44.

LEPSIUS, Susanne. Bartolus von Sassoferrato und das europäische Ius commune. *Zeitschrift für europäisches Privatrecht*, 2, 2015, ISSN 0943-3929, str. 313–334.

MAFFEI, Paola. Gambiglioni, Angel. In: *Dizionario biografico degli Italiani LII*. Gambacorta–Gelasio II. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1999, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 115–118.

MAZZACANE, Aldo. Decio, Filippo. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXXIII*. D'Asaro – De foresta. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1987, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 554–560.

MONTI, Gennaro Maria. Cino da Pistoia. In: *Enciclopedia Italiana di scienze, lettere ed arti X*. Chib-Compe. Roma: Istituto Giovanni Treccani, 1931, str. 374–375.

NOVARESE, Daniela. Francesco D'Accorso. In: *Dizionario biografico degli Italiani II*. Forino–Francesco da Serino. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1997, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 654–656.

ORLANDELLI, Gianfranco. Bartolomeo da Saliceto. In: *Dizionario biografico degli Italiani VI*. Baratteri–Bartolozzi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1964, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 766–768.

PADOVANI, Andrea. Tartagni, Alessandro. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCV*. Taranto–Togni. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2019, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 89–92.

PARMEGGIANI, Riccardo. Rossoni, Dino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVIII*. Robusti–Roverella. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2017, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 785–787.

PLUSS, Jacques Anthony. Reading Case Law Historically: A Consilium of Baldus de Ubaldis on Widows and Dowries. *The American Journal of Legal History*, Vol. 30, No. 3 (Jul., 1986), ISSN 00029319, str. 241–265.

PROSDOCIMI, Luigi. Alberico de Rosate. In: *Dizionario biografico degli Italiani I*. Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 656–657.

SANTI, Flavio. Maino, Giasone del. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXVII*. Macchi–Malaspina. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2006, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 605–607.

SOLDI RONDININI, Gigliola. Garati, Martino. In: *Dizionario biografico degli Italiani LII*. Gambacorta–Gelasio II. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1999, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 230–234.

SPAGNESI, Enrico. Denari, Odofredo. In: *Dizionario biografico degli Italiani XXXVIII*. Della Volpe–Denza. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1990, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 700–705.

TOŠNEROVÁ, Marie. Rukopisy předbělohorského období (1526–1620), signatury DA–DE v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově. *Studie o rukopisech*, 2005, č. 35 (2002–2004), ISSN 0585-5691, str. 115–156.

TREGGIARI, Ferdinando. Sulle edizioni dei Consilia, quaestiones et tractatus di Bartolo da Sassoferrato. *Rivista Internazionale Di Diritto Comune*, 27, 2016, ISSN 1120-5695, str. 159–184.

VALSECCHI, Chiara. Raimondi, Raffaele. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXVI*. Querenghi – Rensi. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2016, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 239–241.

WEIMAR, Peter. Die legistische Literatur und die Methode des Rechtsunterrichts der Glossatorenzeit. *Ius commune*, II, 1969, str. 43–83.

WEIMAR, Peter. Paulus de Castro. In: *Lexikon des Mittelalters VI*. Stuttgart, Weimar: Metzler, 1999, ISBN 3-476-01742-7, sl. 1824–1825.

WEIMAR, Peter. Paulus de Castro. In: STOLLEIS, Michael (ed.). *Juristen*. Ein biographisches Lexikon. München: Beck, 2001, ISBN 3-406-45957-9, str. 489.

WOELKI, Thomas. Ubaldi, Angelo di Alessandro di Angelo degli. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCVII*. Trivulzio-Valeri. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2020, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 281–285.

WOELKI, Thomas. Ubaldi, Angelo di Francesco degli. In: *Dizionario biografico degli Italiani XCVII*. Trivulzio-Valeri. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2020, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 285–288.

WOELKI, Thomas. Pontano Lodovico. In: *Dizionario biografico degli Italiani LXXXIV*. Pio VI – Ponzio. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 2015, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 740–743.

Accolti, Francesco. In: *Dizionario biografico degli Italiani I*. Aaron–Albertucci. 1a ristampa. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana, 1960, ISBN 978-88-12-00032-6, str. 104–105.

Seznam použitých internetových zdrojů

Elektronický katalog knihovny [online]. Královská kanonie premonstrátů na Strahově [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: <https://tritius.strahovskyclaster.cz>.

TREGGIARI, Ferdinando. Ubaldi, Baldo degli [online]. In: *Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani S.p.A.* [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: [https://www.treccani.it/enciclopedia/baldo-degli-ubaldi_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/baldo-degli-ubaldi_(Dizionario-Biografico)).

VOIT, Petr. *Nauka o starých tiscích* [online]. Praha: Ústav informačních studií a knihovnictví, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2007 [cit. 22. 12. 2022]. Dostupné z: https://sites.ff.cuni.cz/uisk/wp-content/uploads/sites/62/2016/01/Nauka-o-star%C3%BDch-tisc%C3%ADch_Voit.pdf.

Seznam použitých zdrojů a pramenů práva

BETHMANN, Ludwig Konrad a Georg WAITZ (eds.). *Pauli Historia Langobardorum*. In: *Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum saec. VI–IX*. Hannoverae: impensis Bibliopolii Hahniani, 1878.

HARTMANN, Ludovicus Mauritius (ed.). *Gregorii I papae registrum epistolarum*. Tomus II. Libri VIII–XIV cum indicibus et praefatione. *Monumenta Germaniae historica*. Berolini: apud Weidmannos, 1899.

KRUEGER, Paulus (ed.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa quinta*, volumen secundum, *Codex Iustinianus*. Berolini: apud Weidmannos, 1892.

MOMMSEN, Theodorus a Paulus KRUEGER (eds.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa duodecima*, volumen primum, *Institutiones, Digesta*. Berolini: apud Weidmannos, 1911.

SCHOELL, Rudolfus a Guilelmus KROLL (eds.). *Corpus iuris civilis. Editio stereotypa*, volumen tertium, *Novellae*. Berolini: apud Weidmannos, 1895.

SKŘEJPEK, Michal (ed.). *Prameny římského práva. Fontes iuris romani*. 2. vydání. Praha: LexisNexis CZ, 2006, ISBN 80-86199-89-4.

Digesta seu Pandectae, tomus I, liber I – XV. Přeložili BLAHO, Peter, VAŇKOVÁ, Jarmila, SKŘEJPEK, Michal a Jakub ŽYTEK. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2015, ISBN 978-80-246-3063-2.

Digesta seu Pandectae, tomus II, liber XVI – XXXV. Přeložili SKŘEJPEK, Michal, ČERNOCH, Radek a Klára ŽYTKOVÁ. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2019, ISBN 978-80-246-4332-8.

Iustiniani Institutiones. Přeložili BLAHO, Peter a Michal SKŘEJPEK. Praha: Karolinum, 2010, ISBN 978-80-246-1749-7.

Přílohy

Příloha 1

Seznam zpracovaných autorů

Accoltis Aretinus, Franciscus de

Accursius

Azo

Bologninus, Ludovicus

Castro, Paulus de

Cumanus, Raphael

Decius, Philippus

Fulgosius, Raphael

Gambilionibus, Angelus Aretinus de

Laudensis, Martinus Garratus

Mayno, Jason de

Mugellanus, Dinus de Rossonis o

Odofredus

Penna, Lucas de

Pistorio, Cinus de Sigibuldis de

Placentinus

Pontanus, Ludovicus

Roffredus

Rosate, Albericus de

Salyceto, Bartholomeus de

Sancto Petro, Florianus de

Saxoferrato, Bartolus de

Socinus, Bartholomaeus

Tartagnus, Alexander

Ubaldis, Angelus de

Ubaldis, Baldus de

Příloha 2

Obrazové přílohy

1 Interpretatione id est facti sententia.

2 Que scilicet diffidentia.

3 Auerit. nota contra inconstantias. sic. ff. d. p. cu. ut est in pn. unde salomon. 7 rra sunt tibi in cognita. 7 quartu qd peni tus ignoro. via colubis sup lapide. via avis volatis in acre.

via nauis in medio maris. quartu dif ficiliter via iuuenis in adolefcentia sua. vno dñe in integ. resti. coz. facilitati bus. vt. j. de bete. qua. et dif. s. f. an. dum.

a 1 Naturu. bic nota. pueritii. qui vadit plane vadit sane.

b 1 Juris precepta. iura papietia sci piut aliquid qd pri net ad aliqod isto rum triu. nam no n omne ius pcepit imo quoddā punit. qd dam vetat. quod dam punit vt. ff. de le. et se. con. l. le gis. quoddāz p. lu hve. ff. de rei ven. lis. q. quoddā hoz tarur. vt. l. d. tranf acla. age.

c 1 Honesti. s. q. tum ad fac. que bo nestas 7 circa ma trimonia est. vt. ff. de ritu nup. l. semp 7 circa mores fua vt. ff. d. tu. 7 cu. da. ab his. l. sacre optat s. penul. Accur.

d 1 Alterum no i ledere vnde illud. qd tibi no vis fieri aliq nō feceris. vt in de cre. in prin. Accursius.

e 1 Jus suu. vt nō solū nō ledat. sed etiam adiuet. nāz nō sufficit abstinerē a malo. nisi fiat quod bonū est. vt. ar. in de cre. l. xv. j. di. c. non satis. Sed none bec verba accipiuntur bic sicut. s. in diffinitōne iustitie in fi. Rñ. nō. imo ibi bec tria p. bender. bic aut illud solū qd extra duo prima relinquitur Et nota q. in hoc re. p. bo opti. 7 alioz qui dixerūt q. in hoc nō. non diffindebat ius. Jus aut est ars boni et equi. cui? me rito quis nos sacerdotē appellat. nam dico q. bec verba q. bic sunt tantumde pstant. nam q. bic dicit precepta iuris. per hoc dicit ars. cū ars sit collectio pceptoz. Itē p hoc qd dicit honeste viuere. alterū nō ledere. v. z. tātū quātū bonū et equi.

f 1 Item per hoc qd dicit ius suū vnicuiqz tribuere. colligo cu ius merito quis nos sacerdotē appellat. i. sacra vliura sua cuilibet ministrantes vt bic. 7. ff. e. l. j. u. rñso. Accur.

g 1 Huius studij. idest artis adipiscende per studij.

h 1 Due sunt. positiones. i. spēs fm. p. sed scdm az. sic. i. sup duobus generibus nō specib? ponit bec ars studio discen da. nec em placet q. ex multitudine rerū multa dicant iura. sic em diceretur ius aliud equiū qd sup equo tractaret. aliud a sininū. et sic de singulis. sed ego credo q. iste non fuit. p. intellectus. sed ille qui est pceptoz mei.

i 1 Rei romane. 7 consistit in sacris in sacerdotibus 7 magistratibus. ff. eo. l. j. s. publici. 7 in autē. vt li. ma. 7 auie. s. quia vero. col. viii. 7. l. de sum. tri. 7 fi. ca. inter claras. et. ff. d. orig. iur. l. ij. s. post originem.

k 1 Spectat. s. principaliter. nam et singuloz est vtilitas re pu. p. seruari. k Pertinet. s. principaliter. secundario autē ad pu. vtilitatem pertinet. et pedit. n. rapu. zc. vt. j. de bis q sunt sui vel alie. iur. s. pen.

l 1 Diuato. sed quid de publico. Rñ. non dicit in hoc libro sed. ff. d. iur. h. 7. l. eo. ti. 7 in alijs ti. sequentibus. 7 fere per oēs tres libros codicis. vbi d. iure pu. tractat. Et nūquid il lud est tripartite collectum. Rñ. sic vt statim dicam. et ex eis dem pceptis. Cū ergo eadē sint exempla pu. 7 pu. quare de puato tm dicit q. est tripartite collectus. Rñ. q. plura erat de eo puato dicitur. Item cū fecisset bñe libri cā rudiūz volebat eoz multūz aggregare. quod fecisset si tractasset de

terez onerauerimus. duozū atez aut tertozē studiozū efficiem? aut cū magno labo re ei? sepe etiā cū diffidentia que plerūq? iuuenes auertit ferius ad id pducem? ad qd leuiori via duct? sine magno labore ei? 7 sine vlla diffiden tia matru? perducī potuit? sct. 1 Juris precepta sunt hec honeste viuere. atez nō les dere. ius suū cuiqz tribuere.

Huius studij due sunt po sitiones. publicū 7 puuatum.

Publicū ius est qd ad statū rei romane spectat. Puua tum est qd ad singuloz vtilita tem p. inct. 1 Dicendū ē er go de iure puuato. qd est tri partite collectū: est em ex na turalib? pceptis. aut gentiū aut ciuilibus?

De iure naturali gen tium 7 civili. Rubrica.

iure publico in hoc libro. Accur.

1 Tripartite. in iure. n. puuato. vt in suo toto tripartita sunt pcepta. naturalia vt hoc. nemine cū alterius damno fieri locupletem. vt. ff. de condi. inde. nam natura. Item gentiū vt qd quisqz ob tutelam sui corporis fecerit iure fe

Natura est: qd natura oia aialia do quit. Ma ius illud nō solū humani generis. ppriū est s; 7 oium aialium que in celo que in terra. que in mari nascunt. Hinc descendit maris atq; femine p. ngatio. quam nos matrimonij appellam? Hinc liberoy p. creatio 7 edy catio. Et idem eteni cetera quoq; animalia istius iuris p. cericia censeri. Jus autē ci uile vel gentiū ita diuiditur: Omēs populi qui legib; 7 mo ribus regunt. partim suo pro prio partim comuni iure om niū hominū vtunt: Ma; qd quisq; populus ipe sibi ius cō stituit. id ipsius pprium ciui tatis est: vocaturq; ius ciuile quasi ius proprium ipsius ci uitatit. Quod vero natural ratio inter omnes homines cō stituit: id apd omēs populos

ff. e. l. j. u. z. iij. itē sunt ciuilia. vt p cepta s. vlt. de puuata em vtili tate est vlt. capio vt. j. de vlt. ca. in pan. ibi ne domi nia. zc. 7 sic pub licuz est ex eisdē exemplis. 7 pōe cadem exempla vt ecce a iure na turali vt nō locu plectur cum ia ctura alteri? res publica a iur ge ti. vt liceat respu bli. p. p. lare iniu riam. Item a iu re ciuili vt respu. vlt. capiat. sicut puuatus que ex tra ponent. i. sta tum in iure puua to.

n 1 Naturalis iuris naturalis o aut gentiū. i pceptis iurige tium. Accur. p 1 Aut ciuilib? pceptis. Acc. q 1 De iure na turali. dicitur l. s. q ius puuatum ē collectū ex na turalibus pceptis

ptis gentiū 7 ciuilibus. nunc de eis dicit. 7 primo de iure naturali. Accursius.

1 As naturale. est qd natura. i. de. 7 nominati ue 7 ablatiue pōt legi. sic. s. t. j. Et nota q. qua tuoz modis ius naturale ponitur. qñq; p iure gentium. vt. j. de rerū di. s. singuloz. quādoq; p iure pactoꝝ. 7 sic p iure p. ozio. vt. ff. de pac. l. j. quā doq; p ius contrario. s. p eo qd rescindit pacta. vt re stitucione minorz. vt. ff. de mi. l. j. quādoq; p iustitū na ture. vt bic. 7. ff. e. l. j. s. ius autē naturale. Sed scdm can. ius naturale dicitur quod in lege mosaica vel in euange lio continetur. vt in principio decretorū. 7 istud qd bic est nominatiuū casus.

2 Nam ius benedico omnia animalia. nam ius istud nō solū est hominū. sed cōmune omnium animalium.

3 Humanū. idest hominū.

4 In celo. idest in acre. vt aues que in arboribus et in acre nascuntur. vt. j. de rerū diu. s. apium.

5 In terra. vt fere bestie que suis iustis idest cubiculis nascuntur. 7 etiam quedam aues.

6 Que in mari. vt pisces. idem dico 7 si in qualibet alia aqua nascuntur. Accur.

7 Hinc. idest ab hoc iure naturali. scilicet deo qui primo adam cue p. iunxit. 7 in paradiso deliciaz posuit.

8 Maris. idest masculi.

9 Connunctio. s. animoz nō cozpoz. vt. ff. de re iuris. nuptias. Accur.

10 Appellamus. matrimonij. i. affectum matrimonij. Et sic nota q. matrimonium. quod ad originē est de iure na turali. s. deo vt bic dicit. de iure gen. etiam dicit pōt qua ob eo receptus est de iur ciuili etiā dicit pōt q. fornicia ad iunxit. 7 solēntatē. vt patet. j. de nup. per totum et. c. u; dicit a quibus nup. sit abstinentiū. et. ff. de ritu nup. p. totū unde debet dicit de iure ciuili. vt. ff. de iur. 7 iur. l. ius ciu ile. Accursius.

11 Hinc liberoz. nam deus opatur ad liberoz. p. creatō nem 7 naturalis instinctus. Accur.

12 Et educatō. nā hoc iur naturali mouet par. s. ad edu catoz filioz suoꝝ pot? q. alienoꝝ. vt. ff. vñ l. b. scpro in fi.

De Hæreticis & Manichæis, &c. Tit. v. 21

& de redemptione captiuorum, item vt puniantur damnati: & similia, vt
l. eod. l. addic. s. & l. iudices dominicis. & l. Christianos. in authent. de sanct.
cap. s. pen. Nouel. 123. Sunt & alia quæ ex iis, quæ in superiori ti. dicta sunt.
 & ex his quæ infra hoc tit. reperietis, colligi possunt.

DE HÆRETICIS, ET MANICHÆIS,
 & Samaritanis. Tit. v.

1	Hæreticus quis sit, & vnde dicatur.	7	Parentes hæretici filias & neptes dotare coguntur.
2	Hæretici qua pœna puniantur.	8	Testimonia quæ denegata sunt hæreticis.
3	Hæreticorum quot sunt species.	9	Seruantes hæresim deportantur, docentes, mortem patiuntur, discentes, in decem libris puniuntur.
4	Manichæi erant de perfidioribus hæreticis.	10	Hæretici nullo gaudent priuilegio.
5	Hæretici omnes testari possunt in filios fideles.		
6	Hæreticorum qui succedant in bonis.		

Dictum est suprâ de ministris catholicæ fidei: nunc audiamus de aduersariis eius, id est, de hæreticis in genere, & specialiter de Manichæis, & Samaritanis: qui perfidiores hæretici sunt, & maiori & speciali pœna digni, vt infra dicemus: & similiter ponitur *rubr. de seruit. & aqua.* Sæpè enim posito genere, ponitur species: & præmissa specie supponitur genus: vt *ff. ad leg. Aquil. l. si seruus seruorum. s. inquit.* ¶ Videndum ¶ ergo, quis sit hæreticus, & vnde dicatur. Et quidem hæreticus est, qui velleui argumento * à iudicio & tramite catholicæ religionis detectus fuerit deuiare, vt *l. eod. l. ij. in fin.* Vel qui non est membrum sanctæ catholicæ ecclesiæ: vel qui est diuersarum hæresim, vt *in authent. de priuileg. dot. s. igitur sacram. colla. 8. Nouel. 119.* vel qui non credit secundû quod prædicant sancta quatuor concilia, vt *l. e. l. quicumque.* Et dicitur ab *ercisco*, id est, diuido. Inde iudicium familiæ *erciscundæ*, id est, hæreditatis diuidendæ. Inde & *Eremita*, quasi diuisus ab aliis: & ita *hæresis* dicitur diuisio, id est, separatio à catholica fide. ¶ Quæ ¶ autē sint pœnæ hæreticorum. ¶ Sciendum est, quod hæreticorum quidam prædicant turpiora, & in maximo sunt errore, vt Manichæi, Samaritani, Borboritæ, Pagani, Montanistæ, Castodogirialias Castodochi, * & Ophitæ, quibus omnibus omnis legitimus est actus interdictus, vt *l. eod. quicumque. & l. quoniam multi.* & cum aliis hominibus nihil ex legibus, vel moribus habent commune: hi nec inter viuos pacisci, nec in vltima voluntate aliquid alicui relinquere possunt, etiam filiis: quia omnino tanquam crimine læsæ maiestatis tenentur^b: & ideo in bona eorum succedit fiscus, nisi filios habeant fideles. Licet Placentius etiam in filios fideles dixerit eos non posse testari, lex tamen *l. eod. l. Manichæos.* dicit contrâ. ¶ Manichæi ¶ autem de perfidioribus erant, vt *infra eod. l. quicumque.* Et in apostatis idem dicitur: vt *infra. de apostat. l. apostatarum.* hi tamen etiam inter se, nedum contra alios non testificantur. vt *l. e. l. Manichæos. & l. quicumque. & l. quoniam multi. & ad leg. lul. maie. l. pen.* ¶ Omnes ¶ ergo hæretici testari possunt in filios fideles, non infideles: si tamen postea resipiscant, repetunt partem suam sine fructibus & sine administrationis ratione: si autem filij omnes peruerſi sunt,

* Hæreticus dicitur ab *erisco*, id est, diuido. vt not. D. Hieronymus. in epist. Pauli ad Galatas. c. 3. *Eius definitionē vide apud D. Augustinum. lib. de util. Cred. & Doct. in c. hæreticus. 24. qu. 3. Isidorus. etym. 8. c. 5. Falluntur vero qui Eremitam ab Ercisco deducunt. * Alias Talsco drogitæ.*

b 3

Tractatum Tomus VIII. 406

- 91 Curator bonis datus, sicut tutor rationem reddere debet, & quod habet restituere debet.
- 92 Actio contra curatorem, & eius heredes datur.
- 93 Curatoris gesta rata haberi debent.
- 94 Curator bonis datus, si filij minoris, cuius bonis datus est, curator hereditatem adierit, restitutionem aduersus aditionem petere poterit.
- 95 Curator bonis datus nomine filij sui, minoris restitutionem petere potest.
- 96 Curator bonis datus de solo dato tenetur, & etiam de lata culpa, & numero sequen.
- 98 In curatore bonis dato id considerari debet, quod in tutore. Curator bonis datus talem curam in administratione habere debet qualem tutor, uel curator habet.
- 99 Curatores bonis dati, an diuidentarium, sine cedendarum actionum auxilium habeant.
- 100 Curatori bonis dato de eo, quod sine dolo malo impendit, datur actio in factum non negotiorum gestorum.
- 101 Curatoris officium durat, donec filius ad aetatem perfectam peruenierit.
- 102 Curatoris officium finitur patre deportato reuerfo, cuius filio curator datus fuerat.
- 103 Curatoris officium dati per Carbon. finitur lata sententia. Curatoris officium cessat si impuberi satisfiat a curatore impuberis, uel ab alio.
- 104 Satisfactio licet a principio praestita non fuerit postea interveniente ius prius non recipit.
- 105 Curatoris officium dati portioni eius fratris qui conferre debuit, & noluit satisficere de conferendo finitur, si contulerit, uel de conferendo cauerit.
- 106 Curatoris boni dati officium, quia uenter est in possessione finitur, dum uenter in possessione esse desierit.
- 107 Curator, & non tutor uentri datur. Curator uentris tutor prole dari potest.
- 108 Curator bonis datus prole minoritate captiuitatis filij patre a captiuitate reuerfo cessat.
- 109 Curator datus bonis debitoris, quia ab hostibus captus est, eo reuerfo desinit esse.
- 110 Curator bonis ob aliquam causam datus ea finita cessat.
- 111 L. l. c. quando tut. uel cur. ef. de se. l. curator. ff. de tut. uel curat. dat. ab his, quomodo loquantur, & nu. seq.
- 112 Curator bonis datus ante pubertatem desinit esse, si causa finitur.
- 113 Curator desinit esse conditione finita.
- 114 Curator datus filio quia pater in eius bonis non participat desinit, quando filius ad aetatem perfectam peruenierit.
- 115 Curator, an desinat esse ob capitis diminutionem etiam minimam filij, & infra nu. 118.
- 117 Filius si decessit ante 25. an. nunquid cura duret usque quo ad legitimam aetatem peruenisset si uiuere.
- 119 Curator bis de causis remoueri potest quibus tutor.
- 120 Curator bonis datus in quo ab alio differat.
- 121 Curatores bonorum si plures sunt, quilibet infolidum tenetur.

Ulpientibus, plene habere notitiam de curatore bonis dando, congruum est videre, & diligenter inquirere, quis possit dare curatorem bonis, & qualiter detur, & constituitur, & quomodo detur, & quis dari possit, & si datus exequatur, & quibus ex causis, & quod sit eius officium in principio, medio, & fine, & quando finitur, & quando valeat remoueri, & in quo differat curator bonis datus ab alio curatore, & de aliis quibusdam casibus.

Quis potest dari curator bonis. Rubr.

1 Curatorem bonis constituere potest praetor, praesertim in provincia, si bona uendenda in provincia sint, ut ff. eo. l. 2. in prin. & §. quae & C. de offi. praefi. l. j. & ff. de curat. fur. l. curator. & potest forte non inepte dici, quod omnes illi qui possunt dare tutores, & alios curatores, possunt dare & curatores bonorum, puta magistratus iussa praefidi, si non sint magne facultates, uel usque ad 500. scilicet non expectata iussione, & defensores ciuitatum una cum ciuibus ciuitatis Antistites, uel magistratus, uel iurisd. Alexandriae, ut in ff. de Attili. tut. §. sed haec. & §. nos autem, & l. uentri, & l. nec mandante. §. si. & ad Tertul. l. 2. §. si mater. ¶ uel omnis ille dare potest, cui hoc dedit lex, uel Senatusconsultum, uel princeps, ut ff. de tut. l. m. i. o. §. tutoris. Item proconsul praefectus Egypti, uel qui vicem praefidis obinet, uel legatus proconsulis, ut ff. de tuto. & cura. da. ab his. l. j. & de offic. procon. l. placet. Item index competens, ut in Auth. ut lic. mat. & auia. §. 1. & C. de bo. que lib. l. §. si. in autem, in secunda. ¶ Item si praefidi non sint praesentes, tunc decuriones possunt dare, ut ff. de tuto. & cura. da. ab his. l. vbi. & qui pe. tut. uel cura decreto. & tunc si praescripti dant curatores bonis, quum neque a testatore, neque a donatore ordinatus est, uel ordinatus non uult suscipere cu-

ra, uel suscipit, sed inutilis est, uel moritur, ut in Auth. ut lic. mat. & auia. §. i. i. respon. & in Auth. de eccl. tit. §. si quis aedificationem. in fi. Item forte possunt constituere priuato con filio creditores, ut ff. eo. l. fi. & de cur. fur. l. eius. & de bo. auth. iud. poss. l. si. Item fratres qui non cauent ad inuicem de conferendo, ut ff. de colla. bon. l. j. §. iubet. & vt leg. uel fideicom. no. ca. l. postquam. §. princeps. ¶ Item testator, uel donator, uel testatrix, uel donatrix, uel mater, ut in Authen. ut lic. mat. & auia. j. respon. & ff. de testa. tute. l. mater.

Qualiter detur & constituitur curator bonis. Rubr.

Datur & constituitur curator hoc modo, scilicet cum inquisitione, ut ff. de cur. fur. l. bonorum. Item constituitur ad postulationem creditorum, uel creditoris vnus ex consensu maioris partis eorum, uel ad postulationem mulieris praegnantis, uel et alterius qui non ediro partu successione speret, ut ff. de hered. insti. l. si quis. in ff. de uen. in pos. mittent. l. j. §. quous. & eo. tit. l. 2. & ad Tertul. l. 2. §. quid si curator. & rem re. hab. l. actor. in fi. & de bo. auth. iud. poss. l. si feruus & l. creditore. & ex quibus cau. in pos. ea. l. in possessione mislo. §. 1. & l. diu. & est bonum, ut constituitur ad postulationem creditorum. Equum misli sunt in poss. cau. rei ser. & de sideran. ut bona uendantur, ut eis satisfactio fiat, ut in dicitis l. j. Item constituitur ad possessionem filia. cui delata est hereditas, patre recusante eam, & eius gubernationem, ut C. de bo. que libe. l. fin. §. si. in autem in secunda. Idem puto, quod dictum est, quod pater non habet u. umfructum, uel aliquod participium, ut in Auth. ut lic. mat. & auia. §. 2. ¶ Vbi enim mulier uentri curatorem bonis non perierit, amittit eius successione, quum ad summam legitime, ut ff. ad tenat. u. conf. Tertul. l. 2. §. quid si curator. ¶ Potest enim commode dici, quod curator constituitur postulatib. agnatis, uel aliis propinquis affinis, uel creditoribus, uel matre, uel aliis quorum interest ar. C. de adm. tut. l. si. ne aut. & §. j. & ff. de tuto. & cur. da. ab his. l. his qui. §. i. ad tenat. Tertul. l. 2. §. quid si curator. & ver. na. & si apud. & C. de legi. her. l. fecim. & qui pe. tu. l. neporib. & qui da. tut. uel cur. pos. l. quod dicit. & ff. qui pe. tut. l. si minores. Quid. n. si neque creditores aliqui sint, neque vxor praegnas neque non edito partu successione speret, puta quod curator datus est nouo, uel nouissimo iure inductus forte C. de bon. q. lib. l. fin. §. 2. & in Auth. ut lic. mat. & auia. j. respon. qui casus ueteri iure non comprehenduntur, nunquid iniquum esset curatorem non dari, cum lex dicat dandum, & sic commoda minorum differantur, & damnificarentur.

Quando detur curator bonis. Rubr.

10 Datur autem omni tempore, & omni die feriato, & in omni loco, idoneo tamen, ut ff. de tut. l. qui habet §. quolibet. & de tut. & cur. da. ab his. l. nec mandante. §. dari. C. de pena tuto. uel cura. l. 2.

Qui possint dari citatores bonis. Rubr.

11 Dari curator potest masculus & femina. ff. de auia, ut in Auth. ut lic. mat. & auia. j. rñ. Item uolens, & non inuitus, nisi ex magna ca. & Imperatoris arbitrio hoc procedat, ut ff. e. l. 2. §. quae. ¶ Similiter hoc idem in matre & auia tutrice, quae demum uolentes tutelam suscipiunt, ut in aut. ut lic. mat. & auia. j. rñ. & in aut. de he. hered. quae ab iniest. deser. §. sancimus enim. Idem in clerico, ut in aut. de epi. & cle. C. aur. presbyteros. Idem forte in patrem, qui non uult gubernare bona filij sui, ut C. de bon. que lib. l. §. si. in autem in secunda. vñ rñ ibi dicitur, quod noluit gubernare pro causa. necesse. at. Sed ut non inepte posse dici, quod quod curator bonis datus est in testamento, cogatur subire, quia ut speciale, quod masculus & auia non cogantur, sed uolentes demum, unde ut alio in alijs, ut in Auth. ut lic. mat. & auia. j. respon. Imo idem est in alijs curatoribus bonorum. ¶ Nam si ille, qui constitutus est noluit suscipere curam, alius dandus est a iudice, ut eo. tit. §. item potest dari creditor & alius, ut ff. eo. l. 2. §. quae. & ex quibus cau. in pos. ea. l. si omnis. & l. si vnus. ¶ Et ut quod debeat eligi curator, aut ex his qui dati sunt tutores posthumo, aut ex necessarijs affinis, aut ex amicis defuncti, aut ex creditoribus si quid idoneus uidebitur, uel si de perionis eorum quod moueatur, uir bonus eligetur, ut ff. de uen. in pos. m. l. j. §. eligitur. & ex qui. cau. in pos. ea. l. si diu. in fi. & l. vnus. & l. clemius. §. adeo. ¶ ad quod dicit idoneus, intelligi Azo. facultate & facilitateprehendi, ut fide, ut arg. ff. de ver. obi. l. si quis stipularius. §. si. & qui faulid. cog. l. 2. in prin. & in aut. ut lic. mat. & auia. §. si uero. facultate dicit inspecta magnitudine rerum, ut ff. de ver. sign. l. qu. nos. §. j. Nam & idonee dicitur quis caere, qui cauet de solucendo uel sub pigno-

D. ROFREDI BENEVENTANI.

175

torum mutari potuit? certe non. Nam ecce sacramē-
 13 tum † calumniæ, de bono publico est inductum ad
 hoc, ut possint causæ merita aperiri: vnde pactis pri-
 uatorum remitti nō potest, ut C. de iureiur. propter
 calumniam. l. 2. §. sed quia veremur. Est etiam de bo-
 no publico inductum, nē milites signis superfedeat:
 sed patriam parentestq̄ defendant, ut C. loca. l. vltim.
 vnde & per speciale pactum nō poterunt procurare,
 ut ff. de procu. l. filius. §. veterani. & de hoc quis exē-
 pla infinita notare potest, ut C. de pact. l. si qs in cō-
 scribendo. Item pactum illud non valuit: nam per il-
 lud pactum præscriptio prorogatur, ergo non valet:

14 Inō enim potest pactum præscriptionem prorogare,
 sed abbreviare, sicut legitur ff. de pact. do. de die. Itē
 cūm testator non potest cauere, nē locum habeat le-
 ges in testamento suo, ut ff. de leg. j. l. nemo. nam non
 potest cauere quōd hæres nō exigat à legatario vsūf-
 ructus satisfactionem, q̄ vtatur fruatur arbitrio bo-
 ni viri, ut C. vt in possess. leg. l. scire debetis. ergo mul-
 to minùs pactio contrahentium leges tollit. Item
 pactum non valet: ius enim illud mihi nō compete-
 bat, ergo non potui illud repudiare, ut ff. de acq. hæ-
 red. is qui. & ff. de lega. j. l. si itā scriptum, §. si sub cō-
 ditiōe. Nam hæres si voluntatē accomodat legatario,
 possessionē rei legatæ occupanti propria autoritate
 ante aditam hereditatē, talis voluntas legatariū non
 excusat, ut ff. quorum legato. l. j. §. quod ait prætor.
 sublata est enim Cōfessoria, sicut dixi, per tempus: &
 q̄ omnis seruitus sit sublata & tollatur, legitur C. de
 præscrip. long. tempo. l. vlti. in fi. ar. posses adducere
 C. de serui. l. sicut vsum fructum. & l. si. Nec obstat

15 quōd non habui bonam fidem: nam non exigitur in
 libertate seruitutis querēda, ut ff. de vsuc. l. sequitur,
 §. vlti. q̄ verō tu opponis de l. ff. quemadmod. serui.
 amit. l. seruitute: Ego respōdeo: illud verum esse quo
 ad acquirendam seruitutem: ergo vides quōd cōfes-
 soria non potest de iure intētari, nec alia: nā ex pacto
 illo nulla est nata actio, cūm itā sit conceptum nega-
 tiuis verbis, scilicet vt præscriptio non obstat.

SOLVITIO. In hac quæstione videtur Io. quōd si
 Titius possideat, non possit se defendere contra Sē-
 pronium, quōd minùs de iure confessoria intentetur:
 idēd q̄ est necessaria bona fides: vt ff. quemadmod. serui.
 amit. l. seruitute. & de serui. vrba. prædi. l. hæc
 autem iura. Nec potest iste habere bonā fidem: cūm
 in factio proprio erret, ut ff. ad Velleia. quanq̄. Si verō
 alius possideat, & habeat causam à Titio similiter, &
 confessoria contra eum intentatur, ut ff. communia
 prædio. l. venditor. nam quicquid obstat vēditori, &
 emptori, ut ff. si fa. sur. sec. dic. l. quotiēs. & de euisit.
 l. emptori. Si verō alius possideat, qui nō habet cau-
 sam à Titio, tunc Sempronium ab actione repellit:
 16 † pactum enim personale rem non afficit, sed perso-
 nam, ut ff. de contrahen. l. empt. vlti. & ff. de relig. l.
 Neratius. Sed licet Confessoria intētetur, & eam di-
 cit dñs meus intentandam: tñ meliùs credo adaptā-
 dam ex stipulatu præscr. verbis, quē datur & cōpetit
 propter pactum appositū, licet fuerit seruitus sublata
 tēpore, ut ff. qui. mo. vsusfr. amit. l. sicut in annos.

QUAESTIO X.

SI DOMINVS NVDAE PRO-
 prietatis, intentat rei vendica. contra ter-
 tium possessorem, an in sententia
 veniant fructus.

- 1 In rei vendicatione fructus etiā iudicis officio veniūt.
- 2 Locupletari cum iactura aliena non licet.
- 3 Rem alienam scienter detinens, puniendus venit.
- 4 Plus petens, in quibus condemnandus sit.

5 Indicia expetitoris iure desumuntur.

6 Iuris quod est in principali, idem est & in accessorio:
 quando locum habeat.

7 Possessio vitiosa, aduersus extraneos prodesse solet.

8 In rei vendicatione iudicis officium quando veniat.

Bonus Accurcius nudæ proprietatis domi-
 nus, rei vendicationem intentat contra ali-
 quem possidentem fundum: quæritur, an
 fructus veniant in sententia iudicantis.

PRO. Quōd veniant, in primis itā p-
 batur: Certum est † quōd qui agit rei vendic. pro re
 aliqua, licet fructus veniant in illa rei vendicatione,
 tamen iudicis veniunt officio: adēd quōd eadem die
 tenetur supplere de fructibus, ut ff. de re iudic. l. Pau-
 lus respōdit. & eodem errore quo iudicauit de pro-
 prietate, iudicabit & de fructibus: & etiam cōpelli-
 tur, ut ff. de rei vendi. l. ex diuerso. & institui. de offic.
 iudic. & C. de rei vendic. l. certū. & l. more, & ff. eod.
 tit. l. præterea. licet enim si rei vendic. ageretur cōtra
 fructuarium, fructus non venirent idēd, quia fructu-
 arius ius habet in illis, tamen si contra extraneum rei
 vendicationem intendo, nullo iure se defendit: quā-
 tūm enim ad te, rei vendicationem habeo plenam:
 sicut vides in casu simili. Si enim habeo domū, quæ
 seruitutem Titio debet altius non ædificandi, tamen
 possum altius ædificare, te non valens prohibere q̄
 non ædificem: quia quantum ad te, liberam gdes ha-
 beo, ut ff. si serui. vendi. l. loci corpus. §. cuius ædes.
 Item qua ratione vel fronte te defendis, cūm ius nō
 habeas, & solam malitiam præendas: vnde non de-
 bes audiri, ut ff. de rei vendic. in fundo. Locupletari
 tenim vis cum aliena iactura, & cum alieno damno,
 & de alieno, quod iura nolūt, ut ff. de tranfact. l. cūm
 hi. §. si quis de alimentis. Præterea, † puniendus es eo
 ipso, quōd cūm scis rem alienam, eam retines, q̄
 etiam quo ad fructus: nam omnes scire debēt, quod
 suum nō est, ad alium pertinere, ut C. vnde vi. l. cūm
 quærebatur. Præterea, ad nihil aliud posses agere cō-
 tra me, nisi vt & cauerem tibi, quōd te defendam, ut
 ff. de rei vend. is à quo. & ff. ad leg. Falc. l. dolo. Præ-
 terea, quod iuris cōsetur in principali, idem in acces-
 sorijs. hoc dicit regula iuris ff. de reg. iur. l. cū prin-
 cipalis: ergo cūm mihi detur rei vendicatio pro re
 ipsa, debet etiam dari pro fructibus officii iudicis.
 Item in rei vendicatione, nōnne iudex præcipit rem
 restituere? certe sic, ut ff. de rei vēdi. l. qui restituere:
 ergo & fructus veniūt, ut ff. de vsur. l. videamus. §. in
 Fauiana, & ff. de verb. sign. l. plus est, & l. restituere.
 Itē proprietarius non est fructuarium, ut ff. de vsufr.
 l. arboribus. §. vlti. Item & condicit fructus, ut ff. lo-
 ca. l. cūm in plures, §. messem. Item quantum ad illū
 possessore, cūm nullum ius habeat in fructibus, pro-
 prietarius plenū ius habet, ut ff. de superficiebus. l. j.
 & ff. qui potiores in pigno. hab. l. creditor, in princi.

CONTRA. Econtra videtur, quōd non teneatur
 hic ad fructus, nec iudex debeat condemnare. Certū
 est enim, sicut est propositum in themate, q̄ tu es dñs
 proprietatis nude: vnde fructus nullo iure petere po-
 tes: immō si petis, † debes à causa cadere, ut C. de plus
 petiti. l. j. vel debes cōdemnari saltem in expensis, ut
 insti. de actio. §. plus. & C. de plus petiti. l. j. nō solet
 liti ferre patrociniū malè sua cōscriptio: & per in-
 iustitiā plures petendi, totius debiti summa euacua-
 tur, ut extr. de plus peti. c. vnic. Præterea, esto q̄ rem
 alienam possideo: tamen non restituā, nisi suam in-
 tentionem implenti, ut C. de rei vendic. l. vltim. Nec
 obstat l. illa. ff. de rei vendic. l. is à quo. quia ibi cau-
 sam probauit ille qui agebat de iure suo. † Præter-
 ea, iudicia sumuntur ex iure petitoris, non ex eo
 quod aliquis possidet, ut ff. si pars heredita. peti. l. j.
 P 4 §. j. nam

4. j. nam ibi licet quis totam hereditatem possideat, si tamen ille qui intentat, non habet ius, nisi pro tertia, tertiam tantum vendicabit. Nec obstat quia quod iuris est in principali, idem in accessorio, vt C. de usufructu. eos qui, in principio, quia illud tunc est verum, quando accessoria principale sequuntur, quod hic est contra. Item vitiosa possessio aduersus extraneos prodesse solet, vt ff. de acquir. possess. l. vltim. Item illud solum debet venire in condemnatione, quod esset habiturus petitor lite contestata, vt ff. si certum petat. cum fundus, & ff. de usufructu. quod vulgum, & de peti. h. red. illud, & de verbo. signif. restituere autem. is autem fructus iure non percepisset, cum ad fructuarii pertineant, vt ff. de usufructu. l. qui scit, & ff. de usufructu legato, & l. si pendentes. Item si ponamus quod ille possit vendicare fructus: melius tamen est, vt apud possessorem remaneant, cum cogatur fructuario restituere, vt ff. de usufructu. l. arboribus. §. si. circuitus enim vitandus est, vt hic possessor non teneatur restituere fructus, arg. de condi. indeb. dominus in testamento. Item dicit lex, quod fructuarius debet consequi licetiam officio iudicis fructus consequendi: propriarius nihil aliud, nisi quod inquietari non debet, vt ff. si usufructu. pet. l. pe. §. j. Item lex dicit expressim, quod non potest consequi fructus, nisi ab eo tempore quo ad proprietatem rediguntur, vt ff. de usufructu. videamus an in omnibus.

SOLVITIO. In hac quaestione videtur in primis, possessorem a fructibus absoluendum: nam cum non sit dominus nisi nudae proprietatis: ergo nullum ius habet quo ad fructus: vnde iudex in fructibus non condemnat: & est ratio nonne fructus veniunt in rei vindicatione per officium iudicis? vt instituitur de officio iudicis. certe sic: at rei vindicatio nudam proprietatem aduocat: vnde officium iudicis illi nudae actioni seruire non potest: sicut nec seruit officium iudicis illi nudae actioni quae sublata est, vt C. de positi. si de posito. Quod ergo dicunt iura, venire officium iudicis in rei vindicatione: subaudi, quod illa rei vindicatio competeat domino, qui iure dominus erat. Verum in hac quaestione ita pronunciat, sicut videtur domino meo, quod multum interest, vtrum hic dominus nudae proprietatis agat contra fructuarius: & tunc in fructibus possessor non condemnat, nisi sit factus dominus proprietatis pleno iure, vt ff. de rei vendi. fructus. §. hac ratione. at si agat contra extraneum, qui nullum ius habet in fructibus: & tunc fructus veniunt in rei vindicatione, vt arg. ff. si serui. vendi. l. loci. §. competit, & ff. de usufructu. quod admodum caue. l. vlti. §. quod si forte.

QVAESTIO XI.

CONSTITVTVS IN EXTREMIS, si donat alicui ea mente, vt incapax restituat: ac demum conualeat, an possit reuocare donationem.

- 1 Donator qui conualuit, contra donarium, vt mortis causa donatio irritetur, & res donata sibi restituatur, conditione sine causa agere potest.
- 2 Donator, vtilis domini ratione, vtilem rei vindicationem contra donarium intentare potest, quae vtilis rei vindicatio etiam ex sola donatoris poenitentia, vel quia conualuit, inducitur, & num. 3.
- 4 Donarius quod ex donatione causa mortis recepit, quod statim atque donator conualuerit, restituere tenetur.
- 5 Donatio quando facta causa mortis dicatur, & numer. 8.

- 6 Datum ob causam, causa non sequuta, repeti potest.
- 7 Patris bona ad spurium deuenire leges prohibent.
- 9 Intellectus l. qui mortis causa, ff. de mort. caus. donat.
- 10 Donatio inter viuos, ex sola poenitentia non reuocatur.
- 11 Cautela abundans non vitiat.
- 12 Donatio causa mortis, multis modis est irreuocabilis.
- 13 Condicio impossibilis vel turpis in legatis apposta, pro non apposta habetur.
- 14 Scripturae posteriori standum.

AEgidius dum laboraret in extremis, & haberet filium spurium, cum ei donare non posset inter viuos, nec in testamento dimittere, vocauit quemdam amicum suum, & dixit: Bona mea tibi relinquo: nolo enim quod domus sine haerede remaneat: sed volo quod illa bona post mortem meam filio meo spurio restituantur. Respondit amicus, hac conditione nolo bona tua: sed si vis mihi dare praecise, ego recipiam. Aegidius donauit omnia sua bona isti suo amico praecise & pure: & promisit quod nunquam veniret contra: immo dixit, bona mea illi amico meo relinquo, & constituit se possidere eius bona nomine illius, cui donauit: & factum inde est instrumentum signatum testibus, & tempore procedente conualuit Aegidius de infirmitate: agit contra amicum illum, & vult liberet eum ab illa obligatione, & repetit instrumenta per actionem in factum, vt ff. ad exhibend. l. 3. §. interdum. vel condi. sine causa, vt ff. de condi. sine causa. l. qui sine. Item ad res illas donatas intentat conditionem sine causa, an istas actiones possit intentare.

PRO. Et quod ista competat, videtur: licet enim ab initio causa fuerit iusta in se, tamen quia isto poenitente seu conualescente facta est iniusta, merito locum habet, vt ff. de condi. sine causa. l. j. & l. qui sine causa. Item & competere posset vtilis rei vindicatio Aegidius, & hoc ratione prioris dominij: vnde vtilis rei vindicatio posset intentari, sicut dicit lex ff. de dona. caus. mor. qui mortis. licet enim dominium sit translatum directum, tamen ratione prioris dominij vtilis rei vindicatio competit: sicut & alias, si dono tibi causa alimentorum mihi prestandorum, licet dominium sit translatum, tamen si non pares conditioni, vtilis mihi vindicatio competit, vt C. de dona. quae sub modo. l. j. Et si dono sponsae, licet dominium in eam transferatur, tamen si matrimonium non sequatur, vtilis mihi vindicatio datur, vt C. de dona. ante nupt. l. cum veterum. Sicut ergo in donatione alimentorum conditionis defectus inducit vtilem rei vindicationem, & in donatione sponsalitia, quam matrimonium non sequitur: ita & tunc inducitur vtilis rei vindicatio ex sola poenitentia, vel ex hoc ipso quod conualuit, vt instituitur de dona. §. j. & ff. de dona. cau. mor. l. mortis causa, & l. qui mortis. Nam qui recipit aliquid ex donatione causa mortis, obligatur ad restituendum: tenetur statim conualescente donatore, vt ff. si cert. pet. l. non omnis. Certum est tamen, quod haec fuit donatio causa mortis, quia donauit dum laboraret in extremis: vnde fuit mortis causa donatio: immo & si sanus esset, & donaret timendo futurum periculum, dicitur donatio causa mortis, vt ff. de dona. cau. mor. l. j. & l. senatus. §. mortis. vnde cum fuerit donatio causa mortis, tacitam habet causam iniectam, nisi conualuerit. cum ergo causa non sit secuta, in cuius euentum conualescebat donatio, merito poterit reuocari quod datum est: sicut dicit vnum generale, quod dicit, Quicquid datum est ob causam, subaudi, siue expressam, siue tacitam, causa non secuta re-

INCIPIUNT
AZONIS IN LIBROS
XII. CODICIS DN. IVSTI-
NIANI COMMENTARIA.

Ab Alexandro de Sancto Egidio ipsius auditore collecta.

PRÆFATIO.

IUSTINIANÆ sanctionis thesaurarium, & iuris peritorum eximium AZONEM, cui fecunda Bononia originem contulit, & vena ingenij fecundiam magistrandi, Ego Alexander de sancto Egidio in legalibus disciplinis audiui, & suum legendi modum: expositiones & glossus super totum Codicem memoria commendavi. verum quoniam ad avaritiam pertinere sine dubio videretur, si talentum creditum absconderem, & communem utilitatem ex aliqua infidelitate vel negligentia impedirem: ideo prædicta in hoc volumen redegi. & licet verba transposita idem significare dicantur, & lex referat, quòd scire leges sit vim & potestatem habere earum, non tamen super auditis finis magistralis relationis excessi, sed quæque singula non mutatis etiam dictionibus compilavi.

IN nomine Domini nostri Iesu Christi, CODICIS domini Iustiniani perpetui Augusti, sacratissimi Principis, repetitæ prælectionis,

LIBER PRIMVS.

AD TITVLVM DE NOVO CODICE
faciendo.

S V M M Æ.

- 1 Iustinianus à iustitia dicitur. trem habuit.
2 Iustinianus Constantinum pa- 3 Antiquitus quedam actiones

Soluto matrimonio.

peculio in le. j. ff. de legib. ad fi.
 * P. P. A. V. P. ¶ Dotis causa. Vide Roma. consil. clvii. in princ. q. fund^o dotalis videtur habere privilegia vt nō possit alienari: vide Roma. sing. clxx. Itē q. scripsi ad Bar. in aut. ingresi. C. de sacro. sanct. ecclie.
 * P. O. M. A. T. E. S. Dotis cā. Vide in materia p. Barb. cōs. iij. vñ. col. in j. volu. & cōsil. vj. in ij. col. & seq. eo. vol. & col. xv. vide Fel. i. c. ad audiētiā. in ij. & v. colū. vñ. octauo concludendo. de p̄fcrip. Aliquid per Barba. consil. xv. in v. col. j. vol. Amplia hanc legē vt per glof. j. l. ius pluribus. ff. de iur. fi. & iure.
 b ¶ Eadē die. Adde vltra Alex. quod voluit Bal. consil. cxxliij. l. ij. quod si reperiantur duo instrumenta dotis eadē die. & iisdē testibus confecta, vnum quo appareret p̄dia simpliciter in dotem data, aliud quo fuerunt aestimata, q. heredum mulieris erit electio quo vti velint. Et qualiter intelligatur q. in dubio pro dote iudicandum sit, vide Roma. cōs. clviij.
 * P. O. M. A. T. E. S. ¶ Mulier. Lex ista cum gl. inducit in arg. Vide Fel. in prox. Decr. in c. Rex pacificus Roma. consil. clxiiij.
 * P. P. A. V. P. ¶ Dari privilegiū. Multa sunt privilegia matrimonij. vt p. Fel. i. Rub. de sp̄o. co. pe. & fin.
 * P. O. M. A. T. E. S. ¶ Aduersatiua. Vide Fel. in c. ex tenore. ij. colū. de testi. Ro. cōs. cclxiiij. & cōs. seq. & cōs. cccj. alias xxxj. Imolā consil. viij. ij. colum.
 f ¶ Breuiores. Adde Bal. cōs. xxxv. lib. j. & q. cā accipias p̄nitentiā, voluit idē Bal. consil. cclxxxij. lib. ij. vbi voluit, q. fideiusor expensarum si principalis succubuerit in cā, nō teneat si iudex pronūciauerit instantiam peremptam. Pro concordia. Aduerte qd̄ dñs Iaf. in hac l. j. colū. ix. allegat Bar. cōtrariari, dum vult Bart. inducēdo vt placet: q. hic posuit opi. suas, vt patet in l. ij. §. ff. S. V. M. M. A. R. I. V. M.
 1 ¶ Privilegia dotis an dentur ipsi actioni dotis, an verō personæ.
 2 Privilegiū p̄lationis in hypothecaria nō trāsit, in alium.
 3 Privilegium, ne fundus dotalis alienetur, quando transeat ad omnes.
 4 Privilegiū q. i dubio p. dote p̄sumat, & p. ea fiat interpretatio, nō trāsit ad oēs, ad quos dos tranfit.
 5 Privilegium tacite stipulationis, & q. contractus dotis sit bonæ fidei, tranfit ad omnes.
 6 Privilegiū vt iudicium dotis sit summarium, an transeat ad hæredes.
 7 Privilegiū q. p̄ferat ceteris: nō trāsit ad hæredes.
 8 Privilegiū quod tacita hypotheca dotis sit priuilegiata, tranfit ad suum hæredem.
 9 Dos an sit priuilegiata ante matrimonium.
 10 Dos an constituatur nudo pacto.
 11 Dos creditur promissa de bonis patris.
 12 Dos quando dicatur promissa de bonis aui: & qd̄ de matre & fratre.
 13 Si mutus accepit dotē, quod fingatur stipulatio.
 14 Dos an ratione incertitudinis vitetur, & quando incertitudo vitiet contractum.
 15 Alia priuilegia dotis.
 16 Iudex constituit dotem filij, qñ pater est absens.
 17 Alienari quod non possit res dotalis immobilis siue decreto.
 18 Res mobilis dotalis quando, & quæ alienari possit sine decreto.
 19 Mulier p̄feratur de dote in actione personali & hypothecaria.
 20 Testis si dicat q. vidit Titium possidere p. triginta annos semper: q. nō dicatur falsus, licet probetur Titium aliquo tempore fuisse absentem.
 21 Dicitio, semper, quod denotet continuationem.
 22 Testis qui deponit de possessione, q. intelligatur de possessione naturali.
 23 Possessio continuata, q. satis dicat, p. bar. si testis dicat q. vidit semper responderi de fructibus.
 24 Dos quod in omni parte mundi, & cōtra quemcumq. sit priuilegiata.
 25 Vtilitas publica & priuata sumit̄ quatuor modis.
 26 Publica vtilitas quando p̄ferat priuata, & alteri publicæ.
 27 Dispositio huius legis q. habeat locū in dote profectura & aduentitia.
 28 Mulier quæ secundū nuptial dote non repetita, q. habeat priuilegia.
 29 Mulier sterilis quod habeat priuilegia dotis.
 30 Doctor vel scholaris qñ possit expellere fabrum malleantem penes scholas vel cameram.
 31 Debitum causa studij, & debitum causa dotis, q. concurrant.

DOTIS CAUSA. ¶ Causa dotis est priuilegiata propter fauorem Reipubli qui vertitur in liberis procreandis. Et diuide vt in glof. ¶ Casus in terminis. Reperiuntur duo instrumēta cōfecta in eadem die, & in quolibet continetur obligatio personalis per se, & hypothecaria: vnum est dotis, & aliud est mutui. Quæritur quod p̄feratur, & p̄sumatur primū factum. Et respondet Iuriscōsultus: Do tibi talem regulā, Dotis causa, &c. & pont tationem regulæ, & rationem rōnis. Notabilia collige per teipsum, &c. Primū opp. certum est q. matrimonium est causa dotis: vt l. ij. cum si. s. de iure do. malē ergo hic dicit, dotis causa: quia secundū hoc tractat de matrimonio, cum deberet tractare de dote: vt patet ex

ipse inducit, f. q. priuilegiū dotis tranfit ad quēcumq. h̄redē. Cōtrariari nō allegatur in l. Nefenn^o. §. fundū. in ff. de re iur. Soluto ipsemet do. Iaf. in hac l. j. ideo dicendū vt ibi parēū. Et p. do. Christo. de Nicol. q. facit differentiā inter priuilegia q. cōcernāt p̄sonā mulieris: & illa nō trāseant ad aliū, nisi esset pater viuente filia: q. a tūc cōis est patri & filia. Itē etiā transeunt ad filios eiusdē m̄fimonij priuilegia p̄lationis. Alia autē cōter trāseunt. Et ita pōt saluari Bar. adde Barto. in l. post dotē. circa v. colum. in verbi. ego autem. hoc titulo.
 ¶ Causa alimētoria. Adde quantū Alex. cōcludit hic q. cā dotis non possit agitari die feriat in honorē Dei, nisi mulier non haberet vñ se aleret: q. etiā legatū alimentorū factū diuiti, nō dicitur pium. Quod hoc idem voluit Bal. cōs. cccvi. l. ij. Pet. de Anchar. cōs. l. xxxij. & inquantū Alex. etiā cōcludit q. qñ nō pōt haberi copia iudicis secularis, q. cā dotis pōt tractari corā ecclesiastico in terris imperij: sed in terris ecclesiæ principaliter possit tractari corā iudice ecclesiastico. Vide Fel. consil. cccxxvij. & Pet. de Anchar. cōs. xx. vbi dicit, q. dicitū Inno. pōt p̄cedere cum dos repetitur. Sed dos dos petif constitui, qd̄ non habet textū nec dictum docto. q. iudex ecclesiasticus ceseat cōpetēs. & est mirandū quod do. Alex. hoc non allegat: q. s. in rubrica allegauit dictū cōsiliū ad statutu prohibens filia. m̄fimonij cōtrahere sine cōsensu patris. Vide Spec. tit. de cōpe. iudi. §. j. verlic. xxxvij. & iquātū dixi s. qd̄ cā dotis pōt agitari die feriat in honorē dei, qñ mulier non habet vñ se alaripulchrum est scire qñ non dicat habere vñ se alar, q. non memini in hoc tit. tāgi: de quo vide Baldū consil. cccv. libro ij.
 rubrica. Huius timore gl. quæ est, hic, dat sex expositiones, vt in ea videntur. Sed qd̄ dānt oēs istas expositiones. Primas quinque reprobant ista rōne q. priuilegiū daret ipsi actiōi, vel doti, vel ei naturæ, siue cōtractui, trāstret ad omnē, ad quē trāstret actiō, siue ipsa dos: vt in oib⁹. & l. priuilegia. j. de reg. iur. & de aqua quoti. & xlii. l. j. §. permittitur. Sed hoc nō est verū in dote. l. j. C. de priui. do. ergo & c. Vltimā reprehēdit Dy. dicit, q. hoc nō reperit lege cautū: & q. hic esset pot⁹ odium, q. fauor: vt C. vt intra certū tps. l. j. Vñ alij, vt Odofr. exponūt, dotis causa, i. mulier⁹. in actiōe de dote. Et hoc videtur p̄bari j. de priui. cre. l. dabimus. in prin. vbi dicit, ipsi mulier, & c. Et ad idē C. de priuile. do. l. j. Sed illud videt cōtra tex. C. de rei vxo act. l. j. §. & vt pleni⁹. vbi dicit, de ipsa actione dicit, & c. Et sic patet q. priuilegiū dat actiōi, & non personæ. Vñ Dyn. dicit dari priuilegiū actiōi, & non p̄sonę: tñ dat fauore personę mulieris: & ideo nō trāsit ab h̄redes. Idē tenet Cy. i. d. §. & vt pleni⁹. ¶ Tu dicit quilibet expositionē p. se esse verā diuersis respectib⁹. Nam dos habet multa privilegia: vt j. videbitis. Quoddā priuilegiū est tacite hypothecę, & illud dat ipsi actiōi de dote vt p̄ allegato §. & vt pleni⁹. Et fateor q. hoc tranfit ad quēcumq. trāstret actiō de dote: vt p̄bat institut. de actiō. §. fuerat. i. si vbi ponitur aduersatiua dicitio aut, quæ inuit q. hypotheca trāstret ad oēs. Et ad idē facit dicit⁹. §. & vt pleni⁹. q. etiā ex parte viri est tacita hypotheca: & sic cōpetit tā alteri q. mulieri. Sed illud priuilegiū q. illa hypotheca sit priuilegiata, vt p̄ferat alijs hypothecis: hoc nō trāsit in aliū. Et hoc tenet Pe. vt no. Cy. C. de priui. do. l. j. & lac. de Are. & no. apse Cy. in l. ad si dicit vlti. q. C. q. po. in pi. & tūc bñ p̄cedit illa expositio dotis, id est, actiō dotis: q. licet cā causata: vt C. p. quas p̄sonas no. acq. l. j. Quoddā est priuilegium qd̄ dat ipsi dote: hoc est, rei in dotē data. qd̄ gl. dicit xerit esse dotē: vt dixi s. in rubrica. vt est priuilegiū ne fund^o dotalis possit alienari: & istud limitat trāstret ad omnē, ad quem trāstret dos ipsa: q. h̄ res possit alijs v̄dicare, sicut ipsa mulier, nisi ipse vir esset hæres. vt l. fundū dotalē. s. de fundo do. & j. de v̄fucap. l. cū vir. Et t̄pone exēplum de illo priuilegio qd̄ habet dos, vt in dubio p̄sumat p. ea, & fiat interpretatio, secundū qd̄ posui casum in hac lege. Illud em̄ daf ipsi dote, q. textus dicit, in ambiguis p. dotib⁹. & c. vt l. in ambiguis. s. de iure do. & l. in ambiguis. de reg. iur. Et istud tranfit ad omnē, ad quē & dos. Non em̄ daf ipsi mulieri t̄m: sed etiā ex parte viri: vt patet in d. l. in ambiguis. & tūc bñ p̄cedit expositio sequēs, dotis cā, i. ipsa dos. Idē dico de tertia, & quarta expositione: q. ad idē redūt. Quoddā est priuilegiū, qd̄ dat ipsi contractui: vt de tacita stipulatione: vt C. de rei vxo actiō. l. j. in princ. Itē q. sit cōtract⁹ bonæ fidei: vt Instit. de act. §. fuerat. & ista similiter trāseūt ad h̄redes: & tūc procedit quinta expositio, dotis cā, i. titul⁹ seu cōtract⁹. Quoddā est priuilegiū qd̄ datur cause, seu instituti iudici, vt q. ista cā est fauorabilis: ideo iudex pōt abbreviare dilatiōes: vt cā citi⁹ finiat: ar. j. de re iudica. l. ij. & extra. de iudi. c. dispendiosam. in Clemen. & hoc mō p̄cedit sexta expositio gl. Nō obstat qd̄ dicit Dy. videlicet q. nō reperit lege cautū, & c. q. amō reperit, vt dixi. Nec obstat l. ij. C. vt intra certū tps. q. fateor q. in stantia ipsi⁹ cause nō perit tpe b̄fenti: q. hoc esset odiū: sed iudex dabit dilatiōes breuioris in fauore mulieris, sicut in cā alimētoria. ¶ Et hoc tenet j. eo. l. i. cōsistat. in ij. q. prin. in vj. q. & illud priuilegiū trāstret ad hæredes: vt p̄ allegata l. ij. de re iudi. Quoddā est priuilegiū qd̄ datur p̄sonale, vt p̄feratur alijs: & illud datur mulieri, & ad h̄redes nō trāstret: vt allegata l. dabimus. in princ. j. de

De insula.

Sicut igitur illa pars dicitur facies: ita dicitur pars anterior, & pars sibi opposita dicitur posterior. ¶ Sed si domus à pluribus partibus esse circumdata vñs per illam excellentiam: dicemus faciem quæ magis in honorabilis via est, quod si vtraq; esset æqualiter honorabilis: illa dicitur facies, per quam ingredimur: vt ff. de lega. iij. l. prædij. §. balneus. de damn. infect. l. quod conclaue. Prædicta vera, nisi conuictio loquendi aliquid opponeret. In locis vero depressis & planis, in quibus non videmus superficiem superiorem, non est dare partem quæ dicitur ante & post respectu sui, sed respectu nostri. Existens enim in fundo, rectè potest dicere aliquam partem esse ante eum, aliquam post eum, vt de tempore dicimus. In montibus etiam appellamus ante illam partem, quæ nos respicit, quasi faciem partem illi oppositam appellamus post: & sic illa pars, quæ quod ad nos secundum nostrum aspectum est ante, secundum aspectum aliorum dicitur post, & sic considerandus est locus, in quo verba proferuntur: non nunquam tamen ex parte montis est aspectus ita notabilis, vt si respicit aliquam ciuitatem notabilem quæ semper illa pars dicitur ante, reliqua vero post. hæc autem secundum consuetudinem circumcolenti in-
1 telligenda sunt. ¶ Dextra & sinistra secundum Aristoteli in dicto libro de celo & mundo, proprie cadit in animalibus: quia dextra est principii motus, sinistra est terminus: & ideo cõmuniter contingit quod incipiens ambulare incipit cū pede dextro, vel incipiens aliquid agere incipit cum manu dextra, nisi sit sinister: vt ff. de ed. l. clauis. §. item sciendū. In istis ergo rebus quæ non mouentur, improprie loquimur. Appellamus enim dextram & sinistram quandoque respectu nostri. Si enim dicemus vendo tibi de centis iugis terræ à parte dextra eundo ab hinc versus Florētiam tunc clarus esset sermo quod de illa parte intelligendū est quæ nobis euntibus est à latere nostro dextro. ¶ Si verò ad personam non habeatur respectus, sed simpliciter dicatur à latere dextro vel sinistro reuertitur: si quidem illa res est eminens & eleuata, vt domus, ita quæ eam dicitur habere faciem à parte inuenitur dextra & sinistra. Inge enim vnū hominē stantem rectū, & volentem faciem suā versus illū locum quem voluit domus: tunc illa pars quæ illi homini sic imaginato opponeretur, dicitur dextra vel sinistra: & dicitur illa domus est dextra vel sinistra. hoc probat expressè Ezech. xlvj. c. lvi. vbi sic ait: Facies domus respicebat ad orientē: quæ autem descendebant in latas templi dextrā ad meridiē &c. vnde similitudo hominis est: quia facies hominis respicit orientem: latus enim dextrū est meridiēs. Si verò nō esset corpus ita eleuatum: tunc si quidē locus ille habet caput & pedes, secundum quod d. diximus necessario per eandē similitudinē dabitur ei dextrā & sinistra. Ex eplum in flumine, fingamus hominē iacentē in flumine tenentē caput vbi est caput fluminis: pedes verò vbi est pes vel finis fluminis: faciem autē versus cœlum: tunc statim dextra & sinistra pars fluminis cognoscitur, & ita loquitur text. ff. cõmu. præd. l. refectionis. §. si. sic etiā in alijs locis quæ caput & pedes habent, fingas hominē sic iacere prostratus: tunc dextrā & sinistra cognosces, sed si dicitur, cognoscatur cur caput & pedes in tali parte lingantur. Sed cur facies versus cœlum reuoluta ponatur, vellem docere: si enim faciem versus terrā voluit, dicamus tunc partē, quam primò dextram cõtinget esse sinistram. & econuerso respõ. totius terræ superficies est versus cœlum, & dicitur superficies quasi superior facies: vt ff. quod vi aut clam. l. si vitem. §. antepenul. vbi in text. habetur duplex litera, alia species fundi, alia facies fundi: &

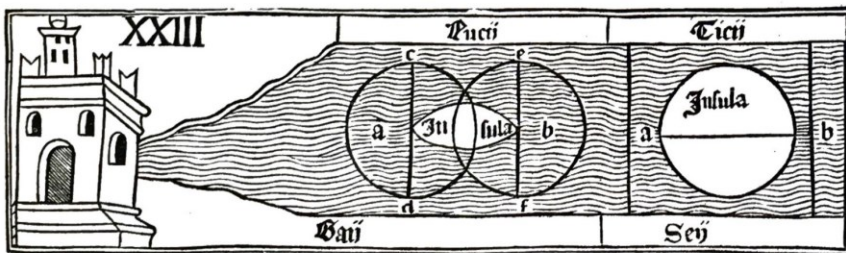
10 ibi dicitur glos. illa ergo superficies est facies quæ erga cœlum respiciat: ideo sic dixi. Vnde ista loca depressa non habent faciem respectu nostri, sed respectu cœli: ideo respectu nostri non habent ante vel post, vt dixi: ideo finis hominē iacere prostratū. Si verò inueniretur aliquis fundus cuius non possit caput nec pedes dicitur secundum præcedentem doctrinam nec ante vel post: tunc dextra & sinistra debent aliter considerari. ¶ Nam Aristoteles in secundo de celo & mundo, querit an cœlum habeat dextram vel sinistram, & determinat quæ sic. Cū enim dextra sit principii motus, vt dictū est: apparet quod dextra orbis est Oriens, sinistra verò est occidentis: & sic secundū hoc de necessitate oportet poni quod caput orbis sit in meridiē, pedes verò in septentrione, & sic fingendus est vnus homo qui faciem figat versus cœlum spatulas versus terram, & sic in dextra eius erit sol oriens, & in sinistra sol occidentis, hic ergo modo quando alij modi inueniendi dextram & sinistram faciunt, facile erit dextrā & sinistram caput & pedes cuiuslibet rei immobili inuenire, sed si respicit faciem partis orbis, & hæc proprius locutio esset, & naturaliter loquendo quantum ad mores nostros præcedentes modos puto probabiliores: & primò in inquirendo, sed si queratur mediū inter ante, & post: inter dextram & sinistra, dico eodē modo quo dixi, scilicet inter caput & finē. Et prædicta circa loca, tempus verò quod nullam latitudinem habet, non habet dextram siue sinistram.

Proruperit flumen. id est pars fluminis, dicitur gloss.

S V M M A R I V M.

- 1 Riuus appellatur pars fluminis, & est iuris publici.
 - 2 Riuus nō procedens à flumine, sed à fontibus vel alijs venis quādo sit publici, & quando priuati iuris.
 - 3 Fouea per quam aqua ducitur ad molendinum, cuius iuris sit remissiuē.
 - 4 Flumen fluminis, & amnis, idem sunt.
- 1** ¶ T alia parte nouus riuus, scilicet illa pars dicitur gl. vides ergo quod pars fluminis appellatur riuus: & sic non est dubium quod hæc significatio riuus, est iuris publici. An autē talis riuus à flumine non procedēs, sed à fontibus, vel venis alijs sint publici vel priuati dubitatur. Et videtur quod non. ff. de flu. l. j. §. j. & ita tenet Ros. super illo titulo pro hoc facit ff. de riuis. per totū. Secundo quando riuus est manu factus, per quē aqua ducitur ad vtilitatē priuati, & tunc est priuatus: vt in toto tit. de riuis. Quandoque riuus est locus per quē aqua naturaliter fluit: & tunc regulariter puto illum locū priuatum esse: vt ff. finiu regun. l. sed si riuus. & d. l. j. §. j. de flu. & erit eorū qui ab vtraque parte prædia possident: vt in præc. lib. diximus de fossa. sed si riuus talis esset in vsu publico: tunc intelligerem illū riuū esse publicum: vt ff. ne quid in loco publico. l. j. §. hoc interdicitū. ibi adeo igitur ad hoc interdicitum pertinet quæ publico vsui destinata sunt: vt argum. en. ff. in flu. pub. n. liceat. l. j. §. fossa. ibi, possunt autem hæc esse publica, & non publica. Quid dices de foueis, per quas aqua ducitur ad molendinū? Respond. vt dicitur in l. quominus. ff. de flu. ¶ Et nota quod hoc nomen flumen fluminis, & amnis, idē significant, alia verò nomina, scilicet torrens, riuus, fossata, explanata sunt §. prox. & præc. lib. Cetera verba legis clara sunt: nunc igitur ad ostendendum diuisionem infulę, veniamus ad figuras.

¶ Continget esse finitima. Vide plenè pd. Barth. Vero in suo trac. de Imperatore militū eligēdo. in xxij. col. in j. pri. dignitatis. vbi infert per istā doctrinā Bart. vbi arguit cõtra dños Venetos quod imaginem beati Marci in sigillis & aureis grossis que argētes impriunt à dextra ab altera verò parte imaginē ducis: dixi plenè in tract. meo de Venetæ vrbis libertate, & eiusdem imperij dignitate, i. priuilegios. l. vij. T.

L N hac figura ripa ab vtraque parte fluminis sunt recte in se, & etiā vna ripa est recta per comparisonem ad aliam. Et in hac figura sunt duæ insulæ. Prima insula tota pertinet ad Lucij, cuius prædium est vltra flumen. Ratio, quia insula nō tenet mediā partē fluminis, sed illi parti vicinior est proximior. ¶ Ad hoc autē sciendū vtrū insula alteri parti sit proximior, dat doctrinā gl. in hoc §. potest fieri accepta chordula, & puncto in medio posito inter vtriusque agrū: & tunc

si punctus est ab vna parte alijs cedat, alijs secundū quod punctus extenditur. ita dicit gl. Sed vt ista doctrina sit vera, non sufficiat chordula sic ponere in vna parte, sed ponat in duabus: vna in prin. insulæ versus caput, alia in fin. tunc ab illis duobus punctis medijs ducatur linea recta: si quidē tota insula relinquatur ab vna parte illorū est qui ab vna parte prædia possident. ¶ Sit igitur prima chordula c-d. in cuius medio sit punctus a. & quod illa a. sit in medio: probatur cū eris in medio per mensuratore. In hac

D. Baldi de Perusio.

redis, nō applicat fisco, sed remanet penes ipsum offensus, vel eius hæredem, substitutio prædicta euacuatur cum effectu, sicut euacuatur legatū in terminis iurū prædictorum, ex eadem rōnis paritate, vt ei remaneat, ostenditur, potius q̄ in alterum transferatur. Ex quibus omnibus concluditur, q̄ dicta hæreditas substituto prædicto absq; dubio venit auferenda, & applicanda, vel fisco per primas prædictas rōnes, aut hæredi legitimo dicitur pupilli, euacuata substitutione prædicta, ex secundis rōnibus, quod æquius, & rōnabilius esse v̄t, & magis interesset dicti pupilli offensi. Et tenendo secundam partem responderi p̄t iurib. p. 1. parte inducitis, q̄ non de terminat, cui quærat hæreditas, vel ex cui' cā amittit. Sed de ipsa amissione tantummodo, & gl. determinantes Primum intelligendæ sunt ita, ut dictis regulis non repugnent. videlicet, in casu, in quo hæditas non differat ex dispōne hoīs, sed legis, quo casu applicat fisco id, qd amittitur ex offensa facta defuncto. ff. de bo. dam. l. cū ideo in si. quod non contingit: cum capis ex dispōne hoīs, vt d. l. si ab hostib. §. si. & alijs supra alle. Et secū dū dictum modum distinguit dictam materiā, in qua iura sunt varia, & difficilis solutionis. Bar. de Saxo Fer. ita scripsit in l. fin. ff. de his quibus, vt indig. Et ita dico, & consulo ego Bald.

CONSILIUM VII.

1 *Filia in præte patris constituta an sol. ma. possit petere dotē aduērsiā absq; consensu paterno, & esse in iudicio dicta de cā.*

Punctus talis est. D. A. filia. & i. præte p̄tis constituta, sol. ma. p. mortem viri post annum per suum procuratorem in iudicio petiit dotes constitutas sibi ab extraneo, quas extraneus stipulatus est eidem d. A. restitui, & suis h̄f. dib. in casu dotium restituendarum. obijcit q̄ ipsam, q̄ in iudicio esse non potuit, nec p̄t sine p̄tis cōsensu, cuius p̄tis absentia in iudicio, nec deducta, nec pbata fuit, & q̄ iudicium retro actum sit nullum. Quæritur ex præmissis, quid iura an d. filia poterit dictas dotes p̄ se, vel procuratorem petere sine p̄tis consensu, & an iudiciū retro actum sit nullum, vel ueniat annullandum. Ista q̄ dubia est propter trias opiniones circa eam. ¶ Nā quidam dicunt, q̄ in dote aduentitia petenda, non esse d̄r necessarius consensus patris, & est ip̄ale fauore dotis, ita nō ff. so. ma. l. 2. §. si i. patris. C. de coll. auth. quod locum. & auth. de æqua. do. §. pe. Alij dicunt, q̄ requiritur patris consensus uerus, si p̄t est præsens, vel in uicino loco absens, cuius p̄sentia cito, & sine mora, uel dilatione h̄f. p̄t. Si aut̄ sit ælongè absens, tunc aut tacitè interpretandus est consentire, uel sufficit filia l̄ia legis, unde Dy. tenet. q̄ in iudicio, si p̄t est p̄s, requiratur eius consensus, ut ip̄e nō. in l. non solum. so. ma. & idē ibi per Ray. de For. idem tenet laco. de Are. in auth. qd̄ locum. dicunt. n. q̄ in aduentitijs sp̄ requirit p̄tis consensus in agendo, licet non in solōne recipienda. Ego uerò in dote considero duo tpa, & duos casus, i. casus est, constante m̄sonio, in isto tpe p̄t nullum h̄t in dote aduentitia usum fructum: quia non deseruit onerib. m̄sonij, sc̄d m̄ ips est so. ma. isto tpe q̄ diu dos nullis oneribus deseruit, v̄t, q̄ p̄t v̄tū h̄f. deat, ex ḡnali regula. l. l. de bo. mater. & C. de bo. quæ. li. l. 1. & 2. donec. n. non seruit alijs onerib. quare p̄t excludat a iure v̄tū. certè non v̄t excludi, quādiu cessat rō exclusiua, ubi d̄f, q̄ cum dos sit numero destinata, dantis effectus uideat repugnare, ne p̄ti quærat usum fructū, ar. C. de bo. quæ. li. auth. excipit. Casus ēt duo sunt. l. cum maritus cepit malè uti substantia sua, certè in isto tpe p̄t haberet nullum usum fructum: quia adhuc onerib. m̄sonij deseruit. unde quia p̄t nec ius, nec exercitium h̄t, & filij pleno iure pertineat tunc actio, & exercitium, ualet iudiciū, licet p̄tis non accesserit cōsensu. Sed q̄ n̄a q̄rit de dote aduentitia iam diltracto m̄sonio. unde si p̄ti cōperit usum fructus, actio excitata p̄ filiam est malè intentata per personam inhabilē. unde iudicium est ip̄so iure nullū, ut l. cū non solū. §. necessitatem. de bo. q. li.

Non. n. inuenio, q̄ in dote sit semper sp̄ale. & in auth. quod locum. quæ loquitur, qn̄ dos cōstante m̄sonio reperitur. quo casu, & tempore p̄t nihil iuris h̄t in ea. extra illos casus illius auct. Et cā dotis v̄t remanere sub regula ḡnali illius. §. necessitatem t̄m: quia gl. cōiter dicunt speciale in dote aduentitia, ut non requiratur cōsensu p̄tis. non audeo recedere a glo. & hoc tenet laco. de Belui. in auth. de æqua. do. §. pen. quæ dicit, q̄ in dote aduentitia patri non quæritur usum fructus, licet regulariter sit secus in alijs aduentitijs. Et ita dico, & consulo ego Baldus de Perusio.

CONSILIUM VIII.

- 1 *Sententia duorum arbitratorum an valeat non obstante absentia tertii malitiosè se absentantis, & de differentia inter ius civile, & canonicum.*
- 2 *Partes in compromisso possunt renuaciare citationi.*
- 3 *Tertius disponens simul cum uno ex duobus elec. an possit dispone sine citatione, aut presentia partium.*
- 4 *Statutum an possit confirmare laudum seu arbitramentum lapsu fatalium.*
- 5 *Citatio partis an in arbitramento requiratur.*
- 6 *Laudum arbitratoris presumitur r̄id, & rest̄ letum.*

Punctus q̄nōn talis est. Quædā D. Pax ex una parte, & quædam d. Flora, ex altera, cōpromiserunt litem, & q̄ncm quam simul habebant in duos arbitros, & arbitratores, prout in compromisso continet. deinde iudex elegit tertium arbitrum, & arbitratores sc̄dm formam statuti, qui tertius, unā cū altero de dictis arbitris, ut sup. puta, electis, laudauit, & sn̄iauit, prout in laudo continet, quod compromissū, & electio tertij, & laudum uobis transmittunt unā cū statutis facientib. ad materiā prædictam. Modò uertit in dubium: quia pars Floræ prædicte dicit laudum fuisse & esse nullum ex eo, q̄ nō fuit p̄s alius arbiter, qn̄ duo laudauerunt. pars aut̄ d. Pacis dixit, laudum remansisse in ualoris firmitate, eo maxime: quia nō fuit expedita q̄o recursus, qui factus fuit pro parte d. Floræ prædicte ad unum ex iudicib. p̄tis, sc̄dm formam p̄dicti statuti, & laudum fuisse, & esse aliquod, & ualidū. Modò quærit, utrū d. laudum remanserit in ualoris firmitate secundū formam p̄dicti statuti, p̄supposito cursu r̄p̄is 30. dierum, an d. laudum fuerit nullum, ex cā p̄ dicta. & placeat consultori aduertere ad circumstantias in p̄dictis. Malitiosa, uel uoluntaria unius arbitratorū absentia non ob. de iure canonico ualet duorum laudum, ut in c. ult. de arb. lib. 6. licet de iure ciuili aliud rideat. ff. de arb. l. sicuti. Sed ius ciuile h̄t locum de rigore ius can. uerò de equitate. Cum ergo hic arbitrator, qui nō comparuit, fuerit ad domū requisitus, & abfuerit, de equitate canonica ualet laudum. Sed hoc ūt fallum: quia in terris imperij d̄t seruari ius ciuile, non ius canonicum. R̄ideo, ius canonicum distinguere p̄t ius ciuile, & rōne equitatis p̄ualet ubiq; locorum. Sed adhuc opponit, q̄ non ualet laudum: quia nō tenet electio tertij. Nam debet fieri partib. p̄tib. uel citatis, cum de eorum præiudicio tractabatur, ut l. de unoquoque. de re iu. 7. Solurio. ex forma compromissi patet, q̄ non est necessaria partium p̄tia. ff. de arb. l. diem proferre. §. si quis litigatorum. quia data est eis plena p̄tia & utraq; parte p̄ite, & absente. Item d. tertius fuit r̄nt electus: quia sicut p̄t eligi per arbitros iudice mandate, ita & per iudicē utroq; arbitro consentiente: q̄ cōsentit, ūt elgere, ar. no. in d. l. sicuti. & in l. si unus. §. p̄t cipaliter. cū si. p̄treat q̄ statutū hoc disponit ap̄te, tertius electus a iudice, uel a partib. imò p̄ statutū sufficit sn̄ia solius tertij, q̄a dicit, uel tertius. & sic d̄s̄t̄ctiū. Et quidā ēt de iure ciuili tenēt hoc, ut no. in d. §. principia liter. in gl. parua. Sed aliud statutū posterius ūt regre maiorem partem: t̄t utriq; statuto factū est. Et iō cōpromissum, & electio tertij, & laudū p̄dictū proculdubio ualere ūnt. Sed ob̄stare ūt, q̄ tpe laudi partes non fuerūt p̄sentes, nec citatæ, nec p̄tis reperitur: hoc data tertio arbitro, sed primis arbitris tantum. r̄c̄s̄p̄o.

183

QVAESTIONES BARTOLI.

sicut dixi suprà in parte quæ potuit appellare, & non appellauit, per easdem rationes, & hoc not. Inno. expressè in d. c. sepè. de app. in fi. glo. magnæ. Aut iudex detulit appellationi, & partis negligentia est deserta, vel alio modo pars renunciauit (g) appellationi: & tunc cum per interpositionem appellationis eo ipso sit quæsitum ius liberationis iudici respectu totalis interesse, licet remaserit obligatus propter sumptus, vt suprà dictum est, non potest pars per suam renunciationem tacitam, vel expressam resuscitare obligationem cõtra iudicem, vt ff. de pac. l. fi. Ista enim partis negligentia iudici nocere non debet, vt C. de pig. l. præses. & ff. de euc. l. j. in princ. & l. Hærennius. §. Caius. cum fi.

¶ Disputata fuit quæstio ista per dominum Barto. in ciuitate Perusij, anno Domini 1345. die 10. mēsis Februarij, &c.

ADDITIO.

- a ¶ Saluo semper. Ista verba vsque ad illud verbum, ad decisionem, non sunt in libris antiquis Barto. manus scriptis. Tho. Dipl.
- b ¶ De appella. Vide Bar. in d. l. j. vbi voluit quòd remedium appellationis non tollit regressum contra iudicem, qui malè iudicauit. & vide Bar. in l. si minoris. in 2. col. ff. de admi. tut. quæ videtur cõtrariari. & vide gl. & Doct. in l. j. ff. quod quisq. iur. Tho. Diplo.
- c ¶ De dam. infæ. Vide Alex. de Imol. in l. 3. in §. in eũ. in fi. ff. de dam. infæ. Tho. Diplo.
- d ¶ Quando sententia est nulla. Vide Ias. in l. j. in fin. in pe. col. ff. quod quisque iur. Tho. Diplo.
- e ¶ Appellator succumbit. Contrarium videtur tenere Inno. in c. pastoralis. de offi. de leg. Tho.
- f ¶ Ius remaneat. Nunquid possit agi contra iudicẽ, à cuius sententia est appellatum: vide gl. in cle. 2. in glof. vltim. de appell. & vide Maria. Soci. conf. 24. incipien. vltis ac diligenter. in 3. col. in 2. quæst. princ. & Alexan. in l. 4. §. si. ff. de dam. infæc. Tho.
- g ¶ Renunciauit. Vide plenè Fel. in ru. extra de app. in vltim. col. vbi plenè ponit de veritate istius dicti. & ibi ponit plures concor. & vide Ias. in l. j. in prin. in vlt. co. ff. qd quisq. iur. & Ang. de Are. in §. j. Instir. de ob. q. ex quasi deli. nasc. vide etiam quæst. quam ponit Bar. super qua consuluit in itaturo Tuder. in l. 3. ff. de ope. lib. Tho. Dipl.

QVAESTIO X.

*DEBITORI IN DIEM, SCI-
enti sibi Creditoris hereditatem delatam,
sed eandẽ se adire vel repudiare, non ex-
primente, & decedente: an adita
& transmissa censeatur præ-
dicta Creditoris heredi-
tatis, ad heredes de-
bitoris.*

SUMMARIUM.

- 1 Qui hereditariam rem possidet, si nullam aliam iustam causam possidendi habeat, videtur ex hoc se gerere pro herede vel hereditatem adire.
- 2 Non improbare, est approbare, quando de alicuius lucro vel commodo tractatur.
- 3 In dubijs declaratio voluntatis defuncti pertinet ad heredem.
- 4 In dubijs præsumendum est, quòd quis habeat animum faciendi id, quòd in delictum non cadit.
- 5 Aditio hereditatis fit voluntate probata per actus extrinsecos.

- 6 Per aditionem hereditatis debitoris creditori contingit liberatio.
- 7 Illud quod potest fieri citra ius & nomen heredis, non inducit aditionem.
- 8 Illi qui sunt iniuncti debitores sine heredes, dicuntur iniuncti obligati ex quasi contractu.
- 9 Tempus non est modus tollenda vel inducenda obligationis.

Debitor (a) in diem cognouit sui creditoris hereditatem sibi fore delatam, in qua hereditate aliud quàm ipsum nomen debiti non erat, quod debitor dictam hereditatem se adire, vel repudiare non expressit, & decessit. Quæritur, nunquid heredes ipsius debitoris possint de iure dicere dictam hereditatem fore per dictum debitorem aditam, & ad eos transmissam, vel non.

PRO. Et quòd videatur adita, probatur sic: ¶ Primo, qui hereditariam rem possidet, si nullam aliam iustam causam possidendi habet, videtur ex hoc se gerere pro herede, vel hereditatem adire: vt C. de repu. hère. l. j. & 2. & de iur. deli. l. j. & quod ibi not. Sed debitor dicitur possessor rei, & iuris hereditarij: vt ff. de peti. hère. regulariter. & l. nec vllam. §. si. cum l. seq. & fa. erc. l. fundus qui dotis. in fin. ergò ille debitor tanquam possidens rem hereditariam, videtur aduisse. ¶ Secundo sic: Quando ad petitionem creditoris statuitur ei, cui defertur hereditas, terminus, intrã quẽ adeat, vel repudiet: si intrã tempus nil facit, videtur adire: vt C. de iur. delib. l. si. §. si quis autẽ temerario, no. ff. de acqui. hère. l. quãdiũ. Sed iste debitor in diem cui delata est hereditas creditoris, videtur habere dictam electionem: quia si vult esse heres, non soluat: si non vult esse heres, dies interpellat eum vt soluat. ergò nil faciẽdo videtur adire. ¶ Tertio sic: Per cursum temporis eius nil faciẽdo inducitur præsumptio rati habitationis, videlicet quod quis patiat rem esse apud alium: vt l. fin. C. si ma. fac. rat. hab. ff. de iniust. test. l. filio præte. ad Treb. l. si impubes. §. si. Si igitur præsumitur approbare eo casu quòd est p̄dere, quòd de facili nõ p̄sumitur: ergò multo magis in casu p̄posito p̄sumitur voluisse esse apud se, ex quo inducitur lucrũ suũ, quòd de facili p̄sumitur, vt statim dicã. ¶ Quarto sic: Non improbare, est approbare, quòd de alicuius lucro vel comodo tractatur: vt l. si absentis. C. si cer. pot. & quòd ibi not. per gl. & doc. & ff. rem. ra. ha. l. quo enim. & quòd ibi no. per gl. sic in proposito nõ repudiare, est adire & approbare, cõm de suo comodo tractatur, scilicet de acqui. hère. ¶ Quinto sic: In dubijs declaratio voluntatis defuncti pertinet ad heredem, tanquam ad eum, qui melius debet cognoscere: vt l. si quis à filio. §. si quis plures. ff. de leg. j. & ibi no. fami. erc. l. hères. §. si in certo. & ibi no. & Insti. de leg. §. si generaliter. & ibi no. & no. per Dy. in c. in obsecris. de reg. iur. lib. 6. Sed dictus debitor potuit cessare in restitutione dictæ rei animo adeundi hereditatem: ergò &c. ¶ Sexto sic: Hereditatis aditio consistit in animo. ff. de acqui. hère. l. j. C. de iur. delib. l. potuit. sed de iure præsumitur, quod quis habeat animum quòd nolit esse obligatus. quod patet, quia non valet remissio vel legatum quod confertur in potestate eius, qui debet obligari: vt l. senatus. §. legatum. de leg. j. de act. & ob. l. sub hoc. & idẽ dicit lex, quòd quando promittitur quantitas maior vel minor alternatiue, quòd minor quantitas est solũ in obligatione: vt l. si stipulatus fuerit decem aut quindecim. de verb. obl. & de leg. 2. l. si ita relictum. §. fin. Ratio est, quia lex non præsumit quòd quis velit obligari de quantitate maiori, vt dictis legibus patet.

tet. & not. Cy. C. de verb. sign. l. cum quidam. Si ergo præsumitur quod nolit obligari, ergo patet quod habuit animum adeundi hereditatem sui creditoris: quia ex hoc sequitur quod non est obligatus. ¶ Septimò sic: In dubio præsumendum est, quod quis habeat animum faciendi id, quod in delictum non cadit, vt ff. pro foc. l. meritò. de ser. corru. l. si quis seruum communem. de iniu. l. item apud Labeonem. §. si cau. de reg. iur. l. semper in dubijs. Sed in proposito, aut nos præsumimus illum debitorem in diem habuisse animum adeundi hereditatem: & habemus propositum: aut dicimus contrarium: & tunc per cursum diei appositæ fuisse in mora soluendi: & sic est in dolo & culpa, vt l. quod te. si certum peti. & de reg. iur. qui sine. Sed hoc facere non debemus, ergo præsumendum est, ipsum habuisse animum adeundi hereditatem, & sic in mora esse &c.

ADDITIO.

1 ¶ Debitor. De ista disputatione Bar. vide plenè do. Fran. de Aret. in conf. 16a. incip. verum est. in j. col. & vide Bart. in l. gerit. in §. col. ff. de acqui. hz. in ver. venio ad quartum. & vide Alex. ibi in antepe. col. in ver. quæro quatuor. & vide Ale. & Mod. plenè in l. nò hoc. in pe. & vlt. col. C. vnde cognæ. & ibi vide Iaso. & Phi. Dec. in vlti. colum. in princ. & Alex. in confil. 10. in 7. volu. in 1. col. incip. circa consultationem. & in confil. 23. in eo. vol. in pe. col. incip. consideratis. Tho. Diplo.

CONTRA, quod nò possit dici hereditas adita, 5 probatur rationibus infra scriptis. ¶ Primò sic: Hereditatis aditio fit voluntate probata per actus extrinsecos. ff. de acqui. hz. l. mutuum. & ibi nor. in l. pro hzrede. §. j. & C. de iur. delib. l. potuit. Sed in questione proposita nullus ponit interesse actus: ergo non potest dici hereditas adita. ¶ Secundò probatur sic: In dubio nò præsumitur, quod quis velit habere animum se obligandi: vt probatur iuribus allegat. in 6. oppo. contrariæ partis, sed per aditionem hereditatis grauat quis oneribus hereditarijs: vt C. de acquir. hz. per totum ff. eo. tit. l. pro hzrede. §. si quid tamè. Insti. de auct. tuto. §. neg. & sic in dubio nò præsumitur, quod habuit animum aditædi &c. ¶ Tertio probatur sic: Sicut per aditionem hereditatis debitoris creditori contingit liberatio: ita per compensationem, quam debitor opponit creditori, contingit liberatio. Iura sunt vulgaria. Sed in dubio debitor non præsumitur, quod habeat animum compensandi, nisi hoc dicat, vt ff. de compen. l. si quid à fideiussore. & ibi no. & C. de compen. l. si constat. & ibi no. & Inst. de actio. §. in bonæ fidei. & ibi no. nec hereditatis aditio debet præsumi, nisi dicatur, licet per eam liberatio inducatur. ¶ Quarto probatur (a) sic: Illud quod potest fieri citra ius, & nomen heredis non inducit aditionem, vt l. pro hzrede. §. Papinianus. de acquir. hz. sed tacere factum ab illo debitore defuncto, potest fieri citra ius & nomen heredis: quia potest solutionem negligere, sicut quilibet alius debitor. Item potest hoc fieri sine delicto. Non enim potest dici, quod cursus diei constituit ipsum debitorem in mora: cum nullus alius effect hzres debitoris, cui solui possit: vt l. pecuniæ foz nebris. §. si. ff. de vsu. ergo dici non potest dictam hereditatem fore aditæ. ¶ Quintò per glo. quæ videtur dicere hac questione C. de rei vxor. actio. l. j. §. exactio. vbi dicit gl. quod si res æstimatæ sunt datæ in dotem, & maritus reseruauit sibi electionem: an restituat rem, vel precium quod ipse debet eligere: aliàs trãsfertur electio in mulierem. Ex hoc cõcludo, quod si ex solo cursu temporis, marito nil faciente, maritus præsumeretur habere animum illum, ex quo in mora non incideret, statim præsumeretur habere animum soluendi pecuniam, nisi dicatur in mora soluendi fundum, nè videatur in mora soluendi æstimationem: tamen neutrum istotum præsumitur, sed in vxorem

electio transferretur, vt ibi patet. ergo solo cursu temporis non videtur habere animum adeundi hereditatem. ¶ Sextò probatur sic: Illi qui sunt iniucem debitorum siue heredes, dicuntur iniucem obligati ex quibus contractu, vt patet per totum tit. famil. erciscun. ff. & Cod. Sed si vno socio defertur hereditas alterius, licet iniucem non persistant, & diuisionem non petant: non præsumitur aditio, nec præsumitur ab illa obligatione, qua tenebatur, si propter cõiunctionem voluerit obligatus, liberatum esse, vt l. duo fratres. ff. de acqui. hz. ergo nec in proposito debet præsumi conditio, vt per hoc inducatur liberatio, &c. ¶ Septimò sic: Tempus non est modus tollendæ vel inducendæ obligationis, vt ff. de act. & obl. l. obligationum ferè. §. placet. C. de pact. l. si certis. & de viu. l. cum de in rem verso. sed si ex solo cursu temporis induceretur aditio, tempus esset modus tollendæ vel inducendæ, ergo &c.

ADDITIO.

2 ¶ Quartò probatur. Vide Alex. de Imo. in conf. 217. in 4. vol. incip. ponderatis his quæ in themate. in vlt. col. Tho. Diplo.

SVMMA RI VM.

- 1 *Voluntas an possit probari per non factum, sicut per factum: & quod possit probari per non factum, est expressum.*
- 2 *Aditio hereditatis fit solo animo declarato.*
- 3 *Si dominus est debitor serui, & ei cessat soluere, statim videtur habere animum adimendi peculium, nisi contrarium probetur.*
- 4 *Pater quando superest legitimus administrator filiorum, eo casu quo pro filijs potest adire: nam non restituendo dotem, videtur adire pro filijs sicut pro se.*

SOLVTIO. Domini nostri Iesu Christi nomine inuocato ad determinationem presentis questionis, &c. Primò videndum est, an ad aditionem hereditatis sufficiat sola voluntas, an etiam requiratur actus. Et gl. ff. de acqui. hz. l. j. in prin. videtur dicere quod requiratur voluntas declarata per actum. alibi videtur tenere quod sufficit sola voluntas: vt l. pro herede. §. j. eo. tit. ff. de iudi. deli. l. potuit. & ibi per gl. & doct. communiter tenent. ¶ Secundò est videndum, (a) an ista voluntas possit probari per non factum, sicut per factum. Et quod possit probari per non factum, est expressum C. de iur. deli. l. si. §. si quis autem temerariò. vbi quando ad petitionem creditorum statuitur alicui tempus, intra quod adeat vel repudiet: tacendo quod tempus illud, videtur adire: vt no. ff. de acqui. hz. l. quandiu. & dixi in 2. & 3. ratione facta pro parte affirmatiua. facit ff. de acquir. hz. l. reculari. secundum intellectum quem ibi ponit Iac. de Aret. ¶ Hoc præmissis, dico in questione præmissa, heredes dicti debitoris posse dicere hereditatem per defunctum fore aditam, & ad eos de iure trãsmissam. quod probo tribus rationibus. Prima est illa, præsumendum est quod quis habeat animum faciendi id in quo delictum non cadit, vt l. meritò. cum si. ff. pro focio. sed in proposito, aut nos præsumimus illum debitorem in diem habuisse animum adeudi, & habeo propositum: Aut dicimus contrarium, & tunc per cursum diei appositæ, fuisse in mora soluendi, quæ mora est dolus vel culpa. ff. si cert. pet. l. quod te. de re iudi. l. quæsitum. ergo cum hoc facere non debemus, præsumendum est ipsum habuisse animum adeundi hereditatem, & sic in mora non esse. ¶ Secundò sic: sicut hereditatis aditio fit solo animo declarato: tamen, vt dictum est, ita compensatio fit ipso iure, si opponatur ab homine: vt insti. de act. §. in bonæ fidei. C. de cõpen. l. si constat. ibi no. hoc tñ fallit in casibus, in quibus compensatione non facta quis incideret in penam, moram, vel culpam: quæ

tūc compēsatiō intelligitur fieri ipso iure, nec requiritur factum hominis ad hoc declarādum. Præterea, lex præsumit hominem hoc velle, vt C. de compen. l. si conitāte. & d. l. si quis à fideiussione. & ibi plenè. Itā in proposito non requiritur alia declaratio voluntatis, sed ex sola retentione inducitur aditiō: nè aliās incidat in pœnam, vel in moram ante aditionem hereditatis, si non restituat. Præterea, per hoc videtur casus rectè intelligendo de pec. leg. l. si peculium. §. sicut autem. sic inducendo, sicut hæreditas aditur solo animo: vt ff. de pecu. leg. l. Statius in fin. ¶ Sed si dominus est debitor serui, & ei cessat soluere, statim videtur habere animum adimendi peculium, nisi contrarium probetur: vt d. §. sicut autem. itā in proposito videtur habere animum ad eūdi hæreditatem, nisi cōtrarium probetur. Hoc etiam probatur per omnes rationes s̄ pro hac parte inductas. Et ista quæstio procedit, & locum habet & sæpè de facto occurrit, quando mater decedit, & eius filij remanent qui sunt hères patris: & sic debitores matris in dotem. Nam dico quòd si dicti filij steterunt per annum, quòd dictā dotem non soluerunt alijs, qui ab intestato succederent ipsi matri, hoc ipso tam ipsi quàm ipsorum hères possunt dicere dictam matris hæreditatem fore aditam: maximè si in instrumento dotis esset apposta pœna, si non restitueretur debito tempore, sicut diximus s̄ de compen. quæ isto casu fit ipso iure, nec requiritur factum hominis. Hoc exemplum de compēsatiōne procederet de hæreditate materna, quæ dicitur propriè pertinere ad filios ipso iure, sicut dicitur quòd compēsatiō fit ipso iure, vt l. si mater. C. de suis & legi. ¶ Item quòd dixi, quando super sunt ipsi filij debitoris: idem dico quòd superest pater legitimus administrator (b) filiorū eo casu quo pro filijs potest adire. Nam non restituendo dotem videtur adire pro filijs, sicut pro se. Idem si superest tutor filiorū infantium: vt ff. de pecu. l. sed si damnum. & l. sequi. Et eadē ratione idem dico, siue debitor potest adire ex persona sua, siue ex iure deliberandi ad se trāsmissio ex persona alterius per l. cum antiquioribus. siue alio quocunque modo. ¶ Et prædicta vera, quando ipse debitor vel ipsius hères ex hac cessatione volunt dicere hereditatem esse aditam, sed si alius agens contra dictum debitorem, vel eius hères cum ipse sui creditoris hereditatem negaret adiuisse, vellet conuincere hereditatem ex cessatione prædicta: hoc non posset. Prædicta vera, nisi de dicti debitoris voluntate apparet aliud expressè, vel per coniecturas, vt dicit text. expressè, & gl. in l. 3. §. illud. de pecu. leg. Et hoc probant omnes rationes factæ pro contraria parte, ad eò, quòd eis non est necesse responderi. Ad prædictam distinctionē, nota quòd ipso allegante præsumitur aditiō: secūs, si ipse contradicit. probatur & facit C. de g. ba. l. siue possideris. per gl. & doct. & c.

ADDITIO.

a ¶ Secundo est videndum. Vide Bal. in l. cum antiquioribus. C. de iur. deli. & ibi omninò Paul. de Cast. in 3. conf. & Alex. in conf. 2. in 3. vol. in 4. col. Tho. Dip.

b ¶ Administrator filiorū. Vide plenè per do. Franc. de Aret. in confil. 161. incip. in puncto consultationis. in 2. col. Tho. Diplo.

QVAESTIO XI.

AN TESTATORE HABENTE filiam naturalem, & instituentem extraneū heredem: legante autem quedam filia, vt filia, naturalem eam non nominando: mortuo testatore, filia prædicta possit se dicere legitimam: & tãquàm præterita, testamentum dicere nullum.

- 1 Si filius reperitur præteritus, qui erat legitimus, & suus tempore testamenti ante vel post, ipsum testamentum est ipso iure nullum.
- 2 Testamentum imperfectum valet inter liberos, licet nō quo ad extraneos.
- 3 Filius ex verbis positus in testamento contra ipsum, nil impedit quin dicat ipsum testamentum nullum.
- 4 Si liberi legitimi extant per talia verba, filij spurij, nō intelliguntur legitimi.

HAbeo filiam (a) naturalem ex muliere, cum qua poteram contrahere matrimonium, extraneum heredem institui, & ipsi filij me quædam legavi, vt filiz, nec eam naturalē nominavi: me mortuo, dicta filia dicit se legitimam, per auth. si quis. C. de na. lib. & tanquàm præterita, dicit testamentum nullum, quæritur, quid iuris.

PRO. ¶ Et primò videtur quòd testamentum sit nullum, quòd sic probatur: Si filius reperitur præteritus, qui erat legitimus & suus tempore testamenti ante vel post, ipsum testamentum est ipso iure nullum. C. de lib. præ. per totum. & l. filius. & l. pe. ff. de in iur. test. l. posthu. in princ. Sed ista filia reperitur legitima propter nominationem factam de ipsa in testamento, vt d. auth. si qs. & in corpore vndè sumitur. est ergò sua, sicut si esset nata ex matrimonio, vt in auth. quib. mo. nat. effi. sui. §. illud. col. 7. ergò cum reperiret se præteritam, potest dici testamentum nullum. ¶ Secundo probatur sic: Legitimitas quæ inducitur per d. auth. est ex quadam præsumptione, quæ inde resultat, si matrimonium contraxerit cum matre talis filij, vt in corpore, vt lice. matri & auiz. §. ad hoc. colla. 8. vndè sumitur d. auth. item si quis. sed testamentum licet sit nullum & inualidum, tamen voluntatem testatoris probat: vt l. si. ff. de reb. eo. & de fideicō. lib. l. in testamento: ergò ex hoc potest dicere testamentum nullum, cum remaneat ex illo testamento probatum & sit legitima. ¶ Tertiò probatur sic: Testamentum imperfectum valet inter liberos, licet non quo ad extraneos: vt C. de test. l. hac consultissima. §. ex imperfecto. ergò nil prohibet dictum testamentum valere, quantum continet idem, ex quo inducitur vel præsumitur legitimitas dictæ filiz: sed quo ad illud, sic f. §. ad institutionem extraneorum non valet vt ff. fa. erc. l. si. C. de lib. præte. auth. ex causa. vbi testamentum valet quo ad legata, non quo ad institutionem. facit ff. de hære. insti. l. fin. ¶ Quartò, nihil est impedimento quò minus filius ex verbis positus in testamento, contra ipsum filium dicat ipsum testamentum nullum, vt ff. de lib. & posthu. l. si posthu. §. si. ergò itā in proposito poterit dicere se legitimam ex verbis positus in testamento, & concludere testamentum esse nullum. ¶ Quintò videt casus expressus in d. §. ad hoc. in corpore, vt liceat matri & auiz. vbi si quis habens filios ex eadem muliere, & in suo testamēto nominavit Titium filium, de alijs nihil dixit: alij ex illo testamento, quo præteriti sunt, poterunt se legitimos dicere: & per hoc ostendunt testamentum esse nullum, & c.

ADDITIO.

a ¶ Habeo filiam. Aliās incip. pater habens filiam, & de ista quæstione Bart. vide Alex. in l. pe. C. de nat. lib. in apostill. Bartol. & in l. si vxor. §. sed si ea. ff. de adul. in addit. Bartol. & Petr. de Anch. in confil. 243. incipit, ex tenore priuilegij, & per Feli. in c. illud. in 2. colum. & seq. de præsump. & d. Lud. de Sardis in suo tracta. legitim. in charta 149. in 2. colum. & vide plenum confil. Paul. de Cast. in confil. 85. incip. præsupposito. vbi plenè examinat istam disputationem Bartol. Tho. Diplo.

CON.

729

**REPETITIO MARTI
NI LAVDENSIS IN L. SER-
uitutes. ff. de Seruitut.**

S V M M A R I A.

- 1 *Pradium rusticum qua ratione distinguatur ab urbano.*
- 2 *Seruitutum quaedam causam continuam habent, quaedam quasi continuam, quaedam verò discontinuam.*
- 3 *Vsufuctus an praescribatur longo tempore.*
- 4 *Praescriptionem longi temporis locum habere in his pro quibus competit publiciana.*
- 5 *Praescripto pradio an censetur praescripta seruitus ei coherens.*
- 6 *Praescripto castro an praescripta sit iurisdictio ei coherens.*
- 7 *Iurisditionem potius comparari seruituti personali vsufuctus, quam seruituti reali.*
- 8 *Seruitus vsus & habitationis non praescribitur sine titulo quemadmodum nec vsufuctus.*
- 9 *Seruitutes negativae ex quo tempore praescribi incipiant: & quid in alijs seruitutibus.*
- 10 *Titulus allegatus an probetur aut praesumatur ex patientia longi temporis. & num. 13.*
- 11 *Divisionis titulus non praesumitur ex diutina possessione rerum supra modum inaequalium.*
- 12 *Seruitus discontinua non quaritur ex longa patientia & possessione, sed necesse est allegare titulum.*

13 Ser-

- 13 *Seruitutis vsus processerit nec ne ex bona fide, quomodo probetur.*
- 14 *Præscriptio non inducitur per scientiam & patientiam eius qui vi, clam vel precario possidet.*
- 15 *Præscriptio seruitutis cuius patientiam requirat, an possessoris, an proprietarij, an verò vtriusque.*
- 16 *Præscriptio rerum corporaliū, in quo differat à præscriptione incorporalium.*
- 17 *Seruitutē non præscribi ex sola quasi possessione civili, nec ex sola quasi possessione naturali.*
- 18 *Seruitus vel libertas quanto tempore præscribatur contra Ecclesiam.*
- 19 *Libertas quanto tempore præscribatur aduersus seruitutem constitutam.*
- 20 *Libertatis aduersus seruitutem præscriptio an requirat titulum.*
- 21 *Libertatis præscriptio an possit procedere citra factum præscribentis.*
- 22 *Libertatis præscriptio aduersus seruitutem an exigat bonam fidem præscribentis.*
- 23 *Libertatis præscriptio an requirat scientiam & patientiam aduersarij.*

1 **S**ERVITUTES. † Hæc lex est clavis in materia ser. et pro euidencia præmitto, q̄ prædium rusticum ab urbano nō loco, sed genere vel qualitate distat, vt est tex. & ibi gl. in l. si prædium. in prin. C. de præd. minor. & in l. urbana. i. de verbor. signific. Secundò præmitto, quòd seruitutum † quædam habent causam continuā, vt seruitus aquæ, quæ natura sui continuò currit. l. 2. C. eod. Quædam non habent causam quasi continuam, vt stillicidium aptitudine non actu. l. foramen. inf. tit. i. Quædam verò seruitus habet causam discontinuam, quæ

De autho. glo. Et de glo. contra. per D. Dyn. 206

De auctoritate glo. et de glo. contra. per D. Dyn.

ad heredem extraneum quondam tutoris. et ad nepotem. et in dictis iuri
 bus comprobatur. et hoc ideo est propter identitates rationis. pro hac etiam
 conclusionem. et sic in glo. in l. legis vni. c. de his qui ante aper. tabu. Et
 sic etiam potest intelligi glo. in l. si p. h. de. s. e. que extendit id quod dicit
 l. si constante matrimonio. de viro ad socerum. que repetitio est contra
 ius eodem dispo. constante matrimonio. dote non posse trahi vt in
 l. si in prin. s. eo. et concernit favore mulieris votem posse repeti pro
 pter inopiam constantem matri. ne dote p. uata remaneat. hanc con-
 clusionem ponit Lud. de roma in r. peti. sua qua facit in aut. de vere
 dita. fal. col. i. Quia conclusionem ipse limitat primo. vbi extensio reduci-
 daret in preiudicium alterius casus similiter fano: ab his non tunc hat
 extensio. gl. est ordinaria in c. qui a iure. de reg. iur. lib. vi. in c. consilii
 tutione de regulari. lib. xi. r. o. huius limitationis est: quia pietas con-
 trap. pietatem extensionis: propterea non videtur. vt in. s. sed hoc de pre-
 senti. vt in aut. de sanc. episcopo limitatur. vt in. l. si. C. de inter. mas-
 trimonio. cuius limitationis rationem non videtur. **C** De cetero
 na conclusio statutum suae lex specialis. vt habitans a iure eodem conti-
 nens in se odium priuatum. seu odium personarum priuatarum. extendit
 propter identitatem rationis hoc conclusio pbatur in l. filius hie. s. ad ma-
 cedo. c. diueta. l. si filii. C. ad macedo. na macedo est inductus in odium
 creditorum et sic priuatum psonarum. vt in. l. si. ad. macedo. et lo-
 quitur in filio. cui est pecunia mutata. extenditur ad nepotem propter
 identitatem rationis. vt in dictis legibus comprobatur. etiam extendit
 tur. vt ibi dicitur ad eos res in quibus consilium mutui. **H**ec conclusio
 fito limitatur nisi odium priuatum persone viuente: quia tunc non fit exten-
 sio. **L**udo. ter. est in l. patrem. i. ad. l. iul. de adul. qui ter. fin. cum
 est singularis. sic deducendo. nam permissum est patri occidere filium
 repertum in adulterio continet ista lex odium filie et continet id priuati-
 tio status persone viuente: quia tractatur de morte filie non fit extensio
 de patre ad auum. vt in. l. i. patrem. cum. l. seo. licet sit eadem ratio.

C De legibus conclusio. statutum vt habitans a iure eodem concernens
 odium publicum per indirectum non extendit ad alium casum propter
 identitatem rationis. ter. est singu. fin. d. Lud. in l. legis. s. hoc ca-
 pite. s. de ritu nuptia. **C** De legibus prima et vltima conclusio. statutum
 quantumcumque sit stricti iuris extenditur propter utilitatem reipus
 blice. ter. est singu. in l. hoc modo. in fi. de condi. demon. in text. ibi
 legem: enim in republice vt illi sobolis. p. reamde causa legitima ad
 iudicandam inter. p. tione. et vt non solum fiat extensio hoc casu si sta-
 tutum continet meru. fauorem sed etiam si sit penale. **S**im Bar. qui ita
 singulariter notauit in. l. quem ad modum. C. de agr. cens. lib. vi. et quo
 ibi inferit q. statutum puniens committentem maleficium extenditur
 ad mandantem. q. s. est singulare. **I**tem quo facit ter. in l. si quis. s. de
 iurisd. om. iu. **E**t hoc habetur vna singularis limitatio ad illud q. s.
 dicit. **B**al. in l. illud. C. de sac. san. eccl. **Q**uedam quoniam complexus sit
 fauorabilis: tunc si est apposta pena censetur odiosa et fuit originale. **D**e
 ha. de bel. in auctoritate de no alienandis. in. s. q. vero. et ibi probat
 vbi lex continet fauorem reipublice. licet ibi pena incerta sit censetur
 fauorabilis per predicta. bene pbatur ibi Bar. quoniam inter-
 est reipub. maleficia punire. vt in. lita. vulneratus. ff. ad legem acqui.
 nimirum si fiat talis extensio in delictis contra ius naturale vel ius gen-
 tium commissis. cum talis interpretatio satis ex mente ipsius legis
 oritur volentis maleficia puniri. **I**tem. **D**au. de cast. qui ita singula-
 riter not. in l. bona fides. s. de pos. et his omnibus relinquatur nunc
 ista quarta interpretatio extensua plene discussa. et determinata. vt
 ammodo nihil dubitandum apud quemquam relinquatur. licet. **L**ud.
 in. s. iusto non attingens specialiter hanc materiam dixerit certam do-
 ctrinam tradi non posse. Sed salua eius pace ex predicta inuestigatio
 ne in varis locis doc. collecta relinquatur certa et perfecta doctrina et
 cuiuslibet intelligenti liquere potest. **E**t ergo hinc huic repetitioni vt illis
 sine materiam quotidianas continenti sicut alia que sit in corpore iu-
 ris. **Q**uam ideo dicit plenius attingendam sequens iuriconsultu in
 l. legauit. de liberatione legata in qua si quid boni. vt iustitiae conti-
 netur soli deo omnipotenti gratificandum est. a quo predicta pu. nes-
 runt in nudis ministris prebente. in quibus autem defectus appa-
 ruerit. illi sub iudicio quocumque doctori: scolarum emendandis gratias
 tamen ago altissimo creatori nostro qui gratiam dedit et eius in fin-
 ta bonitate hanc materiam tam dispersim simul compiliari. quoniam
 tantum presentibus. sed posteris maximum prebebit iuuamen. **S**ic
 igitur benedictus deus. pater omnipotens. filius. et spiritus. qui re-
 gnat trinus et vnus per infinita secula seculorum. **D**eo gratias.

Glo. ceteris opinionibus preponenda est per id q. s. voluit Jaco-
 but. in. l. i. C. qui pro sua iurisd. b. iur. iudicandis
 esse fin. opt. glo. nisi co. fuctudo esset in contrarium.
 et pulchre dicit Cy. in. l. i. C. de act. ob. q. glo. est iu-
 ris idolum. et Bal. in peculio suo referens Cy. in. l. i.
 non innoturus. C. de contraben. et commit. s. ip. dicit loqui aduocato
 et sic audi idolum tuum. et Barto. in consil. in p. in. Andriolus dicit
 rit sequere glo. ord. que melius precectis intellet. **B**al. in. l. i. C. de
 redditas. C. de po. dicit q. auctoritas glo. omnes alios antecellit et ides
 Bal. in. l. i. s. necessitate. C. de bo. que lib. ad heras. **D**off. veritatis
 s. glo. et in perpetuum non erabis. et Bal. in. c. de nat. suc. sen. q. d. in c. su-
 lendo multu. sequitur glo. ord. q. non pot. adhibere meliorem glo. dicit
 in l. prectibus. C. de impub. et in. l. i. ff. de vulg. pup. et in aut. cessante.
 C. de legi. here. et in. l. i. C. de sen. que sine cer. quanti. **B**al. in. l. i. C. de
 pe. iud. q. q. non debemus recedere ab opt. sapie. et maxime glossari
 nec presuim. p. sententia iudicis qui solitus est sequi opinionem infu-
 lras. et idem Bal. in. c. contingit. de do. contu. dicit q. Bar. s. omnia
 uit in quoda. passu de quo ibi q. dicit accidere doctoribus volentibus
 infringere opt. glo. et idem Bal. in. c. i. iudices. de pa. iura. fr.
 q. p. opt. doctoru. non debemus recedere ab opinione. **B**al. in. l. i. C. de
 batis alle. **I**tem. in. c. cupientes. de elec. lib. vi. dicit etiam q. non
 debemus recedere a tertia et regulis. facit q. s. voluit Bald. in. c. in fra-
 mitas. de colli. et in. l. ob. seruare. s. p. h. i. ff. de off. proc. et Ang. in. l. i.
 ff. de accu. dicit non esse tutu. recedere ab opinionibus glo. adduco
 Bal. in. l. traditionibus. C. de pac. dicit q. ita debemus inherere
 re opinionibus glo. sicut bono. carotio. de quo dicit glo. h. esse in. l.
 omnis diffinitio. ff. de reg. iur. sed illa glo. dicit standum esse regule
 sicut bono. et. et idem Saly. dicit in. l. i. C. de sen. que sine cer. quan.
 profer. q. ibi qui nescit equitare et teneat se super ar. sone. ita dicit de
 iudice qui nescit iudicare vt sequatur opinionem glo. adduco Joan.
 de imo. in. c. passo. in prin. de off. ord. q. potius est standum opinio-
 ni glo. quam dicto Inno. et idem Inno. in. c. cum ceteris. de iur. iur.
 dicit non esse tutu. iudici recedere ab opt. gl. facit q. s. voluit **S**ic et
 de math. in. l. in celebri tractatu. suo de eligen. opinio. nibus hanc parit
 tenuit vis meus Barba. in. c. capellanus. de ser. et Bar. in. l. i. ff. de iu-
 sti. in. q. auctoritas glo. omnes antecellit. et ibi vide do. **I**aso. may.
 Bald. in. c. in prin. in. tit. imperato. lothar. in. v. lib. sen. **B**ald. in
 aut. cessante. in. q. col. C. de legi. here. **I**tem. de imo. in. l. i. in. q. col. ff. de
 vulg. et pupil.

C In contrariu. facit glo. in. l. sed licet. ff. de offic. presb. que dicit not.
 ar. contra eos qui in defectu legum probationem glo. inducunt. et
 glo. pcedere nisi opt. doct. moueantur in melioribus et subtilioribus
 rationibus arg. optimum in. d. capellanus. et ibi **B**bb. vel quando
 loquitur sine lege: quia in tantis creditur gl. et doctori in quantum mor. est
 lege vel ratione. vt est bo. tex. in. c. ego solus. in. v. s. ideo pulchre dicit
 Bal. in. l. in publica. C. qui. ex. cau. ma. in integ. restit. q. gloss. nihil
 allegans loquitur ex capite suo. **E**t q. standum sit glo. adde Bar. in
 c. in. in. p. testator. in suo testamento. **I**tem. de cast. in consil. in. c. p.
 ad primus videtur dictas fortiores. circa h. et **I**tem. de imo. in. l. i. in. c. p.
 in. d. col. ff. de vulg. et pupil. **E**t hoc sunt que hic commemorare volui
 pro ornata gloss.

53 13 35

Tractatus de glo. contrariis per Domini. D. Dynum, super. C.

Summarium.

- In alternatiu. an heres electionem habeat.
- Ar. ritus an in domo tantum adulterum occidere possit.
- Appellare an possit conuictus et confessus in criminalibus.
- Actio furti ex contr. catione in vita defuncti facta an successori detur.
- Actio respectu persone actoris pretoze vel ciuiles iudicatur.
- Beneficium epistole viui adriani. an ante condemnationem oppo- ni possit.
- Creditor si creditori suo suo suo obligauit. an debitor soluere possit primo creditori anteq. a secundo creditore et demunciatum sit.
- Colonus an in rure dicatur. et inquilinus in ciuitate.
- Rei duo debendi an sicut socij adiuuicem h. de. bere debeantur.
- Debitor soluens creditori creditoris sui an liberetur.
- Sunt manifestus an in plus quam raptor teneatur.
- Contumax fictus quis sit. et quis verus.
- Procurator an repetat indebite per eum solum si dominus rati non habuit.
- Uliet per menses sex et menses duos an partum portare possit.
- Pupillus maior infante an sine tutoris aucto. naturaliter obliget.

Tractatum volumen Primum.

- 16 Prelatum probare diligentem an sufficiat.
- 17 Procurator vendentis an omnino stipulari possit.
- 18 Redhibitoria an quo ad sui principius utilis sit: quo ad processum continua.
- 19 Debitum civiliter sed naturaliter indebitum solvere per errores facti an indiffinete repetatur.
- 20 Substitutio compendiosa a milite facta quo iure valeat.
- 21 Tutor datus ignorante matri cum matri preferatur.
- 22 Terminis dato peremptorie in de: non in nocte iudicandum est.
- 23 Minorum annorum an testificari possit.
- 24 Exceptione perpetua tutus ad rigorem iuris conservandus si soluit an repetat.
- 25 Utendens rem pro: si de alio pretio convenit contractus primus sublatus est.
- 26 Hypothecaria sine personali an cedi possit.

Quoniam omnia habere memorias: in nullo desere. est potius divinittatis quam humanitatis. ut l. si quaedam. C. de veter. su. enuclea. ideo non est mirum si in tanto summo cor. d. Accur. variauerit. *D. de mu. hac suam varietatem distribuit. Hic ergo sunt glo. contrarie. C. tradite per Dyn.*

- 1 **In** alternatiuis heres habet electionem. ut dicit glo. in l. cum quidam. C. de verbo. signi. idem tenet glo. ff. de reb. dub. in l. si. Alia glo. tenet oppositum. in l. iudicia. ff. de leg. h. que est verior. *D. y.*
- 2 **Ad** alterum tantum maritus in domo sua occidere potest. ut dicit glo. in l. quibus. C. de adul. alia glo. dicit q. potest vsq. l. marit. to. in princi. ff. de adulte. que glo. est vera de iure nouo. alia est vera de iure veteri.
- 3 **Et** quis non possit appellare. oportet q. sit confessus: conuictus in criminalibus: et in alijs. ita dicitur in l. i. C. quo. appel. no. reialia. dicit q. non idem in alijs. ut in l. si. annuo. de appel.
- 4 **Actio** furti ex coactione facta in rta defuncti. no. postea datur successori. ita dicit glo. in l. si adducta. C. de fur. alia glo. dicit contra. in l. sed nec. ff. de condi. furt. *D. y.* alia glo. dicit contra in l. iudicia. C. de fur. alia dicitur contra in l. manifestissimi. eo. titu.
- 5 **Actio**nes de iudicamus pretiosas vel ciuiles respectu persone actoris. ut dicit glo. in l. si. de actio. ff. de iur. i. l. si. de actio. r. oblig. in honorarijs. dicit q. inspecta persona debitoris. glo. in l. iud. de actio. si item si quis. dicit q. debet probare.
- 6 **Beneficijs** epistolae dicitur adriani opponi debet ante condemnationem. ut in l. si. de iur. ff. si. no. contra. C. de fidelit. fidelitator.
- 7 **Et** creditor qui obligauit tunc creditori suo qd. ipse habet debitorum: primo solvere potest ante q. sit denunciatus a secundo creditore. ut soluat. ita dicit glo. in l. nomen. que res. p. oblig. poss. alia glo. tenet contra. ff. de transac. l. si que dicit q. sufficit solascientia sine denunciatione: eam tenet Dyn.
- 8 **Et** Solonus dicitur in iure. inquilinus in ciuitate. ut dicit glo. in l. de actio. ff. Item seruiana. aliter vero no. in l. vrbana. p. actio. c. l. vrbana familia. ff. de verbo. signi.
- 9 **Et** duo rei debendi no. vident ad inuicem si delubere sunt socij. ut dicit glo. in l. si. de duob. re. alia glo. tenet contra in l. vii. v. ro. ff. ad vell.
- 10 **Et** debitor solvens creditori creditoris sui non liberatur. ut no. in l. iudicatum. ff. solutam. de pigno. actio. alia glo. dicit contra. ff. de compen. l. si cum iuris. in l. i. quib. mod. tol. oblig. in prin. franc. dicit q. liberatur ut exceptionem habeat quod puto verius.
- 11 **Et** fur manifestus tenetur in plus quam raptor. ut glo. dicit in l. si. ut bon. raptor. alia glo. dicit contra in l. si. de actio. ff. et maleficijs. ubi dicitur q. raptor tenebat olim in illis actionibus. sed p. dicit q. prima coactio ante effectum actionis: plus venit in furto manifesto. quam rapina. sed non negat quin illis actionibus teneatur. *D. y.*
- 12 **Et** fictus contumax est. qui non dixit nolo venire. ut dicit glo. de in integ. rest. l. si. ubi dicit glo. q. ille est vere contumax. qui inuentus non respondet. bec. vltima est vera. ut not. ff. de appel. l. consensu. r. in Spec. de contumace. ff. i. vers. breuiter. *D. y.*
- 13 **Et** indebitum solutum per procuratorem. si dominus ratum non habuit procurator repetit. ut not. de codic. indebi. l. si procurator. sed alia glo. C. eo. titu. l. qui heredi. dicit q. repetit solus Dominus. et est corrupta. sed prima vera. *D. y.*
- 14 **Et** Mulier pot. portare partu. per sex menses. r. duos dies. ut not. in aut. de rest. r. ea que pa. ff. contra not. glo. ff. de sta. ho. l. septimo.
- 15 **Et** pupillus qui est maior infans. in tutoris auctoritate obligatur naturaliter. ut in l. quib. mod. re. cent. oblig. r. not. in l. i. r. ff. de nouat. alia glo. dicit contra. in l. de inuti. si ipu. ff. pupilli.
- 16 **Et** probare prelatum diligentem no. sufficit. ut in tit. de ali. r. em. p. by. contra not. in aut. hoc ius porrectum. de sacro. lan. eccle. primas

- 17 **Et** Procurator vendentis p. se domino stipulari. r. per consequens acquiritur. ut in l. in huius. ff. si procurator. ff. de actio. emp. r. q. possit stipulari pro suo est glo. in l. si. o. c. inuti. si ipu. ff. si quis alij. sed glo. contraria est in o. l. in huius. que dicit illum. ff. no. loqui in procuratore. Item est alia glo. que dicit q. procurator debet sibi stipulari. r. domino cedere actiones. ut in l. inuitum. C. si quis alij. vel si. r. l. j. C. per quas p. no. b. acquiritur.
- 18 **Et** Redhibitoria est utilis quo ad sui principius. sed continua quo ad processum. ut l. cum sex menses de edil. edic. r. ff. de integ. restit. l. si. contra nota. glo. an. l. annuo. de cali. ff. de edil. edic. sciendum. die q. est utilis quo ad processum. quod est verum.
- 19 **Et** Substitutio ignota. ante civiliter debitu. sed naturaliter indebitum per errorem facti indiffinete repetit. ut not. de iur. r. fac. ignor. l. cum quis. alia glo. dicit contrarium eius. in l. iudic. qui per errores. de reg. iur. que clarus distinguit. r. eam tenet Dyn.
- 20 **Et** Substitutio compendiosa fit a milite. que valet vsq. ad. xij. annu. iure correcte. ut not. in l. i. de vulg. r. pup. substitu. ff. eo. super rub. dicit contrarium. l. q. compendiosa facit solus miles. *D. y.*
- 21 **Et** Tutor datus ignorante matri matri preferatur. ut not. in aut. matri r. aut. alia glo. est contraria in l. iudic. ff. de tut. r. cur. da. ab. bio. in quoda. opinio. que est vera per l. iudic. ff. si duobus. ff. de tu. r. r. ad illud ab.
- 22 **Et** Terminus datus ad diem. debet in diem peremptorij non de nocte iudicare. ut in l. si. de ver. oblig. ff. si in diem. r. ibi nota. glo. contra in aut. de iudic. ff. si debent.
- 23 **Et** Tertium non ferre non pot. minor. r. annis. sed maior. sic et nota. de testib. l. nullum. sed glo. precedens intelligitur in ciuili. r. criminali. sed glo. que est in l. inuti. dicit q. in criminali debet esse maior. r. annis. sed prima glo. potest intelligi. quum de crimine ciuiler agitur. sed non quum criminaliter.
- 24 **Et** Tutus exceptione perpetua. inducta ad iuris rigorem obseruandum. si soluit non repetit. r. nota. C. de iur. r. fac. igno. alia glo. aliter tenet in l. iudic. qui per errorem. de reg. iur.
- 25 **Et** Utendens rem pro. si conueniat de pretio minuendo q. primo contractus est sublatus. ut ff. de pac. l. si vnus. ff. et in si. cum. r. ibi nota. Sed alia glo. dicit contra in l. emptor. p. dicit. in prin. can. ma. glo. C. eo. titu.
- 26 **Et** Hypothecaria non ceditur sine personali. ut C. de ber. vel ac. vendi. l. i. Sed contra dicit glo. C. de p. l. r. i. r. cupio. r. l. cum p. dicit in si. Dico q. potest debitor ad suam defensionem cedi non autem aliq. Ita concord. eam *D. y.*

§ § § § §

Tractatus De concordia

glossarum tam iuris canonici quam ciuili per Excellentissimum Iuriconsulsum Dominum Antonium Michelum Placentinum in studio Placentino composuitus.

Summarium.

- 1 **In** alternatiuis a testatore ordinatis heredibus legatarij electio fit.
- 2 **In** penis alternatiuis iudicio est electio.
- 3 **Deus** ita attenditur in vltimo voluntatibus. sicut in ceteris actibus.
- 4 **Ex**communicatio nisi per iurisdictionem habentes inferri no. potest.
- 5 **Debitor** primo creditori solvere. an possit ante q. sit sibi a secundo creditore denunciatus quod no. tale fit sibi obligatum.
- 6 **Rei** duo debendi sicut socij an inuicem delubere videantur.
- 7 **Debitum** civiliter r. naturaliter indebitu an possim repetere si ignoranter per errorem facti soluo.
- 8 **Correctio** legum distinctione estanda est.
- 9 **Exceptione** perpetua tutus. ad iuris rigorem conservandus solvens an repetat.
- 10 **Appellare** an possit in criminalibus reus coactus. r. conuictus r. i. numero. r. o.
- 11 **Attestationibus** publicatis probatio in contrarium no. admittitur.
- 12 **Confessio** in iudicio an notorium inducat. r. l. i. nu. 11.
- 13 **Causa** in appellatione a definitiis nisi in quibusdam casibus expi menda non est.
- 14 **Appellari** quando in notorij quis possit. r. i. nu. 6.
- 15 **In** notorio procedendum non est nisi eo prius discusso.
- 16 **Appellari** potest regulariter in omni causa ciuili r. criminali.
- 17 **Notorium** r. confessio an differat inter se.
- 18 **Notorium** r. manifestum differunt.
- 19 **Appellari** potest a sententia. qua notorium declaratur.
- 20 **Appellatio** quando in notorij admittitur. causa expi menda est.

Appellatio

Příloha 3

Katalog zpracovaných děl

Kapitola	Signatura	Autor	Dílo	Editor	Další původci	Součást díla		Místo	Vydavatel	Rok
						Autor	Dílo			
Accursius	DM VI 8		Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii					Venetiis	Octavianus Scotus	18.I.1483
Accursius	DO VI 12		Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii					Venetiis	Octavianus Scotus	18.I.1483
Accursius	DP II 6/1		Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii					Moguntiae	Peter Schöffner	23.V.1476
Accursius	DP II 6/2		Corpus iuris civilis. Novellae, Libri feudorum, Tres libri. Cum Glossa ordinaria Accursii					Moguntiae	Peter Schöffner	21.VIII.1477
Accursius	DR IX 53		Corpus iuris civilis. Codex Iustinianus. Cum Glossa ordinaria Accursii					Venetiis	Iohannes de Gregoriis et Iacobus Britannicus	18.VIII.1484
Accursius	DR IX 61/1		Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii					Norimbergae	Anton Koberger	27.XII.1486
Accursius	DR VII 9		Corpus iuris civilis. Institutiones. Cum Glossa ordinaria Accursii					Norimbergae	Anton Koberger	27.XII.1486
Azo	CD I 12	Azo	Aurea summa d. Azonis		Hieronymus Gigas			Lugduni	Matthias Bonhomme	1550
Azo	CL VI 19	Azo	Summa Azonis					Lugduni	Apud Ioannem & Franciscum Frellaeos, fratres	1540
Azo	CM II 15	Azo	Azonis Summa aurea. id est, locuples iuris civilis thesaurus. Hactenus depravatissima, nunc autem doctissimorum quorundam in V. I. virorum, sedulitate & studio emendatissima, & supra omnes omnium editiones recens pristino illi suo nitore reddita. Pars prima		Hieronymus Gigas, Franciscus Martinus			Genevae	In officina Franc. Fabri Lugdun. et Iacobi Stoer	1596
Azo	CM II 2	Azo	Azonis ad singulas leges XII librorum Codicis Iustiniani, commentarius et magnus apparatus		Antonius Fontanus Averinus			Genevae	In officina Iacobi Stoer, et Franc. Fabri Lugdunensis	1596
Azo	CN VI 11	Azo	Do. Azonis Summae Aureae pars altera. In Institutiones. Digestum Vetus. Infortiatum. Digestum Novum. Novellas seu Authent					Genevae	In officina Iacobi Stoer, et Franc. Fabri Lugdunensis	1596

Odofredus	BK I 18	Odofredus	De primo et secundo decreto			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Odofredus	BL I 1	Odofredus	De curatore bonis dando			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Odofredus	BL I 13	Odofredus	De curatore bonis dando			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Odofredus	BL I 2	Odofredus	De dotis restitutione			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Matrimonio, & Dote, Tomus IX	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Odofredus	CA IV 70	Odofredus	De dotis restitutione				Tractatus de dote solennes et singulares, quatuor clarissimorum Iurisconsultorum Baldi Novelli, Iacobi Butrigarii, D. Odofredi, et Francisci Hotomani	Coloniae Agrippinae	Apud Iannem Gymnicum sub Monocerote	1591
Odofredus	CE III 3/b	Odofredus	De dotis restitutione				De dote tractatus solennes et singulares, excellentissimorum et celeberrimorum Iuris tam caesarei quam pontificii doctorum, ac monarcharum: Baldi Novelli, Jacobi Butrigarii, Constantii Rogerii, A. Guiberti Costani, Francisci Hotomani, Joannis Campesii, Odofredi, Rolandi a Valle, Phanucii de Phanuciis, Pardulphi Prateii.	Francofurti ad Moenum	Impensis Sigismundi Feyrabendii	1586
Odofredus	CP I 23/3	Odofredus	De interdictis				Volumen IX. tractatum ex variis Iuris civilis interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Odofredus	DL I 8	Odofredus	Super Codice Justiniani					[Pavia]	[Franciscus Girardengus]	[1495–1500]
Placentinus	BK I 18	Placentinus	De personalibus actionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

Placentinus	BK I 18	Placentinus	De varietate actionum: De rerum vendicationibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Placentinus	CF III 12/b	Placentinus	In Codicis dn. Iustiniani sacratissimi principis ex repetita praelectione libros IX. summa a Placentino legum interprete excelentissimo	Nicolaus Rhodius				Moguntiae	In officina Ivonis Schoeffer	1536
Roffredus	BK I 19	Roffredus	De positionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Roffredus	BM III 4/c	Roffredus	Quaestiones sabbatinae				Selectae quaestiones iuris variae	Coloniae	Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii	1570
Roffredus	CCh I 17	Roffredus	Dn. Rofredi Beneventani, Caesarei, pontificiique iuris professoris clarissimi, et practicum omnium facile principis, Tractatus iudicarii ordinis, divisus in octo partes sive subtractatus, Quorum primus est de Praetoriis Actionibus. II. De Interdictis. III. De Edictis. IIII. De Actionibus Civilibus. V. De Officio Iudicis VI. De Bonorum Possessionibus. VII. De Senatusconsultis. VIII. De Constitutionibus, quibus violentiae puniuntur. In quibus Positionum, Libellorumque; materia exactissime pertractatur. Opus praeterea Libellorum in Ius Pontificium, necnon LIIII. Sabbatinae Quaestiones eiusdem Auctoris, recens additae					Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote	1591
Roffredus	CP I 21/2	Roffredus	De positionibus				Volumen IIII. tractatum, ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Accoltis Aretinus, Franciscus de	AS XII 32	Accoltis Aretinus, Franciscus de	Consilium XI Procedendum est breviter. Consilium CXII Consideratis diligenter		Budelius, Renerus	Budelius, Renerus	De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetarum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1591

							utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum authorum			
Accoltis Aretinus, Franciscus de	CC I 11/1	Accoltis Aretinus, Franciscus de	Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus		Nicolaus Superantius, Benedictus de Vadis			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1586
Accoltis Aretinus, Franciscus de	CC I 11/2	Accoltis Aretinus, Franciscus de	Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Infortiati Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus	Lucius Paulus Rhosellus	Nicolaus Superantius, Benedictus de Vadis			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1589
Accoltis Aretinus, Franciscus de	CC I 11/3	Accoltis Aretinus, Franciscus de	Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Digesti novi Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus		Nicolaus Superantius, Benedictus de Vadis			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1589
Accoltis Aretinus, Franciscus de	CC I 12/1	Accoltis Aretinus, Franciscus de	Francisci de Accoltis Aretini subtilissimi iurisconsultorum facile principe, In Primam et Secundam Codicis Partem Commentaria. Cum Nicolai Superantii et Benedicti de Vadis Annotationibus	Lucius Paulus Rhosellus	Nicolaus Superantius, Benedictus de Vadis			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1589
Accoltis Aretinus, Franciscus de	CC I 12/2		Index lucupletissimus rerum ac verborum, notatu dignotum, Ad dilucida Commentaria Francisci Accolti Aretini subtilitatum principis					Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1590
Bologninus, Ludovicus	CCh II 6/b	Capra, Benedictus; Bologninus, Ludovicus	Consiliorum sive mavis responsorum D. Benedicti Caprae Perusini, ac Ludovici Bolognini Bononiensis, iureconsultorum clarissimorum volumen. In quo affatim de testamentis, substitutionibus, ac feudis pertractatur					Venetiis	Apud Basam	1576
Bologninus, Ludovicus	DO VI 28/3	Bologninus, Ludovicus	Forma arboris consanguinitatis secundum ius canonicum et civile					Bononiae	Franciscus Plato de Benedictis	1489 3. IV

Castro, Paulus de	CA I 15(/1)	Castro, Paulus de	In Primam Digesti Veteris partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CA I 15(/2)	Castro, Paulus de	In Secundam Digesti Veteris partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CA I 15(/3)	Castro, Paulus de	Avenionicae Praelectiones: In titulos quamplures primae partis ff. Veteris, necnon secundae Digesti Novi					Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CA I 15(/4)		Syllabus rerum, ac sententiarum memorabilium					[Venetiis]	[Heredes Lucantonii Iuntae]	[1582]
Castro, Paulus de	CA I 4(/1)	Castro, Paulus de	Praelectiones avenione olim habitas in digest. vetus, ac nouum					Lugduni	Apud Sennetonios Fratres	1550
Castro, Paulus de	CA I 4(/2)		Index Pauli Castrensis					Lugduni	s.n.	1553
Castro, Paulus de	CA I 5(/1)	Castro, Paulus de	In Primam Digesti Novi Partem Patavinae praelectiones		Franciscus Curtius, Hieronymus Marliani			Lugduni	Petrus Fradin	1553
Castro, Paulus de	CA I 5(/2)	Castro, Paulus de	In Secundam Digesti novi Partem Patavinae Praelectiones		Franciscus Curtius, Hieronymus Marliani			Lugduni	Petrus Fradin	1552
Castro, Paulus de	CB I 2(/1)	Castro, Paulus de	In Primam Infortiati partem Commentaria		Franciscus Curtius, Nicolaus Superantius, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB I 2(/2)	Castro, Paulus de	In Secundam Infortiati partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582

Castro, Paulus de	CB I 3(/1)	Castro, Paulus de	In primam Digesti Novi partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB I 3(/2)	Castro, Paulus de	In Secundam Digesti Novi partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB I 4	Castro, Paulus de	In Primam Codicis partem Commentaria		Franciscus Curtius, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB I 5(/1)	Castro, Paulus de	In Secundam Codicis partem Commentaria		Franciscus Curtius, Bernardus Landrianus, Hieronymus Marliani			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB I 5(/2)		Repertorium locupletissimum clariss. iuriscons. Pauli Castrensis					Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1582
Castro, Paulus de	CB V 18/a	Castro, Paulus de	Consilium Vis a inquisitione formata. Consilium Titius veniens ad mortem. Consilium Carolus quondam Johann			Konrad Rittershausen (ed.)	Raphaelis Fulgosii Placentini J. C. Monarche Opera buleutica: sive controversiarum forensium, et quaestionum practicarum, diversis factorum, et consiliorum speciebus decisarum	Francofurti	Typis Ioannis Bringeri	1613
Castro, Paulus de	CC V 21/a	Castro, Paulus de	Consilium Vis a inquisitione formata. Consilium Titius veniens ad mortem. Consilium Carolus quondam Johann			Konrad Rittershausen (ed.)	Raphaelis Fulgosii placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de gabellis et datii, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro	Ambergae	Johannes Schönfeld	1607
Castro, Paulus de	CF I 5	Castro, Paulus de	Consilia Pauli de Castro eminentissimi et acutissimi iuris interpretis, Volumen Primum, Volumen Secundum. Consiliorum, sive responsorum iurisperitissimi Pauli Castrensis Volumen Tertium	Leonardus a Lege	Leonardus a Lege, Balthasarius Quinctius Aquilensis			Francoforti	Apud Ioan. Feyerab. Impensis Sigismundi Feyerabendt	1582

Castro, Paulus de	CO VI 30/d	Castro, Paulus de	Consilium Vis a inquisitione formata. Consilium Titius veniens ad mortem. Consilium Carolus quondam Johann			Konrad Rittershausen (ed.)	Raphaelis Fulgosii placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de gabellis et datis, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro	Ambergae	Johannes Schönfeld	1607
Cumanus, Raphael	CCh I 15	Cumanus, Raphael	Consilium Inculpatus fuit			Ziletti, Ioannes Baptista (ed.)	Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus.	Francoforti ad Moenum	Apud Martinum Lechlerum	1577
Cumanus, Raphael	CJ I 11(/2)	Cumanus, Raphael	Raphaelis Cumani utriusque Iur. doct. fulgentissimi longeque praecellentis, in eius Pandectarum partis Primam, quae vulgi censura Digesti Novi appellatione differetur.					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Cumanus, Raphael	CJ I 13(/1)	Cumanus, Raphael	Raphaelis Cumani inter Iureconsultos docto. minime poenitendi, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigilae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Primam, quam Infortiatum vulgo suo arbitrio magis, ac ratione, vocitat					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Cumanus, Raphael	CJ I 13(/2)	Cumanus, Raphael	Raphaelis Cumani inter Iureconsultos docto. minime poenitendi, nec postreme Authoris notae Commentationes ac vigilae non dicendae eruditionis ac doctrinae in eius Pandectar. partis Secundam, quam Infortiatum vulgo suo arbitrio magis, ac ratione, vocitat					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Cumanus, Raphael	DP III 12	Cumanus, Raphael; Fulgosius, Raphael	Consilia	Ioannes Dominicus Patusius				Brescia	Jacobus Britannicus	1490 29. IV. et 14. VIII.

Decius, Philippus	BM VII 20/b	Decius, Philippus	Dn. Philippus Decius in tit. ff. De regulis iuris, Cum additionibus D. Hieronymi Chuchalon Hispani, unaque recens analyticis adnotationibus D. Gabrielis Saranyae Iuriscon. Veronensis, in communem cuiuslibet Causidici Iurisque studiosi utilitatem. His accessit postrema editione Index, multo quam antea, locupletior		Hieronymus Chuchalon, Gabriel Sarayna, Carolus Molinaeus			Coloniae Agrippinae	Apud Theodorum Baumium sub signo Arboris	1584
Decius, Philippus	CA I 23/a	Decius, Philippus	Philippi Decii Mediolanensis. I. V. Clarissi. Lectura super titulo de regulis iuris ff. edita in florentissima universitate Valentie. bis etiam additis nonnullarum. II. eiusdem tituli interpretationibus. quas deo opti. mari. auctore in patriam felicissime restitutus. dum se ad maiorem lecturam prepararet accurate edidit. cum appostillis. ac etiam Repertotio. d. Hieronymi Chuchalon Hispani additis: locis suis opportune pro coi studentium utilitate insertis		Hieronymus Chuchalon			Venetiis	Philippus Pincius Mantuanus	1526
Decius, Philippus	CA I 23/c	Decius, Philippus	Philip. Decii Mediolan. Acutissimi ingenii viri: et iure optio ante oesetatis sue Iuriscosultos excellentissimi. Cosiliarii que regii Illustrissimi in prima ac secunda. ff. vet: Necnon in. i. et. ii. codicis Cometaria amplissima et admiranda. Novissime a Sebastiano arrigo Pistoriese. I. U. interprete (pprio auctore presente.) suma cu diligentia recognita		Sebastianus Arrigus Pistoriensis			Venetiis	Aurelius Pincius	1530
Decius, Philippus	CA I 23/d	Decius, Philippus	Philippi Decii Mediolanen. Novissima et ultima lectura: quam ipse diligenter Instando Senis tertia vice relegit: ut a mortibus quorundam moderno suas primas lecturas ofenderet					Venetiis	Baptista de Tortis	1537
Decius, Philippus	CD V 39	Decius, Philippus	Consilium CI De reprobatione instrumenti et quales debeant esse testes, et qualiter debeant			Boateris, Petrus de	Summa domini Rolandini, cum brevi expositione, per Do. Petrum de Boateris Bonon, edita	Spirae Nemetum	Bernardus Albinus	1590

			deponere ad hoc ut instrumentum tanquam falsum reprobetur							
Decius, Philippus	CE I 15	Decius, Philippus	Consiliorum sive Responsorum praestantissimi Iurisconsulti Philippi Decii Mediolanensis, Tomus Primus. Nunc summo studio recognitus, et expurgatus. Adnotationibus multis, quae antea pium Lectorem, ac vere Christianum offendebant, sublatis, opera Nicolai Antonii Gravatii		Nicolaus Antonius Gravatius			Venetiis	Pro Societate ad signum Aquilae	1581
Decius, Philippus	CF IV 43/a	Decius, Philippus	Dn. Philippus Decius in tit. ff. De regulis iuris, Cum additionibus D. Hieronymi Chuchalon Hispani, unaque recens analyticis adnotationibus D. Gabrielis Saranyae Iuriscon. Veronensis, in communem cuiuslibet Causidici Iurisque studiosi utilitatem. His accessit postrema editione Index, multo quam antea, locupletior		Hieronymus Chuchalon, Gabriel Sarayna, Carolus Molinaeus			Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Birckmannum et Theodorum Baumium	1570
Decius, Philippus	CM I 30	Decius, Philippus	Philippus Decius De regu. iuris. Excellentissimi ac celeberrimi Iuris Utriusque monarche: et regii senatoris dignissimi dni Philippi Decii Mediolan. scripta sive Lectura super titulo: De regulis iuris. ff. cum interpretationibus nonnullarum legum eiusdem tituli: necnon Apostillis ac etiam Repertorio dni Hieronymi Chuchalo hispani: nuper additis. Adiecte sunt nuper adnotationes non paucae: quibus vocula hec Additio (quo facili be posteriores additiones a prioribus discerni possunt) pposita est		Hieronymus Chuchalon			Lugduni	Per Jacobum Giuncti et Benedictum Bonny	1535
Fulgosius, Raphael	CB V 18/a	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini J. C. Monarche Opera buleutica: sive controversiarum forensium, et quaestionum practicarum, diversis factorum, et consiliorum speciebus decisarum	Konrad Rittershausen				Francofurti	Typis Ioannis Bringeri	1613
Fulgosius, Raphael	CC V 21/a	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de	Konrad Rittershausen				Ambergae	Johannes Schönfeld	1607

			gabellis et datiis, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro							
Fulgosius, Raphael	CCh I 15	Fulgosius, Raphael	Consilium Casus talis Paulus Fantini			Ziletti, Ioannes Baptista (ed.)	Consiliorum selectorum in criminalibus causis a variis quibusque excellentissimis iureconsultis, conscriptorum, singulari vero studio, diligentia, labore et industria, Ioan. Baptistae Ziletti, V. I. D. Veneti, recens in hunc ordinem, secundum materiarum dignitatem, congestorum, sub Tomi duplicis partitione tomus primus.	Francoforti ad Moenum	Apud Martinum Lechlerum	1577
Fulgosius, Raphael	CJ I 10(/1)		Repertoria eximiae eruditionis u. i. doctorum longe excelentissimorum, atque adeo Civilis facultatis Coryphaeorum Raphaelis Fulgosii nempe atque Cuamani, in singulas, tum Legum, tum Paragraphorum, universi Pandectar. corporis sententias					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Fulgosius, Raphael	CJ I 10(/2)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus primus					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Fulgosius, Raphael	CJ I 11(/1)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus secundus					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1544
Fulgosius, Raphael	CJ I 12(/1)		Raphaelis Fulgosii Placentini, eximii clarique in primis iurisconsulti, commentariorum in D. Iustiniani Codicem Index locupletissimus					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1547
Fulgosius, Raphael	CJ I 12(/2)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, acutissimi, primique nominis iurisconsulti, in D. Iustiniani					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1547

			Codicem Commentariorum Tomus primus							
Fulgosius, Raphael	CJ I 12(/3)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, iurisconsultorum omnium praestantissimi acutissimique, in D. Iustiniani Codicem Commentariorum Tomus secundus					Lugduni	Apud Hugonem & haeredes Aemonis a Porta	1547
Fulgosius, Raphael	CN I 6(/1)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus primus					Lugduni	Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta	1544
Fulgosius, Raphael	CN I 6(/2)	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini, iureconsultorum facile principis, in primam Pandectarum partem Commentariorum, cum loculentissimorum, tum omnibus Iuris Candidatis, atque adeo vel ipsis exercitatis longe utilissimorum, Tomus secundus					Lugduni	Apud Hugonem et haeredes Aemonis a Porta	1544
Fulgosius, Raphael	CO VI 30/d	Fulgosius, Raphael	Raphaelis Fulgosii Placentini consilia postuma: criminalia, feudalia, testamentaria, de contractibus, de gabellis et datis, de rescriptis, &c., accesserunt sub finem responsa quaedam adoptiva Pauli de Castro	Konrad Rittershausen				Ambergae	Johannes Schönfeld	1607
Fulgosius, Raphael	DP III 12	Cumanus, Raphael; Fulgosius, Raphael	Consilia	Ioannes Dominicus Patusius				Brescia	Jacobus Britannicus	1490 29. IV. et 14. VIII.
Gambilionibus, Angelus Aretinus de	BK I 24	Gambilionibus, Angelus Aretinus de	De testamentis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Gambilionibus, Angelus Aretinus de	BL VI 3/a	Gambilionibus, Angelus Aretinus de	Angeli Aretini De maleficiis tractatus, De inquirendis animaduertendisque criminibus, opus nedom utile sed necessarium omnibus, maxime iis, qui ad provincias regandas constituti sunt. Cui tractatus Alberti de Gandino,		Albertus Gandinus, Bonifacius Vitalinis, Augustinus de Ariminio,			Venetiis	Apud Societatem Minimam	1598

			nec non Bonifacii de Vitalinis, una cum apostillis Augustini de Arimino, & Hier. Cuchalon, veluti apendices subicimus		Hieronymus Cuchalon					
Gambilionibus, Angelus Aretinus de	CA I 22	Gambilionibus, Angelus Aretinus de	Opus preclarum viri prestatissimi. d. Angeli aretini utriusque iuris professoris clarissimi super quattuor libris institutionum: cum casibus longis egregii viri domini Francisci de aretio similiter Cesarei pontificiisque iuris docto. positus quidem in margine		Franciscus de Accoltis Aretinus			Lugduni	Jacobus Sachon	1. řijna 1513
Gambilionibus, Angelus Aretinus de	CA IV 8	Gambilionibus, Angelus Aretinus de	Tractatus de maleficiis Angeli Aretini, cum additionibus optimi practici D. Augustini Bonfrancisci Ariminensis, ac D. Hieronymi Cuchaloin Hispani novissime superadditis. In quibus multa ad integram intelligentiam materiam pertinentia, quandoque decisiue, quandoque remissive adnotantur; una cum quamplurimis utilissimis & necessariis apostillis D. Bernardini de Landriano		Augustinus de Arimino, Hieronymus Cuchalon, Bernardinus Landrianus			Coloniae Agrippinae	Apud Viduam Henrici Falkenburg	1599
Gambilionibus, Angelus Aretinus de	JD VI 19	Gambilionibus, Angelus Aretinus de	Angelus Aretinus De maleficiis, cum Additionibus D. Augustini Ariminensis, D. Hieronymi Chuchalon, & D. Bernardini de Landriano. His accesserunt eiusdem argumenti tractatus diuersi, nempe Do. Alberti de Gandino. Do. Bonifacii de Vitalinis. Do. Pauli Grillandi, Do. Baldi de Periglis, Do. Iacobi de Arena.		Augustinus de Arimino, Hieronymus Cuchalon, Bernardinus Landrianus			Lugduni	Apud Haeredes Iacobi Iuntae	1555
Laudensis, Martinus Garratus	AS XII 32	Laudensis, Martinus Garratus	De moneta			Budelius, Renerus	De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetarum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum authorum	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1591

Laudensis, Martinus Garratus	BL I 1	Laudensis, Martinus Garratus	De legitimatione			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De bello			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De castellanis et castris			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De confederationibus principum et conventionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De consiliariis principum			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De dignitate			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De legatis principum			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De milite			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De officialibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

							Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI			
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus	De principibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Dignitate, & Potestate seculari, Tomus XVI	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 14	Laudensis, Martinus Garratus	De privilegio et rescripto principum			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis verbis Iuris, Tomus XVIII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 3	Laudensis, Martinus Garratus	De primogenitura			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Feudis, Tomi X Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 5	Laudensis, Martinus Garratus	De crimine laesae maiestatis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Iudiciis Criminalibus, Tomi XI Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 7	Laudensis, Martinus Garratus	De fisco			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Priuilegiis, Tomus XII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 7	Laudensis, Martinus Garratus	De moneta			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Priuilegiis, Tomus XII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 7	Laudensis, Martinus Garratus	De repraesaliis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Priuilegiis, Tomus XII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	BL I 8	Laudensis, Martinus Garratus	De cardinalibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Potestate Ecclesiastica, Tomi XIII Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Laudensis, Martinus Garratus	CA IV 44	Laudensis, Martinus Garratus	Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus				Tractatus de Servitutibus tam urbanorum, quam rusticorum praediorum, Bartholomaei Cepollae Veronensis	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1579
Laudensis, Martinus Garratus	CB VI 24/b	Laudensis, Martinus Garratus	Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus				Bartholomaei Caepollae veronensis I. C. clarissimi tractatus de servitutibus tam urbanorum quam rusticorum praediorum	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Busaeum	1660

Laudensis, Martinus Garratus	CC IV 42/2	Laudensis, Martinus Garratus	De repraesaliis				Tractatus de fideiussoribus, privilegiis creditorum, excussione bonorum, discussionibus, debitore suspecto et fugitivo, carceribus, repraesaliis, sequestris et sequestrationibus, diversorum auctorum, quorum catalogum sequens indicat pagina	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1607
Laudensis, Martinus Garratus	CD II 7	Laudensis, Martinus Garratus	De repraesaliis				De mercatura decisiones, et tractatus varii, et de rebus ad eam pertinentibus. Coloniae: Apud Cornelium ab Egemont de Frassis, 1622.	Coloniae	Apud Cornelium ab Egemont de Frassis	1622
Laudensis, Martinus Garratus	CD V 26/a	Laudensis, Martinus Garratus	Repetitio in l. servitutes 14 ff. de servitutibus				Tractatus de Servitutibus tam urbanorum, quam rusticorum praediorum, Bartholomaei Cepollae Veronensis	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1616
Laudensis, Martinus Garratus	CK II 4(/b)	Laudensis, Martinus Garratus	De crimine laesae maiestatis			Modius, Franciscus (ed.)	Rerum criminalium tomus posterior continens tractatus ad criminalia iudicia pertinentes varios variorum, et celeberrimorum, quot ad hunc usque diem in lucem exiuerunt, lureconsultorum	Francofurti	Apud Ioan. Wechelum, impens. Sigis. Feyrab.	1587
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 20/2	Laudensis, Martinus Garratus	De privilegio et rescripto principum				Volumen II. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De bello				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De castellanis et castris				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De consiliariis principum				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De dignitate				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De milite				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De officialibus				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549

Laudensis, Martinus Garratus	CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus	De principibus				Duodecimum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Mayno, Jason de	CB I 10/(1)	Mayno, Jason de	In Primam Digesti Veteris Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 10/(2)	Mayno, Jason de	In Secundam Digesti Veteris Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 11/(1)	Mayno, Jason de	In Primam Infortiati Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 11/(2)	Mayno, Jason de	In Secundam Infortiati Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 12/(1)	Mayno, Jason de	In Primam Digesti Novi Partem Commentaria. Repetitio l. quominus ff. de fluminibus		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 12/(2)	Mayno, Jason de	In Secundam Digesti Novi Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 13/(1)	Mayno, Jason de	In Primam Codicis Partem Commentaria. Liber I Feudorum		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 13/(2)	Mayno, Jason de	In Secundam Codicis Partem Commentaria		Iohannes Franciscus Purpuratus			Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	CB I 14		Index copiosissimus rerum omnium ac sententiarum memorabilium. In omnia Iasonis Mayni, Mediol. Iurisconsulti clarissimi Commentaria					Venetiis	Apud Juntas	1579
Mayno, Jason de	DL I 7/3	Mayno, Jason de	Lectura super titulo institutionum de actionibus		Iohannes de Gradibus			Lugduni	Per honestum virum Jannot de Campis, impensis discreti viri Bartholomei Troto	1506
Mayno, Jason de	CH II 24	Mayno, Jason de	Consiliorum sive responsorum iuris volumina IIII		Hieronymus Zanchius, Franciscus Becius			Francofurti	Typis Matthiae Beckeri, sumpt. haeredum Nicolai Bassaei	1609
Mugellanus, Dinus de Rossonis	BK I 20	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De interesse			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

							Sententiis, & re iudicata, Tomus quintus			
Mugellanus, Dinus de Rossonis	BK I 24	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De successionibus ab intestato			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Mugellanus, Dinus de Rossonis	BL I 13	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Mugellanus, Dinus de Rossonis	BL I 14	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De glossis contrariis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis verbis Iuris, Tomus XVIII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Mugellanus, Dinus de Rossonis	CA IV 48	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				Aurea practica Ioannis Berberii I. C. praeclarissimi, viatorum iuris inscripta. Accessit nunc primum Defensorium iuris Ioannis Monachi I. C. in quo Exceptiones rei conventi continentur. Item et alius Tractatus de Exceptionibus D. Innocentii, una cum Tractu de Praescriptionibus Dyni Mugellani	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1576
Mugellanus, Dinus de Rossonis	CA V 59	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				De Casibus Annalibus, DN. Quintiliani Mandosii, curiae Romanae quondam Advocati solertissimi et celeberrimi, Tractatus succinctus et methodicus. Cui, ob materiae affinitatem, adiecta sunt haec sequentia: Dyni de Muxellis, Tractatus de Praescriptionibus. Joannis Oldendorpii, in Marpurgensi Academia quondam Professoris, de temporum praescriptione, libellus. Eustathii, olim Constantinopolitani Antecessoris, de varia temporum, in Iure civili, observatione, libellus, Simone Shardio I. C. interprete. Iacobi Omphalii quaestio, in materia praescriptionum	Francofurti	Apud Nicol. Bassaeum	1594

Mugellanus, Dinus de Rossonis	CA V 74/2	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus das ist ein nutzliches und kurtzes Tractätlein von Veriärungen	Conrad Gerhard Saur				Franckfurt am Mayn	Durch Joh. Lechler, in Verl. Nicolai Bassaei	1599
Mugellanus, Dinus de Rossonis	CB II 2	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De actionibus, Super arbor actionum			Bergierius, Ioannes (ed.)	De Actionibus tractatus clarissimorum in primis nostrae aetatis iuris consultorum in duo volumina reducti	Lugduni	Apud Petrum Landry	1596
Mugellanus, Dinus de Rossonis	CF III 8	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De successionibus ab intestato				Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successione tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium	Venetiis	Apud Franciscum Franciscium Senensem	1570
Mugellanus, Dinus de Rossonis	CP I 20/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De glossis contrariis				Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Mugellanus, Dinus de Rossonis	DO IV 12/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris	[Speyer]	Peter Drach der Mittlere	[1484 non post]
Mugellanus, Dinus de Rossonis	DO IV 16/7	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris	Strasbourg	[Typographus Jordani de Quedlinburg 148 =3 (Georg Husner?)]	1499
Mugellanus, Dinus de Rossonis	DP V 11	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris	Nürnberg	Anton Koberger	1494 23. VI.
Mugellanus, Dinus de Rossonis	DR VIII 224/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis	De praescriptionibus				Modus legendi abbreviaturas in utroque iure. Tractatus plurimi iuris	[Speyer]	Peter Drach der Mittlere	[1484 non post]
Penna, Lucas de	CA II 5	Penna, Lucas de	Iuris utriusque profunditates et apices plenissime scrutates: super tres libros Codicis					Parrhisiis	Opera mag. Bertholdi Remboldt, in officina Johannis Parui, litteris Petri de Sartieres	1509
Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	BK I 24	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	De successione ab intestato			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	CB I 1	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	Lectura domini Cyni de Pistorio legum doctoris prestantissimi super aureo volumine codicis cum			Iohannes de Gradibus		Lugduni	Jacobus Sacon, imp. Vincenti De Portonariis	1517

			additionibus suis locis appositis per magistrum Johanem de Gradibus utriusque iuris profesorem							
Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	CF III 8	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de	De successione ab intestato				Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successione tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium	Venetiis	Apud Franciscum Franciscum Senensem	1570
Pontanus, Ludovicus	AS XII 32	Pontanus, Ludovicus	Consilium CXXIII			Budelius, Renerus	De monetis et re numaria libri duo, quorum primus artem cudendae monetae, secundus vero quaestionum monetariarum decisiones continet. His accesserunt tractatus varii, atque utiles, necnon consilia, singularesque additiones tam veterum, quam neotericorum auctorum	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1591
Pontanus, Ludovicus	CD I 21/a	Pontanus, Ludovicus	Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Digesti Vet. Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata		Hieronymus Chuchalon			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1580
Pontanus, Ludovicus	CD I 21/b	Pontanus, Ludovicus	Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atque Secundam Infortiati Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata		Hieronymus Chuchalon			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1580
Pontanus, Ludovicus	CD I 21/c	Pontanus, Ludovicus	Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Digesti Novi Partem Commentaria, Hieronymi Chuchalon Hispani Adnotationibus illustrata		Hieronymus Chuchalon			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1580
Pontanus, Ludovicus	CD I 21/d	Pontanus, Ludovicus	Ludovici Pontani vulgo Romani acutissimi iuris utriusq. interpretis, In Primam atq; Secundam Codicis Partem Commentaria, doctissimorum virorum Adnotationibus illustrata. Index locumpletissimus in Ludovici		Hieronymus Chuchalon			Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1580

			Pontani vulgo Romani commentaria super Digestis, et Codice							
Pontanus, Ludovicus	CH I 4	Pontanus, Ludovicus	Consilia D. Ludovici de Ponte Romani, I. V. D. clarissimi, nec non S. L. L. interpretis solertissimi, absolutissima: quorum lectione tam in Schola, quam Foro versantium mentes multarum perplexarum quaestionum, sparsim in Corpore Iuris Civilis Lectoribus occurrentium, luculentissima solutione illustrari possint. Nuperrime studio ac industria D. Horatii Mandosii, excelentissimi iureconsulti Romani, Additionum haud vulgarium splendore ditiora facta: adiectu singulorum Consiliorum Sumariis		Horatius Mandosius			Francofurti	Sigmund Feierabend	1577
Rosate, Albericus de	BK I 16	Rosate, Albericus de	Commentarium de statutis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontifici, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat. & Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Rosate, Albericus de	CA I 24(/1)	Rosate, Albericus de	Prima Alberici super Digesto Veteri commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit.		Iohannes Thierry Lingonensis			Lugduni	Per Thomam Bertheau	1545
Rosate, Albericus de	CA I 24(/2)	Rosate, Albericus de	Secunda Alberici super Digesto Veteri commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto veteri: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit.					Lugduni	Per Thomam Bertheau	1545
Rosate, Albericus de	CA I 25(/1)	Rosate, Albericus de	Prima Alberici super Digesto novo commentaria argutissima iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos					Lugduni	Per Georgium Regnault	1545

			celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Prima parte Digesti novi: cum Summariis & numeris ante. II. & §§. recenter in melius repositis. His accessit alphabeticus Index copiosissimus, in quo quae longa ubique verborum ambage explicantur, compendioso sermone in promptu habeas: omnia nunc denuo summa cum diligentia in publicum edita.							
Rosate, Albericus de	CA I 25(/2)	Rosate, Albericus de	Secunda Alberici super Digesto novo commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Digesto novo: Cum summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit					Lugduni	Per Georgium Regnault	1545
Rosate, Albericus de	CA I 26(/1)	Rosate, Albericus de	Prima Alberici super Infortiato lectura singularis et aurea Domini Alberici de rosate Bergomensis iuris Caesarei & Pontificii doctoris excelentissimi in praxi non minus utilis quam necessaria super Prima parte Infortiati, accurate tersa & emuncta: & in multis locis in quibus erat laniata, nunc resarta. Cum additionibus, concordantiis numeris: summariis, ante II. & §§. affixis, quatenus materiae limpidiore cunctis luceant: necnon Repertorio alphabetico miro ordine constructo in lucem prodeit		Iohannes Thierry Lingonensis			Lugduni	Per Georgium Regnault	1545
Rosate, Albericus de	CA I 26(/2)	Rosate, Albericus de	Secunda Alberici super Infortiato commentaria atq. gustissima iuris utriusque Doct. inter iurisconsultos celeberrimi, ac practici maximi, Domini Alberici de Rosate Bergomensis, super Secunda parte Infortiati, cum Summariis &					Lugduni	Per Georgium Regnault	1545

			numeris ante leges recenter in melius repositis. His accessit alphabeticus Index copiosissimus, ubi quae longa verborum ambage explicantur, compendioso sermone comprehensa in promptu habentur omnia nun summa cum diligentia in licem emissa							
Rosate, Albericus de	CA I 26(/3)		Repertorium super lecturis Domini Alberici de Rosate. Generale repertorium super omnibus acutissimi Iurium intepretis Domini Alberici de Rosate Lecturis: ubi quae large plaerunque enarrantur, hic compendiosis sententiis comprehensa in promptu habes					Lugduni	s.n.	1548
Rosate, Albericus de	CA I 27(/1)	Rosate, Albericus de	Prima Alberici super Codice commentariorum iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Prima super Codice: Cum Summariis unicuique, tum Legi, tum Paragrapho recenter affixis, per marginales numeros signatis, fide non modica denuo in lucem exit					Lugduni	Per Georgium Regnault	1545
Rosate, Albericus de	CA I 27(/2)	Rosate, Albericus de	Secunda Alberici super Codice. Commentariorum Iuris utriusque summi practici Domini Alberici de Rosate Bergomensis pars Secunda super Codice, cum Summariis unicuique tum Legi, tum Paragrapho recenter adiectus, & per marginales numeros signatis: summa nunc denuo cum industria in lucem emissa					Lugduni	Per Thomam Bertheau	1545
Salyceto, Bartholomaeus de	BK I 22	Salyceto, Bartholomaeus de	De mora			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 1(/1)	Salyceto, Bartholomaeus de	Salycetus super Digesto Veteri. Iuris Legumque interpretis clarissimi D. Bartholomaei a Salyceto Commentaria in Digestum Vetus accuratissima					Lugduni	Gaspar Trechsel	1541

Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 1(/2)		Repertorium Salyceti super Codice. Index locupletissimus in lecturam D. Bartholomaei de Salyceto, Pontificii Caesarisque Iuris Doctoris clarissimi, super Codice Iustiniano					s.l.	s.n.	1541
Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 2(/1)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei de Salyceto Pars prima. Commentariorum perspicacissimi domini Bartholomaei de Salyceto viri non satis laudati: Utriusque Iuris Doctoratus corona decorati, elucidatorisque celeberrimi, in Iustiniani Codicis Primum, Secundumque Volumen, pars prima		Ioannes Maria Riminaldus Ferrariensis			[Lugduni]	Ioannes Dominicus Guarnerius	1541
Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 2(/2)	Salyceto, Bartholomaeus de	Secunda Salyceti sup III. & IIII. Codicis. Commentariorum clarissimi Iuris utriusque Doct. Bartholomaei a Salyceto Secunda in Tertium & Quartum Iustiniani Codicis					Lugduni	Gaspar Trechsel	1541
Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 3(/1)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomei de Saliceto Tertia super Quinto & Sexto Codicis. Tertia Comentariorum Clarissimi Iuris utriusque Doctoris Bartholomei de Saliceto in Quintum & Sextum Iustiniani Codicis					s.l.	s.n.	1541
Salyceto, Bartholomaeus de	CA I 3(/2)	Salyceto, Bartholomaeus de	Barthol. De Saly. Quarta Super Septimo Octavo Et Nono Codicis. Quarta Commentariorum Doctissimi Iuris Utriusque Interpretis Bartholomei de Salyceto in Septimum Octavum & Nonum Iustiniani Codicis					s.l.	s.n.	1541
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 15(/1)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Opera Omnia, in Quatuor Tomos Tributa Primus Tomus est ad I. & II. Codicis		Ioannes Maria Riminaldus Ferrariensis			Francofurti	Lazarus Zetznerius	1615
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 15(/2)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Secunda. In Tertium & Quartum Codicis Libros					Francofurti	Lazarus Zetznerius	1615
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 15(/3)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars					Francofurti	Lazarus Zetznerius	1615

			Tertia. In Quintum & Sextum Codicis Libros							
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 16(/1)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Quarta. In VII. VIII. & IX. Codicis Libros					Frankofurti	Lazarus Zetznerius	1615
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 16(/2)	Salyceto, Bartholomaeus de	Bartholomaei a Saliceto Bononiensis IC. Celeberrimi Professoris Olim Patavini Pars Unica. In Secundam Digesti veteris Partem					Frankofurti	Lazarus Zetznerius	1615
Salyceto, Bartholomaeus de	CF I 16(/3)		Repertorium Bartholomaei a Salyceto. In Locupletissimos Commentarios, Quos Idem in Novem Codicis & Digest. Libros Divino Prorsus Ingenio Labore Incredibili, & Studio, Doctissime Iuxta, ac Elegantissime Concinnavit					Frankofurti	Lazarus Zetznerius	1615
Salyceto, Bartholomaeus de	DP II 5	Salyceto, Bartholomaeus de	Lectura super IX libris Codicis					Venetiis	Johann Herbort	1483
Sancto Petro, Florianus de	CB II 1	Sancto Petro, Florianus de	Facundissima, ac Eximia, cum in primam, & secundam ff. Vet. partem, tum in tres etiam secundae Infortiati insigniores titulos de Leg. Commentaria.					Bononiae	Apud Societatem typographiae	1576
Sancto Petro, Florianus de	CJ I 5/b	Sancto Petro, Florianus de	Consilium Quidam A. laicus locavit. Consilium Testator reliquit			Dominicus de Sancto Geminiano (ed.)	Ioannis Calderini Consilia	Lugduni	Apud Haeredes Iacobi Giuntae	1550
Sancto Petro, Florianus de	DO III 7	Sancto Petro, Florianus de	Consilium Quidam A. laicus locavit. Consilium Testator reliquit			Dominicus de Sancto Geminiano (ed.)	Consilia domini Io. Cal. Et do. Gas. eis filii	Roma	Adam Rot	1472 24. XII.
Saxoferrato, Bartolus de	ACh XIII 28	Saxoferrato, Bartolus de	De alimentis			Colerus, Martinus	De alimentis libri tres	Lipsiae	Andreae Hoffmanni Witteb	1596
Saxoferrato, Bartolus de	BK I 19	Saxoferrato, Bartolus de	De reprobatione testium			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

Saxoferrato, Bartolus de	BK I 19	Saxoferrato, Bartolus de	De testibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Saxoferrato, Bartolus de	BK I 3/1	Saxoferrato, Bartolus de	Bar. super prima. ff. infor. cum apostillis antea positis Additis apostillis And. Barba. Sicu. et do. And. de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. complectentibus conclu. dictorum per Bart. antea impressis * Noviter tamen additis egregiis concordantiis contrarietatum Bart. valde necessariis per do. Christophorum de Nicellis iurium monarcam excogitatis tandem aliquibusque adiectis per do. Antho. de Nicell. eius filium doc. eminentissimum. Suis tamen in locis per Henricum Ferrandat legum doctorem sub hoc signo * situatis una cum repertorio per modum conclu. per eum noviter excusso super lecturis Bar. antea in plerisque locis corruptis		Andreas Barbatius, Andreas Poma, Christophorus de Nicellis, Antonius de Nicellis, Henricus Ferrandat			Lugduni	Per Iacobum Sacon	1518
Saxoferrato, Bartolus de	BK I 3/2	Saxoferrato, Bartolus de	Bartolus super secunda parte digesti Infortiati Cum apostillis antea positis. Additis apostillis And. Barba. Siculi. et domi. Andree de pomate de Basig. nec non et summaris ante. II. et. §. impressis amplectentibus conclusiones dictorum per Bartolum in ipsis. II. er §. antea impressis * Adiectis tamen noviter egregiis concordantiis contrarietatum Barto. in iure militantibus: valde necessariis per do. Christ. Nicellum principem Iurisconsultorum excogitatis. Et per do. Anth. eius filium iurium doct. sapientissimum in unum coadunatis et per eum quibusdam interiectis. Suis tamen in locis per Henricum Ferrandat Niverenum legum doct. sub hoc signo * repositis una cum		Andreas Barbatius, Andreas Poma, Christophorus de Nicellis, Antonius de Nicellis, Henricus Ferrandat			Lugduni	Per Iacobum Sacon	1518

			repertorio noviter per eum per modum conclusionum ordinato super lecturis Bar. antea multum corruptis							
Saxoferrato, Bartolus de	BM III 4/c	Saxoferrato, Bartolus de	Quaestines aureae				Selectae quaestiones iuris variae	Coloniae	Apud Geruvinum Calenium et heredes Iannis Quentelii	1570
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 25/1	Saxoferrato, Bartolus de	In Primam ff. Veteris Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 25/2	Saxoferrato, Bartolus de	In Secundam ff. Veteris Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 26/1	Saxoferrato, Bartolus de	In Primam Infortiati Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1581
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 26/2	Saxoferrato, Bartolus de	In Secundam Infortiati Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1581

Saxoferrato, Bartolus de	CB I 27/1	Saxoferrato, Bartolus de	In Primam ff. Novi Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 27/2	Saxoferrato, Bartolus de	In Secundam ff. Novi Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 28/1	Saxoferrato, Bartolus de	In Primam Codicis Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1581
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 28/2(/1)	Saxoferrato, Bartolus de	In Secundam Codicis Partem. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 28/2(/2)	Saxoferrato, Bartolus de	In tres Codicis libros. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruerensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1581

Saxoferrato, Bartolus de	CB I 29/1	Saxoferrato, Bartolus de	Super Authenticis, & Instit. Alexandri, Barb. Paris. Claud. à Seissel. Poma. Ioan. Franc. Rueren. aliorumque Adnotationibus integris illustratus		Alexander Barbatia, Claudius a Seissel, Andrea Poma, Ioannes Franciscus Ruverensis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 29/2	Saxoferrato, Bartolus de	Consilia, quaestiones et tractatus Bartoli à Saxoferrato: cum Thomae Diplovatati, ac Bernardi Landriani iurisconsultorum adnotationibus integris		Thomas Diplovatatus, Barnardus Landrianus			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1581
Saxoferrato, Bartolus de	CB I 30		Repetitorium locupletissimum					Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1580
Saxoferrato, Bartolus de	CC V 8	Saxoferrato, Bartolus de	De alimentis			Colerus, Martinus	De alimentis libri tres	Lipsiae	Andreae Hoffmanni Witteb	1597
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 6/1	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in primam Digesti veteris partem doctiss. viri D Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Petrus Paulus Parisius, Alexander Tartagnus, Bernardinus de Landriano, Christophorus de Nicellis, Andreas Poma			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 6/2	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in secundam Digesti veteris partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Petrus Paulus Parisius, Andreas Poma			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 7/1	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in primam Infortiati partem doctiss. viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Petrus Paulus Parisius, Andreas Poma			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 7/2	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in secundam Infortiati partem doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis	Alexander Losaeus Avilianus	Petrus Paulus Parisius,			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550

			admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Andreas Poma					
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 8/1	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in primam Codicis partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata	Alexander Losaeus Avilianus	Petrus Paulus Parisius, Andreas Poma			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 8/2	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in secundam Codicis partem, doctiss. viri D. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata	Alexander Losaeus Avilianus	Petrus Paulus Parisius, Andreas Poma			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 8/3	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria in Tres libros Codicis doctissimi viri Do. Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Petrus Paulus Parisius, Angelus de Perusio, Alexander de Imola, Benedictus de Vadis			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1549
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 9/1(1)	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli commentaria super Authenticis doctissimi viri Domini Petri Pauli Parisii Cardinalis admodum reverendi non paucis additionibus nuper illustrata, accurateque castigata		Petrus Paulus Parisius, Benedictus de Vadis			Lugduni	Dionysius Harsaeus	1549
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 9/1(2)	Saxoferrato, Bartolus de	Consilia, quaestiones, et tractatus domi. Bartoli a Saxoferrato iureconsultorum facile principis, nunc diligentiori cura quam antehac castigati, & in suum pristinum splendorem feliciter restituti					Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CK I 9/2		Index sive repertorium singulare in lecturas Bartoli a Saxoferrato in omne ius civile locupletissimum, nunc solerti cura, studiosem, ac commodem recognitum					Lugduni	Dionysius Harsaeus	1550
Saxoferrato, Bartolus de	CN I 15	Saxoferrato, Bartolus de	Iuriscon. Coryphaei Bartoli a Saxoferr. Opera quae nunc extant omnia: Excellentiss. I. C. tam Veterum quam Recentiorum additionibus eruditissimis illustrata,					Basileae	Ex officina episcopiana	1589

			& quasi nova facta. Accesserunt Loci Communes novi & uberrimi, in Bartoli a Saxoferrato opera omnia, ordine Literario, & methodo singulari ad usum Forensem accommodati							
Saxoferrato, Bartolus de	CN I 16	Saxoferrato, Bartolus de	In II. partem Digesti veteris, Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CN I 17	Saxoferrato, Bartolus de	In I. partem Infortiati Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 1	Saxoferrato, Bartolus de	In II. partem Infortiati, Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 2	Saxoferrato, Bartolus de	In I. partem Digesti novi Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 3	Saxoferrato, Bartolus de	In II. partem Digesti novi Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 4	Saxoferrato, Bartolus de	In I. partem Codicis Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 5	Saxoferrato, Bartolus de	In II. et III. partem Codicis Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 6(1)	Saxoferrato, Bartolus de	Bartoli a Saxoferrato Consilia, Quaestiones, & Tractatus: Cum adnotationibus doctissimorum plerorumque, qui in eundem sunt commentati. Initia consiliorum, quaestionum, & tractatum, suis numeris accurate consignata, ad literarum seriem subsequencia indicabunt					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 6(2)	Saxoferrato, Bartolus de	Super Authenticis et Institutionibus Bartoli a Saxoferrato Commentaria					Basileae	Ex officina episcopiana	1588
Saxoferrato, Bartolus de	CO I 7	Brederodius, Cornelius	Loci communes novi et uberrimi in Bartoli a Saxoferrato opera omnia, Lecturas, Consilia, Quaestiones, Tractatus, &c.					Basileae	Ex officina episcopiana	1589
Saxoferrato, Bartolus de	CP I 20/1	Saxoferrato, Bartolus de	De differentiis seu contradictionibus inter ius canonicum, et civile				Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549

Saxoferrato, Bartolus de	DQ I 2		[Novellae, Tres libri, Libri feudorum]					[Lugduni]	[Nicolaus de Benedictis]	[1508?]
Socinus, Bartholomaeus	CA II 17(/1)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Consiliorum seu potius responsorum Mariani Socini ac Bartholomaei filii Senensium, iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; Volumen primum. Francisci Pepii solitis appendicibus ornatum, et Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis, divique Marci equitis	Hieronymus Magius	Franciscus Pepius, Nicolaus Michael, Hieronymus Magius			Venetiis	Apud Franciscum Zilettum	1579
Socinus, Bartholomaeus	CA II 17(/2)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Consiliorum seu potius responsorum Mariani Socini ac Bartholomaei filii Senensium, iuris cum Civilis, tum Pontificii consultissimorum, Advocatorumque; Consistorialium dignissimorum; Volumen secundum. Francisci Pepii solitis appendicibus ornatum, et Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis, divique Marci equitis		Franciscus Pepius, Hieronymus Magius			Venetiis	Apud Franciscum Zilettum	1579
Socinus, Bartholomaeus	CA II 17(/3)	Socinus, Bartholomaeus	Consiliorum seu potius responsorum Bartholomaei Socini, Senensis iurisconsulti celeberrimi, ac Advocati Consistorialis dignissimi, Volumen tertium. Hieronymi Magii iurisconsulti Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud paenitendis illustratum, per Nic. Michaellem	Nicolaus Michael	Hieronymus Magius			Venetiis	Apud Franciscum Zilettum	1579
Socinus, Bartholomaeus	CA II 23/a	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Consiliorum sive potius responsorum Bartholomaei Socini Senensis iurisconsulti celeberrimi, ac Advocati Consistorialis dignissimi, Volumen quartum. Hieronymi Magii iurisconsulti	Nicolaus Michael	Nicolaus Michael, Hieronymus Magius			Venetiis	Apud Franciscum Zilettum	1579

			Anglarensis appendicibus auctum: Denuo cum veteribus diligentissime collatum, infinitis mendis repurgatum, summis, quae plurimis in locis deerant, adauctum, observationibusque nonnullis haud panitentis illustratum, per Nic. Michaellem, iuriscons. Parisiensem							
Socinus, Bartholomaeus	CA II 23/b	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Consiliorum seu mavis responsorum Mariani Socini senioris, Bartholomaeique filii, Senensium, ac aliorum, eius praecipue temporis, perillustrium Iurisconsultorum, Volumen Quintum					Venetiis	Apud Jacobum Antonium Somaschum	1594
Socinus, Bartholomaeus	CB IV 56	Socinus, Bartholomaeus	Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iurisconsulti eminentissimi, a Benedicto Vado revisae et summo ac diligenti studio emendatae et reformatae		Benedictus de Vadis			Coloniae Agrippinae	Apud Joan. Gymnicum	1592
Socinus, Bartholomaeus	CC I 18/a(/1)	Socinus, Bartholomaeus	Bartholomaei Socini Senensis, omnium suae aetatis i. c. interpretumque acutiss. in Digesti Veteris, ac Infortiati Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, commentaria, Iacobi Menochii i. c. clariss. aliorumque doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. his accesserunt Alexandri Turamini patritii Senensis, & in Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae	Nicolaus Michael	Iacobus Menochius, Alexander Turaminus			Venetiis	Apud Juntas	1605
Socinus, Bartholomaeus	CC I 18/a(/2)	Socinus, Bartholomaeus	Bartholomaei Socini Senensis, omnium suae aetatis i. c. interpretumque acutiss. in Digesti Novi, ac Codicis, Rubricas, Leges, atque §§. omnes in Gymnasiis usitatores, commentaria, Iacobi Menochii i. c. clariss. aliorumque doctiss. hominum Adnotationibus illustrata. his accesserunt Alexandri Turamini patritii Senensis, & in	Alexander Turaminus	Iacobus Menochius, Alexander Turaminus, Benedictus de Vadis			Venetiis	Apud Juntas	1605

			Academia Neapolitana in iure civili in Prima Sede interpretis acutissimi, Adnotationes hactenus non impressae							
Socinus, Bartholomaeus	CC I 18/a(/3)	Socinus, Bartholomaeus	Regularium iuris collectanea	Sole, Brunorius	Benedictus de Vadis, Iacobus Menochius			Venetiis	Apud Juntas	1605
Socinus, Bartholomaeus	CC I 18/b	Sole, Brunorius	Repertorium in omnes lecturas Clarissimi Iurisconsulti Domini Bartolomaei Socini Senensis					Venetiis	Apud Juntas	1605
Socinus, Bartholomaeus	CC I 2(/1)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Prima pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium					Lugduni	Apud Iacobum Giunta	1546
Socinus, Bartholomaeus	CC I 2(/2)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Secunda pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium					Lugduni	Apud Iacobum Giunta	1545
Socinus, Bartholomaeus	CC I 2(/3)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Tertia pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium	Petrus Andreas Gamma				Lugduni	Apud Iacobum Giunta	1545
Socinus, Bartholomaeus	CC I 2(/4)	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Quarta pars consiliorum Mariani et Bartholomei de Socinis Senensium	Ioannes Thomas Stradella				Lugduni	Apud Iacobum Giunta	1545
Socinus, Bartholomaeus	CM II 54	Socinus, Bartholomaeus	Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iuris consulti eminentissimi, a Benedicto Vaudo I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae		Benedictus de Vadis			Coloniae Agrippinae	Apud Wilh. et Franc. Metternich	1694
Socinus, Bartholomaeus	CP I 20/1	Socinus, Bartholomaeus a Marianus Socinus sr.	Regule cum suis ampliacionibus, et fallentiis				Primum volumen tractatum ex variis iuris interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Socinus, Bartholomaeus	CH V 45	Socinus, Bartholomaeus	Regulae et fallentiae iuris, Bartholomaei Socini iuris consulti eminentissimi, a Benedicto Vaudo I. C. revisae, summo ac diligenti studio emendatae		Benedictus de Vadis			Coloniae Agrippinae	Apud Joan. Busaeum	1663
Tartagnus, Alexander	CB I 6	Tartagnus, Alexander	Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In I & II Digesti Veteris Partem Commentaria, Cum		Franciscus Curtius, Bernardinus			Venetiis	Apud Iuntas	1576

			Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatitii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum		Landrianus, Franciscus a Doctoribus, Thomas Diplovatius, Nicolaus Antonius Gravatius					
Tartagnus, Alexander	CB I 7	Tartagnus, Alexander	Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In Primam, & Secundam Infortiati Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatitii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus, Thomas Diplovatius, Nicolaus Antonius Gravatius			Venetiis	Apud Iuntas	1576
Tartagnus, Alexander	CB I 8	Tartagnus, Alexander	Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In I & II Digesti Novi Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatitii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus, Thomas Diplovatius, Nicolaus Antonius Gravatius			Venetiis	Apud Iuntas	1576
Tartagnus, Alexander	CB I 9	Tartagnus, Alexander	Alexandri Tartagni Imolensis Iurisc. Celeberrimi In Primam, & Secundam Codicis Partem Commentaria, Cum Adnotationibus Clariss. I. C. Francisci Curtii, Bernardini Landriani, Francisci a Doctoribus, Thomae Diplovatitii, Iulii Arg. & aliorum doctiss. hominum. Repertorium in omnia Alex. Tartagni commentaria		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus, Thomas Diplovatius, Nicolaus Antonius Gravatius			Venetiis	Apud Iuntas	1576
Tartagnus, Alexander	CD I 6	Tartagnus, Alexander	Alexandri tartagni Imolensis comentaria in primam Infor, partem cum apostillis excellen. doct. d. Francisci de curte et d. Bernar. de		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus,			Lugduni	Johannes de Cambray Moylin	1520

			ladriano necnon et cum pluribus additionibus et apostillis doctissimorum modernorum et maxime din Antonii francisci de doctoribus patavini. Postremo aut cum singulari repertorio alphabetico ut plurimum conclusive compilato: et utilissimis additionibus Hen. Ferrandat Niverni		Franciscus a Doctoribus					
Tartagnus, Alexander	CE I 1(/1)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber I		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 1(/2)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber II		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 1(/3)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber III		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 1(/4)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber IV		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610

					Zanchius, Marcus Antonius Rovescala					
Tartagnus, Alexander	CE I 2(/1)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber V		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 2(/2)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber VI		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 2(/3)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Seu Responsorum Alexandri Tartagni Imolensis IC. celeberrimi, Liber VII		Gallus Parisiensis, Marcus Antonius Natta, Hieronymus Zanchius, Marcus Antonius Rovescala			Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CE I 2(/4)	Rovescala, Marcus Antonius ex Comitibus	Scholia in septem volumina consiliorum D. Alexandri Imolensis. Index materiarum quae in septem Alexandri Imolensis consiliorum libris continentur					Frankofurti ad Moenum	Sumptibus Lazari Zetzneri	1610
Tartagnus, Alexander	CJ I 3(/1)	Molinaeus, Carolus	Index in septem libros consiliorum D. Alexandri de Imola					Lugduni	Excudebat Blasius Guido	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 3(/2)	Tartagnus, Alexander	Liber primus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium	Carolus Molinaeus	Carolus Molinaeus			Lugduni	s.n.	1552

			iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, prima pars							
Tartagnus, Alexander	CJ I 3(/3)	Tartagnus, Alexander	Liber secundus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, secunda pars	Carolus Molinaeus	Carolus Molinaeus			Lugduni	Excusserunt Lugduni, Jacobus Faure, et Petrus Toco	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 3(/4)	Tartagnus, Alexander	Liber tertius consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, tertia pars	Carolus Molinaeus	Carolus Molinaeus			Lugduni	s.n.	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 3(/5)	Tartagnus, Alexander	Liber quartus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, quarta pars	Carolus Molinaeus	Carolus Molinaeus			Lugduni	s.n.	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 4(/1)	Tartagnus, Alexander	Liber quintus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum seu responsorum clarissimi omnium iuris utriusque doctoris & consummatissimi iureconsulti do. Alexandri Tartagni Imolensis, quinta pars	Carolus Molinaeus	Carolus Molinaeus			Lugduni	s.n.	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 4(/2)	Tartagnus, Alexander	Liber sextus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum iuris utriusque doctoris consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Sexta Pars	Carolus Molinaeus	Ioannes de Gradibus			Lugduni	s.n.	1552
Tartagnus, Alexander	CJ I 4(/3)	Tartagnus, Alexander	Liber septimus consiliorum Alexandri Imolensis. Consiliorum iuris utriusque doctoris consummatissimi D. Alex. Tartagni Imolensis, Septima Pars	Carolus Molinaeus	Ioannes de Gradibus			Lugduni	s.n.	1552
Tartagnus, Alexander	CK I 12(/1)	Tartagnus, Alexander	In primam Codicis. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum		Franciscus Curtius, Bernardinus			Venetiis	s.n.	1549

			Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Codice		Landrianus, Franciscus a Doctoribus					
Tartagnus, Alexander	CK I 12(/2)	Tartagnus, Alexander	In secundam Codicis. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Codice		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 12(/3)	Tartagnus, Alexander	In primam Digesti vet. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto veteri		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 12(/4)	Tartagnus, Alexander	In secundam Dige. vete. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto vet.		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 13(/1)	Tartagnus, Alexander	In primam Infortiati. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 13(/2)	Tartagnus, Alexander	In secundam Infortiati. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Infortiato		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 14(/1)	Tartagnus, Alexander	In primam Digesti novi. Prima pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto novo		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CK I 14(/2)	Tartagnus, Alexander	In secundam Dige. no. Secunda pars commentariorum Alexandri Tartagni Imolensis, Iuris tum Pontificii, tum Caesarei Doctoris nominatissimi, super Digesto novo		Franciscus Curtius, Bernardinus Landrianus, Franciscus a Doctoribus			Venetiis	s.n.	1549

Tartagnus, Alexander	CK I 15(/1)		Repertorium domini Alexandri. Index locupletissimus materiarum magis singularium, quae in Commentariis domini Alexandri Imolen.		Hieronymus Loretus			Venetiis	s.n.	1549
Tartagnus, Alexander	CL III 15(/1)		Index materiarum quae in septem Alexandri Imolensis Libris continentur					Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 15(/3)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Primus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 15(/4)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Secundus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 15(/5)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Tertius		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 16(/1)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Quartus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 16(/2)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Quintus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 16(/3)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Sextus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Tartagnus, Alexander	CL III 16(/4)	Tartagnus, Alexander	Consiliorum Alexandri Tartagni Imolensis I. C. celeberrimi Liber Septimus		Marcus Antonius Natta			Venetiis	Apud Nicolaum Bevilaquam, et Socios	1570
Ubaldis, Angelus de	BL I 1	Ubaldis, Angelus de	De inventario			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Angelus de	CC I 14(/1)	Ubaldis, Angelus de	Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscons. praeclarissimi, In Primam atque Secundam Infortiati Partem, Commentaria, eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata					Venetiis	Ad signum Aquilae se renovantis	1580
Ubaldis, Angelus de	CC I 14(/2)	Ubaldis, Angelus de	Angeli Ubaldi, Perusini, iuriscons. Praeclarissimi. In Codicem commentaria Francisci Curtii Iur. Utriusque interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo		Franciscus Curtius			Venetiis	Ad signum Aquilae se renovantis	1579

			crucis signatis, Annotationibus illustrata							
Ubaldis, Angelus de	CC I 14(/3)	Ubaldis, Angelus de	Angeli Ubaldi, Perusini, iurisc. praeclarissimi, In Authen. volumen Commentaria: eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata					Venetiis	Ad signum Aquilae se renovatis	1580
Ubaldis, Angelus de	CC I 15(/1)	Ubaldis, Angelus de	Angeli Ubaldi, Perusini, iurisc. praeclarissimi, In I. atque II. Digesti Veteris Partem Commentaria, eruditissimorum hominum Adnotationibus illustrata					Venetiis	Ad signum Aquilae se renovatis	1580
Ubaldis, Angelus de	CC I 15(/2)	Ubaldis, Angelus de	Angeli Ubaldi, Perusini, iurisc. Praeclarissimi, In I. atque II. Digesti novi partem, et in tit. De interdictis commentaria, Francisci Curtii Iur. utriusque Interpretis, aliorumque doctissimorum hominum, signo crucis signatis, Annotationibus illustrata		Franciscus Curtius			Venetiis	Ad signum Aquilae se renovatis	1579
Ubaldis, Angelus de	CC I 16/a	Ubaldis, Angelus de	Consilia Angeli de Perusio. Consilia seu responsa eximii ac nommatissimi Legum professoris domini Angeli de Ubaldi Perusini					Lugduni	Ioannes Moylin	1539
Ubaldis, Angelus de	CE I 16	Ubaldis, Angelus de	Consilia D. Angelis de Ubaldi Perusini, iurisconsulti celeberrimi nec non in Academia Pataviensi olim LL. Interpretis solertissimi					Francofurti	Typis Andreae Wecheli, sumpt. Sig. Feyrabend	1575
Ubaldis, Angelus de	CJ I 5/b	Ubaldis, Angelus de	Consilia			Dominicus de Sancto Geminiano (ed.)	Ioannis Calderini Consilia	Lugduni	Apud Haeredes Iacobi Giuntae	1550
Ubaldis, Angelus de	DO III 7	Ubaldis, Angelus de	Consilia			Dominicus de Sancto Geminiano (ed.)	Consilia domini Io. Cal. Et do. Gas. eis filii	Roma	Adam Rot	1472 24. XII.
Ubaldis, Baldus de	BK I 16	Ubaldis, Baldus de	De reg. statutorum			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat. & Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 16	Ubaldis, Baldus de	De statutis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Stat.	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

							& Consuet. & Privilegiis. Tomus secundus			
Ubaldis, Baldus de	BK I 17	Ubaldis, Baldus de	De tabellionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De iudiciis, Tomi III Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 19	Ubaldis, Baldus de	De testibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De probationibus, Tomus IV	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 21	Ubaldis, Baldus de	De constituto			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 21	Ubaldis, Baldus de	De pactis			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De contractibus licitis, Tomi VI Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 23	Ubaldis, Baldus de	De sindicatu officialium			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Contractibus, et aliis illicitis, Tomus VII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BK I 24	Ubaldis, Baldus de	De substitutionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BL I 1	Ubaldis, Baldus de	De aditione cum inventario			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De ultimis voluntatibus, Tomi VIII Pars II	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BL I 13	Ubaldis, Baldus de	De iure protomiseos			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De variis Iuribus, & acquisitionibus, Tomus XVII	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BL I 3	Ubaldis, Baldus de	De Feudis additiones			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris facultate Iurisconsultorum, De Feudis, Tomi X Pars I	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584
Ubaldis, Baldus de	BL I 7	Ubaldis, Baldus de	De exceptionibus			Ziletti, Francisco (ed.)	Tractatus illustrium in utraque tum pontificii, tum caesarei iuris	Venetiis	Societatis aquilae se renovantis	1584

							facultate Iurisconsultorum, De Fisco, & eius Privilegiis, Tomus XII			
Ubaldis, Baldus de	CA II 18(/1)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Primum					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA II 18(/2)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Secundum					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA II 19(/1)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Tertium					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA II 19(/2)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quartum					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA II 20(/1)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quintum					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA II 20(/2)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum sive responsorum Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Sextum					Venetiis	Apud Dominicum Nicolinum, & Socios	1580
Ubaldis, Baldus de	CA IV 60	Ubaldis, Baldus de	De maleficiis				Tractatus Diversi Super Maleficiis, Nempe Do. Alberti de Gandino, Do. Bonifacii de Vitalinis, Do. Pauli Grillandi, Do. Baldi de Perigliis, Do. Iacobi de Arena	Lugduni	Apud haer. Jac. Juntae	1555
Ubaldis, Baldus de	CB I 15	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primam Digesti veteris partem Commentaria					Venetiis	Heredes Lucantonii Juntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 16	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini Iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In secundam Digesti veteris partem Commentaria			Ioannes Tibertus Lingonensis		Venetiis	Heredes Lucantonii Juntae	1577

Ubaldis, Baldus de	CB I 17(/1)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primam et secund. Infortiati partem Commentaria					Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 17(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Digestum novum Commentaria. Tractatus De pactis. Tractatus De constituto		Ioannes Tibertus Lingonensis, Benedictus a Vadis			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 18	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In primum, secundum et tertium cod. lib. Commentaria					Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 19	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Quartum & Quintum Codicis libros Commentaria		Alexander de Imola, Andreas de Barbatia, Philippus Decius			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 20	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In Sextum Codicis librum Commentaria		Alexander de Imola, Andreas de Barbatia, Philippus Decius			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 21(/1)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti Omnium suae tempestatis celeberrimi, ingenio acutissimi, sensuque profundissimi, In vii. viii. ix. x. & xi. Codicis libros Commentaria		Alexander de Imola, Andreas de Barbatia, Philippus Decius			Venetiis	Heredes Lucantonii Iuntae	1577
Ubaldis, Baldus de	CB I 22		Index locupletissimus rerum omnium ac sententiarum Memorabilium, quae in Baldi Ubaldi commentariis Ad libros Digestorum, Codicis, et Institutionum, necnon in Tract. de Pactis et Constituto continentur					Venetiis	Apud Iuntas	1577

Ubaldis, Baldus de	CB I 23(/1)		Repertorium Baldi de Ubaldis Perusini					Lugduni	s.n.	1541
Ubaldis, Baldus de	CB I 23(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldus super Digesto novo. Lectura excelentissimi utriusque iuris doctoris domini Baldi de ubaldis de Perusio super digesto novo					s.l.	s.n.	1536
Ubaldis, Baldus de	CB I 23(/3)	Ubaldis, Baldus de	Secunda Baldi super Digesto veteri. Lectura domini Baldi se Perusio iuris utriusque monarchae super secunda parte Digesti veteris					s.l.	s.n.	1536
Ubaldis, Baldus de	CB I 23(/4)	Ubaldis, Baldus de	Baldus Perusinus super Infortiato. Lectura subtilis et aurea domini Baldi de Ubaldis: de Perusio iuris Cesarei & Pontificii doctoris, super Infortiato					s.l.	s.n.	1536
Ubaldis, Baldus de	CC V 18/a	Ubaldis, Baldus de	De pactis			Seips, Ioannes Fridericus (ed.)	D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldis, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, I.U.D. Clarissimorum. Tractatus Tres De Pactis	Ettlingae	Spiessius	1606
Ubaldis, Baldus de	CC V 30/b	Ubaldis, Baldus de	De pactis			Seips, Ioannes Fridericus (ed.)	D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldis, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, Iur.U.D. Clarissimorum. De Pactis Tractatus Tres	Basileae	Sumptibus Ludouici Regis	1607
Ubaldis, Baldus de	CD I 24(/1)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Primum					Frankofurti ad Moenum	Impensis Sigis. Feyrabendii	1589
Ubaldis, Baldus de	CD I 24(/2)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Secundum					Frankofurti ad Moenum	Impensis Sigis. Feyrabendii	1589
Ubaldis, Baldus de	CD I 24(/3)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Tertium					Frankofurti ad Moenum	Impensis Sigis. Feyrabendii	1589
Ubaldis, Baldus de	CD I 24(/4)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quartum					Frankofurti ad Moenum	Impensis Sigis. Feyrabendii	1589

Ubaldis, Baldus de	CD I 24(/5)	Ubaldis, Baldus de	Consiliorum, sive responsorum D. Baldi Ubaldi Perusini iurisconsulti clarissimi, omnium concessu doctissimi pariter et acutissimi, Volumen Quintum					Francofurti ad Moenum	Impensis Sigis. Feyrabendii	1589
Ubaldis, Baldus de	CD II 7	Ubaldis, Baldus de	De constituto				De mercatura decisiones, et tractatus varii, et de rebus ad eam pertinentibus. Coloniae: Apud Cornelium ab Egemont de Frassis, 1622.	Coloniae	Apud Cornelium ab Egemont de Frassis	1622
Ubaldis, Baldus de	CE IV 24/d	Ubaldis, Baldus de	De pactis			Seips, Ioannes Fridericus (ed.)	D. Andreae Ab Exea D. Baldi De Ubaldi, Et D. Joannis Baptistae Caccialupi, I.U.D. Clarissimorum. Tractatus Tres De Pactis	Ettlingae	Spiessius	1606
Ubaldis, Baldus de	CF III 8	Ubaldis, Baldus de	De aditione cum inventario				Selecti tractatus iuris varii, vere aurei de successione tam a testato quam ab intestato, materia frequentissima et utilissima, et quae cum eadem symbolizant, diversorum clarissimorum v. i. luminum, veterum & recentium	Venetiis	Apud Franciscum Franciscum Senensem	1570
Ubaldis, Baldus de	CF V 45	Ubaldis, Baldus de	De constituto				Tractatus de mercatura seu mercatore	Coloniae Agrippinae	Apud Ioannem Gymnicum	1575
Ubaldis, Baldus de	CL I 3	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam Digesti Veteris partem					Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 4	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In secundam Digesti Veteris partem					Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 5(/1)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam & secundam Infortiati partes					Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 5(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primam & secundam ff. Novi partes					Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 5(/3)		Index locupletissimus in omnia Baldi de Ubaldi Commentaria. Ad Libros Digestorum, Codicis, atque Institutionum necnon in Tractat. de Pactis, & Constituto			Ioannes Paulus Lancelotus Perusinus		Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 6(/1)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In primum, secundum & tertium Codicis lib.					Lugduni	s.n.	1585

Ubaldis, Baldus de	CL I 6(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In quartum & quintum Codicis lib.		Alexander de Barbatia, Celsus a Philippus Decius			Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 7(/1)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In Sextum Cod. lib.		Alexander de Barbatia, Celsus a Philippus Decius			Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 7(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria In vii. viii. ix. x. & xi. Cod. lib.		Alexander de Barbatia, Celsus a Philippus Decius			Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 9(/2)	Ubaldis, Baldus de	Baldi Ubaldi I. C. clariss. Commentaria Ad quatuor Institutionum libros. Tractatus De pactis. Tractatus De constituto.					Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CL I 9(/3)		Index locupletissimus in omnia Baldi de Ubaldi Commentaria. Ad Libros Digestorum, Codicis, atque Institutionum necnon in Tractat. de Pactis, & Constituto		Ioannes Paulus Lancelotus Perusinus			Lugduni	s.n.	1585
Ubaldis, Baldus de	CO VI 4	Ubaldis, Baldus de	De pactis				Tractatus De Pactis Clarissimorum Iureconsultorum	Berlini	Ex officina Nicolai Voltzii	1582
Ubaldis, Baldus de	CP I 20/2	Ubaldis, Baldus de	De sindicatu officialium				Volumen II. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Ubaldis, Baldus de	CP I 21/1	Ubaldis, Baldus de	De pactis				Volumen III. tractatum ex variis iuris civilis interpretibus collectorum	Lugduni	Thomas Bertellus	1549
Ubaldis, Baldus de	JD VI 19	Ubaldis, Baldus de	De maleficiis				Angelus Aretinus De maleficiis	Lugduni	Apud haer. Jac. Juntae	1555

Příloha 4

Seznam zpracovaných signatur

Signatura	Kapitola
ACh XIII 28	Saxoferrato, Bartolus de
AS XII 32	Accoltis Aretinus, Franciscus de
	Laudensis, Martinus Garratus
	Pontanus, Ludovicus
BK I 16	Rosate, Albericus de
	Ubaldis, Baldus de
BK I 17	Ubaldis, Baldus de
BK I 18	Odofredus
	Placentinus
BK I 19	Roffredus
	Saxoferrato, Bartolus de
	Ubaldis, Baldus de
BK I 20	Mugellanus, Dinus de Rossonis
BK I 21	Ubaldis, Baldus de
BK I 22	Salyceto, Bartholomaeus de
BK I 23	Ubaldis, Baldus de
BK I 24	Gambilionibus, Angelus Aretinus de
	Mugellanus, Dinus de Rossonis
	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de
	Ubaldis, Baldus de
BK I 3/1	Saxoferrato, Bartolus de
BK I 3/2	Saxoferrato, Bartolus de
BL I 1	Odofredus
	Laudensis, Martinus Garratus
	Ubaldis, Angelus de
	Ubaldis, Baldus de
BL I 12	Laudensis, Martinus Garratus
BL I 13	Odofredus

	Mugellanus, Dinus de Rossonis
	Ubaldis, Baldus de
BL I 14	Laudensis, Martinus Garratus
	Mugellanus, Dinus de Rossonis
BL I 2	Odofredus
BL I 3	Laudensis, Martinus Garratus
	Ubaldis, Baldus de
BL I 5	Laudensis, Martinus Garratus
BL I 7	Laudensis, Martinus Garratus
	Ubaldis, Baldus de
BL I 8	Laudensis, Martinus Garratus
BL VI 3/a	Gambilionibus, Angelus Aretinus de
BM III 4/c	Roffredus
	Saxoferrato, Bartolus de
BM VII 20/b	Decius, Philippus
CA I 1(1)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 1(2)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 15(1)	Castro, Paulus de
CA I 15(2)	Castro, Paulus de
CA I 15(3)	Castro, Paulus de
CA I 15(4)	Castro, Paulus de
CA I 2(1)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 2(2)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 22	Gambilionibus, Angelus Aretinus de
CA I 23/a	Decius, Philippus
CA I 23/c	Decius, Philippus
CA I 23/d	Decius, Philippus
CA I 24(1)	Rosate, Albericus de
CA I 24(2)	Rosate, Albericus de
CA I 25(1)	Rosate, Albericus de
CA I 25(2)	Rosate, Albericus de
CA I 26(1)	Rosate, Albericus de

CA I 26(2)	Rosate, Albericus de
CA I 26(3)	Rosate, Albericus de
CA I 27(1)	Rosate, Albericus de
CA I 27(2)	Rosate, Albericus de
CA I 3(1)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 3(2)	Salyceto, Bartholomaeus de
CA I 4(1)	Castro, Paulus de
CA I 4(2)	Castro, Paulus de
CA I 5(1)	Castro, Paulus de
CA I 5(2)	Castro, Paulus de
CA II 17(1)	Socinus, Bartholomaeus
CA II 17(2)	Socinus, Bartholomaeus
CA II 17(3)	Socinus, Bartholomaeus
CA II 18(1)	Ubaldis, Baldus de
CA II 18(2)	Ubaldis, Baldus de
CA II 19(1)	Ubaldis, Baldus de
CA II 19(2)	Ubaldis, Baldus de
CA II 20(1)	Ubaldis, Baldus de
CA II 20(2)	Ubaldis, Baldus de
CA II 23/a	Socinus, Bartholomaeus
CA II 23/b	Socinus, Bartholomaeus
CA II 5	Penna, Lucas de
CA IV 44	Laudensis, Martinus Garratus
CA IV 48	Mugellanus, Dinus de Rossonis
CA IV 60	Ubaldis, Baldus de
CA IV 70	Odofredus
CA IV 8	Gambilionibus, Angelus Aretinus de
CA V 59	Mugellanus, Dinus de Rossonis
CA V 74/2	Mugellanus, Dinus de Rossonis
CB I 1	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de
CB I 10(1)	Mayno, Jason de
CB I 10(2)	Mayno, Jason de

CB I 11(1)	Mayno, Jason de
CB I 11(2)	Mayno, Jason de
CB I 12(1)	Mayno, Jason de
CB I 12(2)	Mayno, Jason de
CB I 13(1)	Mayno, Jason de
CB I 13(2)	Mayno, Jason de
CB I 14	Mayno, Jason de
CB I 15	Ubaldis, Baldus de
CB I 16	Ubaldis, Baldus de
CB I 17(1)	Ubaldis, Baldus de
CB I 17(2)	Ubaldis, Baldus de
CB I 18	Ubaldis, Baldus de
CB I 19	Ubaldis, Baldus de
CB I 2(1)	Castro, Paulus de
CB I 2(2)	Castro, Paulus de
CB I 20	Ubaldis, Baldus de
CB I 21(1)	Ubaldis, Baldus de
CB I 22	Ubaldis, Baldus de
CB I 23(1)	Ubaldis, Baldus de
CB I 23(2)	Ubaldis, Baldus de
CB I 23(3)	Ubaldis, Baldus de
CB I 23(4)	Ubaldis, Baldus de
CB I 25/1	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 25/2	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 26/1	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 26/2	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 27/1	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 27/2	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 28/1	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 28/2(1)	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 28/2(2)	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 29/1	Saxoferrato, Bartolus de

CB I 29/2	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 3(1)	Castro, Paulus de
CB I 3(2)	Castro, Paulus de
CB I 30	Saxoferrato, Bartolus de
CB I 4	Castro, Paulus de
CB I 5(1)	Castro, Paulus de
CB I 5(2)	Castro, Paulus de
CB I 6	Tartagnus, Alexander
CB I 7	Tartagnus, Alexander
CB I 8	Tartagnus, Alexander
CB I 9	Tartagnus, Alexander
CB II 1	Sancto Petro, Florianus de
CB II 2	Mugellanus, Dinus de Rossonis
CB IV 56	Socinus, Bartholomaeus
CB V 18/a	Castro, Paulus de
	Fulgosius, Raphael
CB VI 24/b	Laudensis, Martinus Garratus
CC I 11/1	Accoltis Aretinus, Franciscus de
CC I 11/2	Accoltis Aretinus, Franciscus de
CC I 11/3	Accoltis Aretinus, Franciscus de
CC I 12/1	Accoltis Aretinus, Franciscus de
CC I 12/2	Accoltis Aretinus, Franciscus de
CC I 14(1)	Ubaldis, Angelus de
CC I 14(2)	Ubaldis, Angelus de
CC I 14(3)	Ubaldis, Angelus de
CC I 15(1)	Ubaldis, Angelus de
CC I 15(2)	Ubaldis, Angelus de
CC I 16/a	Ubaldis, Angelus de
CC I 18/a(1)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 18/a(2)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 18/a(3)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 18/b	Socinus, Bartholomaeus

CC I 2(1)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 2(2)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 2(3)	Socinus, Bartholomaeus
CC I 2(4)	Socinus, Bartholomaeus
CC IV 42/2	Laudensis, Martinus Garratus
CC V 18/a	Ubaldis, Baldus de
CC V 21/a	Castro, Paulus de
	Fulgosius, Raphael
CC V 30/b	Ubaldis, Baldus de
CC V 8	Saxoferrato, Bartolus de
CD I 12	Azo
CD I 21/a	Pontanus, Ludovicus
CD I 21/b	Pontanus, Ludovicus
CD I 21/c	Pontanus, Ludovicus
CD I 21/d	Pontanus, Ludovicus
CD I 24(1)	Ubaldis, Baldus de
CD I 24(2)	Ubaldis, Baldus de
CD I 24(3)	Ubaldis, Baldus de
CD I 24(4)	Ubaldis, Baldus de
CD I 24(5)	Ubaldis, Baldus de
CD I 6	Tartagnus, Alexander
CD II 7	Laudensis, Martinus Garratus
	Ubaldis, Baldus de
CD V 26/a	Laudensis, Martinus Garratus
CD V 39	Decius, Philippus
CE I 1(1)	Tartagnus, Alexander
CE I 1(2)	Tartagnus, Alexander
CE I 1(3)	Tartagnus, Alexander
CE I 1(4)	Tartagnus, Alexander
CE I 15	Decius, Philippus
CE I 16	Ubaldis, Angelus de
CE I 2(1)	Tartagnus, Alexander

CE I 2/(2)	Tartagnus, Alexander
CE I 2/(3)	Tartagnus, Alexander
CE I 2/(4)	Tartagnus, Alexander
CE III 3/b	Odofredus
CE IV 24/d	Ubaldis, Baldus de
CF I 15/(1)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 15/(2)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 15/(3)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 16/(1)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 16/(2)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 16/(3)	Salyceto, Bartholomaeus de
CF I 5	Castro, Paulus de
CF III 12/b	Placentinus
CF III 8	Mugellanus, Dinus de Rossonis
	Pistorio, Cinus de Sigibuldis de
	Ubaldis, Baldus de
CF IV 43/a	Decius, Philippus
CF V 45	Ubaldis, Baldus de
CCh I 15	Cumanus, Raphael
	Fulgosius, Raphael
CCh I 17	Roffredus
CCh II 6/b	Bologninus, Ludovicus
CJ I 10/(1)	Fulgosius, Raphael
CJ I 10/(2)	Fulgosius, Raphael
CJ I 11/(1)	Fulgosius, Raphael
CJ I 11/(2)	Cumanus, Raphael
CJ I 12/(1)	Fulgosius, Raphael
CJ I 12/(2)	Fulgosius, Raphael
CJ I 12/(3)	Fulgosius, Raphael
CJ I 13/(1)	Cumanus, Raphael
CJ I 13/(2)	Cumanus, Raphael
CJ I 3/(1)	Tartagnus, Alexander

CJ I 3(/2)	Tartagnus, Alexander
CJ I 3(/3)	Tartagnus, Alexander
CJ I 3(/4)	Tartagnus, Alexander
CJ I 3(/5)	Tartagnus, Alexander
CJ I 4(/1)	Tartagnus, Alexander
CJ I 4(/2)	Tartagnus, Alexander
CJ I 4(/3)	Tartagnus, Alexander
CJ I 5/b	Sancto Petro, Florianus de
	Ubaldis, Angelus de
CK I 12(/1)	Tartagnus, Alexander
CK I 12(/2)	Tartagnus, Alexander
CK I 12(/3)	Tartagnus, Alexander
CK I 12(/4)	Tartagnus, Alexander
CK I 13(/1)	Tartagnus, Alexander
CK I 13(/2)	Tartagnus, Alexander
CK I 14(/1)	Tartagnus, Alexander
CK I 14(/2)	Tartagnus, Alexander
CK I 15(/1)	Tartagnus, Alexander
CK I 6/1	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 6/2	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 7/1	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 7/2	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 8/1	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 8/2	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 8/3	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 9/1(/1)	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 9/1(/2)	Saxoferrato, Bartolus de
CK I 9/2	Saxoferrato, Bartolus de
CK II 4(/b)	Laudensis, Martinus Garratus
CL I 3	Ubaldis, Baldus de
CL I 4	Ubaldis, Baldus de
CL I 5(/1)	Ubaldis, Baldus de

CL I 5(2)	Ubaldis, Baldus de
CL I 5(3)	Ubaldis, Baldus de
CL I 6(1)	Ubaldis, Baldus de
CL I 6(2)	Ubaldis, Baldus de
CL I 7(1)	Ubaldis, Baldus de
CL I 7(2)	Ubaldis, Baldus de
CL I 9(2)	Ubaldis, Baldus de
CL I 9(3)	Ubaldis, Baldus de
CL III 15(1)	Tartagnus, Alexander
CL III 15(3)	Tartagnus, Alexander
CL III 15(4)	Tartagnus, Alexander
CL III 15(5)	Tartagnus, Alexander
CL III 16(1)	Tartagnus, Alexander
CL III 16(2)	Tartagnus, Alexander
CL III 16(3)	Tartagnus, Alexander
CL III 16(4)	Tartagnus, Alexander
CL VI 19	Azo
CM I 30	Decius, Philippus
CM II 15	Azo
CM II 2	Azo
CM II 54	Socinus, Bartholomaeus
CN I 15	Saxoferrato, Bartolus de
CN I 16	Saxoferrato, Bartolus de
CN I 17	Saxoferrato, Bartolus de
CN I 6(1)	Fulgosius, Raphael
CN I 6(2)	Fulgosius, Raphael
CN VI 11	Azo
CO I 1	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 2	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 3	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 4	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 5	Saxoferrato, Bartolus de

CO I 6(1)	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 6(2)	Saxoferrato, Bartolus de
CO I 7	Saxoferrato, Bartolus de
CO VI 30/d	Castro, Paulus de
CO VI 30/d	Fulgosius, Raphael
CO VI 4	Ubaldis, Baldus de
CP I 20/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis
	Saxoferrato, Bartolus de
	Socinus, Bartholomaeus
CP I 20/2	Laudensis, Martinus Garratus
	Ubaldis, Baldus de
CP I 21/1	Ubaldis, Baldus de
CP I 21/2	Roffredus
CP I 23/3	Odofredus
CP I 24/3	Laudensis, Martinus Garratus
DL I 7/3	Mayno, Jason de
DL I 8	Odofredus
DM VI 8	Accursius
DO III 7	Sancto Petro, Florianus de
	Ubaldis, Angelus de
DO IV 12/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis
DO IV 16/7	Mugellanus, Dinus de Rossonis
DO VI 12	Accursius
DO VI 28/3	Bologninus, Ludovicus
DP II 5	Salyceto, Bartholomaeus de
DP II 6/1	Accursius
DP II 6/2	Accursius
DP III 12	Cumanus, Raphael
	Fulgosius, Raphael
DP V 11	Mugellanus, Dinus de Rossonis
DQ I 2	Saxoferrato, Bartolus de
DR IX 53	Accursius

DR IX 61/1	Accursius
DR VII 9	Accursius
DR VIII 224/1	Mugellanus, Dinus de Rossonis
CH I 4	Pontanus, Ludovicus
CH V 45	Socinus, Bartholomaeus
CH II 24	Mayno, Jason de
JD VI 19	Gambilionibus, Angelus Aretinus de
	Ubaldis, Baldus de

Abstrakt

Glosátoři a komentátoři ve Strahovské knihovně

Soukromé právo v České republice, ale také v mnoha zemích světa, má svůj původ v právu starověkého Říma, jehož vývoj dosáhl vrcholu v podobě kodifikace zpracované z popudu císaře Justiniána I. v 6. století po Kr. Moderní občanské zákoníky však svůj obsah, teoreticky definované instituty a systematiku nečerpají bezprostředně z pramenů římského práva, ale z výsledků jejich zpracování středověkými a novověkými právníky. Tento proces se označuje jako recepce římského práva a vedle samotného objevení, nebo spíše docenění, justiniánské kodifikace, obnášel její podrobné studium, hledání systému v nedostatečně uspořádané kompilaci výroků klasických římských právníků, abstrahování teoretických konceptů z kasuistických norem a přenesení antických norem do současného světa.

Tato práce se věnuje prvním dvěma etapám procesu recepce římského práva, které jsou podle typických způsobů práce právníků označovány jako školy glosátorů a komentátorů, a jež sahají přibližně od 2. poloviny 11. století do konce 15. století. Mapuje fond rukopisů, prvotisků a starých tisků v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově, dohledává zachovaná díla glosátorů a komentátorů, popisuje je a reviduje údaje vedené v současné podobě knihovního katalogu. Ve snaze vytvořit komplexní příručku nejen pro budoucí badatele pak k popsáním dílům doplňuje životopisné informace o autorech a údaje o jejich tvorbě i způsobu práce. O počátcích recepce římského práva je pojednáno také obecně, stejně jako o obou právnických školách. Na konkrétních ukázkách ze Strahovské knihovny jsou pak ilustrovány literární formy, jež glosátoři a komentátoři při svém bádání využívali.

Celkem bylo zpracováno 26 autorů, 344 položek ve 186 samostatných fyzických svazcích. Díla glosátorů a komentátorů nejsou ve Strahovské knihovně reprezentována formou rukopisů, v menším množství jsou k dispozici prvotisky vydávané do 31. prosince 1500, zcela jednoznačně pak množstvím dominují staré tisky vydávané od počátku roku 1501.

Vedle úvodu a závěru se práce člení na tři hlavní kapitoly. První kapitola poskytuje obecné informace o vývoji v období od vyhlášení justiniánské kodifikace do počátku

existence školy glosátorů. Představuje tak prvotní vhled do zpracovávaného tématu. Druhá kapitola se zaměřuje na glosátory, obecně představuje tuto školu, způsob jejich práce a následně v pěti podkapitolách konkrétní autory včetně popisu jejich děl na Strahově. Třetí kapitola pak podobným způsobem představuje školu komentátorů. Po obecném vhledu do tématu se věnuje konkrétním autorům a jejich dílům ve 21 podkapitolách.

V příloze 1 je zahrnut seznam zpracovaných autorů, v příloze 2 obrazový doprovod k výkladu o literárních formách, v příloze 4 pak seznam zpracovaných signatur. Příloha 3 nabízí katalog zpracovaných děl, který zároveň slouží jako přehled tvorby glosátorů a komentátorů ve Strahovské knihovně a jako možné doplnění současného katalogu knihovny.

Klíčová slova:

Římské právo; recepcce; středověk; právní věda; Corpus iuris civilis

Abstract

Glossators a Commentators in the Strahov Library

Private law in the Czech Republic, but also in many countries of the world, has its origin in the law of ancient Rome, the development of which reached its peak in the form of a codification compiled at the initiative of Emperor Justinian I in the 6th century AD. However, modern civil codes do not draw their content, theoretically defined institutes, and systematics directly from the sources of Roman law, but from the results of their processing by medieval and early modern period jurists. This process is referred to as the reception of Roman law and, in addition to the discovery, or rather realization of importance, of Justinian codification, it involved its detailed study, the search for a system in the insufficiently organized compilation of the statements of classical Roman lawyers, the abstraction of theoretical concepts from casuistic norms and the transfer of ancient norms to the contemporary world.

This thesis focuses on the first two stages of the process of reception of Roman law, which are referred to as schools of glossators and commentators according to the typical ways of work of lawyers, and which extend from approximately the second half of the 11th century to the end of the 15th century. It searches manuscripts, incunabula, and printed books in the library of the Royal Canonry of Premonstratensians at Strahov, looks for preserved works of glossators and commentators, describes them and revises the data kept in the current form of the library catalogue. In an effort to create a comprehensive handbook not only for future researchers, it adds biographical information about the authors and data about their treatises and methods of work. The beginnings of the reception of Roman law are also discussed in general, as well as the two schools. Literary forms that glossators and commentators used in their research are illustrated on samples from the Strahov Library.

A total of 26 authors, 344 items in 186 separate physical volumes were processed. The works of glossators and commentators are not represented in the Strahov library in the form of manuscripts, a smaller number of incunabula published before 31 December 1500 are available, and the number is clearly dominated by printed books published from the beginning of 1501.

In addition to the introduction and conclusion, the work is divided into three main chapters. The first chapter provides general information about the development in the period from the promulgation of the Justinian codification to the beginning of the existence of the school of glossators. It thus represents an initial insight into the topic. The second chapter focuses on the glossators, introduces this school in general, the way they worked, and then, in five sub-chapters, specific authors, including a description of their works in Strahov. The third chapter presents the school of commentators in a similar way. After a general insight into the topic, it focuses on specific authors and their works in 21 subsections.

Appendix 1 includes a list of processed authors, Appendix 2 a visual accompaniment to the interpretation of literary forms, and Appendix 4 a list of processed signatures. Appendix 3 offers a catalogue of processed works, which also serves as an overview of the work of glossators and commentators in the Strahov Library and as a possible addition to the current catalogue of the library.

Keywords:

Roman law; reception; Middle Ages, legal science; Corpus iuris civilis